

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

OD SLÁVY K ZAPOMNĚNÍ? PROMĚNY POUTNÍHO MÍSTA KŘEMEŠNÍK VE
20. STOLETÍ

Autor práce: Bc. Jana Chalupová

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Rauchová, Ph.D.

Studijní obor: Učitelství českého jazyka a dějepisu pro střední školy

Ročník: III.

České Budějovice 2019

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1948 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 6. května 2019

.....

Jana Chalupová

Poděkování

Děkuji PhDr. Jitce Rauchové, Ph.D., za vstřícnost, trpělivost a cenné rady při vedení mé diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat za ochotu pracovníkům a pracovnícím Moravského zemského archivu v Brně, Státního oblastního archivu v Třeboni, Státního okresního archivu v Pelhřimově a Muzea Vysočiny Pelhřimov – zvláště Mgr. Martině Pekařové a PhDr. Markétě Skořepové, Ph.D. Velký dík patří též rodině Škodových za možnost prostudovat materiály Matice Křemešnické a pelhřimovským kněžím za poskytnutou křemešnickou pamětní knihu. Dále děkuji všem pamětníkům za věnovaný čas a sdílení jejich vzpomínek, stejně jako Mgr. Vladimíře Mácové za pomoc s distribucí dotazníků na pelhřimovském gymnáziu. V neposlední řadě bych ráda poděkovala svým rodičům a celé rodině za podporu, kterou mi věnovali po celou dobu studia, a rovněž svému manželovi, bez jehož psychické a praktické pomoci by tato práce nebyla dokončena.

Anotace

Předkládaná práce si klade za cíl objasnit, jak se v dynamickém 20. století proměňoval obraz poutního místa Křemešník v kolektivní paměti. Autorka zde navazuje na svou bakalářskou práci, v níž sledovala vývoj poutního místa v první třetině 20. století. Nyní se pokusila přiblížit soupeření církevní a turistické složky o prosazení na Křemešníku v první polovině 20. století, vystřídané nastolením komunistické diktatury. Na základě zpráv církevních tajemníků bylo zjišťováno, jak na poutní místo nahlížela vládnoucí moc, kterými prostředky se snažila změnit nebo vymazat paměť místa a nakolik byla v této snaze úspěšná. Stranou pozornosti nezůstalo ani vnímání Křemešníku obyčejnými lidmi, porovnané pomocí dotazníků s dnešním stavem. Dochované písemné prameny byly rovněž obohaceny o vzpomínky pamětníků.

Abstract

The submitted work aims to clarify changes of the image of the site of pilgrimage called Křemešník in social memory during the dynamic 20th century. Author leans on her bachelor's thesis, which was focused on Křemešník in the first thirty years of the 20th century. Now she tried to describe rivalry of ecclesiastic and touristic segment in the first half of the 20th century, replaced by establishment of the communist dictatorship. The reports of the church secretaries helped to find out the attitude of ruling power to Křemešník, means of changing or deleting the memory of the site and the success rate of this effort. Attention was also paid to perception of Křemešník by ordinary people, compared with contemporary state using a questionnaire. Extant written sources were supplemented with memories of contemporary witnesses.

Obsah

I. Úvod	8
II. Křemešník 1902–1932	16
II. 1. Křemešník F. B. Vaňka a pokračovatelů.....	16
II. 2. První snahy o rozvoj turismu na Křemešníku	18
III. Křemešník 1932–1938	24
III. 1. Křemešník Tatzauerův	24
III. 1. 1. Křemešník duchovní versus turistický. Vznik Matice Křemešnické... 24	
III. 1. 2. Činnost Matice Křemešnické a triumf církevní složky na Křemešníku	29
III. 2 Křemešník turistický a rekreační	34
III. 2. 1. Činnost turistů na Křemešníku a porovnání s dalšími soudobými spolky	34
III. 2. 2. Propagace Křemešníku.....	38
IV. Křemešník 1938–1945	43
IV. 1. Křemešník válečný očima Josefa Tatzauera	43
IV. 2. Snahy o komerční využití Křemešníku.....	53
Exkurz: Vztah veřejnosti ke Křemešníku v 1. polovině 20. století	57
Světské motivace k cestě na Křemešník v časech první republiky.....	57
Dobové představy o Křemešníku	59
Projevy zbožnosti na Křemešníku ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století.....	64
Křemešnické poutě ve druhé čtvrtině 20. století z pohledu dějin každodennosti ..	68
V. Křemešník 1945–1951	71
V. 1. Křemešník církevní v čase velkých změn	71
V. 1. 1. Poválečný rozkvět Křemešníku 1945–1949.....	71
V. 1. 2. Politické změny a jejich dopad na náboženský život.....	74
V. 1. 3. Křemešník v ohrožení 1949–1951	76
V. 2. Úpadek turistiky na Křemešníku.....	87
VI. Křemešník 1951–1957	88
VI. 1. Křemešník jako překážka budování socialismu.....	88
VI. 1. 1. Střídání expozitů na Křemešníku 1952–1955.....	88
VI. 1. 2. Omezování náboženské svobody na Pelhřimovsku a na Křemešníku. 92	
VI. 2. Snahy o nové využití Křemešníku	101
VII. Křemešník 1957–1970	103

VII. 1. Křemešník církevní v posunu od temných let k rokům naděje	103
VII. 1. 1. Církevně-politická situace v okrese Pelhřimov a její vliv na Křemešník.....	103
VII. 1. 2. Od utužení proticírkevní politiky k velkému uvolnění konce šedesátých let	107
VII. 2. Snaha o zastínění náboženské složky Křemešníku.....	114
VII. 2. 1. První pokusy: festivaly mládeže na Křemešníku 1957–1961	114
VII. 2. 2. Trakaře, Matuška, estrády: Setkání lidu Vysočiny na Křemešníku 1967–1969	117
VII. 3. Blýskání na lepší časy: Křemešník turistický a zábavní.....	121
VIII. Křemešník 1970–1989	124
VIII. 1. Křemešník Josefa Hanžla	124
VIII. 1. 1. Postupný útlum: Křemešník na počátku normalizace	124
VIII. 1. 2. Ztichlý Křemešník: přesun pouťové zábavy do Sázavy.....	129
VIII. 2. Křemešník turistický a rekreační.....	138
IX. Křemešník po roce 1989	140
IX. 1. Probouzení poutního místa	140
IX. 2. Rozvoj turistiky na Křemešníku	145
Exkurz: Vztah veřejnosti ke Křemešníku ve 2. polovině 20. století.....	146
X. Opravy poutního areálu v průběhu 20. století.....	150
X. 1. Opravy Křemešníku v první polovině 20. století	150
X. 2. Opravy Křemešníku ve druhé polovině 20. století.....	155
Exkurz: Současný pohled veřejnosti na Křemešník	162
XI. Závěr	165
XII. Seznam pramenů a literatury	174
XIII. Seznam příloh	184

I. Úvod

Předkládaná diplomová práce navazuje na bakalářskou práci s názvem *Poutní místo Křemešník. Proměny místa paměti v první třetině 20. století*.¹ V ní autorka ověřila, že i v době postupující sekularizace první třetiny 20. století si Křemešník uchoval ráz tradičního poutního místa, navštěvovaného poměrně značným počtem lidí, které lákal jak náboženský prožitek, tak doprovodný světský program se stánky a atrakcemi. V diplomové práci se pokusí postihnout dynamiku proměn Křemešníku v průběhu celého 20. století.

Metodologicky diplomová práce vychází především z konceptu paměťových studií a míst paměti. Pojem paměť je v současné době velmi frekventovaný a jeho vymezení není ani zdaleka jednoznačné, stejně jako definování paměťových studií. Při zkoumání paměti se uplatňují nejen historici, ale rovněž sociologové – můžeme tedy rozlišit dva základní přístupy k paměťovým studiím, a to právě historiografický a sociologický.

Při představení současného výzkumu paměti není možné nezmínit sociologa první poloviny 20. století, Maurice Halbwachse. Právě on zavedl v meziválečném období termíny individuální a kolektivní paměť,² s nimiž dodnes pracují nejen sociologové, ale také historici. Skutečné počátky paměťových studií jsou ovšem spojeny se sedmdesátými lety minulého století a Velkou Británií, odkud se zájem o problematiku paměti rozšířil do Francie. Zde se však na rozdíl od sociologizujícího britského přístupu uplatnil důraz na národní identitu a místa paměti. Stěžejní roli tu sehrál historik Pierre Nora, jehož sedmisvazkové dílo z let 1984–1992 vyvolalo vlnu zájmu o místa paměti. Podle Nory je příčinou jejich vzniku rozchod paměti a historie, respektive zánik spontánní kolektivní paměti, která je nahrazována historiky vytvořenou umělou pamětí. Mezi místa paměti zahrnuje nejen lokality ve vlastním slova smyslu, ale také svátky, slavnosti, výročí, spolky, muzea nebo lexikony, do nichž se paměť přemístila ve chvíli, kdy zaniklo její přirozené prostředí. V opozici proti těmto oficiálním místům paměti zmiňuje Nora i spontánní místa paměti, mezi něž řadí například lidové poutě do Lurd.³

¹ Jana DVOŘÁKOVÁ, *Poutní místo Křemešník. Proměny místa paměti v první třetině 20. století*, České Budějovice 2016 (=Bakalářská práce, Filozofická fakulta JČU).

² Blíže Maurice HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, Praha 2009.

³ Pierre NORA, *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*, in: *Politika paměti. Antologie francouzských společenských věd*, Praha 1998, s. 7–31, zde s. 29.

V českém prostředí mohou být za „průkopníky“ paměťových studií považováni Vladimír Macura a Jiří Rak, ačkoli termín paměť ještě nepoužívali.⁴ Od osmdesátých let se paměti začal zabývat také Miroslav Hroch, ale teprve příslušníci mladší generace autorů (Milan Hlavačka, Miroslav Michela) problematiku paměti podrobněji metodologicky uchopili na základě studia zahraničních publikací. Samotná místa paměti však v české historiografii získala pevné místo až začátkem nového tisíciletí. Velmi populární je především studium česko-německých míst paměti.⁵ K Norovu širokému pojetí míst paměti se spolu s dalšími autory přihlásil Milan Hlavačka v kolektivní monografii *Paměť míst, událostí a osobností*.⁶

Paměti se ovšem zabývá rovněž řada českých sociologů a socioložek, například Jiří Šubrt, Jiří Vinopal nebo Štěpánka Pfeiferová. Jiří Šubrt pracuje také s pojmem historické vědomí, který chápe jako „soubor znalostí, dojmů a představ o minulosti“.⁷ Jde přitom o momentální veličinu, která se neustále proměňuje tak, jak se mění společnost. Historické vědomí obyvatel České republiky se Jiří Šubrt pokusil analyzovat prostřednictvím dotazníků.

Na základě uvedených metodologických přístupů autorka stanovila několik cílů diplomové práce. Východiskem pro první z nich se stala kolektivní paměť, jež je v literatuře definována mnoha způsoby. Autorka se přiklání ke konceptu Miroslava Hrocha, který ji chápe jako paměť skupiny, jež je orientována na události, které se týkaly více osob najednou a jsou proto považovány za závažné. Jejím nositelem může být množina různých jedinců (národ, vesnice, instituce) nebo sociální skupina. Nikdo z nositelů kolektivní paměti už danou událost nezažil.⁸ Jedním z hlavních rysů kolektivní paměti je její selektivnost – záměrný výběr informací hodných zapamatování probíhá několikrát a výsledná kolektivní paměť tak uchovává „jen nepatrnou částku toho, co se odehrálo.“⁹

⁴ Blíže Radmila ŠVARŤÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *O paměti, historii, vědomí a nevědomí. Současná bádání v paměťových studích*, in: Dějiny – teorie – kritika 4, 2007, s. 232–255.

⁵ Miloš ŘEZNÍK, *Paměť a identita v regionálním kontextu*, in: Radka Šustrová – Luba Hédlová (eds.), *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti*, Praha 2014, s. 59–80, zde s. 59, 70.

⁶ Milan HLAVAČKA – Antoine MARÈS – Magdaléna POKORNÁ a kol., *Paměť míst, událostí a osobností. Historie jako identita a manipulace*, Praha 2011.

⁷ Jiří ŠUBRT, *Historické vědomí a kolektivní paměť*, in: Jiří Šubrt – Jiří Vinopal a kol., *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*, Praha 2013, s. 13–25, zde s. 15.

⁸ Miroslav HROCH, *Paměť a historické vědomí v kontextu národní pospolitosti*, in: R. Šustrová – L. Hédlová (eds.), *Česká paměť*, s. 21–55, zde s. 24–25.

⁹ TAMTÉŽ, s. 30.

V tomto procesu se mohou uplatnit pokusy „shora“ o rekonstrukci kolektivní paměti podle dobových požadavků, například prosazováním jediné specifické interpretace minulosti. Vzniká tak nová, uměle vytvořená kolektivní paměť, jež má přispět ke snazšímu ovládnutí společnosti.¹⁰ Historikům tento fakt umožňuje zkoumat způsoby a cíle manipulace paměti a vztah mezi pamětí oficiální, vnucovanou „shora“, a její původní, „lidovou“ podobou. Minulá paměť může spontánně přežívat dál prostřednictvím vědomého udržování zakázaných tradic; v opačném případě dochází k přijetí dominantního diskurzu.¹¹ Přenos tradice z generace na generaci se může odehrávat například prostřednictvím sloužení mše na poutním místě nebo na základě rodinné ústní tradice.¹² Prvním vytčeným cílem práce bude tedy zmapování proměny nebo uchování původní kolektivní paměti v reakci na proměny Křemešnicku ve 20. století. Zachyceny budou snahy katolické církve i Klubu československých turistů o prosazení na Křemešnicku, nejvíce pozornosti však bude věnováno manipulativnímu působení komunistické ideologie.

Druhým sledovaným aspektem je pohled na Křemešník jako na místo paměti. Autorka se zde ztotožňuje s definicí místa paměti z pera Milana Hlavačky. Podle něj se jedná o místo, kde „*krystalizují kolektivní paměti sociální skupiny, společnosti či celého národa.*“¹³ Má tedy vysokou symbolickou hodnotu a pomáhá utvářet a udržovat identitu. Právě identitotvorná funkce míst paměti je zcela zásadní, proto je v diplomové práci uplatněn rovněž koncept lokální identity. Ve své diplomové práci o proměnách města Písku v čase modernizace se jím zabývá Bohumír Bernášek. Lokální identitu definuje jako „*společnou představu skupiny osob o charakteristických rysech místa.*“¹⁴ Diplomová práce bude tedy sledovat, které informace Křemešník jako místo paměti ve 20. století charakterizovaly, jaké představy v lidech vyvolával a jak se proměňovaly v čase.

Sociologický pohled na paměť ovlivnil předkládanou práci zejména Šubrtovou dotazníkovou metodou, zachycující historické vědomí obyvatel ČR. Byly proto vytvořeny dotazníky, mapující současný pohled obyvatel Pelhřimovska na Křemešník

¹⁰ Nicolas MASLOWSKI, *Politika paměti jako nástroj manipulace a morálky*, in: Nicolas Maslowski – Jiří Šubrt a kol., *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, Praha 2014, s. 69–82, zde s. 70–74.

¹¹ Milan HLAVAČKA, *Místa paměti*, in: Jana Čechurová – Jan Randák a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha 2014, s. 602–610, zde s. 608.

¹² TAMTÉŽ, s. 605.

¹³ TAMTÉŽ, s. 602.

¹⁴ Bohumír BERNÁŠEK, *Písek – proměna lokální identity během procesu modernizace (1861–1914)*, Praha 2012 (=Diplomová práce, Filozofická fakulta UK), s. 15.

napříč všemi věkovými kategoriemi. Po jejich vyhodnocení bude možné uvést, zda a jak se v porovnání s minulostí změnil vztah veřejnosti ke Křemešníku.

Paměťová studia se prolínají také s dalším velmi populárním oborem, kterým je orální historie. Ta však klade důraz především na subjektivitu mluvčích, zatímco autorka se při rozhovorech s pamětníky zaměřuje pouze na faktografický obsah jejich vyprávění, který poté porovnává s písemnými prameny; případně jím vyplňuje „bílá místa“, pro něž se nepodařilo dohledat žádné jiné zdroje. Navzdory tomu, že metoda orální historie není využita ve své plné šíři, přispívají rozhovory s pamětníky k subjektivizaci bádání.

Po formální stránce je práce rozdělena do devíti kapitol, jež jsou členěny podle událostí, které nejvíce ovlivnily dění na Křemešníku. Často se liší od velkých dějinných mezníků, představovaly však významnou změnu přístupu k tomuto místu. První kapitola začíná rokem 1902, kdy se zdejší expozitou stal František Bernard Vaněk,¹⁵ vlastenecký kněz, který později Křemešník proslavil románem *Na krásné samotě*.¹⁶ Autorka zde shrnuje poznatky ze své bakalářské práce, obohacené o nová zjištění. Další významný zvrat nastal roku 1932, kdy na poutním místě začal působit Josef Tatzauer. Jeho jméno je spojeno zřejmě s největším rozkvětem Křemešníku ve 20. století, kdy se stal pravým centrem duchovního života na Vysočině. Třetí kapitola začíná rokem 1938, který rozpoutal vlnu zvýšeného zájmu o Křemešník, způsobenou nejen rozmachem cestovního ruchu, ale především vydáním Vaňkova románu *Na krásné samotě*. Slibný vývoj přerušila druhá světová válka, rok 1945 ovšem přinesl novou naději a obnovu prvorepublikových aktivit na Křemešníku, kontrastujících s děním po komunistickém převratu. Po něm následovalo postupné omezování náboženského života a velmi promyšlené zásahy nejen do poutních zvyklostí. Největší ránu však zasadil Křemešníku rok 1951: zemřel expozita Josef Tatzauer a úspěšný spolek s názvem Matice Křemešnická byl donucen k rozpuštění. Jako další mezník zvolila autorka rok 1957, kdy se výrazně změnila strategie proti křemešnickým poutím – souběžně s nimi začal být pořádán festival mládeže, usilující o potlačení jejich náboženského rázu. S nastupující normalizací ovšem nebylo spojení těchto akcí žádoucí, jako další předěl byl proto určen

¹⁵ František Bernard Vaněk (1872–1943), pelhřimovský kaplan (1897–1902), expozita na Křemešníku (1902–1906) a poté pelhřimovský děkan (1906–1943) a papežský prelát. Svou činností zásadně ovlivnil pozici katolicismu na Pelhřimovsku, známá je též jeho literární tvorba, o níž podrobněji pojednají následující kapitoly. J. DVORÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 17.

¹⁶ František Bernard VANĚK, *Na krásné samotě*, Praha 1973.

rok 1970, kdy se z poutí stala ryze církevní záležitost. Devátá kapitola pak shrnuje dění na Křemešníku po roce 1989 a přináší rovněž pohled do současnosti.

Devět kapitol z dějin Křemešníku je dále doplněno o tři exkurzy, které se pokusí zachytit vztah veřejnosti ke Křemešníku v první a druhé polovině 20. století. Autorka se jej pokusí zmapovat na základě znalosti motivací k cestě na Křemešník, dobových představ o tomto místě nebo projevů zbožnosti a neúcty. Vazba veřejnosti ke Křemešníku se významně projevovala také při zapojování do oprav poutního areálu, proto je poslední kapitola práce věnována právě jim.

Stěžejní pramen pro poznání dějin Křemešníku představují tři křemešnické pamětní knihy, vedené tamějšími kněžími. Dvě jsou uloženy v pelhřimovském archivu, přičemž autorka využila pro svou diplomovou práci pouze druhou z nich.¹⁷ Třetí pamětní kniha, vedená mezi roky 1938 a 2008, je majetkem Římskokatolické farnosti Pelhřimov.¹⁸ Poznatky z nich jsou doplněny o informace z nejrůznějších periodik, nejčastěji je využit *Týdeník z Českomoravské vysočiny*. O dění na Křemešníku vypovídají i *Ročenky Matice Křemešnické*, vydávané tímto úspěšným spolkem mezi roky 1937 a 1949. Další pozoruhodné prameny jsou shromážděny v soukromém archivu Matice Křemešnické, do něhož bylo autorce umožněno nahlédnout.¹⁹

Po zavedení státního dozoru nad církvemi a uprázdnění postu křemešnického expozity přebírají hlavní roli zprávy církevních tajemníků, uložené v Moravském zemském archivu v Brně pro léta padesátá (fond Krajský národní výbor Jihlava)²⁰ a po roce 1960 ve Státním oblastním archivu Třeboň (fond Jihočeský krajský národní výbor České Budějovice).²¹ Velmi cenné prameny se nacházejí rovněž ve Státním okresním archivu Pelhřimov (fondy Okresní národní výbor Pelhřimov a Děkanský úřad Pelhřimov).²² Je však nutno poznamenat, že se nepodařilo dohledat hodnotící zprávy ke všem křemešnickým poutím, pro některé z nich tak informace zcela chybí.

¹⁷ Státní okresní archiv (dále SOkA) v Pelhřimově, fond Děkanský úřad Pelhřimov-expozitura Křemešník (nezprac.) (dále f. DÚ-K), Liber memorabilium ecclesiae consecratae sanctissimae acindividuae trinitatis in monte Křemešník II. (dále Liber II.).

¹⁸ Římskokatolická farnost Pelhřimov (dále ŘF Pelhřimov), Liber memorabilium ecclesiae s. s. trinitatis in monte Křemešník 1938 (dále Liber III.).

¹⁹ Soukromý archiv Matice Křemešnické, Pelhřimov (dále Soukromý archiv MK), sbírka dokumentů k dějinám Křemešníku (nezprac.) (dále sbírka dokumentů).

²⁰ Moravský zemský archiv (dále MZA) v Brně, fond Krajský národní výbor Jihlava (dále f. KNV Jihlava).

²¹ Státní oblastní archiv (dále SOA) v Třeboni, fond Jihočeský krajský národní výbor České Budějovice (dále f. JKNV ČB).

²² SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov (dále f. ONV Pelhřimov); TAMTÉŽ, fond Děkanský úřad Pelhřimov (dále f. DÚ).

Aby byla podstata místa paměti vystižena v co nejširších souvislostech, pokusí se autorka nahlížet na Křemešník nejen jako na poutní místo, ale rovněž jako na významný turistický cíl – za tímto účelem bádá především ve třech pamětních knihách odboru Klubu čs. turistů v Pelhřimově, v textu zkráceně označovaných jako turistické pamětní knihy,²³ dále pak v *Knize zápisů ze schůzí z let 1920–1943*,²⁴ doplněné o poznatky z pelhřimovského muzea (fond Klub československých turistů Pelhřimov).²⁵

V době komunistické nadvlády bylo patrné úsilí zastínit náboženský ráz Křemešníku, proto se autorka věnuje také této problematice a pojednává zejména o festivalech mládeže, pořádaných souběžně s křemešnickými poutěmi. Zde čerpá informace z pelhřimovské městské kroniky, uložené ve fondu Městský národní výbor Pelhřimov,²⁶ a z regionálního týdeníku *Nástup*. Poznatky ze všech zmíněných pramenů jsou doplněny o výpovědi dvanácti pamětníků, s nimiž autorka vedla rozhovory od února do srpna 2018.

Z důvodu širokého využití Křemešníku v průběhu 20. století je tedy každá kapitola diplomové práce rozdělena do dvou (případně tří) dále členěných podkapitol. První z nich pojednává o Křemešníku jako o poutním místě, druhá se věnuje jeho světské složce, především turistickému a rekreačnímu potenciálu lokality. V případě sedmé kapitoly je pak druhá podkapitola zaměřena na výše zmíněné zábavní akce, konané většinou souběžně s církevními poutěmi.

Při bádání o Křemešníku je rovněž možné využít některé vydané publikace. První příručky o tomto poutním místě vznikaly už v 19. století a četné další následovaly během první poloviny 20. století; podrobněji je o nich pojednáno v bakalářské práci.²⁷ Po druhé světové válce byl tento zájem o poutní místo zcela utlumen. Pouze roku 1968 vyšla publikace *Křemešník ve fotografii*, poplatná tehdejšímu novému pojetí Křemešníku coby místa pro setkávání lidu Vysočiny.²⁸ V následujících normalizačních letech vznikly dvě diplomové práce zabývající se Křemešníkem. Obě dokreslují

²³ SOKA Pelhřimov, fond Klub čs. turistů Křemešník, Pelhřimov (nezprac.) (dále f. KČsT), Pamětní kniha odboru Klubu čs. turistů v Pelhřimově-Křemešník, 1921–1928, b. s. (dále Pamětní kniha 1921–1928); TAMTÉŽ, Pamětní kniha odboru Klubu čs. turistů v Pelhřimově-Křemešník, 1928–1935, b. s. (dále Pamětní kniha 1928–1935); TAMTÉŽ, Pamětní kniha odboru Klubu čs. turistů v Pelhřimově-Křemešník, 1935–1940 (dále Pamětní kniha 1935–1940).

²⁴ TAMTÉŽ, Kniha zápisů ze schůzí z let 1920–1943 (dále Kniha zápisů).

²⁵ Muzeum Vysočiny Pelhřimov, fond Klub československých turistů Pelhřimov.

²⁶ SOKA Pelhřimov, fond Městský národní výbor Pelhřimov (dále f. MěNV Pelhřimov), (nezprac.), kronika z let 1945–1961 (dále kronika 1945–1961); TAMTÉŽ, kronika z let 1961–1964 (dále kronika 1961–1964); TAMTÉŽ, kronika z let 1966–1969 (dále kronika 1966–1969).

²⁷ Blíže J. DVORÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 56–57.

²⁸ Blíže Jan ROTHBAUER, *Křemešník ve fotografii*, Pelhřimov 1968, s. 48.

oficiální pohled na poutní místo, jehož náboženská složka měla být upozaděna. Marie Charvátová-Kučerová vyzdvihla Křemešník jako lokalitu vhodnou k rekreaci a turistickému využití.²⁹ Zřetelnější ideologický podtext je patrný v diplomové práci Jany Petrákové, popisující Křemešník jako zanikající poutní místo. Navzdory řadě faktografických nepřesností je toto dílo cenné díky zachycení výpovědí pamětníků, narozených na počátku 20. století.³⁰

Vlna nového publikačního zájmu o Křemešník nastala po pádu komunistického režimu. Můžeme jmenovat knihy a brožury *Pelhřimov a poutní místo Křemešník vás zvou* z roku 1991, *Pěšinky po svahu Křemešníka, po břehu Hejlovky* z roku 1995 nebo *Stříbrný vrch Křemešník* z roku 2006.³¹ Poslední pokus o shrnutí základních faktů o poutním místě představuje *Průvodce Křemešníkem*, vydaný Maticí Křemešnickou roku 2018.³² Všechna uvedená díla však z větší části shrnují dříve publikovaná fakta a mají pouze přehledový charakter.

Poutní místo se těšilo i pozornosti mladší generace, což dokládá práce žáků Soukromého reálného gymnázia Přírodní škola, kteří se roku 2001 v rámci exkurze pokusili zmapovat dějiny Křemešníku.³³ Zatím nejpodrobnější pokus o zpracování novějších dějin poutního místa učinil ve své diplomové práci student Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy Luboš Sýkora.³⁴ Jeho dílo ovšem postrádá snahu o interpretaci získaných poznatků nebo o zasazení do dobového kontextu. Zevrubný pohled na dějiny poutního místa v uplynulém století tedy dosud chybí.

Opomíjeným tématem jsou rovněž nejnovější církevní dějiny, jejichž systematické zkoumání je až záležitostí posledních let. Největší význam mají v této oblasti díla Karla Kaplana, Václava Vaška nebo Jaroslava Cuhry. V této diplomové práci je nejvíce využita monografie *Katolická církev v Československu 1945–1989* od autorské dvojice Stanislav Balík a Jiří Hanuš,³⁵ umožňující zasazení dění na Křemešníku do dobového

²⁹ Marie CHARVÁTOVÁ-KUČEROVÁ, *Přírodní a turistické zajímavosti oblastí cestovního ruchu Křemešník a Želiv a Červená Řečice*, České Budějovice 1975 (=Diplomová práce, Pedagogická fakulta JČU).

³⁰ Jana PETRÁKOVÁ, *Poutní místo Křemešník*, Praha 1984 (=Diplomová práce, Filozofická fakulta UK).

³¹ Eva NOVÁKOVÁ, *Pelhřimov a poutní místo Křemešník vás zvou*, Pelhřimov 1991; Jaroslav KOUTNÍK, *Pěšinky po svahu Křemešníka, po břehu Hejlovky. Příroda, historie, pověsti, nevšední příběhy lidí*, Pelhřimov 1995; Marie DOJAVOVÁ – Libor DEDERA, *Stříbrný vrch Křemešník*, Pelhřimov 2006.

³² Vít ŠKODA – Vojtěch ŠKODA, *Průvodce Křemešníkem*, Pelhřimov 2018.

³³ Radek HASAL a kol., *Poutní místo Křemešník*, Praha 2001.

³⁴ Luboš SÝKORA, *Křemešnická expozitura v první polovině 20. století*, Praha 2002 (=Diplomová práce, Katolická teologická fakulta UK).

³⁵ Stanislav BALÍK – Jiří HANUŠ, *Katolická církev v Československu 1945–1989*, Brno 2013.

kontextu. Situaci v pelhřimovském regionu pak přibližuje monografie Zdeňka Martínka a kolektivu *Pelhřimov*.³⁶

Po formální stránce se autorka snažila zpřehlednit text práce využitím kurzívy pro názvy periodik, pramenů a literárních děl. V přímých citacích byla pro snazší orientaci upravena interpunkce, zatímco vlastní text byl ponechán v původní podobě včetně pravopisných a faktických chyb, na něž jsou čtenáři upozorněni. Součástí příloh jsou tři mapy vytvořené v programu ArcGIS; k práci je rovněž volně přiložena tabulka, přinášející souhrnný přehled o křemešnických poutích v druhé polovině 20. století. Mohla vzniknout právě díky zavedení státního dozoru nad církvemi, neboť církevní tajemníci pout' pečlivě monitorovali. Pro některé roky se však jejich zprávy nepodařilo dohledat nebo obsahovaly jen kusé informace. Tabulka zachycuje celkový počet příchozích, účast na bohoslužbách, jméno hlavního kazatele nebo kazatelů, případně také počet zpovědníků. Dále se zaměřuje na množství autobusů a osobních automobilů, na jiné formy dopravy a souběžné konání světské akce.

³⁶ Zdeněk MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, Praha 2014.

II. Křemešník 1902–1932

II. 1. Křemešník F. B. Vaňka a pokračovatelů

Vrch Křemešník se nachází sedm kilometrů jihovýchodně od Pelhřimova a se svou výškou 765 m n. m. je nejvyšším bodem Křemešnické vrchoviny. Historie zdejšího poutního místa sahá do druhé poloviny 16. století, kdy tu byla postavena dřevěná kaple jako poděkování za záchranu života. Roku 1752 byl vysvěcen nový barokní kostel Nejsvětější Trojice. O čtyři roky později došlo k založení expozitury³⁷ – Křemešník tak získal stálého kněze, tak zvaného expozitu. Ten zodpovídal za stav poutního areálu i za péči o poutníky, ale také učil náboženství v křemešnické škole i na školách v okolí. Od roku 1763 se navíc k jeho povinnostem přidalo vedení pamětní knihy.³⁸

Největší slávu zažilo poutní místo v letech 1831–1832, kdy přicházely desítky tisíc lidí, aby je voda křemešnické studánky uchránila od cholery. Právě ona získala Křemešníku značný věhlas a její moci byla přisuzována řada zázraků. Periodický pramen, vyvěrající několik set metrů pod vrcholem, vydával vodu obvykle od Vánoc do července. Zřejmě od roku 1689 u něj stojí kaplička a od roku 1906 je studánka spojena s kostelem křížovou cestou.³⁹ Vitrínu s votivními dary, jejichž prostřednictvím chtěli věřící poděkovat za vyslyšení, můžeme v křemešnickém chrámu najít dodnes.⁴⁰

Proměnami Křemešníku v první třetině 20. století se autorka zabývala ve své bakalářské práci, proto na těchto řádcích uvádí některé závěry z předchozího bádání. Z pamětní knihy se dozvídáme, že mezi roky 1902 a 1932 se tu vystřídali tři kněží. Nejslavnějším z nich byl bezpochyby František Bernard Vaněk, který na Křemešníku působil mezi roky 1902 a 1907; poté se stal pelhřimovským děkanem. Přijížděly sem za ním významné osobnosti české kultury, přičemž sochař František Bílek a malíř Viktor Foerster poutní místo zkrášlili svými výtvy. Vaňka na postu expozity vystřídal Josef Zeman, který zde setrval až do roku 1924. Ačkoli zprvu ho zpráva o přeložení na chladné poutní místo příliš nepotěšila, nakonec tu prožil šťastné životní období. Křemešník během jeho působení zdárně přečkal i první světovou válku, byť během rekvírování přišel o zvon z konce 18. století. Podle diplomové práce Jany Petrákové se

³⁷ Expozitura – část farnosti se samostatnou duchovní správou. Věra PETRÁČKOVÁ – Jiří KRAUS a kol., *Akademičký slovník cizích slov A–Ž*, Praha 2001, s. 214.

³⁸ J. DVORÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 23–28.

³⁹ Viz obrazová příloha č. 12, 13.

⁴⁰ J. DVORÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 24–25, 51–53.

na Křemešníku za války prodávaly pohlednice s vlasteneckými verši a tištěné vlastenecké písně.⁴¹

Vznik Československa nepřinesl poutnímu místu žádnou radikální změnu, oblibě věřících se těšilo i nadále. Počet poutníků ovšem oproti předválečným rokům poklesl, stejně jako jinde v Čechách.⁴² Stejně jako F. B. Vaněk usiloval i expozita Josef Zeman o zvelebování poutního areálu, při němž mu často svou prací zdarma pomáhali věřící, zvláště pak lidé z blízkého okolí Křemešníku, kteří k němu měli mimořádně silný vztah. Hůře se však poutním místem šzil další expozita, Ondřej Sepp. Jeho působení poznamenaly některé nezdary a především fyzické vyčerpání, které přispělo k jeho smrti roku 1930. Až do listopadu 1932 zůstal post expozity neobsazen.⁴³

Dějiny Křemešníku jsou neodmyslitelně spjaty s nedalekým městem Pelhřimovem, pod jehož patronát náležel už od roku 1572. Právě z městské pokladnice byla financována velká část oprav poutního areálu. Křemešnická pouť navíc pro Pelhřimovské představovala výjimečnou událost a vítané vytržení ze stereotypu. Kromě nich chovali značnou úctu ke Křemešníku také Němci z jihlavského jazykového ostrova. Jejich setkávání s Čechy tu dlouhé roky probíhalo poklidně, od sklonku 19. století ovšem narůstaly rozpory a po vzniku Československa přicházeli Němci na Křemešník spíše mimo poutě, kdy nehrozily žádné střety. Tato ztráta nadnárodního charakteru po vzniku Československa se však týkala i jiných poutních míst.⁴⁴ Svou přízeň Němci i nadále dokládali četnými finančními i hmotnými dary.⁴⁵

Od přelomu 19. a 20. století se čím dál více projevoval posun ve vnímání Křemešníku od poutního místa k turistickému cíli. Vždy se vyskytovalo mnoho těch, kteří přicházeli na pouť spíše kvůli světskému programu než na bohoslužby, změnu směrem k sekularizaci ovšem zachytily i číselné údaje. Zatímco před první světovou válkou dorazilo na Křemešník během léta obvykle kolem sto dvaceti českých a čtyřiceti německých procesí, na sklonku dvacátých let bylo napočítáno mezi šedesáti a pětasedmdesáti procesími za rok. Navzdory tomuto úbytku se po otřesu postavení katolické církve v nově vzniklém Československu stále jednalo o poměrně vysoké

⁴¹ J. PETRÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 41.

⁴² Podle statistik klesl v Čechách po první světové válce oproti období před válkou počet poutníků zhruba o 20–30 %. Poutí se navíc přestali účastnit členové komunálních orgánů i státní úředníci. Blíže Jaroslav ŠEBEK, *Transformace úlohy poutních míst a společnosti v meziválečném Československu*, in: M. Hlavačka – A. Marš – M. Pokorná a kol., *Paměť*, s. 206–217, zde s. 209.

⁴³ J. DVORÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 28–35.

⁴⁴ J. ŠEBEK, *Transformace*, s. 212.

⁴⁵ J. DVORÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 23–27, 45.

číslo.⁴⁶ Křemešník tak i nadále patřil k poutním místům s nadregionálním významem, což dokládá mimo jiné množství štědrých podpůrců nebo dvě publikace jemu věnované, vydané v tomto období.⁴⁷

Je patrné, že Pelhřimovsko si i v první třetině 20. století uchovalo katolický ráz. Velkou zásluhu lze v tomto ohledu přičíst tehdejšímu pelhřimovskému děkanovi Františku Bernardovi Vaňkovi, jenž se velmi snažil podporovat víru svých svěřenců. Roku 1932 zorganizoval eucharistický sjezd, jehož se zúčastnilo osm tisíc věřících, také vydával homiletický časopis *Kazatelna*, patřil však rovněž mezi příznivce sportu, jak dokládá mimo jiné jeho angažování při založení hokejového klubu roku 1933.⁴⁸ V monografii Zdeňka Martínka a kolektivu *Pelhřimov* byla dokonce vyslovena domněnka, že „snad pouze silou jeho osobnosti nedošlo na rozdíl od jiných míst v Pelhřimově k hromadnému odlivu věřících z katolické církve k nově vzniklé Církvi československé.“⁴⁹ To, že František Bernard Vaněk je i dnes vzpomínanou osobností, dokládají mimo jiné jemu věnované pasáže nedávno vydaných knih,⁵⁰ kvalifikační práce zabývající se jeho tvorbou⁵¹ nebo odhalení pomníku tohoto kněze a spisovatele v pelhřimovské děkanské zahradě roku 2015.⁵²

II. 2. První snahy o rozvoj turismu na Křemešníku

Křemešník byl po staletí vnímán především jako poutní místo, od konce 19. století v něm však čím dál více lidí vidělo také turistickou a rekreační destinaci. Rozmach turismu byl patrný například roku 1911, kdy město Pelhřimov uvolnilo přes třicet tisíc korun na přestavbu zdejšího hotelu, který poté pronajímalo. Značné oblíbenosti se těšila

⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 31, 45.

⁴⁷ Václav PETRŮ, *Poutní místo Křemešník*, Pelhřimov 1901; Emil ŠPRONGL, *Upomínka na Křemešník*, Pelhřimov 1921.

⁴⁸ Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 400, 434.

⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 434.

⁵⁰ Hana KÁBOVÁ a kol., *Msgre František Bernard Vaněk a Dr. Jan Fried. Dva pelhřimovské osudy*, Pelhřimov 2015; Václav PELTAN, *Posvátná místa královského města Pelhřimova*, Pelhřimov 2017.

⁵¹ Například Tibor VARGA, *Literární tvorba Františka Bernarda Vaňka*, Brno 2011 (=Diplomová práce, Filozofická fakulta MU); Kristýna GYURCSOVICSOVÁ, *Typologie beletristického díla F. B. Vaňka*, České Budějovice 2012 (=Diplomová práce, Filozofická fakulta JČU).

⁵² Původní památník z roku 1993 byl roku 2013 odcizen, město Pelhřimov se roku 2015 rozhodlo obnovit jej v nové podobě. Současně došlo k úpravě celé děkanské zahrady, v níž mohou zájemci navštívit Vaňkův „domeček“, jedno z míst, kde děkan trávil svůj čas nejraději. V dřevěné chaloupce z roku 1933 se nachází expozice jemu věnovaná. Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 435; Uměleckoprůmyslová akademie Světla nad Sázavou [online], dostupné z <https://www.akademie-svetla.cz/vyveska/1029>, [cit. 2. 1. 2019]; viz obrazová příloha č. 17.

rovněž světská složka křemešnických poutí, o níž autorka podrobněji pojednala ve své bakalářské práci.⁵³

Ačkoli i v meziválečném období byly akce spojené s katolicismem na Pelhřimovsku hojně navštěvované, místním obyvatelům se nabízely i jiné možnosti trávení volného času: jen v samotném Pelhřimově rozvíjelo činnost divadlo, městský biograf, ale i klub fotografů-amatérů, Sokol nebo Sportovní klub.⁵⁴ Další příležitost k vyžití přinesl vznik pelhřimovského odboru Klubu československých turistů, k němuž došlo 30. dubna 1920; ustavující schůze se zúčastnilo čtyřicet dva osob.⁵⁵ Od 18. července 1921 pak byla v hostinci na Křemešníku k dispozici *Pamětní kniha odboru Klubu čs. turistů*, do níž se zapisovali příchozí turisté i poutníci⁵⁶ do roku 1928, kdy byla zaplněna; navázaly na ni další dvě pamětní knihy z let 1928–1935 a 1935–1940. Dalším neopomenutelným pramenem pro poznání činnosti pelhřimovských turistů je *Knihá zápisů ze schůzí z let 1920–1943*.

Jedním z hlavních témat, na nichž pelhřimovskému odboru záleželo, se stal turistický rozvoj Křemešníku, což dokládají velmi časté zápisy jemu věnované, stejně jako prohlášení z jubilejní valné hromady roku 1930: „*Jako dosud, zůstává i nadále nejpodstatnějším úkolem odboru propagace Křemešníku a postavení rozhledny s řádnou chatou na jeho vrcholu, vedle toho pak značkování cest ke všem turisticky významným místům v okolí Pelhřimova.*“⁵⁷

O vybudování rozhledny na nejvyšším vrcholu Pelhřimovska začal pelhřimovský odbor KČsT usilovat hned roku 1920. Návrh, aby byla koncipována zároveň jako pomník padlým legionářům, podporoval mimo jiné pelhřimovský děkan F. B. Vaněk; kromě něj byl členem širší komitě pro stavbu rozhledny například pelhřimovský starosta Antonín Linhart nebo křemešnický expozita Antonín Zeman. Někteří chtěli předejít nedostatku financí úpravou kostelní věže na rozhlednu,⁵⁸ zatímco vrchní stavební rada Ing. Stanislav Rokos z Kladna z vlastní iniciativy vypracoval náčrt nové rozhledny.⁵⁹

⁵³ J. DVORÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 31, 41.

⁵⁴ Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 432–433.

⁵⁵ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, *Knihá zápisů*, s. 1.

⁵⁶ Například Josef Polášek, farář ze Smrčné, se jako „*každoroční křemešnický poutník*“ zapisoval pravidelně, takže jeho jméno najdeme mj. roku 1927, 1934 nebo 1937. Podpis sem roku 1932 připojili i kněží Jan Pauly a F. B. Vaněk nebo arcibiskup Kašpar při své návštěvě 4. září 1934. Velmi věrným zapsaným poutníkem byl František Dušek ze Zásmuk u Kolína: zúčastnil se všech křemešnických poutí během roku, a to v letech 1933–1936.

⁵⁷ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, *Knihá zápisů*, s. 75.

⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 13–14.

⁵⁹ Návrh pochází z roku 1927, viz obrazová příloha č. 15. Muzeum Vysočiny Pelhřimov, fond Klub československých turistů Pelhřimov, inv. č. 5, b. s.

Kvůli nedostatku financí však dlouhá léta zůstalo pouze u návrhů. 8. srpna 1925 navštívila vrch skupina turistů z Mladé Boleslavi, jež do turistické pamětní knihy zachytila zklamání ze špatného výhledu: aby se mohli rozhlédnout po kraji, museli přetrpět „*krkolonné šplhání na věž kostelní*“, kterou někteří fyzicky zdatnější návštěvníci využívali jako náhradu rozhledny. Mladoboleslavští turisté rovněž tvrdili, že „*vše ostatní, co jest na vrcholku, nemá ceny pro turistu.*“⁶⁰ Na nerealizaci stavby rozhledny si stěžovali i další pisatelé, například autor patetické básně „*Rozhled z věže křemešnické*“ z roku 1924 nebo A. Fichtner, jenž roku 1927 připojil vtípnou karikaturu.⁶¹ Hlavní překážku představoval nedostatek finančních prostředků: hned roku 1920 byl sice založen fond s příspěvky na rozhlednu, nicméně částka se zvyšovala poměrně pomalu – od 31. prosince 1926 do 31. prosince 1929 přibylo něco přes tisíc korun, částka pět tisíc osm set korun ovšem na postavení rozhledny rozhodně nestačila a následná hospodářská krize ambiciózní plán smetla na několik let ze stolu.⁶²

Dalším významným úkolem pelhřimovského odboru KČsT bylo značení turistických tras. K realizaci zamýšlených cest docházelo postupně. Roku 1921 byl červenou barvou spojen Křemešník s Pelhřimovem a žlutou Křemešník se Zajíčkovem; do února 1923 pak přibyla modrá stezka Dobrá Voda-Křemešník a červená trasa byla protažena z Křemešníku dále na Čerřínek. Celkem se tedy k tomuto datu podařilo vyznačit čtyři trasy, přičemž všechny vedly na známé poutní místo.⁶³ Tato záslužná činnost si vysloužila i několik kritických ohlasů – jednu ze stížností na špatné značení pisatel roku 1927 zveršoval: „*Chceš-li jíti cestou, jež je značkována / musíš vyjít z města časně z rána; / jistě dojdeš slavné hory z večera.*“⁶⁴ V průběhu třicátých let však byly nedostatky zřejmě doladěny a stezky navíc prodlouženy, takže stížnosti nahradily pochvaly.⁶⁵ Nejspíš právě ve třicátých letech se funkce značkovatele ujal člen výboru a zároveň vydavatel *Týdeníku z Českomoravské vysočiny* Emil Šprongl,⁶⁶ jemuž někdy

⁶⁰ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1921–1928, b. s.

⁶¹ Autor básně se podepsal jako Savonarola Iglaviensis, za své dílo však sklídl kritiku čtenářů. Karikatura A. Fichtnera znázorňovala mj. turistu sedícího na jakémsi posedu z žebříku, drženém dvěma muži, v jehož blízkosti stála tabulka s nápisem „*Rozhledna tato byla postavena nákladem odboru KČsT v Pelhřimově.*“ TAMTÉŽ. Viz obrazová příloha č. 14.

⁶² Ve třicátých letech se ovšem zmínky o fondu přestaly objevovat. SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Kniha zápisů, s. 11, 56, 76.

⁶³ Při značení pomáhali členové odboru i studenti, v městských lesích pak hajní. TAMTÉŽ, s. 14, 22.

⁶⁴ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1921–1928, b. s.

⁶⁵ TAMTÉŽ, Kniha zápisů, s. 113.

⁶⁶ Emil Šprongl (1883–1958), pelhřimovský knihtiskař a knihkupec. V jeho tiskárně začalo být roku 1919 vydáváno první a tehdy jediné pelhřimovské periodikum, *Týdeník z Českomoravské vysočiny*, které od roku 1925 sám redigoval. Právě on vydal např. Vaňkův román *Na krásné samotě* a řadu příruček s regionální tematikou. Za druhé světové války se však začal *Týdeník* profilovat výrazně

pomáhal redaktor *Týdeníku* Rudolf Liebscher.⁶⁷ K roku 1940 tak bylo poutní místo spojeno červenou značkou s Pelhřimovem a dále přes Čerínky s Jihlavou, modrá značka vedla z Kamenice nad Lipou přes Dobrou Vodu a Křemešník dále ke Kladinským rybníkům a do Humpolce, po žluté mohli zájemci na poutní místo dojít z Kamenice nad Lipou přes Zajíčkov a zelená trasa směřovala z Horní Cerekve na Křemešník a odtud dál do Strmých. Na nejvyšší vrchol Pelhřimovska se tedy po turistických stezkách dalo dojít ze sedmi různých směrů.⁶⁸ Turisté se navíc zasadili o upevnění informačních tabulek na Křemešníku roku 1928.⁶⁹ Kromě toho pořádali na poutním místě různé akce, takže zvláště v letních měsících bylo na Křemešníku opravdu rušno. Například 17. srpna 1921 zde proběhl sjezd katolické mládeže, hned 21. srpna následoval Turistický den.⁷⁰ Pelhřimovský odbor KČsT dále zorganizoval vepřové hody (23. října 1926) nebo štvanici na lišku (23. prosince 1926).⁷¹ Na první jmenovanou událost mohli turisté dorazit buď pěšky, nebo kyvadlovým autobusem. Turistický odbor rovněž nechal v tiskárně zhotovit speciální pozvánky.⁷²

Odbor KČsT také usiloval o stavbu turistické chaty na Křemešníku. Roku 1925 se podařilo zřídit provizorní noclehárnu ve staré hájovně č. 3 mezi hostincem a kostelem. Opakovaně se však objevoval návrh, aby byla postavena moderní chata na farské zahradě nebo zakoupena a vhodně upravena křemešnická škola.⁷³ Zatím ale byla k dispozici pouze stará hájovna, v níž nocleh vyšel na dvě koruny. Měl být poskytován pouze členům Klubu, což zřejmě nebylo dodržováno. Dochoval se totiž *Deník noclehárny KČsT pro mládež na Křemešníku*, zachycující jména příchozích. Pokud zde byli zaznamenáni opravdu všichni nocující, svědčí to o nepřilíš velkém úspěchu tohoto podniku. Za rok 1928 obsahuje *Deník* pouze tři jména, v roce 1929 nalezneme jmen deset – spokojenou manželskou dvojici z Tábora a osm jihlavských Němců. Je možné,

proněmecky. Roku 1942 se Šprongl připojil k odsouzení atentátu na Heydricha. Členem výboru odboru KČsT byl naposledy roku 1942. Po válce byl obviněn z kolaborace. Ivo BALÍK – Vlasta BALÍKOVÁ, *Pelhřimovsko ve druhém tisíciletí*, Pelhřimov 2000, s. 131; Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 430–431, 452, 458.

⁶⁷ Rudolf Liebscher se za druhé světové války přidal na stranu okupantů, roku 1942 se stal zpravodajem nacistické Bezpečnostní služby (Sicherheitsdienst), roku 1945 byl mimořádným lidovým soudem odsouzen k doživotnímu vězení. SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Kniha zápisů, b. s.; Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 444, 461.

⁶⁸ Ročenka Matice Křemešnické za rok 1939, Pelhřimov 1940, s. 15. Viz mapa č. 2.

⁶⁹ Muzeum Vysočiny Pelhřimov, fond Klub československých turistů Pelhřimov, inv. č. 5, b. s.

⁷⁰ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Kniha zápisů, s. 20.

⁷¹ TAMTÉŽ, Pamětní kniha 1921–1928, b. s.

⁷² Muzeum Vysočiny Pelhřimov, fond Klub československých turistů Pelhřimov, inv. č. 6, b. s.

⁷³ Roku 1931 turisté navrhli nejen přestavět křemešnickou školu na chatu, ale rovněž postavit v její bezprostřední blízkosti rozhlednu. Tento návrh se setkal s důrazným odmítnutím kolegů z jihlavské turistické župy, odrazujících od staveb na Křemešníku, „*kteřé by jeho ráz porušily*.“ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Kniha zápisů, s. 49, 76, 101.

že nízká návštěvnost byla způsobena nedostatečnou propagací,⁷⁴ ale také nevyhovujícím stavem objektu. Roku 1931 museli turisté konstatovat, že „*stav noclehárny na Křemešniku nevyhovuje a je ostudou odboru.*“⁷⁵ Situaci dočasně vyřešil křemešnický restaurátér F. Krejčí, jenž budovu roku 1932 opravil a převzal zdarma do své správy s tím, že členům KČsT poskytne nocleh se značnou slevou a veškeré poplatky od ubytovaných připadnou jemu; nicméně v roce 1933 se kvůli dalším komplikacím ubytovávat přestalo.⁷⁶

Pro ty, kteří byli ochotni si za ubytování připlatit, byl však stále k dispozici křemešnický hostinec. Právě zde někteří příznivci tohoto odlehlého místa rádi trávili letní dovolenou. Celých šest týdnů se tu v létě 1931 zdržel například pelhřimovský starosta Josef Hrubant s rodinou.⁷⁷ Regionálnímu básníkovi Karlu Boromejskému Tomáškoví⁷⁸ ovšem Křemešník učaroval natolik, že zde zakoupil dřevěnou boudu, která dříve při poutních návalech sloužila jako improvizovaná kuchyně, a přestavěl ji na letní byt.⁷⁹ Prázdniny tu s rodinou a přáteli trávil každoročně od léta 1927, roku 1935 přijel už po deváté.⁸⁰ V turistických pamětních knihách, uložených v křemešnickém hostinci, je zachyceno několik Tomáškových básní, věnovaných Křemešniku a Pelhřimovsku.⁸¹ Poptávku po větších ubytovacích prostorách měly uspokojit také vily K. Veselého. Tento tesařský mistr a majitel parní pily roku 1930 na vrcholu poutního místa zakoupil sedm parcel. Pan Zmátlo vzpomíná, že Veselý zamýšlel postavit celkem devět vilek, jež

⁷⁴ Nocující učitel z Tábora roku 1929 poznamenal, že „*Křemešník, převzácnou turistickou perlu, nutno propagovati nejen v listech krajinských, ale zejména v listech pražských a turistických.*“ Tento zápis z roku 1929 je zároveň posledním zápisem v *Deníku noclehárny*. Muzeum Vysočiny Pelhřimov, fond Klub československých turistů Pelhřimov, inv. č. 5, Deník noclehárny KČsT pro mládež na Křemešniku, b. s.

⁷⁵ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Kniha zápisů, s. 88.

⁷⁶ Krejčí chtěl prý provést další opravy, údajně mu však na zákrok pelhřimovského farního úřadu nebylo uděleno stavební povolení. TAMTÉŽ, jednatelská zpráva za rok 1933.

⁷⁷ Na Křemešník často přijížděli také členové městské rady, mnohdy pracovně: vodili sem vzácné návštěvy a přímo na místě rozhodovali o provedení oprav poutního areálu. SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1928–1935, b. s.

⁷⁸ Karel Boromejský Tomášek (1893–1968), regionální básník a zároveň obchodník s uhlím. Tvořit začal pod vlivem zážitků z první světové války, byl rovněž prvním redaktorem *Týdeníku* a členem pelhřimovského odboru KČsT. SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 121; I. BALÍK – V. BALÍKOVÁ, *Pelhřimovsko*, s. 131.

⁷⁹ SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 121.

⁸⁰ TAMTÉŽ, f. KČsT, Pamětní kniha 1935–1940, s. 4.

⁸¹ V prvních z nich autor prezentoval Křemešník jako místo poskytující útěchu (především po milostných zklamáních), v básni z roku 1935 vzdal hold zdejší krásné přírodě a místním chudým lidem.

měly stát v půlkruhu až ke kostelu, realizovány však byly pouze dvě vily, pronajímané zájemcům o ubytování.⁸²

Křemešník ovšem figuroval nejen jako poutní, turistické a rekreační místo, ale rovněž se zde nacházela škola, kterou až do jejího zrušení v roce 1935 navštěvovali žáci z okolních vesnic.⁸³ Na léta školní docházky na Křemešníku nostalgicky vzpomíná pan Josef Nechvátal.⁸⁴ Nijak mu nevadilo, že musel každý den vystoupat na nejvyšší vrchol Pelhřimovska: *„Pro nás byla ta cesta tam a zpátky povyražení, byli jsme dobrá parta a po cestě jsme prováděli různé vylomeniny, například jsme škádlili vosy nebo jsme lezli po stromech. Ve škole se zůstávalo přes oběd, každý měl s sebou chleba, kafe nebo mléko. Po obědě byla hodinová pauza – v zimě jsme lyžovali, v létě hráli v lese na zloděje.“*⁸⁵

Pan Nechvátal dokládá, jak silně se pravidelná cesta vzhůru hlubokými lesy zapisovala do paměti obyvatel okolních vesnic. Křemešník pro ně hrál roli místa setkávání se sousedy i přespolními, které se odehrávalo nejčastěji při svátečních nedělních bohoslužbách – jich se účastnili především věřící z Proseče pod Křemešníkem, Lešova, Sázavy a Branišova. Po mši šly ženy domů, ale muži se sešli v místním hostinci u piva.⁸⁶

⁸² Viz obrazová příloha č. 16. Expozita Tatzauer hodnotil novostavby negativně, podle jeho názoru se na poutní místo nehodily. Nelichotivě se o nich prý vyjadřovala také část veřejnosti. SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1928–1935, b. s; TAMTÉŽ, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 226; Soukromý archiv autorky (dále SAA), Záznam rozhovoru s panem Bohumírem Zmátlem, uskutečněný 19. června 2018 (dále Rozhovor s B. Zmátlem).

⁸³ Původně na Křemešník přicházeli žáci z Branišova, Proseče pod Křemešníkem, Lešova a Sázavy. Postupně byly stavěny nové školy přímo v těchto obcích, jako poslední na Křemešník chodily děti z Lešova a ze Sázavy. SAA, Záznam rozhovoru s panem Josefem Nechvátalem, uskutečněný 14. srpna 2018 (dále Rozhovor s J. Nechvátalem).

⁸⁴ Josef Nechvátal (1926) pochází ze Sázavy, na Křemešníku absolvoval první čtyři roky školní docházky. Také chodil s rodiči na zdejší nedělní mše, při nichž šlapal měchy varhan. V dospělosti působil mimo jiné jako vedoucí tajemník Okresního výboru Československého svazu tělesné výchovy a z této pozice se podílel na organizaci křemešnických festivalů mládeže.

⁸⁵ SAA, Rozhovor s J. Nechvátalem.

⁸⁶ TAMTÉŽ.

III. Křemešník 1932–1938

III. 1. Křemešník Tatzauerův

III. 1. 1. Křemešník duchovní versus turistický. Vznik Matice Křemešnické.

Po smrti expozity Ondřeje Seppa v roce 1930 Křemešník osiřel na více než dva roky. Nebyl zde tedy žádný kněz, který by kdykoli mohl poutníkům posloužit, kněží z Pelhřimova na poutní místo pouze dojížděli. Poutní areál tak chátral a duchovní ráz Křemešníku upadal. Pelhřimovský děkan F. B. Vaněk vážně uvažoval o převzetí Křemešníku některým řeholním řádem – roku 1930 jej nabídl jezuitům, provinciál řádu Leopold Škarek však odpověděl zamítavě.⁸⁷ Křemešník tak musel vzít zavděk novým duchovním správcem Josefem Tatzauerem.⁸⁸ Na první pohled by se mohlo zdát, že v minulosti vážně nemocný padesátiletý katecheta a doktor teologie z Prahy se na křemešnickou „samotu“ bez elektřiny a vodovodu příliš nehodil. Nové poslání ovšem přijal jako svou životní výzvu a rozhodl se udělat vše pro to, aby se z Křemešníku stalo živé duchovní centrum regionu. Na poutním místě působil od 14. listopadu 1932 až do 28. srpna 1951, tedy téměř dvacet let.⁸⁹

Křemešnickou pamětní knihu psal Tatzauer vědomě jako vzkaz příštím generacím, podle vlastních slov se snažil o objektivitu. O důležitých událostech i o vlastních dojmech a názorech se neváhal podrobně rozepsat, takže čtenáři mají k dispozici úctyhodných sto padesát tři stran ve druhé pamětní knize a dalších sto dvacet osm stran ve třetí. Mnoho z nich obsahuje výstřižky novinových článků o Křemešníku, které Tatzauer do pamětní knihy pečlivě vlepoval.⁹⁰

Josef Tatzauer se mohl pyšnit mimořádnou všestranností a manuální zručností. Volný čas, především během zimních měsíců, trávil restaurováním chrámových fresek, oltáře, soch nalezených na půdě fary a obrazů o životě Panny Marie. Nezaváhal ani při restaurování plastik Františka Bílka. Když bylo třeba, dokázal dokonce zastupovat varhaníka; složil rovněž jednoduchou skladbu k pobožnosti u křemešnické studánky.⁹¹

⁸⁷ SOKA Pelhřimov, f. DÚ, inv. č. 99, kart. 3, fol. 3–4.

⁸⁸ Josef Tatzauer (1882–1951), kněžské svěcení přijal v Římě. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 128–129. Viz obrazová příloha č. 18.

⁸⁹ J. DVOŘÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 35–36; SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 103, 145.

⁹⁰ Nutno poznamenat, že články musely před vlepáním projít Tatzauerovým výběrem. Neobjevily se tu například ty z nich, které se věnovaly činnosti turistů na Křemešníku, s níž duchovní správce nesouhlasil. J. DVOŘÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 35; SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 236.

⁹¹ J. DVOŘÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 36; SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 123, 140–142, 160; ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 92.

Tatzauer považoval manuální zručnost u kněží za velmi důležitou, protože církev podle něj nemá k dispozici dost prostředků na to, aby každou práci zadávala odborníkovi: „*Je velkou chybou, že nastávající kněží v semináři neučí se rukodílným pracem (sic!) a uměleckým oborům. Snad našla by se hodina týdně místo nějaké té asyrštiny, která nemá pro kněze žádného významu.*”⁹²

Josef Tatzauer s obrovskou energií přistoupil k organizaci rozsáhlých oprav poutního areálu, o nichž pojednává zvláštní kapitola, umístěná v závěru práce. Narážel však na mnoho překážek – kromě častého nedostatku financí ho trápil například také spor se slavným sochařem a medailérem Josefem Šejnostem.⁹³ Zřejmě roku 1932 totiž začala být v těsné blízkosti kostela stavěna jeho vila, vyprojektovaná podle návrhu stavitele Kamila Hilberta. Stavba známá též jako Větrný zámek, poutající pozornost sedmi sochami havranů v podstřeší jižní věže, nikdy nebyla zcela dokončena. Šejnosta a později jen jeho manželku ve vile navštěvovala řada známých osobností, mimo jiné spisovatelka Marie Majerová nebo skladatel Josef Suk. Sochař zde se svou rodinou trávil léto i volné chvíle během roku, stěžoval si však na nepochopení části konzervativní veřejnosti pro atypickou stavbu.⁹⁴ Negativní postoj k ní zaujal rovněž expozita Tatzauer. Její budování totiž bylo započato v době neobsazení křemešnické expozitury po smrti Ondřeje Seppa, Tatzauerova předchůdce. Tatzauer pokračování stavby Větrného zámku nesl s velkou nelibostí a při jednání s Josefem Šejnostem neústupně hájil svá práva. Odmítal mu například dovolit rozšíření stavby na kostelní pozemek, ač na něj sochař opakovaně naléhal. Vztahy obou mužů byly až do Šejnostovy smrti velmi napjaté.⁹⁵ Spor ovšem pokračoval i poté a byl protahován městskou radou, jež váhala s definitivním řešením. Tatzauer se v souvislosti s vilou stal předmětem pomluv.⁹⁶

K negativům, která expozita zaznamenal do pamětní knihy, patřil také úpadek duchovního rázu Křemešníku. Roku 1935 zapsal: „*Moderní duch požívačnosti*

⁹² SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 92.

⁹³ Josef Šejnost (1878–1941), rodák z Těšenova u Pelhřimova. Autor více než dvou set pamětních medailí, plaket a pamětních desek (např. pamětní deska na rodném domě Maxe Švabinského v Kroměříži). Blíže Jan TOMÁŠEK, *Akademický sochař Josef Šejnost*, Vlastivědný sborník Pelhřimovska 9, 1998, s. 116.

⁹⁴ Týdeník z Českomoravské vysočiny 23, 1941, č. 8, s. 5; J. ROTHBAUER, *Křemešník*, s. 11; Vojtěch CVEK, *Lidé kraje mezi třemi vrchy*, Pelhřimov 1967, s. 96–98. Viz obrazová příloha č. 10, 11.

⁹⁵ J. DVORÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 35; SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 168, 228.

⁹⁶ Když roku 1941 německý úředník údajně nařídil vilu zbourat, byl Tatzauer nařčen, že ho k této myšlence navedl, ačkoli s ním vůbec nemluvil. Expozita poté trval na řádném očištění svého jména, k němuž po mnoha intervencích nakonec došlo. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 56–57, 78.

a vlašnosti náboženské zachvacuje i zdejší dosud zachovalý kraj (...) Návštěva služeb Božích bývá slabší než dříve, hlavně u mládeže. Požehnání odpolední v neděli byl jsem nucen zrušiti – prostě proto, že živá duše nepřišla! Ministranty nemohu sehnat – prý je ,bolí kolena!“⁹⁷ Na slabou návštěvnost Křemešníku si však nemohl stěžovat celoročně – mimořádně rušno bylo například 29. července 1934, kdy se konala pouť katolické mládeže a zároveň sjezd katolického lidu. Toto spojení ovšem nebylo příliš šťastné a vedlo k chaosu. Z Pelhřimova byly vypravovány mimořádné autobusy, odjíždějící na Křemešník každou hodinu. Poutní místo v této době také hostilo řadu vzácných návštěv: 6. května 1934 proslulého houslistu Jana Kubelíka, který sem přijížděl pravidelně, a 4. září 1934 pražského arcibiskupa Karla Kašpara.⁹⁸ Rovněž v souvislosti s hlavní poutí téhož roku zmínil Tatzauer „nezvykle velikou účast“⁹⁹ a stejně tak o malé pouti roku 1935 byla „návštěva velká, ba snad větší než jindy.“¹⁰⁰

O pozdvižení Křemešníku neusiloval jen Josef Tatzauer, ale i pelhřimovští turisté. Expozita se však obával, že rozmach turismu se odehrává na úkor duchovního rázu poutního místa. „Stále více a více vzrůstá se snaha zlaicizovati Křemešník,“¹⁰¹ poznamenal si do pamětní knihy roku 1933. Tomuto vývoji se snažil zabránit i prostřednictvím svých novinových článků: „Vezměte Křemešníku ráz poutního místa, a zabili jste ho!“¹⁰², napsal v červnu 1934. Toto napětí mezi Křemešníkem duchovním a světským se vyostřilo poté, co se začalo jednat o zrušení křemešnické školy. Pro děti z okolí muselo být velmi namáhavé absolvovat každodenně cestu na nejvyšší vrchol Pelhřimovska, která pro ně mnohdy mohla být nebezpečná. Paní B. K.¹⁰³ vzpomíná na rodinnou tragédii z dvacátých let, kdy nejmladší sestru jejího otce zastihla během téměř pětikilometrové cesty z křemešnické školy domů bouře. Dívka zmoknutím odstonala zápallem plic a zemřela.¹⁰⁴ Obyvatelé Sázavy, k níž celý Křemešník včetně školy katastrálně náležel, se rozhodli postavit novou školu přímo v obci a budovu na poutním místě prodat. Zájem o ni dlouhodobě projevovali právě pelhřimovští turisté a představa,

⁹⁷ Tatzauera netrápil jen nedostatek ministrantů, ale také neuctivé chování mladých lidí (zřejmě turistů) v kostele. Chrám byl totiž po celý den otevřen, aby byl poutníkům neustále k dispozici, což ovšem mohlo být i zneužito. SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 127, 164–165.

⁹⁸ TAMTÉŽ, s. 125, 135, 142–143.

⁹⁹ TAMTÉŽ, s. 126.

¹⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 168.

¹⁰¹ TAMTÉŽ, s. 121.

¹⁰² TAMTÉŽ, s. 128, článek vystřižený z Týdeníku z Českomoravské vysočiny 16, 1934, č. 27, s. 4.

¹⁰³ B. K. (1943) pochází ze Stříteže pod Křemešníkem. Spolu s rodiči chodila na Křemešník každou neděli pěšky do kostela, přičemž její matka nosila Tatzauerovi uvařený nedělní oběd. O kněze zřejmě pečovali i další lidé, kteří mu pravidelně před zimou připravili dřevo na topení. Viz zápisy Václava Boušky v Knize hostů, Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

¹⁰⁴ SAA, Záznam rozhovoru s paní B. K., uskutečněný 25. června 2018.

že budova vedle fary by měla patřit právě jim, vyvolávala v expozitovi značné obavy. Na výborové schůzi se ale zástupci odboru KČsT usnesli, že o budovu nakonec usilovat nebudou, protože nedávné otevření nové noclehárny¹⁰⁵ uspokojilo jejich plány a navíc odbor finančně zcela vyčerpal.¹⁰⁶

Ještě větší zděšení zažil Tatzauer při zvěstech o tom, že o školu má zájem také zeť Josefa Zahálky, řídicího učitele křemešnické školy, později legendárně proslaveného Vaňkovým románem *Na krásné samotě*. Zahálka na konci života přestoupil k Církvi československé a jeho zeť údajně plánoval ze školy vybudovat právě sbor této církve.¹⁰⁷ Expozita naopak snil o tom, že budovu zakoupí katolická církev a zřídí v ní exerciční dům,¹⁰⁸ čímž bude posílen duchovní ráz Křemešníku. Mohl se inspirovat na jiných místech, kde v této době exerciční domy vznikaly, ať už se jednalo o proslulé lokality (Velehrad) nebo o běžné obce (jihočeské Jílovice).¹⁰⁹ Kromě toho by bývalá škola mohla být využita jako noclehárna pro poutníky, kterým momentálně na Křemešníku nebylo poskytováno vhodné ubytování – v hostinci v sobotu o velké pouti probíhala taneční zábava a dřevěné boudy, v nichž dřív lidé trávili noc, byly strženy.¹¹⁰

K uskutečnění Tatzauerových plánů však scházely značné finanční prostředky. Když už se situace zdála bezvýchodná, poradil expozitovi salesián Antonín Dvořák,¹¹¹ duchovní správce z Chvojnova, ať se zkusí obrátit ke sv. Donu Boskovi, svatořečenému teprve před pár měsíci. To, co se odehrálo, považoval Tatzauer za zázrak –

¹⁰⁵ Nová noclehárna byla otevřena 1. července 1934, blíže viz s. 34.

¹⁰⁶ SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 130; TAMTÉŽ, f. KČsT, Kniha zápisů, b. s.

¹⁰⁷ SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 176.

¹⁰⁸ Exerciční dům byl místem, kde se konaly exercicie, tj. duchovní cvičení, rozjímání o náboženských otázkách. V. PETRÁČKOVÁ – J. KRAUS a kol., *Akademický slovník*, s. 211.

¹⁰⁹ Poutní a exerciční dům na Velehradě funguje dodnes a nese název Stojanov po svém zakladateli Antonínu Cyrilovi Stojanovi. Zprovozněn byl roku 1924 a do roku 1948 zde proběhlo přes šest set duchovních cvičení pro téměř šedesát tisíc věřících. Exerciční dům v Jílovicích založilo roku 1931 Sdružení katolické mládeže v Čechách. Alena JEŽKOVÁ – Jiří CHALUPA, *Tichá srdce. Příběhy míst a lidí*, Praha 2015, s. 330; Markéta MALÍKOVÁ, *Borovanská farnost od počátku 20. století do roku 1953*, České Budějovice 2009 (=Diplomová práce, Teologická fakulta JČU), s. 56.

¹¹⁰ Pokud tedy poutníci chtěli přespat přímo na Křemešníku, jejich útočištěm se často stal kostel. Expozita nelibě nesl, že chrám byl poté znečištěn papírky, zbytky potravin nebo tekutinami. Aby Tatzauer nocující poutníky duchovně povznesl, zavedl o pouti roku 1935 slavné požehnání v půl dvanácté v noci, které u poutníků sklidilo úspěch. SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 106, 125, 148, 168; Ročenka Matice Křemešnické (1937), Pelhřimov 1937, s. 3.

¹¹¹ Antonín Dvořák (1907–1999), rodák z Chvojnova u Pelhřimova. Na kněze byl vysvěcen roku 1935 v Lublani. Působil v různých salesiánských ústavech, roku 1948 se stal inspektorem salesiánů v českých zemích. Od roku 1950 byl internován v osekém a želivském klášteře, roky 1953–1965 strávil v různých věznicích. Od roku 1971 působil jako duchovní správce u sester boromejek v Moravských Budějovicích. Jiří HANUŠ, *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*, Brno 2005, s. 34–35.

českobudějovický biskup Šimon Bárta¹¹² uvolnil na koupi školy čtrnáct tisíc korun. Ke Křemešníkům měl blízký vztah, oblíbil si je už při svém působení ve funkci katechety na pelhřimovském gymnáziu v letech 1893–1908 a právě při modlitbě v křemešnickém chrámu se rozhodl přijmout biskupský úřad.¹¹³ Slečna Kristina Hochmanová, učitelka z Humpolce, darovala dalších patnáct tisíc korun a jiné finance přicházely i od neznámých lidí. Ačkoli o bývalou školu usilovalo více zájemců, Sázavští, kterým budova patřila, se rozhodli prodat ji katolické církvi. Svou roli tu mohl sehrát i fakt, že Tatzauer byl zřejmě u obyvatel Sázavy velmi oblíbený. Vyplývá to z přání místních, aby v nově postavené škole v Sázavě učil náboženství právě on a aby také novou školu vysvětil, a to přesto, že Sázava spadala pod duchovní správu v Novém Rychnově.¹¹⁴

Bylo ovšem nutné, aby smlouvu o koupi školy podepsala nějaká právnická osoba, proto byl založen spolek s názvem Matice Křemešnická. Vznikla tak organizace, která by se i v budoucnosti „starala o rozkvět Křemešníka, opatrovala jeho chrám v případě neobsazení místa duchovního správce, pečovala o lesk bohoslužeb, pohodlí poutníků, a před zákonem Křemešník reprezentovala.“¹¹⁵ Byly vypracovány stanovy podle stanov Matice Svatohorské a rovněž bylo natisknuto sedm tisíc českých a tisíc německých letáků vyzývajících ke vstoupení do Matice. O nově založené organizaci se mohli zájemci dočíst i v *Lidových listech*, kromě toho ji hojně propagovali kněží, kteří se také stávali členy.¹¹⁶ Dne 17. prosince 1935 se konala schůze prvních padesáti příznivců. Zakládající členové platili tisíc korun jednou pro vždy, poplatek řádných členů činil dvacet korun ročně, přispívajícím stačilo pět korun. Často se však stávalo, že členové darovali vyšší částku, než jaká byla stanovena.¹¹⁷ Na první valné hromadě 2. února 1936 byl zvolen předsedou Matice F. B. Vaněk, Josef Tatzauer se stal pokladníkem a rovněž mu bylo svěřeno vedení *Knihy členů*. Protektorem spolku byl zvolen starosta města Pelhřimova Josef Hrubant¹¹⁸, jehož členství zvyšovalo prestiž Matice. Sám vykonal pro Křemešník mnoho dobrého. Velmi důležitou osobností se stal

¹¹² Šimon Bárta (1864–1940), českobudějovický biskup (1920–1940), studoval v Římě; blíže Jaroslav KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, České Budějovice 1995, s. 38–40.

¹¹³ TAMTĚŽ; F. B. VANĚK, *Vlaštovky se vracejí. Kniha pamětí*, Praha 1946, s. 34–35.

¹¹⁴ SOkA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 169–172; 175.

¹¹⁵ Ročenka Matice Křemešnické (1937), Pelhřimov 1937, s. 3.

¹¹⁶ Viz dopis nového člena Matice z roku 1940, zdůvodňující jeho vstoupení do této organizace. Členem Matice se z kněží stal například salesián Oldřich Med. Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

¹¹⁷ Ročenka Matice Křemešnické (1937), Pelhřimov 1937, s. 3.; SOkA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 178, 186.

¹¹⁸ Josef Hrubant (1878–1937), učitel a ředitel chlapeckých škol, starosta Pelhřimova v letech 1927–1937 za živnostensko-obchodnickou stranu. Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 439; Týdeník z Českomoravské vysočiny 19, 1937, č. 30, s. 4.

i jednatel Matice Vojtěch Razima z Hor, který se projevoval jako mimořádně energický člověk. Svým aktivním působením získal mnoho členů a také psal o činnosti Matice Křemešnické články do různých periodik.¹¹⁹ Rovněž pokladník Josef Tatzauer se pro hladké začátky Matice snažil udělat maximum, ostatně jako vždy, když šlo o Křemešník. Kvůli nedodání oznámení o schválení stanov Matice například neváhal podniknout jednu ze svých mnoha cest do Prahy.¹²⁰

III. 1. 2. Činnost Matice Křemešnické a triumf církevní složky na Křemešníku

Prvním velkým projektem Matice se stala přeměna bývalé školy v exerciční dům a zároveň noclehárnu pro poutníky. S rekonstrukcí budovy se začalo okamžitě, aby mohla být k dispozici co nejdříve. Dne 17. května 1936 pak byla F. B. Vaňkem slavnostně vysvěcena bývalá škola, od nynějška Rekolekční dům biskupa Šimona Barty. Českobudějovický biskup souhlasil, aby nesla jeho jméno, nadále poutní místo podporoval a na Tatzauerovy další plány reagoval s nadšením. V exercičním domě bylo umístěno dvacet šest lůžek.¹²¹ Zdejší duchovní cvičení měla být přístupná i méně majetným zájemcům, proto činil poplatek za ubytování a stravu jen třicet korun (zatímco v jiných exercičních domech bylo obvykle požadováno padesát korun¹²²) a ten, kdo by neměl ani tuto částku, mohl zaplatit v naturáliích.¹²³ Zájemci byli mnohdy ochotni urazit poměrně velkou vzdálenost, dochovaly se například přihlášky z obce Kámen (pěťadvacet kilometrů) nebo z Hojanovic u Zahrádky (třicet kilometrů).¹²⁴ Rozvojem exercičního hnutí se Křemešník přihlásil ke snahám o nové, moderní pojetí duchovního života.¹²⁵

Navíc se podařilo získat i starou hájovnu, která měla také sloužit jako noclehárna pro poutníky. Samotná Matice sice na zakoupení neměla prostředky, potřebných deset tisíc

¹¹⁹ Články psal nejen pro *Týdeník z Českomoravské vysočiny*, ale rovněž do týdeníku *Neděle*. SOkA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 186, 236.

¹²⁰ V lednu 1936 se Tatzauer vypravil na zemský úřad v Praze, aby zjistil, proč oznámení o schválení stanov ještě nepřišlo. Když se dozvěděl, že bude doručeno až za tři týdny, podplatil úředního sluhu na chodbě pěti korunami a oznámení došlo za tři dny. TAMTÉŽ, s. 185.

¹²¹ TAMTÉŽ, s. 207, 232. Viz obrazová příloha č. 2.

¹²² Ročenka Matice Křemešnické za rok 1939, Pelhřimov 1940, s. 4.

¹²³ Jako příklad naturálií, jimiž mohli nemajetní zájemci o exercicie platit, byl uveden chléb, máslo, vejce a tuky. Exercicie se konaly obvykle od pátečního večera do pondělního rána a minimální počet účastníků byl stanoven na sedm až deset osob. Ročenka Matice Křemešnické (1937), Pelhřimov 1937, s. 7.

¹²⁴ Viz přihlášky na exercicie z roku 1938. Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

¹²⁵ Jeho nositeli v ČSR byli především vysokoškoláci a katoličtí intelektuálové. J. ŠEBEK, *Poutní tradice v českých zemích ve 20. století*, in: Jirí Mihola (ed.), *Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*, Brno 2010, s. 197–204, zde s. 200.

korun však zapůjčil jeden z jejích členů, rolník Bláha z Proseče pod Křemešníkem.¹²⁶ Členové Matice se postarali nejen o úpravu obou zakoupených budov k obývání, ale také o vybudování žulového schodiště před kostelem, přičemž veškeré práce prováděli zdarma.¹²⁷ Poprvé byly nové noclehárny využity při sjezdu katolické mládeže a členů Orla, pořádaném zároveň s eucharistickými slavnostmi o Letnicích 1936. Pozváni byli významní hosté jako F. B. Vaněk nebo redaktor časopisu *Jitro* Dominik Pecka. Vyvrcholením se stal večerní program, jenž začal po osmé hodině večerní vystoupením pěveckého sboru u studánky a pokračoval světelným průvodem od studánky ke kostelu, jehož se zúčastnilo patnáct set lidí. Slavnost byla zakončena ohňostrojem a adorací, kterou vedl klokotský duchovní správce Alois Matulík. O této mimořádně vydařené události se rozepsala čtyři periodika.¹²⁸ Konala se znovu o Letnicích 1937, kdy na večerní program dorazilo už dva tisíce lidí. Velkolepý sjezd byl zastřešen heslem „*Opravdový katolík je vždy opravdovým vlastencem*“,¹²⁹ které vypovídá o vzrůstajícím politickém napětí konce třicátých let. Celkové oživení poutního místa se promítlo i do účasti na bohoslužbách, o níž v březnu 1936 expozita Tatzauer poznamenal, že je „*větší než dříve*.“¹³⁰

První exercicie byly na Křemešníku uspořádány pro vysokoškolské studentky v červenci 1936. Většina zúčastněných dorazila z Moravy, další z Čech a Slovenska. Duchovně je provázel nejen expozita Tatzauer, ale také dominikáni Metoděj Habáň a Silvestr Braitó¹³¹ nebo redaktor časopisu *Jitro* Dominik Pecka.¹³² Poslední dva jmenovaní duchovní přijížděli od té doby na Křemešník pravidelně a svými články přispívali do *Ročenek Matice Křemešnické*. Jejich svěřenkyně odjely z poutního místa plné dojmů, které uveřejnily v časopisech *Jitro*¹³³ a *Katolická žena*. Tyto články mohly

¹²⁶ SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 186, 202–203, 207; Ročenka Matice Křemešnické (1937), Pelhřimov 1937, s. 7.

¹²⁷ SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 205, 229.

¹²⁸ TAMTÉŽ, s. 207–208.

¹²⁹ TAMTÉŽ, s. 232; SOKA Pelhřimov, f. DÚ, inv. č. 171, kart. 12, fol. 28.

¹³⁰ Na Křemešníku se sloužila mše každý den v půl osmé ráno a v neděli v devět hodin. V neděli se navíc konalo ještě odpolední požehnání. TAMTÉŽ, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 200; Ročenka Matice Křemešnické za rok 1939, Pelhřimov 1940, s. 12–13.

¹³¹ Silvestr Braitó (1898–1962), dominikán, teolog, básník, esejista, literární kritik a překladatel. Studoval teologii v Belgii a v Římě, za okupace vedl olomoucký kněžský seminář, v letech 1926–1948 byl šéfredaktorem náboženské revue *Na hlubinu*. Roku 1950 byl odsouzen k patnácti letům žaláře, amnestován byl roku 1960. J. HANUŠ, *Malý slovník*, s. 19.

¹³² SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 208–210.

¹³³ Tento časopis určený katolickým studentům vydávalo Ústředí katolického studentstva československého. Roku 1936 *Jitro* otisklo obsáhlé pojednání na pokračování o prázdninovém pobytu vysokoškolaček na Křemešníku.

sloužit jako vynikající propagace Křemešnicku.¹³⁴ Tatzauer si liboval, že chování dívek bylo „*naprosto bezvadné, ba velmi příkladné.*“¹³⁵ Postěžoval si však, že místní dívky o podobná duchovní cvičení nemají zájem.¹³⁶ Vysokoškolačky pak na Křemešník přijížděly každoročně až do roku 1940.¹³⁷ Organizaci těchto táborů zajišťovalo Ústředí katolického studentstva československého v rámci svého programu „Prázdninové pobyty“ a o ty křemešnické byl mezi dívkami velký zájem.¹³⁸

V Bártově domě bylo rušno i mimo letní měsíce – například od 7. listopadu do 8. prosince 1936 na Křemešnicku proběhla čtyři duchovní cvičení – zvláště pro dívky, ženy, muže a pro katolické zemědělce z Humpolecka. Všechny skupiny vedl expozita Tatzauer.¹³⁹ Pro věřící z okolí se snažil nabídnout co nejbohatší duchovní program – 31. prosince 1936 byla za hojné účasti pořádána večerní děkovná bohoslužba s následnou adorací¹⁴⁰ a v březnu 1937 konal na Křemešnicku pětidenní misie klokotský duchovní správce Alois Matulík, přičemž návštěva byla „*nade vše očekávání veliká.*“¹⁴¹ Misii se zřejmě účastnili i někteří příslušníci německé menšiny, o čemž svědčí zápis v pamětní knize KČsT v komolené češtině, podepsaný Schwamenhöferovými z Jiřína u Jihlavy.¹⁴² Během léta 1937 pak přenocovalo v budovách Matice Křemešnické celkem pět set třicet šest osob. Křemešnický expozita však nezapomínal ani na mládež, proto v červnu 1937 zavedl mezi ministranty sdružení „*Legio Angelica*“¹⁴³, přičemž prvními členy se stali čtyři chlapci z okolních vesnic. K usnadnění organizace všech zmíněných akcí značně přispělo také zavedení elektřiny v červnu 1937.¹⁴⁴

Rovněž snahy o propagaci samotné Matice Křemešnické se setkaly s úspěchem – na začátku února 1936 už měla tři sta padesát jedna členů, z toho sedmdesát jedna

¹³⁴ Ročenka Matice Křemešnické (1937), Pelhřimov 1937, s. 4–5.

¹³⁵ SOkA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 215.

¹³⁶ Na podzim 1938 se konaly exercicie pro muže, ženy i jinochy, ale duchovní cvičení pro dívky se neuskutečnilo pro nedostatek zájmu. Ročenka Matice Křemešnické 1939, Pelhřimov 1939, s. 9.

¹³⁷ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 45.

¹³⁸ Viz dopis jedné z organizátorek táborů z 6. května 1936. Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

¹³⁹ SOkA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 217.

¹⁴⁰ Tatzauer se zmínil, že tuto pobožnost zavedl, „*aby lid byl odveden od pitek silvestrovských.*“ TAMTÉŽ, s. 218.

¹⁴¹ TAMTÉŽ, s. 223.

¹⁴² „*Na sv. misise v březnu 15. 1937 odnášeme krásné vzpomínky s Křemešnicku,*“ podepsáni Venzl a Nesa Schwamenhöfr. SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1935–1940, s. 123.

¹⁴³ Jednalo se o sdružení zaměřené na výchovu ministrantů, založené roku 1929 emauzským benediktinem P. Methodem Klementem. Vydávalo také stejnojmenný časopis; působilo do roku 1948. Dominik ETTLER, *Legio Angelica – historie a inspirace pro výchovu ministrantů*, Praha 2016 (=Diplomová práce, Katolická teologická fakulta UK), s. 4.

¹⁴⁴ SOkA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 233–234, 238.

z Pelhřimova.¹⁴⁵ Do konce roku 1936 se počet členů téměř zdvojnásobil, do začátku října 1937 ještě vzrostl na osm set členů.¹⁴⁶ Nejednalo se pouze o obyvatele z blízkého okolí – do Matice vstoupil například i probošt vyšehradský Msgre. F. Vaněček nebo písecký děkan Msgre. A. Svoboda.¹⁴⁷ Členkami se pochopitelně stávaly také ženy. V knize členů rovněž nalezneme několik německých jmen, především z Jihlavy.¹⁴⁸

Matice Křemešnická rozdávala na začátku roku svým členům zdarma *Ročenky*, které vždy hodnotily uplynulý rok a informovaly o dalších plánech Matice. Obsahovaly zprávy o činnosti Matice a o hospodaření s financemi, články o významných událostech na Křemešníku nebo o historii poutního místa, seznam zesnulých členů Matice, fejetony, různá zamyšlení i básně. Vydávány byly nepřetržitě od roku 1937 do roku 1949.¹⁴⁹

Matice Křemešnická se nedlouho po svém založení stala respektovaným spolkem. Její význam dokládá i fakt, že jejím protektorem se stal starosta města Pelhřimova, nejprve Josef Hrubant, po jeho smrti v roce 1937 pak jeho nástupce Václav Žemlička. Valných hromad Matice v letech 1937 a 1938 se sice nezúčastnil, ale poslal svou omluvu a pozdrav všem přítomným, kterých bylo 13. listopadu 1938 kolem stovky. Jednatel Matice Vojtěch Razima poznamenal, že „*tak velkým zájmem se může pochlubit málokterý spolek.*“¹⁵⁰ Účastníci valné hromady zvolili nový dvanáctičlenný výbor, sestávající pouze ze dvou obyvatel Pelhřimova – předsedy F. B. Vaňka a člena výboru Josefa Hrdiny. Zbylých deset míst ve výboru obsadili muži z okolních vesnic.¹⁵¹

Josef Tatzauer s uspokojením pohlížel na duchovní oživení, které Křemešník náhle zažíval. Přestože se v pamětní knize zmínil o mnoha nesnázích, zároveň poznamenal, že

¹⁴⁵ Do pamětní knihy byl vlepen článek, uveřejněný zřejmě v *Týdeníku z Českomoravské vysočiny*. Apeloval přímo na občany Pelhřimova, aby vstoupili do Matice: „*Jak by to vypadalo, abych já, Pelhřimák, nebyl členem M. K.!*“ *A honem na faru: křemešnický poustevník rád vás zapíše do členské matriky.*“ TAMTÉŽ, s. 186.

¹⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 217, 238.

¹⁴⁷ Ročenka Matice Křemešnické 1938, Pelhřimov 1938, s. 14.

¹⁴⁸ Kniha členů Matice Křemešnické [online], dostupné z http://www.matice-kremesnicka.cz/fotogalerie/kniha_clenu/index.html#, [cit. 2. 1. 2019].

¹⁴⁹ První *Ročenka* z roku 1937 byla poměrně skromná (obsahovala osm stran bez ilustrací), ale následujícího roku již byla doplněna ilustracemi z prvního knižního vydání románu *Na krásné samotě* a počet stran se zvýšil na šestnáct, u čehož přibližně zůstalo až do roku 1941, kdy se opět snížil počet stran na osm. V roce 1940 se poprvé objevily reklamy, a to hned v počtu osmi stran. Zdaleka se nejednalo jen o inzerci spjaté s náboženskou tematikou – čtenářům *Ročenky* byl doporučován například pelhřimovský pivovar, řezačky nebo pelhřimovská spořitelna. Některé články v *Ročenkách* byly adresovány „*Velké křemešnické rodině*“. Blíže *Ročenky Matice Křemešnické* [online], dostupné z <http://www.matice-kremesnicka.cz/fotogalerie/rocenky/index.html>, [cit. 2. 1. 2019].

¹⁵⁰ Výstřížek z neznámého periodika, ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 9.

¹⁵¹ Pro následující roky už není údaj o účasti starosty Žemličky k dispozici. Ročenka Matice Křemešnické 1938, Pelhřimov 1938, s. 11; Ročenka Matice Křemešnické 1938, Pelhřimov 1939, s. 11.

toto období znamená „novou epochu v dějinách Křemešníku, a to významu, jež snad nelze ani dnes doceniti.“¹⁵² Uchování náboženského rázu Křemešníku bylo připisováno především přimluvě sv. Dona Boska. Z vděčnosti k tomuto světcí byla do křemešnického kostela umístěna jeho socha, která se stala snad první sochou tohoto světce v Čechách.¹⁵³ Když byla „za neobyčejné účasti lidu“ v říjnu 1935 posvěcena, lidé podle Tatzauerova zápisu v pamětní knize plakali dojetím. Chrám navíc získal i ostatky tohoto světce.¹⁵⁴ V únoru 1937 pak nechal Tatzauer zhotovit votivní dary – srdíčka, která lidé zavěšovali u sochy jako poděkování za své vyslyšení. Jedno z prvních srdíček pořídili manželé Rásochovi ze Sázavy z vděčnosti za uzdravení synova zraku – chlapcův lékař Kopřiva z Pelhřimova prý prohlásil, že se jedná o „učiněný zázrak.“¹⁵⁵ K 18. květnu 1937 už bylo u sochy zavěšeno třicet srdíček. Věřící si je mohli zakoupit na faře za pět korun.¹⁵⁶

Ve třicátých letech zažila duchovní oživení i jiná poutní místa, například nedaleký Želiv. V červenci 1934 se zde konal krajský eucharistický sjezd s programem podobným sjezdům křemešnickým; při této příležitosti byly z Pelhřimova a Humpolce do Želiva vypravovány zvláštní autobusy.¹⁵⁷ Rozmach zaznamenalo i další blízké poutní místo, Klokoty u Tábora. Roku 1934 převzala zdejší duchovní správu kongregace bratří Těšitelů Božského srdce Páně, jež zorganizovala rozsáhlé opravy poutního areálu a rozvíjela duchovní život. Poutní místo hostilo četné sjezdy katolíků a 15. srpna 1936 ožilo velkolepou oslavou třísetletého výročí přenesení obrazu Panny Marie na Klokoty za účasti třiceti tisíc osob.¹⁵⁸ Klokotský duchovní správce Alois Matulík jezdil na Křemešník, například vypomáhal při zdejší pouti nebo se účastnil valné hromady Matice Křemešnické. Na oplátku byl tedy v létě 1937 vypraven zájezd z Pelhřimovska; na klokotskou pout' odtud dorazilo sedmatřicet zájemců.¹⁵⁹

¹⁵² SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 178.

¹⁵³ M. DOJAVOVÁ – L. DEDERA, *Stříbrný vrch*, s. 22. Viz obrazová příloha č. 6.

¹⁵⁴ SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 175.

¹⁵⁵ TAMTÉŽ, s. 223.

¹⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 234; Ročenka Matice Křemešnické 1938, Pelhřimov 1938, s. 16.

¹⁵⁷ Jízda z Pelhřimova do Želiva vyšla na pět korun. Sjezdu se zúčastnil mimo jiné královéhradecký biskup Mořic Pícha. Součástí programu byla adorace, ale také světelný nebo eucharistický průvod. Týdeník z Českomoravské vysočiny 16, 1934, č. 28, s. 6.

¹⁵⁸ Ludmila OURODOVÁ-HRONKOVÁ, *Klokoty. Poutní místo*, Tábor-Klokoty 2013, s. 17, 84.

¹⁵⁹ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 25; Ročenka Matice Křemešnické 1938, Pelhřimov 1938, s. 11.

III. 2 Křemešník turistický a rekreační

III. 2. 1. Činnost turistů na Křemešníku a porovnání s dalšími soudobými spolky

Jak již bylo zmíněno, pelhřimovský odbor Klubu československých turistů od svého vzniku viděl v propagaci Křemešníku svou prioritu. Od roku 1925 se pokoušel poskytovat na Křemešníku ubytování, provizorní noclehárna se však nacházela ve špatném stavu, a tak byla roku 1933 uzavřena. 1. července 1934 se ovšem turistům podařilo slavnostně otevřít novou noclehárnu, bývalou městskou hájovnu č. 5 pod restaurací, kterou jim Pelhřimov na deset let bezplatně pronajal.¹⁶⁰ Zájemcům byly k dispozici čtyři místnosti; členové KČsT platili pět korun (a korunu za prádlo), mládež tři koruny. O ubytování však byl zpočátku jen nepatrný zájem, přitom náklady na úpravu noclehárny vyšly pelhřimovský odbor na deset tisíc korun. Ve snaze zajistit alespoň nějaký zisk byl v *Týdeníku* opakovaně uveřejněn inzerát, nabízející pronajmutí části chaty jako letního bytu;¹⁶¹ také cena za nocleh byla alespoň nepatrně snížena. Dále došlo ke zřízení úschovny kol, jež měla sloužit především o velké pouti, při níž se v roce 1935 vybralo přes šest set korun.¹⁶²

Ani po překonání hospodářské krize se nepodařilo realizovat stavbu rozhledny na Křemešníku. Nastalou situaci odsuzoval článek v *Týdeníku z Českomoravské vysočiny* s názvem „*Křemešník umírá?*“, jenž hodnotil letní turistickou sezónu roku 1937 jako velmi slabou a za jediné přijatelné řešení považoval právě postavení rozhledny.¹⁶³ Odbor KČsT reagoval uvedením aktuálního odhadu, podle něhož by se náklady na stavbu mohly vyšplhat na čtyřicet až padesát tisíc korun. Poukázal také na fakt, že samo Ústředí KČsT od budování rozhleden z důvodu nízké rentability upouští. Pomocnou ruku chtěl turistům v prosinci 1937 podat sochař Josef Šejnost návrhem na zvýšení věže své křemešnické vily; pelhřimovský odbor však tuto nabídku kvůli nedostatku financí odmítl, stejně jako návrh na zřízení betonového bazénu na Křemešníku, jež měl sloužit jako veřejné koupaliště. Zástupci odboru přitom spatřovali hlavní příčinu nedostatečné

¹⁶⁰ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Kniha zápisů, b. s.; Týdeník z Českomoravské vysočiny 16, 1934, č. 26, s. 6.

¹⁶¹ Zpočátku nikdo o tuto možnost nejevil zájem, v létě 1936 byla největší místnost pronajata za sto padesát korun měsíčně. Turisté rovněž poskytli chatu mladým katolíkům, kteří se o svatodušních svátcích téhož roku zúčastnili sjezdu katolické mládeže. SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Kniha zápisů, b. s.

¹⁶² Za jedno kolo platili zájemci korunu a padesát haléřů. Turisty však velmi rozladilo, že městská rada v následujících letech schválila přítomnost konkurenční úschovny, takže jejich výnos o pouti 1937 činil jen sto osmdesát korun. TAMTÉŽ.

¹⁶³ Týdeník z Českomoravské vysočiny 19, 1937, č. 38, s. 6.

návštěvnosti slavného vrcholu ve špatném spojení: přímo na poutní místo se dostali jen pěší (ať už turisté nebo poutníci), majitelé automobilů a cyklisté.¹⁶⁴

Částečné řešení přinesla stavba pětaticetimetrové triangulační věže, dřevěné stavby pod záštitou ministerstva vojenství, jež měla sloužit topografickým účelům, ale zároveň se využívala jako rozhledna.¹⁶⁵

Poutní místo se rovněž často stávalo cílem „*polodenních výletů*“ pelhřimovského odboru KČsT; náročnější pochody vedly z Pelhřimova přes Křemešník až na dvacet kilometrů vzdálený vrch Čeřínek. Za rok 1932 uskutečnil odbor čtrnáct výletů, z nichž polovina zamířila na Křemešník; organizátoři si ovšem stěžovali na velmi nízkou účast, která se často omezila na pár jedinců. Řada členů zřejmě raději přicházela na základě vlastních plánů. Význam Křemešníku pro regionální turistiku dokládá také fakt, že právě na tento vrchol vedl v srpnu 1938 společný župní výlet k padesátému výročí založení Klubu českých turistů.¹⁶⁶

Do dění na poutním místě výrazně zasáhl vznik Matice Křemešnické. Členové pelhřimovského odboru KČsT se na valné hromadě shodli, že k ní zaujímají „*stanovisko přátelské, protože každá korporace, pečující o povznesení Křemešníku v jakémkoli směru, je naším spolupracovníkem. Vysloveny však na základě jistých pozorování obavy, že M. K. nebude mít tak loyální stanovisko k nám a že se dá čekat konkurenční podnikání.*“ Dále byla zmíněna naděje, že v případě získání Matice pro stavbu rozhledny by konečně mohlo dojít k realizaci projektu, neboť tato nově vzniklá organizace „*má značné finanční možnosti.*“¹⁶⁷ Matice Křemešnická projevila zájem o starou hájovnu č. 3 a zároveň bývalou noclehárnu KČsT, kterou měl odbor od města pronajatou jako rezervní ubytovnu. Turisté ji Matici přenechali s tím, že si vystačí s novou noclehárnou.

Na rozvoj turismu na Křemešníku pohlížel expozita Tatzauer velmi rozhořčeně: do pamětní knihy poznamenal, že při zvýšené pozornosti věnované nedávno poutnímu místu si „*ohřála polívčičku i turistická propaganda pelhřimovská. (...) Též zřetelná*

¹⁶⁴ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Kniha zápisů, b. s; TAMTÉŽ, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 237.

¹⁶⁵ Se stavbou se zřejmě začalo roku 1933, dokončení se však dočkala až během druhé světové války. Roku 1948 pak byla zabrána vojáky jako pozorovací stanice. SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Kniha zápisů, s. 101; TAMTÉŽ, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 103, 105; ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 47, 113, 118.

¹⁶⁶ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1935–1940, s. 41; TAMTÉŽ, Kniha zápisů, s. 21, jednatelská zpráva za rok 1932.

¹⁶⁷ Matice údajně o rozhlednu začala jevit zájem, záznamy o dalších jednáních ale chybí. TAMTÉŽ, b. s. Platí pro celý odstavec.

*snaha setřít náboženský ráz Křemešniku, a obléci ho v roucho letoviska.*¹⁶⁸ Pro řadu lidí se ovšem turistické a náboženské využití Křemešniku nijak nevyklučovalo – i článek z *Týdeníku* jej nazval jako „*poutní a turistický vrchol.*“¹⁶⁹ Podle názoru úředníka ministerstva zdravotnictví Dr. Mrkose měl být Křemešník podporován především jako poutní místo, což by prospělo i turistickému ruchu.¹⁷⁰

Turisté i nadále pořádali na Křemešniku různé akce, například štvanici na lišku (1. ledna 1939)¹⁷¹ nebo večerní slavnost k příležitosti zavedení elektriny na Křemešník v červnu 1937, kvůli níž byly dokonce z Pelhřimova vypravovány speciální autobusy.¹⁷² Ne každou plánovanou událost se turistům na Křemešniku opravdu podařilo uskutečnit – na podzim 1936 se nekonaly navrhované vepřové hody, 30. dubna 1937 pro změnu nedošlo na chystané pálení ohně s taneční zábavou. Snáze organizovatelné byly pro odbor spíše přednášky se společenským večerem, konané přímo v Pelhřimově. Obtížná dostupnost nejvyššího vrcholu Pelhřimovska se promítla také do nesnází při hledání potenciálního správce nové turistické noclehárny – každý ze členů rád na Křemešník občas vyrazil, ale přijmout zodpovědnost za ubytovnu na odlehlém místě se nikomu nechtělo. Nejprve ji spravoval člen Klubu, lesní Julius Lustig; od května 1935 byla svěřena slečně Koňákové, obyvatelce Křemešniku.¹⁷³ V tomto ohledu měla Matice Křemešnická oproti turistům nesmírnou výhodu – její významný činitel, expozita Tatzauer, byl na poutním místě k zastížení téměř neustále; řada dalších aktivních členů pak žila v nedalekých vesnicích.

Počet členů pelhřimovského odboru KČsT rostl na rozdíl od Matice Křemešnické poměrně pozvolna: v lednu 1934 se blížil ke dvěma stům, za další rok přibýlo kolem padesáti členů, ale roku 1939 jich bylo napočítáno pouze sto padesát šest.¹⁷⁴ Z jedenácti odborů župy Českomoravské vysočiny-jih byl pelhřimovský odbor třetí nejstarší a také

¹⁶⁸ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 11. V podobném stylu psal neznámý autor (zřejmě Tatzauer) i na stránkách *Ročenky Matice Křemešnické*, vydané roku 1937. Příčinu nedávného úpadku Křemešniku spatřoval právě v rozmachu turistického rázu na úkor duchovního: „*Propagovala se všemožně turistika, a zapomnělo se, že pouti jsou turistikou lidu právě nejchudšího.*“

¹⁶⁹ Článek dále informoval o tom, že během jedné neděle se na Křemešniku sešly „*zástupy turistů,*“ ale rovněž „*dvě poutní výpravy z Jihlavy.*“ *Týdeník z Českomoravské vysočiny* 19, 1937, č. 33, s. 5.

¹⁷⁰ Také varoval před stavbou rekreačních budov na jeho vrcholu, které by mohly narušit ráz místa – navrhoval, aby nový hotel vyrostl dál od hlavního areálu. *Ročenka Matice Křemešnické* (1937), Pelhřimov 1937, s. 3.

¹⁷¹ SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1935–1940, s. 217. Viz obrazová příloha č. 24.

¹⁷² *Týdeník z Českomoravské vysočiny* 19, 1937, č. 24, s. 7.

¹⁷³ SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Kniha zápisů, b. s; *Týdeník z Českomoravské vysočiny* 16, 1934, č. 28, s. 5.

¹⁷⁴ Podařilo se sice získat některé nové příznivce, jiní však zemřeli nebo často vystoupili při vybírání členských poplatků. SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Kniha zápisů, jednatele zprávy za rok 1933 a 1934; Markéta SKOŘEPOVÁ, *Klub československých turistů, Pelhřimov. 1922–1935. Inventář*, Pelhřimov 2012, s. 2.

v počtu členů na konci roku 1937 se umístil na třetím místě (za Německým Brodem a Jindřichovým Hradcem). Matice Křemešnická se však mohla v říjnu 1937 (po necelých dvou letech své existence) pochlubit osmi sty členy, zatímco turistickým odborům napříč českými zeměmi nepřibývali příznivci tak snadno a podobného nebo vyššího čísla dokázalo ke stejnému datu dosáhnout jen dvanáct z tří set osmdesáti pěti odborů, nacházejících se zpravidla v největších městech.¹⁷⁵

Ve srovnání s Maticí Křemešnickou byl příspěvek činných členů pelhřimovského odboru jen o dvě koruny vyšší (dvacet dva korun), nová organizace ovšem nabízela členství i nemajetným zájemcům, kteří jako přispívající členové platili pouze pět korun ročně, což jistě u řady váhajících sehrálo svou roli.¹⁷⁶ Nevšední úspěch Matice Křemešnické mohl tkvít i v jejím zaštitění osobami pelhřimovského děkana F. B. Vaňka a křemešnického expozity J. Tatzauera. Matice tak zacílila na katolicky orientované obyvatele Pelhřimovska, pracující převážně v zemědělství, kteří cítili sepětí se známým poutním místem a věřili místnímu duchovnímu správci, že svěřené finance využije k dalšímu zvelebování Křemešníku, jak tomu bylo i během uplynulých desetiletí a staletí. Značná část členů navíc pocházela z venkova, a tak pro ně Matice mohla představovat jednu z mála příležitostí k zapojení do veřejného života, zatímco pelhřimovským turistům se ve městě nabízelo mnoho dalších možností trávení volného času.¹⁷⁷ Pelhřimovským turistům rovněž zasadilo velkou ránu nečekané úmrtí dvou významných osobností roku 1934, dlouholetého předsedy odboru KČsT Ferdinanda Ehlera a iniciativního člena výboru Františka Vlasáka, známého ctitele Křemešníku.

O povznesení populárního poutního místa ovšem neusilovali jen turisté a Matice Křemešnická, ale také další spolky, jako například Křemešnické družstvo, jež vzniklo v červenci 1931 v Pelhřimově. V svolání družstva bylo vysvětleno, že Křemešník *„jest předurčen, aby se stal centrem a východiskem turistiky celého širokého kraje. Pro svoje veliké, hluboké a tiché lesní komplexy bude vždy více vyhledáván těmi, kdož budou chtít uklidnití rozrušené nervy. Postaráme-li se o jeho řádné moderní vybudování,*

¹⁷⁵ Eduard BRYNDA a kol., *Padesát let Klubu československých turistů 1888–1938*, Praha 1938, s. 170–173.

¹⁷⁶ Turisté podobnou variantu neměli, existoval u nich pouze rodinný příspěvek ve výši 8 korun. Členský příspěvek navíc nemohli nijak zvláště snižovat, neboť velká část vybraných peněz se musela poslat na Ústředí, jež poté na oplátku poskytl například vybavení chat nebo pojištění členů.

¹⁷⁷ Dlouholetý předseda odboru KČsT MUDr. Ferdinand Ehler stál zároveň v čele Oblastního spolku Československého červeného kříže a Masarykovy ligy proti tuberkulóze, jeho nástupce Josef Svoboda byl také starostou pelhřimovského Sokola až do zastavení jeho činnosti v dubnu 1941. Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 434, 451; SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Kniha zápisů, jednatelské zprávy za rok 1933 a 1934.

především výstavbou hotelu, zavedením elektrického osvětlení, telefonu, vody, zřízením zdravého koupaliště a častého pravidelného spojení dopravního, stane se Křemešník hledaným letoviskem a místem zimních sportů.¹⁷⁸ Dále bylo zdůrazněno, že rozvoj turismu na Křemešníku může kraji přinést značné finanční zisky. Aby mohlo na nejvyšší vrchol Pelhřimovska přijíždět co nejvíce rekreatantů, měly se začít stavět nové obytné domy a vily. Noví členové si měli zakoupit podíl v hodnotě sta korun, zájemci se mohli stát vlastníky více podílů. Pod výzvou ke vstupu do družstva připojil svůj podpis mimo jiné tehdejší předseda odboru KČsT Ferdinand Ehler, pelhřimovský starosta Josef Hrubant, vydavatel *Týdeníku* Emil Šprongl, divadelník Vilém Lipský, starosta Sázavy J. Palán a rovněž pelhřimovský děkan F. B. Vaněk, ačkoli nový spolek nijak nezdůrazňoval sakralitu poutního místa. Výzvu pelhřimovského odboru KČsT, aby jeho členové vstoupili do nově vzniklé organizace, řada z nich uposlechla.¹⁷⁹

O oživení Křemešníku usiloval také pelhřimovský Rotary klub. Na poutním místě pořádal své schůze a spolupracoval i s pelhřimovským odborem KČsT – na Křemešníku proběhla společná porada s technickým znalcem z Ústředí KČsT, jež vedla ke zjištění, že původní velkolepé plány musí být zatím pro nedostatek financí odloženy. Tato zpráva rovněž přispěla k utlumení činnosti Křemešnického družstva hned v jeho počátcích; o jeho podíly navíc nebyl očekávaný zájem.¹⁸⁰ O Křemešnickém družstvu se nepodařilo autorce dohledat další záznamy, z Tatzauerových zápisů v křemešnické pamětní knize vyplývá, že bylo zřejmě zrušeno ještě před rokem 1938.¹⁸¹ Ze všech organizací, usilujících o povznesení Křemešníku, tedy největší životaschopnost projevovala nepochybně Matice Křemešnická.

III. 2. 2. Propagace Křemešníku

Křemešník bezpochyby patřil k velmi proslulým poutním lokalitám. Věřící se o něm mohli dozvědět především z katolicky orientovaných periodik: například 10. června 1934 vyšel článek v týdeníku *Neděle*, přinášející základní informace o Křemešníku včetně popisu cesty z Prahy na poutní místo. Hned 28. června se v *Lidových listech* objevil Tatzauerův článek vyzývající k přispění na opravy, další podobné statě otiskl

¹⁷⁸ Týdeník z Českomoravské vysočiny 13, 1931, č. 30, s. 5.

¹⁷⁹ SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Kniha zápisů, s. 88, 95.

¹⁸⁰ TAMTÉŽ, jednatelská zpráva za rok 1932.

¹⁸¹ SOkA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 193.

tento deník 11. srpna a 28. září.¹⁸² Za touto vysokou frekvencí mohlo stát Tatzauerovo povědomí o nesmírném vlivu tištěných médií.

Skutečnou slávu však poutnímu místu přineslo teprve vydání románu Františka Bernarda Vaňka *Na krásné samotě*. Pelhřimovský děkan se v něm po třiceti letech vracel ke svému působení na Křemešníku mezi roky 1902 a 1907. Idylicky laděné vzpomínky na poutní místo a na svérázného učitele Zahálku vycházely nejprve od srpna 1935 na pokračování v *Týdeníku z Českomoravské vysočiny* pod názvem *Pan řídící Zahálka*.¹⁸³ Nebývalý zájem čtenářů motivoval Vaňka k vydání knižní podoby, jež se dostala zájemcům do rukou roku 1938 a po okamžitém rozebrání musela být záhy vydána podruhé.¹⁸⁴ Nedlouho poté byl román ověnčen cenami Duchovní české akademie a České akademie věd a umění. Za druhé světové války vyšla *Krásná samota* hned třikrát – ještě jednou v Pelhřimově a dvakrát v Praze.¹⁸⁵

Pochvalné ohlasy se objevily nejen na stránkách regionálních periodik, ale zaznívaly i od renomovaných kritiků. Mnozí vyzdvihovali prostotu a nevyumělkovanost textu, někteří *Krásnou samotou* řadili po bok děl Karla Václava Raise, Karla Klostermanna nebo Jindřicha Šimona Baara.¹⁸⁶ Nejrozsáhlejší rozbor Vaňkova románu podal roku 1942 v časopise *Naše řeč* Karel Sezima. Zmínil sice i některé slabiny tohoto díla, ale celkově je hodnotil velmi kladně: „*Jinak, o sobě, třeba knihu ‚Na krásné samotě‘ chápat jako záviděníhodnou výjimku svého druhu, jedinečný projev samotáře, jenž s duchovním večerem života vydal plod podzimkově zralý a usládlý. S hořejšími výhradami možno bez nadsázky říci, že je jedním z nejlepších, co nám dala regionální literatura za poslední desetiletí.*“¹⁸⁷

Knižní vydání románu doplnil ilustracemi redaktor *Jihlavských listů* Vladimír Urbánek. Ve svém spise *Křemešnický román a jeho ilustrace* zachytil jako jednu

¹⁸² Vlepené výstřižky z těchto periodik, TAMTÉŽ, s. 127, 145.

¹⁸³ V *Týdeníku* vycházela na pokračování díla dalších populárních autorů, například román Vlasty Javořické *Princezna se zlatou hvězdou na čele. Román dívky dvacátého století*. Viz *Týdeník z Českomoravské vysočiny* 17, 1935, č. 5, s. 6.

¹⁸⁴ *Týdeník* přinesl nesčetné množství článků o nové knize, vyzdvihujících především její regionální složku. Jeden z nich s názvem „*Kolem Křemešnického románu*“ tvrdil, že „*jakmile byla [kniha] prvně vystavena v našem knihkupectví v neděli 12. t. m., způsobila pravý rozruch a každý uznával, co znamená pro reprezentaci a propagaci našeho města a Pelhřimovska.*“ Vaňkovo dílo však oslovilo i čtenáře z Jihlavy, jak dokládá pochvalná stať „*Jihlava ve velkém románovém díle*“ z periodika *Kraj*. Čtenářům bylo doporučeno, aby si ze zakoupené knihy přečetli u vánočního stromku právě malebné kapitoly pojednávající o Vánocích. *Týdeník z Českomoravské vysočiny* 19, 1937, č. 50, s. 6; TAMTÉŽ, č. 51, s. 5.

¹⁸⁵ T. VARGA, *Literární tvorba*, s. 50–54.

¹⁸⁶ TAMTÉŽ, s. 55–57.

¹⁸⁷ Karel SEZIMA, *Klasobraní ze sklizně letošní i minulých. VII*, *Naše řeč* 26, 1942, č. 7, s. 197–204 [online], dostupné z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3712>, [cit. 20. 3. 2018].

z příčin obliby Vaňkova životního díla propagaci pelhřimovského regionu, jeho přírody i lidu – jednalo se podle něj o „pravý typický román našeho horáckého kraje. Prvý toho druhu,“¹⁸⁸ díky němuž se Křemešník „stal rázem všeobecně známým místem v celé naší vlasti.“¹⁸⁹ Svou roli bezpochyby sehrál také Vaňkův důraz na vlastenectví a češství, který v době silícího pocitu ohrožení zaznamenal mezi čtenáři přirozenou odezvu. V neposlední řadě se autorovi podařilo knihu napsat velmi čtivě a s laskavým humorem, byla to „poutavá, vlastenecká a zábavná historie.“¹⁹⁰ Ohlas Vaňkova románu je patrný z vlastenecké básně Maxe B. Stýbla *Křemešník*, kterou napsal po přečtení *Krásné samoty* hned roku 1938. Verše věnované F. B. Vaňkovi pravděpodobně měly čtenáře povzbudit v těžké době.¹⁹¹

Nebývalý úspěch románu podnítil zájem filmařů o Vaňkovo dílo. Pelhřimovský děkan dal souhlas k natáčení, nechal vypracovat scénář a sám se o filmovou podobu svého díla aktivně zajímal.¹⁹² K filmování křemešnické pouti došlo ještě před knižním vydáním románu v létě 1936 – záměrem bylo nejprve natočit poutní scény a ty posléze doplnit o scény hrané. Expozita Tatzauer však s takovýmto rušením náboženského charakteru pouti nesouhlasil a nelibě podle něj kamery nesli i mnozí věřící.¹⁹³ V Pelhřimově se záběry z poutního místa zkušebně promítaly už 29. června 1936, kdy plakáty lákaly diváky na „regionalistický dokument“ *Křemešnická pout’*.¹⁹⁴ Další (a poslední) zmínka o natáčení se v pamětní knize objevila roku 1940, kdy už plány začaly ztroskotávat – filmaři usoudili, že křemešnický chrám je pro ně z technických důvodů příliš malý. Tatzauer na tomto místě poznamenal, že o románu se mluví tak často, že už se lidem v okolí zprotivil.¹⁹⁵ Po skončení války se nové úvahy o filmování na Křemešníku neobjevily.

Právě expoziता Josef Tatzauer byl jedním z mála, kdo hodnotili Vaňkovo životní dílo negativně. Podle něj se kniha prosadila hlavně díky velké reklamě: „*Psalo se o této knize mnoho, a více snad než objektivně zasluhovala,*“ což podle něj vedlo „*až k hotové*

¹⁸⁸ Vladimír URBÁNEK, *Křemešnický román a jeho ilustrace*, Jihlava 1939, s. 3.

¹⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 4.

¹⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 9.

¹⁹¹ Stýblo vylíčil Křemešník jako prvek jistoty v rozbouřené době: „*Tak, Křemešníku, do daleka zíráš / jak klenot země, na níž dřel se děd, / tak, Křemešníku, bouřím se tu vzpíráš / a větrům divým, jimiž hnán je svět!*“ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 7.

¹⁹² K. GYURCSOVICSOVÁ, *František Bernard Vaněk*, České Budějovice 2010 (=Bakalářská práce, Filozofická fakulta JČU), s. 27–29.

¹⁹³ SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 215.

¹⁹⁴ TAMTÉŽ, f. DÚ, inv. č. 172, kart. 12, fol. 25.

¹⁹⁵ Svou roli zde mohl sehrát expozitív osobní negativní postoj k Vaňkovu románu i různá nedorozumění, k nimž mezi oběma duchovními v závěru Vaňkova života občas docházelo. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 36.

modloslužbě osobnosti Zahálkovi (sic!) a autora.“ Tatzauerovi se také nelíbilo, že román vykreslil život na Křemešniku příliš idylicky, což se dalo zdůvodnit tím, že Vaněk jako starý muž vzpomínal na své mládí, ale s realitou to podle expozity nemělo mnoho společného.¹⁹⁶

K oživení poutního i turistického ruchu na Křemešniku přispěl nejen Vaňkův román, ale rovněž propagace poutního místa prostřednictvím rozhlasové reportáže. „Pelhřimovská půlhodinka“ byla vysílána 2. března 1939. Zdaleka ne každá domácnost tehdy disponovala rozhlasovým přijímačem, proto bylo občanům Pelhřimova umožněno vyslechnout reportáž na náměstí, kam byla vysílána tlampačem z okna radnice. Náměstí se zaplnilo do posledního místa. Městská rada si však stěžovala, že reportáž věnovala příliš velký prostor románu *Na krásné samotě* a nebyla dostatečně zmíněna podpora poutního místa, kterou mu Pelhřimov poskytuje.¹⁹⁷

Na zvýšený zájem o poutní vrch reagovala roku 1940 Matice Křemešnická vydáním *Průvodce Křemešnikem*, jehož sestavení se ujal expozita Tatzauer. Prodával se za dvě koruny. Další podobná publikace byla vytištěna hned následujícího roku pod názvem *Křemešník ve slově i obraze*, a to na přání a náklad jihlavských Čechů. Výtěžek z prodeje (publikace stála pět korun) se rozhodli předat poutnímu místu. Text byl s Tatzauerovým svolením a s menšími úpravami převzat z jeho *Průvodce Křemešnikem* a doplněn řadou fotografií.¹⁹⁸ Obsahoval některé přehnané informace – například počátky úcty k Nejsvětější Trojici na Křemešniku kladl až do 12. století. Velmi podrobně se zmiňoval o křemešnické studánce a vyvracel zdůvodnění uzdravení radioaktivitou pramene, dále pojednal o celém poutním areálu. Křemešník závěrem nazval jako „*drahokam naší drahé vlasti.*“¹⁹⁹ Nové průvodce si v této době pořizovala i jiná poutní místa, například Klokoty. O tomto nedalekém poutním místě vyšly v této době tři publikace.²⁰⁰

Také periodický tisk přinášel během světové války o Křemešniku články, které svou četností reagovaly na zvýšenou popularitu poutního místa. Ve dvou z nich byl roku 1940 dokonce nazván „*Svatou Horou Českomoravské vysočiny.*“²⁰¹ Další periodika vyzdvihovala krásu okolní přírody, ale rovněž dlouhou historii Křemešniku. Můžeme

¹⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 81.

¹⁹⁷ TAMTÉŽ, s. 14.

¹⁹⁸ TAMTÉŽ, s. 28, 71; Ročenka Matice Křemešnické za rok 1939, Pelhřimov 1940, s. 15; Ročenka Matice Křemešnické na rok 1942, Pelhřimov 1942, s. 8.

¹⁹⁹ Josef TATZAUER, *Průvodce Křemešnikem*, Pelhřimov 1940, s. 14.

²⁰⁰ Ludvík FRANĚK, *Klokoty*, Praha 1936; Olga VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, *Klokoty*, České Budějovice 1936; Ema SEDLÁČKOVÁ, *Klokoty u Tábora*, Praha 1940.

²⁰¹ Jednalo se o periodika Neděle 15, 1940, č. 13, s. 7; Lidové listy, 21. 4. 1940.

jmenovat například článek „*Mystická hora*“, který vyšel v deníku *Národní střed* 14. července 1944. Obsahoval řadu přehnaných výroků o Křemešniku – mimo jiné tvrdil, že zdejší kostelík „*vyrostl už před 500 lety*“ a dnes patří k „*největším v Čechách*“.²⁰² Tyto nepřesnosti mohly souviset se snahou zvýšit prestiž Křemešniku a povzbudit tak v těžké válečné době národní sebevědomí.²⁰³

K propagaci poutního místa přispívalo také vydávání pohlednic, jehož se pravidelně ujímal pelhřimovský odbor KČsT. Jen o velké pouti roku 1937 si jich zájemci koupili devět set. Z počtu objednaných kusů vyplývalo, že nejlépe šel na odbyt motiv křemešnické skalky, nacházející se nedaleko od kostela; velmi dobře se však prodávaly i pohlednice s kapličkou a kostelem.²⁰⁴ To, že právě skalka s křížem byla pro mnohé příchozí hlavním symbolem Křemešniku, může dokládat i množství fotografií, na nichž figuruje. U skalky se nechávaly zvěčnit výpravy školních dětí, ale i příslušníci jihlavského střeleckého spolku a mnozí další návštěvníci poutního místa.²⁰⁵ Skalka přitahovala nejen nádherným výhledem do kraje, ale také pověstí, podle níž se měla dívka, která ji sama zdolá, do roka provdat.²⁰⁶

Pohlednice ovšem nenabízeli jen turistě, ale rovněž křemešnický expozita. V pamětní knize zachytil, že roku 1941 staré pohlednice došly, a tak byl nucen pořídit nové. Roku 1940 se Tatzauer rozhodl k tvorbě návrhu nových svatých obrázků. Zachytil na nich nejžádanější motivy (Nejsvětější Trojici, kostel a studánku) a s radostí poznamenal, že nové obrázky jdou na odbyt, stejně jako jeho průvodce.²⁰⁷

²⁰² Josef Tatzauer nechal část článku otisknout v Ročence Matice Křemešnické na rok 1945. *Národní střed*, 14. 7. 1944.

²⁰³ Podobně motivovaná mohla být i modifikace pověsti o vzniku poutního místa, podle níž jej založil sám český kníže. Pověst vyšla na začátku druhé světové války v časopise *Zálesí*. Blíže J. DVOŘÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 47–48.

²⁰⁴ SOkA Pelhřimov, f. KČsT, *Knihy zápisů*, b. s.

²⁰⁵ Viz obrazová příloha č. 22, 23.

²⁰⁶ Blíže J. DVOŘÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 49.

²⁰⁷ ŘF Pelhřimov, *Liber III.*, s. 42, 50, 59.

IV. Křemešník 1938–1945

IV. 1. Křemešník válečný očima Josefa Tatzauera

Na Křemešník během třicátých let stále přicházelo velké množství Němců, národnostní problematika však představovala citlivé téma, jak dokládá polemika v druhé pamětní knize KČsT o německých nápisech v křemešnickém kostele z července 1934. Pisatel si zde stěžoval, že německý text je umístěn před českým, a žádal jeho smazání; jiný čtenář namítl, že němčina by zmizet neměla, ale vhodnější by bylo posunout ji až za češtinu. Další reagující poukázal na to, že Němci zřejmě přispívají na opravy více než Češi, a proto si přednost nápisů zaslouží; tato slova ovšem byla přeškrtnána a doplněna pohoršenou odpovědí.²⁰⁸

První jasný důkaz rostoucího národnostního napětí přinesla neúčast Němců na křemešnické pouti roku 1938. Podle sdělení faráře Prokeše z Německé Vyskytné nedorazili ze strachu, že „*jim tam Češi budou párat břicha*.“²⁰⁹ Místo obvyklých dvaceti německých procesí přišlo pouze pětadvacet Němců se zmíněným farářem Prokešem, kteří si však pochvalovali, že Češi se k nim chovali stejně jako každý rok.²¹⁰ Německé poutníky přitom k účasti motivoval pelhřimovský děkanský úřad, který podle *Týdeníku* ujišťoval německé farní úřady, že „*se Němcům na Křemešníku ani vlas na hlavě nezkríví, protože kostel je místo, které rozvaděné bratry smiřuje*.“²¹¹ Nízkou účast německých poutníků pisatel článku neopomněl komentovat: „*Jak vidět, římskoněmecká radiová služba i v našem kraji poplašila některé Němce na Jihlavsku. Tito byli a jsou u nás vítanými hosty, jako krajané. Nenávist a nepřátelství nejsou u nás domovem*.“²¹²

Pozornost vzbudilo také nezvyklé opětovné vytrysknutí periodického pramene křemešnické studánky ještě i na podzim let 1937 a 1938, což podle tradice znamenalo válku.²¹³ Roku 1938 bylo v budovách Matice ubytováno jen dvě stě čtyřicet jedna poutníků, tedy o polovinu méně než přechozího roku.²¹⁴ Následné zlomové politické události let 1938 a 1939 Josefa Tatzauera velmi zarmoutily. V reakci na podepsání mnichovské dohody do pamětní knihy 1. října 1938 zapsal: „*Hustá mlha dusí vše, dešť*

²⁰⁸ SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1928–1935, b. s.

²⁰⁹ Svou roli tu mohly sehrát nepokoje, které mezi Čechy a Němci probíhaly v Jihlavě. TAMTÉŽ, f. DÚ, inv. č. 99, kart. 3, fol. 5.

²¹⁰ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 5.

²¹¹ Týdeník z Českomoravské vysočiny 21, 1939, č. 25, s. 5.

²¹² TAMTÉŽ.

²¹³ Voda se jindy obvykle objevovala kolem Vánoc a mizela na konci července. J. TATZAUER, *Křemešník ve slově i obraze*, Jihlava 1941, s. 3–4.

²¹⁴ Pisatel Ročenky přičítal vinu špatnému počasí, volbám, vypuknutí slintavce a hlavně politickému napětí. Ročenka Matice Křemešnické 1938, Pelhřimov 1939, s. 9.

*promáčí zem, tu českou zem. To ty stromy plakaly.*²¹⁵ Obsazení Prahy nacisty pak líčil jako „*tu nejhroznější zvěst, na niž nikdy nezapomenu.*“²¹⁶ Motiv pláče křemešnických lesů pronikl i do úvodního textu *Ročenky Matice Křemešnické*.²¹⁷

První omezení plánů Matice Křemešnické na sebe nenechala dlouho čekat. Už roku 1938 se neuskutečnily velkolepé oslavy svatodušních svátků, které měly být po úspěšných realizacích z let 1936 a 1937 opět vyhrazené mládeži a eucharistickým slavnostem. Třetí ročník však byl pelhřimovským děkanským úřadem odřeknut „*pro volební neshody*“.²¹⁸ Slavnost se nekonala ani následujícího roku, tentokrát kvůli obavám o bezpečí pozvaných kazatelů, protože oslavy by se bezpochyby nesly ve vlasteneckém duchu. Věřící nemohli během podzimu 1939 dorazit ani na tradiční exercicie. Zájemci přitom posílali na Křemešník dopisy s dotazy, kdy se bude konat další duchovní cvičení,²¹⁹ během válečných let jim ovšem nemohlo být vyhověno.²²⁰

V létě 1939 zaznamenal expozita v pamětní knize „*mimořádný nával poutníků.*“ O velké pouti 22. června dorazilo minimálně pětadvacet tisíc lidí, podle některých zdrojů jich mohlo být až třicet tisíc. Němci vůbec nepřišli, Křemešník naopak poprvé uvítal české procesí z Německé Vyskytné, rovnou o počtu asi sto osmdesáti osob. Překvapili i jihlavští Češi, jejichž procesí tentokrát čítalo sto padesát místo běžných čtyřiceti poutníků. Všechny mše musely být slouženy zároveň v kostele i venku a ani deset zpovědníků nestačilo návalu kajícníků, takže se zpovídalo až do půl jedné odpoledne. Kramáři si prý libovali nad nevídanými výdělky. Mimořádná návštěvnost poutního místa byla zdůvodňována vydáním Vaňkova románu, odvysílanou rozhlasovou reportáží a také vydařeným počasím.²²¹

Tyto informace potvrzuje rovněž *Ročenka Matice Křemešnické*: „*Jinak se o náš Křemešník jevil veliký zájem, zájem, jakého není pamětníka, a to nejen o letošních poutích, které se vydařily nad všechno očekávání, ale i o všech nedělích, kdy býval křemešnický chrám Páně velmi navštěvován.*“²²²

²¹⁵ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 8.

²¹⁶ TAMTÉŽ, s. 15.

²¹⁷ Ročenka Matice Křemešnické 1938, Pelhřimov 1939, s. 3.

²¹⁸ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 4.

²¹⁹ Viz dopis Ludmily Pěchotové, úřednice z Tábora, ze dne 11. července 1940. Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

²²⁰ Hlavní příčinou nekonání exercicií byla zřejmě nemožnost zajistit zúčastněným stravu. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 15, 26, 41.

²²¹ TAMTÉŽ, s. 18–19.

²²² O poutích byl tak obrovský zájem o ubytování, že nemohlo být ani zdaleka vyhověno všem. Ročenka Matice Křemešnické za rok 1939, Pelhřimov 1940, s. 9.

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava nemohla mít katolická církev stejné postavení jako dříve – nacisté ji považovali za konkurenční ideologickou autoritu. Do jejich věznic se dostalo téměř pět set kněží a řeholníků, církevní školství bylo zcela zrušeno, řada katolických spolků rozpuštěna. Pražské arcibiskupství zůstalo neobsazeno a styky s Vatikánem byly přerušeny.²²³

Expozita Tatzauer se navzdory nepřízni doby snažil dále rozvíjet duchovní život. O malé pouti roku 1940 například zavedl novou pobožnost – s povolením biskupa byla poté téměř každoročně křemešnická studánka požehnána zvláštním obřadem, který jinak probíhal pouze v Karlových Varech. Tuto událost si roku 1940 nenechalo navzdory hustému dešti ujít značné množství věřících.²²⁴ Bylo také zvykem kropit vodou ze studánky pole, aby přinesla dobrou úrodu.²²⁵

Radost dělalo expozitovi rovněž rozvíjení činnosti Legio Angelica – deseti ministrantů z okolních vesnic se v létě 1940 ujal bohoslovec z nedalekých Hor Bohuslav Beneš.²²⁶ Koupil pro ně společenské hry a na ministrantské komže obětoval vlastní oděvní lístek, další pak sehnal od věřících. Mezi jeho „svěřence“ patřil mimo jiné budoucí salesián Václav Razima nebo budoucí učitel a předseda okresního výboru turistiky Ludvík Kos. Pozoruhodné bylo, že chlapci přicházeli ministrovat pravidelně, ačkoli jim cesta zabrala minimálně půl hodiny.²²⁷

Budovy Matice Křemešnické stále poskytovaly nejen jednorázové ubytování poutníkům, ale často i dlouhodobý nocleh rekreačním táborům. Například v roce 1939 zde našly útočiště děti z Humpolce, Jihlavy a Prahy-Vršovic. V letech 1938–1940 se rovněž dařilo pokračovat v tradici táborů katolických vysokoškolských studentek. Od roku 1938 každoročně pobývaly na poutním místě také katolické skautky z Prahy, jež duchovně doprovázel expozita Tatzauer.²²⁸ Naposledy mohly obě skupiny dívek přijet právě v létě 1940, ačkoli zajištění potravin pro ně činilo organizátorům obtíže. Pražští Orlové, kteří měli dívky vystřídat, už kvůli zákazu dalších táborů nedorazili a skautská

²²³ Václav VAŠKO, *Církevněpolitický vývoj Československa (1938–1989)*, in: Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jaroslav V. POLC (edd.), *Pražské arcibiskupství 1344–1994*. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi, Praha 1994, s. 277–293, zde s. 277.

²²⁴ Josef Tatzauer přikládal žehnání studánky velký význam, což dokládá i jeho snaha získat pro obřad speciální hudební skladbu. Protože se mu však žádného místního hudebníka k tomuto počínu nepodařilo přemluvit, napsal melodii i text s názvem „*Vodičko Boží*“ v únoru 1945 sám. Ročenka Matice Křemešnické na rok 1941, Pelhřimov 1941, s. 7; ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 35, 92.

²²⁵ Výstřížek z týdeníku *Hospodář*, vlepený do pamětní knihy. TAMTÉŽ, s. 35.

²²⁶ Poprvé byl Bohuslav Beneš zmíněn v pamětní knize roku 1934, kdy obětavě dva dny bílil ambity místo zjednaného nespolehlivého malíře.

²²⁷ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 42, 55. Viz obrazová příloha č. 28.

²²⁸ TAMTÉŽ, s. 22; Ročenka Matice Křemešnické 1938, Pelhřimov 1939, s. 9. Viz obrazová příloha č. 27.

organizace se ještě téhož roku dočkala rozpuštění.²²⁹ Ubytovací možnosti poskytované Maticí navzdory špatnému počasí plně využili alespoň poutníci, v létě 1940 však naposledy. Následujícího roku byly totiž Bártův dům a stará hájovna pronajaty soukromým osobám.²³⁰

Křemešnické poutě poznamenaly také různé zásahy do církevních zvyklostí – například od roku 1941 bylo nutné oznámit minimálně čtrnáct dnů dopředu konání procesí a poutí okresnímu úřadu, který rozhodl, zda bude uděleno povolení. Omezen byl i tradiční průvod na slavnost Božího Těla – konat se směl pouze uvnitř kostela.²³¹ Zákaz procesí na Křemešník i do Želiva zaznamenal ve svých pamětech bývalý pelhřimovský obecní zastupitel, obchodník a dlouholetý jednatel pelhřimovského Sokola Josef František Hájek.²³²

Křemešnická hlavní pouť se ovšem těšila přízni poutníků i nadále. V červnu 1941 *Týdeník z Českomoravské vysočiny* informoval o četných procesích a mnoha atrakcích, které byly jako vždy příchozím k dispozici. Nejvíce návštěvníků tentokrát dorazilo pěšky, a to především z Pelhřimova – „*těm se milý Křemešník stal už jakousi posvátnou Mekkou.*“²³³

Němci o velké pouti v letech 1939 a 1940 vůbec nedorazili, roku 1941 se tu objevilo jen pár jednotlivců. 21. května však na poutní místo zavítalo asi dvacetičlenné německé procesí z Jihlavy. Pokud už nějací Němci za války přišli, přivedli si s sebou vlastního kněze, ačkoli expozita by jim byl ochoten posloužit stejně jako dřív.²³⁴ Smutně dopadly tradiční poutě jihlavských střelců. Naposledy oficiálně dorazili roku 1938. Se samotnou poutí a Tatzauerovým chováním tehdy byli jihlavští Němci velmi spokojeni, jak dokládá vděčný dopis jednoho ze zúčastněných, poslaný křemešnickému expozitovi.²³⁵ Přesto jejich návštěva skončila „*dissonancí plynoucí z nynějších napjatých poměrů,*“²³⁶ o nichž vypovídal článek v jihlavském periodiku *Mährischer Grenzbote* z 21. července 1938. Ten vyzdvihl dlouholetou tradici těchto poutí jihlavských mužů v kontrastu s tím, co museli tentokrát po pouti prožít. Na zpáteční cestě se totiž jednadvacet poutníků

²²⁹ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 45, 48.

²³⁰ Jednalo se například o rodinu Václava Koňáka, který měl v Rakousku mlýn, ale byl odtud jako Čech vypovězen. TAMTÉŽ, s. 54; Ročenka Matice Křemešnické na rok 1941, Pelhřimov 1941, s. 4.

²³¹ SOkA Pelhřimov, f. DÚ, inv. č. 99, kart. 3, fol. 9–13.

²³² Josef František HÁJEK, *Paměti pejřimovského kupce*, České Budějovice 2013, s. 232.

²³³ Týdeník z Českomoravské vysočiny 23, 1941, č. 24, s. 5.

²³⁴ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 54.

²³⁵ Otto Schüch v něm opakovaně Tatzauerovi děkoval za letošní vřídlné přijetí na Křemešniku a v závěru jej pozval do Jihlavy.

²³⁶ Takto zhodnotil celou záležitost Tatzauer. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 6.

zastavilo v městském hostinci, kde je zaskočila hlídka dvaceti ozbrojených četníků. Tuto událost si vyložili jako zásadní křivdu a pokus odradit je od dalších poutí na Křemešník.²³⁷ To se skutečně podařilo, neboť znovu přišlo asi osm členů spolku až v srpnu 1942, tentokrát se však ani neohlásili a návštěvu kostela nahradili krátkým posezením na křemešnické skalce.²³⁸ O mnohasetleté tradici putování německých poutníků na Křemešník se ve svém fejetonu s názvem *Křemešník a německé obyvatelstvo z Jihlavska v Týdeníku* rozepsal Vladimír Urbánek.²³⁹

Poutní místo muselo čelit řadě dalších omezení, která se postupně zhoršovala. Roku 1941 bylo četníkům nařízeno kontrolovat mše a kázání. V kostele se dokonce v neděli 6. července 1941 objevili příslušníci gestapa, vyptávající se na pastýřský list německých biskupů.²⁴⁰ V květnu 1942 bylo nařízeno odstranit z kostela všechny české nápisy, v noci z 1. na 2. června 1942 Křemešník prohledávala hlídka padesáti četníků. Velkou ránu zasadilo poutnímu místu zabavení obou zvonů, k němuž došlo 7. dubna 1942. Josef Tatzauer se nenechal zaskočit ani v tomto případě a jako náhradu zakoupil v Praze elektrický gong, který svým krásným zvukem věřící nadchl. Roku 1943 pak objednal zvon z poměrně levné náhražkové slitiny, který s gongem velmi dobře ladil.²⁴¹

O velké pouti 1. června 1942 Tatzauer poznamenal, že to byla „*smutná pout*“ – dorazilo jen jediné procesí (věrní Moravané), několik málo trhovců a jeden cukrář. Nakonec však přišlo tolik lidí, že kostel byl přeplněn a nedalo se jít ven ani dovnitř. Kázání mělo být podle plánu přenášeno ven amplionem, ale rozhlasové zařízení nefungovalo, protože kolotoče a houpačky spotřebovaly veškerou elektřinu. Účast poutníků na oktávu, slaveném tentokrát až za čtrnáct dní, tedy 14. června, už byla zřejmě poznamenaná dramatickými událostmi po smrti zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Josef Tatzauer zapsal: „*Účast slabá, nálada hrozná. Vše zamkló ustrašeno...*“²⁴²

²³⁷ Výstřižek z *Mährischer Grenzboten*, zaslaný Tatzauerovi jedním ze zúčastněných Němců. Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

²³⁸ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 78; SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1928–1935, b. s.

²³⁹ Fejeton informoval o věrnosti Jihlavanů Křemešníku na konci 18. století, kdy na nejvyšší vrchol Pelhřimovska dorazili navzdory zákazu poutí. O německých poutnících se navíc zmiňoval i F. B. Vaněk ve svém románu, takže ke Křemešníku neodmyslitelně patří. Týdeník z Českomoravské vysočiny 23, 1941, č. 19, s. 7.

²⁴⁰ Jednalo se o pastýřský list, hovořící o povinnosti ze všech sil vzdorovat maření nevinných životů. Robert Jay LIFTON, *Nacističtí lékaři. Medicínské zabíjení a psychologie genocidy*, Praha 2008, s. 121.

²⁴¹ Expozitovi se podařilo sehnat rovněž provizorní zvonkohru, která hrála písně *Tisickráte pozdravujem tebe* a *Narodil se Kristus Pán*. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 58, 72–74, 82–83.

²⁴² TAMTÉŽ, s. 74–75.

Světlým momentem v této těžké době se stalo duchovní cvičení patnácti českobudějovických bohoslovců, uspořádané v srpnu 1942. Nápad vzešel od Bohuslava Beneše z nedalekých Hor, výše zmíněného opatrovníka křemešnických ministrantů. Mladé muže duchovně doprovázel expozita Tatzauer, potraviny si přinesli vlastní a navíc přispěli na kostel. Ještě téhož roku však byli dva Tatzauerovi mladí pomocníci posláni na nucené práce. Kromě zmíněného bohoslovce Bohuslava Beneše šlo ještě o ministranta Ludvíka Kosa. Ten posílal Tatzauerovi dopisy z Vídně plné vzpomínek na Křemešník, zatímco Beneš byl přidělen do Olešnice u Vratislavi, kam se ovšem po dovolené v červnu 1944 už nevrátil. Skrýval se v okolí Křemešníku a po setmění navštěvoval expozitu, který mu udílel svaté přijímání a pokoušel se mu alespoň částečně vynahrazovat výuku v kněžském semináři.²⁴³

Celé Pelhřimovsko zasáhla zpráva o zatčení děkana Františka Bernarda Vaňka a jeho převezení do koncentračního tábora v Dachau, kde 1. dubna 1943 podlehl zápalu plic.²⁴⁴ Tatzauer do pamětní knihy poznamenal, že „s ním odešla největší postava v řadě duch. správců pelhřimovských. Dilo, které vykonal, je přímo obrovské.“ Tatzauer se domníval, že k Vaňkovu tragickému konci přispěly právě jeho literární ambice, ačkoli ve skutečnosti byl zatčen spíše kvůli netajenému protinacistickému postoji, který projevoval i při svých kázáních.²⁴⁵ Novým pelhřimovským děkanem se 13. února 1944 stal Antonín Tichý, farář z Nové Cerekve.²⁴⁶

Další omezení duchovního života na Křemešníku se dostavilo se zákazem sloužení mše u studánky o malé pouti 1943. Tatzauer si pelhřimovskému vládnímu starostovi Holému postěžoval, že lid to „těžce nese“, a Holému se podařilo získat na příští rok opětovné povolení. O velké pouti roku 1943 překvapila účast „nad očekávání dosti velká“, kdy přišlo asi patnáct tisíc osob. Bohužel nebylo dovoleno sloužit venkovní mši, navíc výjimečně netekla křemešnická „vodička“, což zklamalo řadu poutníků.²⁴⁷ Stejně hojně navštívena byla navzdory špatnému počasí také velká pouť roku 1944. Tatzauer poznamenal, že „kostel byl tak přeplněn, že nebylo možno dostat se tam ani ven.“²⁴⁸

²⁴³ Po válce se Bohuslav Beneš vrátil do semináře v Českých Budějovicích. TAMTÉŽ, s. 76, 80, 96–97.

²⁴⁴ I. BALÍK – V. BALÍKOVÁ, *Pelhřimovsko*, s. 136.

²⁴⁵ Tatzauer se domníval, že Vaňkovo zatčení mohla zapříčinit jeho kniha *Pelhřimov za války*, pojednávající o první světové válce, která snad mohla provokovat svým vlasteneckým vyzněním. Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 435; ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 81.

²⁴⁶ Už roku 1914 působil v Pelhřimově jako kaplan. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 86; SOkA Pelhřimov, f. DÚ, inv. č. 113, kart. 4, fol. 28.

²⁴⁷ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 83, 88.

²⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 89.

O značném počtu příchozích svědčí i fakt, že v úschovně v hostinci bylo uskladněno na patnáct set kol, v Sázavě u pana Rásochy dalších pět set.

V září 1944 však následovala další rána v podobě zabavení chrámových varhan „*k válečným účelům*“.²⁴⁹ Josef Tatzauer si v pamětní knize dále stěžoval na „*velký pokles duchovní, jevící se u zdejšího lidu v důsledku válečných poměrů*“.²⁵⁰ Rozhodl se proto pro okolní obce opět uspořádat misie, které ovšem musely být na poslední chvíli zrušeny. Expozita se snažil na své „ovečky“ více působit alespoň během mše. Roku 1943 připravil vydání sborových liturgických modliteb pro společnou recitaci lidu, aby se bohoslužby věřící účastnili aktivněji. Narazil však na problémy s cenzurou, jež mu rukopis dvakrát vrátila a schválila až třetí verzi. Lidé prý tuto změnu hodnotili kladně.²⁵¹

Nepříznivá doba ovlivnila také nedaleké poutní místo Želiv. Většina klášterních budov byla zabrána pro potřeby evakuovaných německých středních škol, následně pro Luftwaffe. Sedm zdejších řeholníků bylo vězněno, dva v Terezíně zahynuli.²⁵²

Rozsáhlé křemešnické lesy poskytovaly během války útočiště několika nelegálně se skrývajícím osobám, v květnu 1945 jich bylo minimálně pět. Našli bychom je například v jeskyni „Na Hřebenech“, v bývalé chatě Klubu čs. turistů nebo v boudě básníka K. B. Tomáška. Ve spolupráci s místními spolupracovníky od podzimu 1944 zatarasovali silnice kmeny nebo přerušovali telefonické spojení.²⁵³ V bývalé křemešnické škole u rodiny Václava Koňáka ilegálně pobýval Karel Veselý-Štainer.²⁵⁴

Zmíněné osobnosti se zapojovaly do dramatických událostí, které se v okolí Křemešníku odehrávaly v posledních týdnech a měsících druhé světové války. Koncem ledna 1945 dorazilo na devadesát německých vojáků s úkolem obstarat v okolních lesích dva tisíce metrů krychlových dříví. Ubytovali se ve vilách a v hostinci. Na začátku března našla v hostinci útočiště pro změnu skupina třiceti německých obyvatel, evakuovaných z Horního Slezska. Po celém okolí vymáhali potraviny, ženy zpočátku chodily každý den do kostela na mši, ale po pádu Berlína už nepřišla ani jedna.

²⁴⁹ Varhany se naštěstí podařilo zachránit, zvony se ovšem dostaly do Hamburku a byly zřejmě použity na zbraně. TAMTÉŽ, s. 91, 97, 99.

²⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 91.

²⁵¹ TAMTÉŽ, s. 85.

²⁵² Jindřich Zdeněk CHAROUZ, *Oživené dědictví. Premonstrátský Želiv včera a dnes*, Želiv 1995, s. 17–18.

²⁵³ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 96, 99, 110.

²⁵⁴ Karel Veselý-Štainer (1906–1993), významný představitel domácího odboje, člen Obrany národa, později Rady tří. Václav KAMENÍK-Zdeněk JELÍNEK, *Noční výsadek. Historie partyzánského oddílu Dr. Miroslav Tyrš*, České Budějovice 1986, s. 62, 100.

22. března shodila americká letadla nad Křemešním tři benzinové nádrže, přičemž jedna z nich poškodila střechu Bártova domu. Dne 30. dubna navíc přijelo na Křemešník tři sta šedesát příslušníků jednotek SS, mezi nimiž byli kromě Němců i Maďaři, Slováci nebo Rumuni. Nocovali na prostranství před ambity, v obou vilách i v hostinci. Přidávaly se k nim ještě ženy z okolí, takže společně s hornoslezskými uprchlíky tu bylo dalších téměř sto lidí. Expozita odsuzoval jejich chování: „*Dělali si, co chtěly (sic!), aniž se koho tázali, a obtěžovali zdejší lid stálým žebráním o chléb, vejce, apod.*“²⁵⁵

Zatímco čím dál větší část českých zemí se postupně zbavovala nacistické nadvlády, poměry na Křemešniku se horšily. 1. května Němci nařídili, že všichni věřící odtud musí odcházet do osmi večer a do osmi ráno nesmí nikdo vycházet z domu. Na malou pouť 6. května za takovýchto poměrů dorazilo jen asi dvacet místních, z přespolních nikdo – Tatzauer poznamenal, že „*lid je plný úzkosti a strachu.*“²⁵⁶ Dne 8. května byl na základě zprávy o německé kapitulaci z věže kostela vyvěšen prapor republiky, navzdory Tatzauerovu varování, aby se ještě raději počkalo. Němci nechali prapor sundat, zvěsti o kapitulaci označili za lživé a zatkli dva muže – Jaroslava Koňáka kvůli zalepování německého nápisu na tabulce poštovny a hajného Dvořáka, jenž přišel s trikolorou na kabátě. Oba muži byli naštěstí večer propuštěni. 9. května v brzkých ranních hodinách pak všichni Němci Křemešník opustili, zbylou kořist zapálili a při ústupu odhazovali munici a časované pumy.²⁵⁷

Na klidné dny si poté muselo poutní místo ještě počkat. V okolních lesích se ukrývaly skupiny Němců a vlasovců o počtu až padesáti mužů, které přepadaly samoty a sháněly potraviny. Přímo na Křemešniku měla stanoviště partyzánská hlídka, jež se uplatnila například 13. května, kdy v noci zahrála střelbou čtyři osoby. 10. května se objevily první ruské oddíly, ale Tatzauer poznamenal, že „*kradli lidem zejména hodinky, prsteny, motorky, kola, a obtěžovali ženy.*“²⁵⁸ Ještě 17. května večer na křemešnické faře čtyři zběhové žádali o jídlo; zadrželi je přítomní muži ze Sázavy.

Teprve 20. května byly slouženy děkovné bohoslužby za konec války, nesené ve vlasteneckém duchu. Zazněl i svatováclavský chorál a národní hymny; zapojili se také sázavští hasiči, kteří v průvodu z kostela ke křemešnické lípě svobody nesli na

²⁵⁵ Potraviny prý často žádali s revolverem v ruce a přímo na Křemešniku ukradli pět slepic.

ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 92–94; Ročenka Matice Křemešnické 1946, Pelhřimov 1946, s. 2.

²⁵⁶ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 94.

²⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 94–95.

²⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 95.

nosítkách svatováclavský relikviář ověšený květy; zatímco členové národního výboru v Sázavě kolem něj drželi čestnou stráž. Relikviář představoval repliku svatováclavské koruny, kterou nechal Tatzauer zhotovit na začátku války v Praze, ale poté ji raději ukryl, takže při této slavnosti ji věřící spatřili poprvé.²⁵⁹ To možná vedlo ke vzniku dodnes rozšířené legendy, že korunu Křemešniku věnoval prezident Edvard Beneš „jako poděkování za hrdinství zdejších lidí“, neboť „ve sklepeních Větrného záměčku (v nádržích na vodu) byla za druhé světové války schovaná před nacisty část pokladu z Pražského hradu.“²⁶⁰ V rámci poválečných oslav byla připomenuta také památka František Bernarda Vaňka, o němž se hovořilo jako o statečném mučedníkovi.²⁶¹

Strach z případných stále se ukrývajících Němců se promítl do účasti na velké pouti 27. května 1945. Expozita poznamenal, že „*taková pouť zde ještě nebyla, co Křemešník stojí.*“ V sobotu večer přišlo jen pět poutníků od Chotěboře a v neděli byla „*účast velmi slabá, asi tak jako jindy na malou pouť.*“ Trhovec nedorazil žádný, z atrakcí byla k dispozici jen houpačka a střelnice. Kolovaly totiž prý poplašné zvěsti, že „*celý Křemešník je podminován (!) a o pouti že vše vyletí do povětří!!*“²⁶² Ovšem oktáv, který se konal o týden později, poněkud vylepšil reputaci Křemešniku – dorazilo mnoho poutníků a poprvé po vynucené omluce sem zavítalo několik procesí. V neděli se opět konal venkovní průvod se svatováclavským relikviářem. Svatoanenská pouť 30. července 1945 se stala manifestací lidové strany, slova se ujala řada povoláných řečníků, mezi nimi i ministr zdravotnictví Adolf Procházka. Tatzauera překvapila velikost jihlavského procesí, jež čítalo přes šest set poutníků.²⁶³

Žádní Němci na poutě nedorazili, čehož expoziťa nijak nelitoval: „*Vždyť po zabrání naší vlasti němci (sic!) mi řekli, že teď mají jiného Boha než Nejsv. Trojici!*“²⁶⁴ Také zaznamenal tragickou smrt jihlavského faráře Honsiga: „*Jakožto jeden z nejaktivnějších nacistů v Jihlavě byl Rusy zatčen, pak musil si vykopat hrob a položit se do něho, načez*

²⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 97–98.

²⁶⁰ Pokud by však toto tvrzení bylo pravdivé, Tatzauer by jej nepochybně v pamětní knize zachytil. V. ŠKODA – V. ŠKODA, *Průvodce*, s. 26.

²⁶¹ Na začátku října se konala smuteční tryzna v Národním domě a v děkanském chrámu bylo slouženo rekviem. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 103.

²⁶² TAMTÉŽ, s. 98. Platí pro celý odstavec.

²⁶³ O mimořádné úctě Jihlavanů ke Křemešniku svědčí fakt, že dali poutnímu místu přednost před vlastním chrámem sv. Jakuba, jehož svátek zrovna na ten den připadal. Byl vypraven zvláštní vlak, neboť pouť byla pojata jako poděkování celého Jihlavska. TAMTÉŽ, s. 98–100; Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů; Oldřich MED, *Svatojakubské anály*, s. 97 [online], dostupné z http://www.svjakub.cz/data/foto/downloads/svatojakubske_analy.pdf, [cit. 20. 3. 2018].

²⁶⁴ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 99.

byl zastřelen. Když jsem se s ním poprvé setkal (r. 1934), řekl mi, že je Čechem. Za války byl tak horlivým nacistou, že při mši sv. si přidával oraci²⁶⁵ „za vůdce“ aj.“²⁶⁶

Pomyslnou tečkou za událostmi druhé světové války bylo dočasné ubytování obyvatel německé národnosti na poutním místě. Okresní národní výbor sem z Pelhřimova 19. prosince 1945 poslal sto pět německých dětí a padesát dva dospělých, údajně ze strachu, aby ve městě nevypukl tyfus. Nebral přitom v úvahu velmi špatné hygienické podmínky na Křemešniku ani zdejší nedostatek pitné vody. Přes sto padesát zbídačených lidí se tísnilo ve dvou vilách, nebylo tedy divu, že mezi nimi vypukly tyfus a dětská obrna. V neděli byl křemešnický chrám téměř prázdný, věřící se obávali nákazy. Až 29. března 1946 byli Němci odvezeni do Pelhřimova.²⁶⁷

Navzdory všem dramatickým událostem zůstala Matice Křemešnická i během světové války prosperujícím spolkem. Počet členů neustále rostl a začátkem roku 1940 překonal číslo tisíc. O tři roky později bylo členů přibližně čtrnáct set. Osmi osobám muselo být sice začátkem roku 1943 členství kvůli neplacení poplatku zrušeno, ale jednalo se pouze o výjimky. Výbor Matice se scházel poměrně často, například za rok 1941 to bylo sedmkrát.²⁶⁸

Ročenky Matice Křemešnické se podařilo vydávat po celou dobu světové války, byť čím dál tím kratší. Počet stran od roku 1943 klesl na pouhé čtyři strany, což *Ročenke* vyneslo přívlastek „chudobka“.²⁶⁹ Do *Ročenky na rok 1944* na několika místech zasáhla cenzura – vyškrtla mimo jiné formulaci „dá-li pán Bůh“.²⁷⁰ *Ročenky* vedle důležitých událostí zachytily také proměny pohledu členů Matice na Křemešník. Například roku 1940 vyjádřil Silvestr Braitto představu řady přívrženců spolku – existoval podle něj dvojí Křemešník, a to „Křemešník zevlujících turistů, kteří vystoupí po dlouhém putování a tupě procházejí kolem posvátné studánky“, a „Křemešník – cíl duchovního

²⁶⁵ Orace – liturgická modlitba. V. PETRÁČKOVÁ – J. KRAUS a kol., *Akademický slovník*, s. 546.

²⁶⁶ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 100. Jiný pohled na kontroverzní osobnost faráře Christiana Honsiga mohou přinést jeho vlastní zápisy v jihlavské pamětní knize, které přepsal roku 1964 tehdejší jihlavský kaplan Oldřich Med. Narodil se v Jihlavě roku 1876, primici sloužil roku 1900 u sv. Jakuba, učil rovněž na jihlavském gymnáziu. V červnu 1920 byl podle vlastních slov bez důkazů zatčen a surově Čechy zbit, zastali se ho naštěstí čeští katolíci. Tato událost ho velmi poznamenala. Za druhé světové války byl omezován i německý katolický život, došlo k rozpuštění řady katolických organizací, na nichž Honsigovi záleželo. Kvůli nemoci a stáří se začal stahovat z veřejného života, roku 1943 se vzdal úřadu místoděkana a do kroniky už zapisoval jen velmi stručně. Blíže O. MED, *Svatojakubské anály*, s. 74–76, 82–84, 93–94.

²⁶⁷ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 104–105.

²⁶⁸ Ročenka Matice Křemešnické za rok 1939, Pelhřimov 1940, s. 8; Ročenka Matice Křemešnické na rok 1943, Pelhřimov 1943, s. 3.

²⁶⁹ Mezi roky 1938 a 1940 měly *Ročenky* patnáct až šestnáct stránek, poté osm (roky 1941–1942), až roku 1943 klesl kvůli nedostatku papíru počet stran na čtyři.

²⁷⁰ Také pro reklamy v těchto „chudobkách“ místo nezbylo, opět se opět objevily až v letech 1947–1948. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 86.

*putování, útočiště žíznivých duší.*²⁷¹ Tato slova si vyložil městský radní a zároveň předseda pelhřimovského odboru KČsT Josef Svoboda jako urážku Klubu a navrhoval, aby město Pelhřimov přestalo Matici zaštiťovat. K tomu sice nedošlo, ale Tatzauer musel v *Týdeníku* 25. ledna 1940 uveřejnit omluvu všem, kdo by se snad Braitovým článkem mohli cítit dotčeni.²⁷²

Trvajícím válečným stavem zřejmě ovlivnil smířlivé vyznění příspěvku Josefa Tatzauera v *Ročence* z roku 1943: čtete zde, že všichni, kteří na Křemešník pravidelně přicházejí, tvoří jakousi rodinu, a že se poutní místo těší na zbožné věřící stejně jako „i na ty, kteří zde hledají snad jen osvěžení a dočasný únik z pekelného tance, jímž vře svět.“²⁷³ Níže se potom křemešnický expozita obrací k nevěřícím, kteří přicházejí na poutní místo, a svěruje se jim, že i na ně myslí při mši, kterou každodenně slouží ve vymrzlém kostele.

IV. 2. Snahy o komerční využití Křemešníku

Ve druhé polovině třicátých let ovlivňovalo turistický ruch na Křemešníku narůstající politické napětí. Na ně reagoval inzerát v *Týdeníku z Českomoravské vysočiny*, který už roku 1936 nabízel postavení bezpečného krytu na Křemešníku. O postupném zhoršování situace svědčily rovněž vypjaté zápisy v pamětní knize KČsT,²⁷⁴ stejně jako fakt, že němčina z ní začátkem roku 1938 zcela vymizela.²⁷⁵ Příčinou mohl být úbytek příchozích Němců, ale také neochota Čechů poskytnout jim turistickou pamětní knihu k podepsání.

V souvislosti s obavami o československé pohraničí se objevily úvahy o možnosti vybudování radioaktivních lázní na Pelhřimovsku. *Týdeník z Českomoravské vysočiny* přinesl v únoru 1938 články s názvy „*Má Pelhřimov budoucnost světových lázní?*“²⁷⁶

²⁷¹ Ročenka Matice Křemešnické za rok 1939, Pelhřimov 1940, s. 4.

²⁷² Sám Tatzauer však v pamětní knize Braitova slova obhajoval, protože byla podle něj namířena jen proti těm turistům, kteří se na poutním místě chovali nedůstojně, rozhodně ne proti pelhřimovskému odboru KČsT. V téže *Ročence* navíc byla uveřejněna stať „Klub českých turistů a Křemešník“, informující o možnosti přespat v noclehárně odboru i o všech turistických trasách vedoucích na Křemešník, které často využívali nejen turisté, ale také poutníci. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 30.

²⁷³ Ročenka Matice Křemešnické na rok 1943, Pelhřimov 1943, s. 1.

²⁷⁴ Například v červenci 1938 napsala B. Zajícová z Počátek o Křemešníku: „*Krásný je, jak celá naše vlast, kterou nikomu nedáme!*“ Další zápis z 21. října 1938 prozradil zklamání podepsaných vojáků, podporučíků a poručíků z podstoupení československého pohraničí: „*Dnes však přísaháme zde, že naše věci zpět dostaneme a jenom my na našem Křemešníku jsme a budem.*“ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1935–1940, s. 188, 203.

²⁷⁵ Výjimku představoval zápis z jara 1939, kdy svá jména uvedli pozvaní němečtí hodnostáři, a také podpis z 13. května 1940, kdy dorazili „*Boby und Spatr aus Iglau.*“

²⁷⁶ *Týdeník z Českomoravské vysočiny* 20, 1938, č. 8, s. 4.

a „*Jaké překvapení skrývá náš Křemešník?*“,²⁷⁷ jež tvrdily, že na Pelhřimovsku se nachází řada unikátních radioaktivních minerálních pramenů s obsahem radia srovnatelným s Jáchymovem. V podobném duchu psaly i *Lidové listy*, které informovaly o příjezdu komise Ministerstva zdravotnictví. Ta navrhla vystavění nových lázeňských středisek na Vysočině, přičemž jedno z nich se mělo nacházet i na Křemešniku.²⁷⁸ Jen za prosinec 1938 se v různých periodikách objevilo pět článků s touto tematikou, další následovaly v novém roce.²⁷⁹

Řadu jejich optimistických tvrzení vyvracel článek Ing. Aloise Janáčka z února 1939. Autor v něm upozorňuje poutníky, aby se nenechali zaskočit tvrzením, že zázračnost křemešnického pramene je způsobena jeho vysokou radioaktivitou. Ve skutečnosti totiž jáchymovský pramen vykazuje desetinásobně více radioaktivity než křemešnická voda. Na Pelhřimovsku se navíc nachází velká řada slabě radioaktivních pramenů srovnatelných s křemešnickým, ale žádný z nich není léčivý.²⁸⁰ Ing. Dr. J. Prášek roku 1939 potvrdil, že pramen je sice jen slabě radioaktivní, ale zato vyniká značnou oligodynamickou aktivitou, obsahuje tedy malé množství stříbra, což má zřejmě vliv na jeho mimořádné vlastnosti.²⁸¹ Veškeré úvahy o zřízení lázní vzaly za své s vypuknutím války, ačkoli studánka zůstala u křemešnických poutníků v oblibě i nadále.

Nejvyšší vrchol Pelhřimovska rovněž patřil k oblíbeným lyžařským destinacím; lyžaři podle *Týdeníku* přijížděli nejen z celé Vysočiny, ale i z Prahy.²⁸² Zapisovali se do pamětní knihy, mnohdy také připojili krátkou báseň nebo fotografii.²⁸³ Už v meziválečném období existoval v Pelhřimově lyžařský odbor KČsT, ale i lyžařský odbor pod hlavičkou Sokola. Ve skutečné lyžařské centrum se ovšem Křemešník začal měnit až po ztrátě významných pohraničních destinací zimních sportů. Velké úpravy jeho svahů pro lyžaře na konci roku 1938 financovalo město Pelhřimov,²⁸⁴ stejně jako úpravy turistické noclehárny roku 1939. Po zabrání pohraničí totiž zájemců o ubytování na Křemešniku významně přibylo; pelhřimovský odbor se navíc mohl těšit z oživení

²⁷⁷ TAMTÉŽ, č. 9, s. 3.

²⁷⁸ Článek „*Máme náhradu za Jáchymov a Mariánské Lázně*“. TAMTÉŽ, č. 11, s. 3.

²⁷⁹ Výstřižky s těmito články vlepil Tatzauer do křemešnické pamětní knihy. Články často vyjadřovaly radost z toho, že do této doby opomíjená Vysočina bude sloužit rekreativním z celé země. SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 10–11.

²⁸⁰ Článek *Radioaktivita a zázračné prameny*, vystřižený z týdeníku *Neděle*. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 13.

²⁸¹ J. TATZAUER, *Průvodce*, s. 4.

²⁸² Týdeník z Českomoravské vysočiny 16, 1934, č. 47, s. 6.

²⁸³ Viz obrazová příloha č. 23, zobrazující dva mladé muže z Jihlavy, kteří dorazili na Křemešník na lyžích a kochají se výhledem z křemešnické skalky.

²⁸⁴ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 11.

jednání o stavbě rozhledny a v úvahu přicházely i projekt nové turistické chaty, na niž chtělo přispět Ústředí Klubu.²⁸⁵

Nezvykle rušno bylo na Křemešniku i nadále. Expozita Tatzauer se v pamětní knize roku 1938 zmínil, že „*letošního léta přišlo na Křemešník neobyčejné množství turistů,*“²⁸⁶ což přičítal především nemožnosti cestovat do zahraničí. Jen 24. července podle *Týdeníku* parkovalo na vrcholu sedmnáct automobilů a autokarová výprava z Písku, ačkoli se nekonala žádná pouť.²⁸⁷ Nárůst počtu příchozích však mohl být částečně připisován také vydání knihy *Na krásné samotě*. Například 28. srpna 1938 se na poutním místě zcela náhodou sešlo devadesát osm čtenářů, kteří chtěli vidět dějiště románu.²⁸⁸ Následující srpen na Křemešník za stejným účelem zavítaly zájezdy z Náchodska (padesát osm osob) a z Roudnice nad Labem (třicet dva osob). Exkurze pro šestaosmdesát čtenářů z Prahy byla přímo pořádána tamějším knihkupectvím; čtenáři často žádali za průvodce F. B. Vaňka.²⁸⁹

Nebývalý zájem o Křemešník převyšoval roku 1939 ubytovací možnosti poutního místa. Příchozí mohli využít budovy Matice Křemešnické nebo turistickou noclehárnu, ale rovněž dvě vily K. Veselého. Tyto stavby z počátku třicátých let byly pronajímány zájemcům, k nimž například každoročně v letech 1938–1945 (s výjimkou roku 1943) patřily děti úředníků Elektrických podniků hlavního města Prahy.²⁹⁰ Roku 1940 však vedení Elektrických podniků usilovalo o vybudování vlastní ozdravovny; další zájemci z Prahy si přáli postavit pod Křemešníkem několik srubů.²⁹¹ Řada turistů ovšem využívala především služeb křemešnického hostince. Od roku 1938 jej pelhřimovská městská rada pronajímala kuchaři Ottu Hajlovi z Prahy za sedm tisíc korun ročně s příplatkem dvacet pět korun z každého hektolitrů piva.²⁹² Neustále se projevoval

²⁸⁵ Zatímco dříve město Pelhřimov ani Ústředí KČsT pelhřimovský odbor nijak zvlášť nepodporovalo, nastalé politické události tento stav změnily. SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Kniha zápisů, b. s.

²⁸⁶ Všichni příchozí hodnotili nedávné úpravy Křemešniku velmi kladně. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 6.

²⁸⁷ Týdeník z Českomoravské vysočiny 20, 1938, č. 31, s. 4.

²⁸⁸ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 11.

²⁸⁹ Výstřižek článku *Hromadné zájezdy na Křemešník*, vlepěný do pamětní knihy. TAMTÉŽ, s. 24.

²⁹⁰ Jejich chování podle Tatzauera ostře kontrastovalo se slušností katolických dívek, pobývajících v budovách Matice. Roku 1940 expoziťta těžce nesl nepatřičné chování dětí v kostele, kvůli němuž mezi ním a táborovými vedoucími vypukl konflikt. Vzájemné vztahy se však od příštího roku výrazně zlepšily. Když se s dětmi Tatzauer v létě 1944 po dvou letech setkal, popisoval v jejich chování velkou změnu k lepšímu, zároveň ho zarazila jejich hmotná i výchovná zanedbanost. Při pobytu roku 1945 se většina z nich zúčastnila mše v poutním chrámu. TAMTÉŽ, s. 45, 58, 89–90, 99.

²⁹¹ Jako problematický se ukázal výběr místa: zástupci Elektrických podniků totiž zvolili pozemky, kde pramenil vodovod pro Pelhřimov. Obavy ze znečištění výtečné křemešnické vody projevovala nejen městská rada, ale i veřejnost, proto bylo zájemcům nabídnuto náhradní místo na úpatí Křemešniku. Týdeník z Českomoravské vysočiny 22, 1940, č. 7, s. 5; TAMTÉŽ, č. 15, s. 6.

²⁹² ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 1.

kritický nedostatek ubytovacích kapacit staré budovy, proto byla v srpnu 1940 zbořena a nahrazena novým hostincem ve „švýcarském“ stylu, jehož zrod pozorně sledovala regionální periodika. Pelhřimovská městská rada na něj chtěla vybírat mezi příchozími o velké pouti roku 1940, což však Tatzauer rázně odmítl.²⁹³

Nová budova ovšem brzy přestala sloužit svému účelu – od 1. července 1942 musel restaurátér Hajl kvůli nedostatku přidělů potravin vypovědět všechny letní hosty. Ubytování nemohl poskytovat ani během léta 1943, kdy se v hostinci dočasně usadily dívky německé národnosti z Liberce. Zabrały pro sebe rovněž obě vily, v nichž každoročně pobývaly děti z Prahy – ty se musely spokojit s ubytováním v nedaleké Sázavě. Přikrývky a prostěradla po vyzvání poskytla dívkám Matice Křemešnická. Nápoje turistům čepoval hostinský v boudě, kde si otevřel kantýnu. Návštěvníků však na poutní místo toho léta dorazilo velmi málo a nikdo se nezdržel příliš dlouho. Letní Křemešník Josef Tatzauer v pamětní knize jako hodnotil jako „šedivý a mrtvý.“²⁹⁴

Válečný stav se promítl i do činnosti odboru KČsT v Pelhřimově. Poslední zápis v pamětní knize turistů na Křemešníku byl učiněn 30. června 1940, poté byla uložena do pelhřimovského muzea. Od roku 1940 se nekonaly výborové schůze, pouze valné hromady; také ustalo značení turistických tras. Na počátku roku 1942 navíc z odboru vystoupila řada členů, mezi nimi i dlouholetý místopředseda Karel Křivanec, autor většiny zápisů za odbor v křemešnické pamětní knize. Důvodem hromadného odlivu členů mohla být kromě hmotné nouze i jejich obava angažovat se ve složité době, kdy by zřejmě museli projevit jasný postoj k německým představitelům. Předseda pelhřimovského odboru KČsT Josef Svoboda totiž jménem odboru společně s Propagačním sborem Pelhřimovska na jaře 1939 pozval „*hosty Německé Říše na památné místo Křemešník.*“²⁹⁵ Zatímco dříve se valných hromad účastnilo běžně přes čtyřicet členů, roku 1943 jich bylo pouze dvanáct. Zápis informující o této valné hromadě je posledním textem v *Knize zápisů*.

²⁹³ Objevovaly se však hlasy žádající zastavení stavby, například od jednatele Matice Vojtěcha Razimy, který poukazoval na potenciální narušení poutního místa. Městská rada prosila expozitu, aby svého přítele odradil od vystupování proti hotelu, a slibovala, že posvátnost Křemešníku nebude narušena. K Tatzauerovu zděšení se poté v hostinci konaly každou neděli „*pitky mládeže sotva škole odrostlé, při nichž se spíjí (sic!) tak, že musí býti až kříšeni!!*“ TAMTÉŽ, s. 38, 46, 48, 56.

²⁹⁴ TAMTÉŽ, s. 75, 84–85.

²⁹⁵ Jednalo se o zástupce civilní správy. Ke Svobodovu podpisu další čtenář přikreslil hákový kříž a doplnil vzdorovitou poznámku, k níž se souhlasně vyslovilo několik dalších pisatelů. SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1935–1940, s. 230.

Exkurz: Vztah veřejnosti ke Křemešníku v 1. polovině 20. století

Světské motivace k cestě na Křemešník v časech první republiky

Tři pamětní knihy pelhřimovského odboru KČsT, umístěné v letech 1921–1940 v křemešnickém hostinci, představují unikátní pramen pro poznání dobových představ o Křemešníku – zachycují zajímavé poznámky příchozích; řadu básní, inspirovaných poutním místem; i zápisy členů odboru KČsT. Jen od 18. července do 31. srpna 1921 se do první pamětní knihy podepsalo tři sta čtyřicet čtyři návštěvníků. Z pamětních knih se dozvídáme, že Křemešník sice figuroval v povědomí veřejnosti jako poutní místo, ale pohnutky k jeho návštěvě zdaleka nezahrnovaly pouze zbožnost nebo úctu k náboženské tradici. Rozmanitost příčin k cestě na Křemešník zachytila předmluva druhé knihy: „*A tud' všichni, kteří byli nadšeni půvabem širokého rozhledu, kteří si nezlomili vazou lezouce na skalku ke kříži, (...) kteří tu hledali polibky své první lásky nebo zapomenutí, kteří tu milovali přírodu nebo chladný malvaz, kteří tu snili nebo veleli školním výletům, tud' všichni mají zapsati své jméno k věčné paměti a slávě tohoto poutnického*²⁹⁶ místa.“²⁹⁷

To, že poutní místo fungovalo jako přirozené místo setkávání, je patrné z řady básní²⁹⁸ a zápisů v pamětních knihách: 9. června 1927 se zde například konala schůze učitelstva pelhřimovského okresu. Velmi často Křemešník hostil srazy bývalých spolužáků, zvláště absolventů pelhřimovského gymnázia – jen od 27. června do 5. července 1937 se uskutečnila čtyři takováto shledání.²⁹⁹ Na Křemešníku rovněž docházelo k neoficiálním setkáním přátel – 28. srpna 1928 zapsala Marie Dobiášová, manželka Josefa Dobiáše, významné osobnosti pelhřimovského školství: „*Po dlouhé době sešli jsme se s milými a vzpomínali na dávné krásné časy.*“³⁰⁰ Svůj podpis připojili i jejich synové Josef, známý historik a filolog, a Kazimír, docent VUT.³⁰¹ 12. června 1929 pak na poutní místo dorazila Marie Truplová-Lipská se svými malými vnuky

²⁹⁶ Ač se jednalo o zápis v knize turistů, byl Křemešník nazván „*poutnickým místem*“; turisté tuto jeho hlavní funkci nijak nezpochybňovali.

²⁹⁷ Výtvarně nadaní byli vyzváni, aby knihu zpestřili kresbami, literárně tvůrčím bylo dovoleno psát básně. SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1928–1935, b. s.

²⁹⁸ Může být uvedena báseň o setkání čtyř bývalých spolužáků: „*Pepík poudá, kam máme jít? / Tonda radí: „Na Křemešník.“*“ TAMTÉŽ.

²⁹⁹ Jednalo se o srazy po deseti, dvaceti, pětadvaceti a čtyřiceti letech od maturity, při nichž účastníci vzpomínali „*svého studentského mládí.*“ Jedno takovéto setkání je doloženo i z 26. června 1952, kdy na Křemešník dorazili abiturienti po padesáti letech od maturity. SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1935–1940, s. 132–137; TAMTÉŽ, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1127, kart. 708, fol. 69.

³⁰⁰ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1921–1928, b. s.

³⁰¹ Monika BRYCHTOVÁ, *Dívčí škola v Pelhřimově*, Pardubice 2010 (=Bakalářská práce, Filozofická fakulta UPa), s. 34.

Oldřichem a Lubomírem, pelhřimovskými rodáky a pozdějšími slavnými osobnostmi české kinematografie.³⁰²

Z pamětních knih je zřejmé, že na poutní místo přicházeli lidé nejen ze všech koutů českých zemí, ale velmi často také krajané, kteří odešli do Vídně, na Slovensko, Podkarpatskou Rus nebo do Spojených států amerických. Když po mnoha letech znovu navštívili Pelhřimovsko, neopomněli se zastavit na Křemešniku, aby tu zavzpomínali na své mládí. Tento vrchol zřejmě mnohým symbolizoval domov a rodný kraj.³⁰³ K nejexotičtějším návštěvníkům patřili tři uprchlí Habešané, jejichž podpisy jsou datovány dnem 2. září 1935;³⁰⁴ další návštěvníci přijížděli z Itálie, Nizozemí nebo Francie.³⁰⁵ Řada příznivců se na poutní místo opakovaně vracela – K. Syrová z Prahy dorazila roku 1933 „*posedmé a snad ne naposled*“.³⁰⁶

V pamětních knihách byl Křemešník často vyzdvihován jako nejvyšší vrchol Pelhřimovska, což odpovídalo obecně rozšířenému obdivu k horám, jenž se prosadil v éře romantismu.³⁰⁷ Zdolání této zdaleka viditelné dominanty bylo navíc spojeno nejen s estetickým prožitkem z výhledu do kraje, ale i s uspokojením z vlastního fyzického výkonu (na Křemešník až do roku 1950 nejezdil linkový autobus, a tak se sem vyjma řidičů dostali jen pěší turisté, poutníci nebo cyklisté).

Křemešník byl také místem vzpomínání, a to nejen na vlastní mládí, ale rovněž na předky, kteří sem dříve putovali: například roku 1939 přišel na Křemešník poutník, vzpomínající na svou matku, která sem před padesáti lety chodila pěšky ze čtyřicet kilometrů vzdálené Lučice u Světlé nad Sázavou.³⁰⁸ I v *Ročenkách Matice Křemešnické* se velmi hojně můžeme dočíst o Křemešniku jako o „*odkazu předků*“.³⁰⁹

K poutnímu místu však měli blízko zřejmě i mladí muži – dne 20. září 1928 při svém odchodu na vojnu jeden z nich napsal: „*Dnes loučím se s Křemešníkem na osmnáct*

³⁰² SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1928–1935, b. s.

³⁰³ Viz zápis Američana Hesse z 2. července 1928: „*opět ve své domovině*“; slova vídeňského Čecha Emanuela Holého z 31. října 1927: „*Velká spomínka na domov v Pelhřimově, stará spomínka (sic!) zde na Křemešniku na mladé roky, dnes je to 23 roku co jsem v cizině*“; zápis F. Anzelini, roz. Netvalové z Pelhřimova z 30. října 1927: „*Po 20ti letech vidím zase jednou můj rodný kraj!*“; další podobné zápisy následovaly i ve třicátých letech. TAMTÉŽ, Pamětní kniha 1921–1928, b. s.

³⁰⁴ TAMTÉŽ, Pamětní kniha 1935–1940, s. 48.

³⁰⁵ Z pamětních knih je patrné, že velká část zahraničních hostů na Křemešník přijížděla kvůli svým vazbám na Pelhřimovsko – k tomuto regionu je poutal vlastní původ nebo přátelství s jeho obyvateli. Není však vyloučeno ani jejich náhodné zavítání na Křemešník.

³⁰⁶ SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1928–1935, b. s.

³⁰⁷ V dřívějších dobách vyvolávala horská krajina v lidech stísněné pocity. O posvátné hory projevila zájem až doba barokní v souvislosti s rozmachem lokálních poutních míst, mezi něž řadíme i Křemešník; avšak teprve romantismus ocenil horskou krajinu jako turisticky přitažlivou a plně prosadil její pozitivní vnímání. Blíže Eduard MAUR, *Paměť hor*, Praha 2006, s. 10–11.

³⁰⁸ SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1935–1940, s. 256.

³⁰⁹ Ročenka Matice Křemešnické za rok 1939, Pelhřimov 1940, s. 4.

*měsícu.*³¹⁰ O několik týdnů později sem spolu s pelhřimovskou městskou radou zavítala i vojenská odvodní komise jindřichohradeckého kraje, jež své okouzlení Křemešníkem zvěčnila krátkou básní. Bylo totiž zvykem brát na Křemešník vzácné návštěvy: například 31. května 1938 sem městská rada doprovodila členy České filharmonie, kteří právě odehráli koncert v Pelhřimově.³¹¹

Také výpravy školních dětí na Křemešník přicházely opravdu často, především z Pelhřimova, ale i z Dolní Cerekve, Telče, Pacova, Tábora nebo Písku. Řada zápisů v pamětních knihách svědčí o tom, že s Křemešníkem se identifikovala právě i nejmladší generace. Hned 1. ledna 1936 poutní vrch navštívili tři mladí lidé (zřejmě studenti), „*jdouce vichřicí a neznající únavy, aby shlédli poprvé v tomto roce památný náš*³¹² *Křemešník.*“ Jednou z podepsaných osob byla Marie Dvořáková, „*domorodkyně a vášnivá navštěvovatelka Křemešníku.*“³¹³ Studenti přijížděli na poutní místo rovněž o pololetních nebo velikonočních prázdninách; 11. listopadu 1939 se pelhřimovští gymnazisté věnovali úpravě lyžařských sjezdových drah na Křemešníku.³¹⁴ Poutní vrch byl vnímán i jako místo vhodné pro zamilované páry – někdy sem zamířili mladí novomanželé v rámci svatební cesty.³¹⁵ Zdejší lesy se navíc každoročně stávaly cílem trampů,³¹⁶ houbařů a milovníků malin.

Dobové představy o Křemešníku

Křemešník se stal námětem řady básní, nejméně dvou písní i mnoha novinových článků. Tyto prameny společně se zápisy v turistických pamětních knihách umožňují rekonstruovat představy o Křemešníku, převládající v první polovině 20. století. Nejprve se budeme věnovat básním různé umělecké hodnoty. Mnohé pokusy nalezneme právě v turistických pamětních knihách – jen v první z nich je to devět básní věnovaných přímo Křemešníku, další můžeme číst v knihách následujících. Jejich autoři na místo pohlíželi z různých úhlů, v některých názorech se však shodovali. Z nejedné

³¹⁰ SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1921–1928, b. s.

³¹¹ Jiní profesionální hudebníci dorazili na Křemešník 24. června 1930 ze Spojených států amerických; zdejší pobyt ohodnotili jako „*our most pleasant outing*“. SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1928–1935, b. s.; TAMTÉŽ, Pamětní kniha 1935–1940, s. 183.

³¹² třikrát podtrženo

³¹³ SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1935–1940, s. 63.

³¹⁴ TAMTÉŽ, s. 280. Viz obrazová příloha č. 29.

³¹⁵ Většinou se jednalo o cestu předem promyšlenou, existovaly však i výjimky: v srpnu 1939 museli mladí novomanželé z Kamenice nad Lipou vyměnit kvůli nedostatku benzínu Beskydy právě za Křemešník. SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1935–1940, s. 265.

³¹⁶ Například 15. července 1930 dorazili trampové z osady Hlemýžď z pražského Žižkova. TAMTÉŽ, Pamětní kniha 1928–1935, b. s.

básně zazníval regionální patriotismus: „*Má-li svět své krásy v Alpách, / či v Krkonoších snad, / věřím, že náš Křemešník / má jich víc nastokrát.*“³¹⁷ Řada pisatelů zmiňovala zdejší *genius loci* – například Jan Rokyta v závěru své básně uvedl, že „*zde je víc než chrám...*“³¹⁸ Poutníci i turisté rovněž chválili klid a ticho, někteří i „*čistý a svěží vzduch křemešnický.*“³¹⁹ Také zdůrazňovali, že je tu lepší příležitost k rozjímání a snění,³²⁰ což mohlo souviset s představou poutních vrcholů jako míst fyzicky bližších Bohu.³²¹

Mnozí autoři básní vyznávali, že Křemešník je pro ně místem poskytujícím útěchu v těžké situaci: „*Srdce mé do stínů tišivě schoval, / duši mou objal a očaroval*“;³²² a to natolik, že zde pisatel těchto slov zakoupil chalupu, kde poté trávil se svou rodinou volné chvíle. Jako místo, které dokáže léčit, popisoval Křemešník ve své básni pozdější protektorátní kolaborant Rudolf Liebscher.³²³ Přímé zmínky o Bohu nebo víře se sice nevyskytovaly v těchto básních příliš často, ale pronikaly do nich především motivy místních poutí, zázračné studánky, slavné skalky a majestátní přírody; nejednou byly opěvovány staleté křemešnické buky.³²⁴

Pamětní knihy byly k dispozici v křemešnické restauraci, a tak v nich kromě propracovaných básní nalezneme také řadu jednoduchých popěveků, inspirovaných taneční zábavou i bujarým veselím, ale především dobrým jídlem a pitím. Dozvídáme se z nich, že mnozí turisté dali před vodou ze studánky přednost „*pelhřimovskému ležáčku*“, případně se posilnili obojím. S pivem se museli spokojit i ti, kteří přišli v období, kdy ve studánce netekla voda, což se stávalo poměrně často.³²⁵ O oblíbené

³¹⁷ Báseň z roku 1930 pokračovala takto: „*Vím jistě, že, Křemešniku / v letním-zimním čase / vrátíme se plni touhy / k tobě rádi zase.*“ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1928–1935, b. s.

³¹⁸ Báseň byla zapsána 12. září 1928. Jiným způsobem vyzdvihl Křemešník článek Vladimíra Urbánka, publikovaný v *Týdeníku* 16. prosince 1937. Podle něj je Křemešník lákavější než všechny ostatní turisticky atraktivní vrcholy v okolí, a to proto, že právě zde „*málo porušená ještě příroda spojila se s uměleckými díly lidské ruky do podivuhodného souladu.*“ TAMTÉŽ, Pamětní kniha 1921–1928, b. s.; *Týdeník z Českomoravské vysočiny* 19, 1937, č. 50, s. 5.

³¹⁹ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1935–1940, s. 111.

³²⁰ „*Pohádky tu prosnit mohu... / malý ráj zde, blízko k Bohu.*“ Zápis z dubna 1929. TAMTÉŽ, Pamětní kniha 1928–1935, b. s.

³²¹ E. MAUR, *Paměť*, s. 11.

³²² Zápis ze srpna 1931. SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1928–1935, b. s.

³²³ Báseň „*V Křemešniku ráji*“ z 16. srpna 1937 končila slovy „*tu zapomeš na vše, co tě tíží, / a jenom lásku budeš rozdávati...*“ Na Křemešniku trávil Rudolf Liebscher zřejmě hodně času; pomáhal Emilu Špronglovi se značením turistických tras a v lednu 1929 se tu učil lyžovat. TAMTÉŽ, Pamětní kniha 1935–1940, s. 153.

³²⁴ O nich se například ve své básni z 16. srpna 1937 zmiňoval Rudolf Liebscher: „*Pak teprve poznáš tiché buků háje / jež rozšumí se sirým podvečerem / šepotem svým, jak posvátného háje.*“ TAMTÉŽ.

³²⁵ Periodický pramen svou nevyzpytatelností mnohdy překvapil. Do druhé pamětní knihy návštěvník 9. října 1928 zapsal: „*Proč se říká studánce zázračná? Je to zázrak, když je v ní voda.*“ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1928–1935, b. s.

večerních zábav v křemešnickém hostinci vypovídala karikatura opilců, ubírajících se s lampiony z Křemešniku do nedaleké Proseče.

O známém poutním místě však pojednávaly i básně vyšší umělecké hodnoty, které byly během celého meziválečného období zveřejňovány v různých periodikách. *Křemešník* Jiřího Lukovského byl roku 1921 publikován ve *Vlastivědném sborníku českého jihovýchodu*, v létě 1935 otiskl *Týdeník* verše Zdeňka Koňáka s názvem *Kramáři*.³²⁶ Křemešniku věnoval báseň také slavný pacovský rodák Antonín Sova.³²⁷ Dne 28. září 1928, tedy nedlouho po Sovově smrti, si na poutní místo přišly tohoto básníka připomenout některé významné osobnosti tehdejšího kulturního života, mimo jiné Arne Novák nebo Karel Boromejský Mádl.³²⁸

Vztah veřejnosti ke Křemešniku prezentují rovněž názvy, které lidé poutnímu vrchu přisuzovali. Frekventované slovní spojení „*naš Křemešník*“ bychom našli zdaleka nejen v turistických pamětních knihách, ale běžně se vyskytovalo i na stránkách *Týdeníku z Českomoravské vysočiny*.³²⁹ Setkali bychom se s ním i v pozdějších dobách, například v novinovém článku z června 1968.³³⁰ Naprosto nejčastěji však v turistických pamětních knihách můžeme číst o „*památném Křemešniku*“,³³¹ případně o „*posvátném Křemešniku*“. Ředitel jedné z pražských obchodních a živnostenských komor Otakar Werich jej pojmenoval jako „*perlu Českomoravské vysočiny*“.³³² Členy odboru KČsT byl Křemešník nazván jako „*pelhřimovská Fuži-jama*“³³³, „*romantický vrchol Křemešník*“³³⁴ nebo „*naše nejkrásnější místo ve středu rozsáhlých komplexů lesních*.“³³⁵

³²⁶ Lukovský ve své básni přímo oslovil poutní místo: „*Památný vrchu, silueta tvá (...) od věků v kraji našem vévodí.*“ TAMTÉŽ, Pamětní kniha 1921–1928, b. s.; TAMTÉŽ, Pamětní kniha 1935–1940, b. s.

³²⁷ Několik jeho veršů zachytila *Ročenka Matice Křemešnické*: „*Svit slunce nesletěl ještě do údolí / když krokem volným v temeni jsem stanul / Křemešnické hory: kolem obzor planul / a rozléval již zlato po okolí.*“ *Ročenka Matice Křemešnické* za rok 1946, Pelhřimov 1947, s. 4.

³²⁸ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1921–1928, b. s.

³²⁹ Jedním z mnoha příkladů může být zpráva o schůzi městské rady z května 1933, kde byl také zmíněn „*naš Křemešník*.“ *Týdeník z Českomoravské vysočiny* 15, 1933, č. 20, s. 3.

³³⁰ Autor psal o Křemešniku v souvislosti s nutností výstavby rozhledny. *Nástup* 18, 1968, č. 23, s. 5.

³³¹ V *Týdeníku* se dokonce objevila varianta „*Pelhřimov a jeho památný Křemešník*“. Viz fejeton Hany Štěpánkové, *Týdeník z Českomoravské vysočiny* 19, 1937, č. 51, s. 2.

³³² Zápis z 27. července 1936; SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1935–1940, s. 89.

³³³ Autor zápisu z 23. prosince 1926 takto přirovnal Křemešník k japonské posvátné hoře. TAMTÉŽ, Pamětní kniha 1921–1928, b. s.

³³⁴ Šlo o zápis z roku 1924. TAMTÉŽ, *Knihy zápisů*, s. 34.

³³⁵ TAMTÉŽ, s. 49.

Zcela unikátní pramen pro poznání představ o poutním místě představuje také píseň *Křemešničku náš*, zapsaná do turistické pamětní knihy 20. července 1931.³³⁶ Toto populární tango je hráno dodnes a 15. března 2014 zaznělo v podání „Božejáků“ v pořadu České televize *Putování za muzikou*.³³⁷ Jeho autor³³⁸ v něm vyzdvihl krásnou křemešnickou přírodu a poutní vrch představil rovněž jako místo setkávání zamilovaných párů. Tři sloky proložil refrémem s textem: „*Křemešničku náš, / ty v sobě máš / vši krásu světa. Kdo tu chvíli je / pak miluje / tě dlouhá léta. / A kdyby snad / někdo chtěl tě nám brát / jako jeden chcem stát, / za tebe život svůj dát. / V nás, vršíčku náš, / nejlepší máš / ochránce světa.*“ Tato slova sice nadneseně, ale nikoli zcela přehnaně zachycovala blízký vztah obyvatel Pelhřimovska k dominantnímu vrcholu. Podobné obraty totiž nalezneme i v turistických pamětních knihách, zejména v druhé polovině třicátých let, kdy narůstající politické napětí zvyšovalo význam Křemešníku jako symbolického prvku útěchy a jistoty.³³⁹ Ani zdobnělina „*Křemešniček*“ nebyla autorovým umělým konstruktem, ale našli bychom ji i na stránkách pamětních knih.³⁴⁰

Nejednalo se však o jedinou píseň o Křemešníku – o této hoře, tentokrát vnímané více v náboženském kontextu, zpívala například procesí, přicházející na pouť přes Proseč pod Křemešníkem: „*Křemešnická horo, jak jsi lesnatá / ale vprostřed kopci je studně malá / Ta voda svatá je tam poslaná / ze řeky Jordána od Krista Pána.*“³⁴¹

³³⁶ Text této známé písně zachytil také Pavel KOUBEK, *Krajem zapomenutých studánek. Druhé, rozšířené vydání*, Pelhřimov 2014, s. 29.

³³⁷ Putování za muzikou [online], dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz:8080/ivysilani/10482586474-putovani-za-muzikou/214542159010005/titulky#t=6m02s,stopaz00:06:08>, [cit. 19. 4. 2018].

³³⁸ Názory na autorství písně se různí. Pan Zmátlo, sázavský rodák, je přesvědčen, že ji otextoval známý pelhřimovský rodák Zbyněk Vavřín spolu s PhDr. Zdeňkem Koňákem, synem křemešnického kostelníka a mimo jiné pozdějším redaktorem Rudého práva. Rozhovory s dalšími pamětníky potvrdily, že v obecném povědomí je píseň spojena spíše s Františkem Chadimem, rodákem ze Sázavy, jenž se proslavil založením souboru „*Sázavanka*“ roku 1939. Podle pana Zmátla byl však Chadim pouze interpretem, který píseň proslavil. Jeho souboru se podle slavného tanga přezdívalo „*Křemešníci*“. SAA, Rozhovor s B. Zmátlem; Městys Nový Rychnov [online], dostupné z <http://www.novyrychnov.cz/cs-cz/Home/HistorieMistnichCasti>, [cit. 3. 4. 2018].

³³⁹ Například 27. července 1936 se zde objevil zápis: „*Křemešník je náš a našim zůstane – v budoucnu ho nedáme za žádnou cenu.*“ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1935–1940. Emotivní zápisy z roku 1938 jsou citovány v poznámce č. 274.

³⁴⁰ Příkladem může být báseň obyvatel Pelhřimova „*Milounký náš Křemešničku*“ ze srpna 1925. TAMTĚŽ, Pamětní kniha 1921–1928, b. s.

³⁴¹ Viz vyprávění neznámé pamětnice z Proseče pod Křemešníkem, které ve své diplomové práci zachytila studentka Filozofické fakulty UK na počátku osmdesátých let minulého století. Blíže J. PETRÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 29–30.

Pamětní knihy odboru KČsT rovněž zachytily četné německy psané zápisy. Můžeme se tak dočíst o mnoha cyklistech, kteří na poutní místo dorazili z Jihlavy³⁴² nebo ze vzdálenějších míst.³⁴³ Křemešník byl také oblíbenou destinací německých poutníků z Petrovic u Štoků, kteří přicházeli obvykle koncem září. Z jejich zápisů zaznívá obdiv k poloze poutního místa na vyvýšeném vrcholu.³⁴⁴ Je z nich patrné, že se jednalo o skutečné poutníky: podle vlastních slov je k cestě na Křemešník motivovala touha poděkovat Bohu a nechat se zde duchovně povzbudit.³⁴⁵ 27. září 1937 vepsali text do nakresleného srdce a připojili své podpisy, přičemž vlevo od srdce se zvěčnilo třináct mužů a vpravo od něj osmnáct žen.³⁴⁶

Věrnými návštěvníky Křemešníku z řad německé menšiny byli i příslušníci jihlavského střeleckého spolku, kteří na poutní místo přijížděli pravidelně už od roku 1876.³⁴⁷ Vedli si zde vlastní pamětní knihu s názvem *Gedenkbuch der iglauer Pilgerfahrt nach Krzemesnik*, do níž se každoročně všichni příchozí podepsali; někdy též vlepili fotografii. Do turistických pamětních knih se zapisovali každoročně v letech 1928–1933. Obvykle dorazili v červnu nebo červenci v počtu kolem dvaceti osob a ke svým podpisům připojili vlastní ilustraci³⁴⁸ a krátkou báseň. Udržovali rovněž dobré vztahy s duchovními správci – v letech 1929 a 1930 se spolu s nimi podepsal tehdejší expozita Ondřej (zde Andreas) Sepp, do *Gedenkbuch* bylo navíc roku 1928 a 1929 vlepeno několik fotografií, zachycujících zřejmě právě jeho společně s jihlavskou

³⁴² Například 5. září 1931 si manželé z Jihlavy pochvalovali „wunderbar Fahrradausflug“ a nebyli zdaleka jedinými Němci, kteří z tohoto města dorazili na kole. SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1928–1935, b. s.

³⁴³ Dne 23. září 1936 dorazil cyklista „aus Jaroměřice“ (zřejmě Jaroměřice nad Rokytnou) a v pamětní knize zmínil, že se mu toto místo zalíbilo natolik, že „man wird ihn noch wieder sehen.“. TAMTÉŽ, Kniha zápisů, s. 114.

³⁴⁴ Viz báseň z 28. září 1936 („Zum Kirchlein am Berge / zieht es uns hin“) nebo báseň z 27. září 1937 („Gotteshaus (...) so hoch gebaut“). TAMTÉŽ, Pamětní kniha 1935–1940, s. 114, 158.

³⁴⁵ Viz báseň z 28. září 1936: „Wir lassen die Sorgen zuhaus / und sammeln uns Mut hier im Gnadenhaus;“ nebo báseň z 27. září 1937: „Hier kommen Menschen von weiten her / und danken hier den Hohen Herrn.“ TAMTÉŽ.

³⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 159.

³⁴⁷ Mezi členy tohoto významného spolku patřili především konzervativní jihlavští měšťané. Podle zápisů v jejich pamětní knize lze určit, že na Křemešník jezdili každoročně mezi roky 1876 a 1908 (s výjimkou let 1881–1883 a roku 1903) a poté znovu v letech 1928–1930 a 1936–1938. V letech 1931–1933 neučinili zápis do vlastní pamětní knihy, ale přesto dorazili, jak je patrné z turistických pamětních knih. Naposledy přijeli roku 1938. Mezi hlavní iniciátory obnovy poutí roku 1928 patřil například člen jihlavské městské rady Johann Beer. *Gedenkbuch der iglauer Pilgerfahrt nach Krzemesnik*, Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

³⁴⁸ Například ilustrace z 3. června 1929, zachycující na jedné straně jihlavský chrám sv. Jakuba a na druhé křemešnický kostel, mohla symbolizovat význam poutního místa pro členy spolku. SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1928–1935, b. s.; viz obrazová příloha č. 21.

výpravou.³⁴⁹ Josef Tatzauer pak vzpomínal, jak členové spolku každoročně nechávali sloužit mši za zemřelé členy, kterou si sami hudebně doprovodili, a expozitu poté pozvali na procházku a společný oběd.³⁵⁰ To, že se jednalo o skutečné poutníky, navíc vyplývá z básní, zvěčněných v pamětní knize, jež zmiňovaly důvěru v Nejsvětější Trojici³⁵¹ a Křemešník nazývaly například jako „*Gott geweihte Ort*“ – „*Bohem posvěcené místo*“.³⁵² V další básni se také objevil motiv Křemešníku jako místa skýtajícího útěchu.³⁵³

Projevy zbožnosti na Křemešníku ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století

Blízké pouto veřejnosti ke Křemešníku se nepromítalo jen do básní a zápisů v turistických pamětních knihách. Dochovaly se i prameny, poukazující na projevy zbožnosti na Křemešníku, mezi něž patří četné básně s duchovním obsahem, soupisy darů pro křemešnický chrám a dopisy věřících expozitovi, v nichž se zračí důvěra v Boží pomoc.

Křemešník inspiroval k literární tvorbě například účastníci tábora vysokoškolaček Ing. Marii Hartlovou. Její báseň *Křemešnická skalka*, prezentující Křemešník jako místo rozjímání v krásné přírodě, byla zveřejněna v historicky první *Ročence Matice Křemešnické* i v časopise katolických studentů *Jitro*. V prosinci 1938 se pak v církevní pamětní knize objevila vlepená báseň *Křemešnický kříž* od regionální autorky Libuše Pamětnické, zachycující pevnou víru a vrch Křemešník jako dva prvky neměnné jistoty.³⁵⁴ Není zřejmě náhodou, že znovu byly tyto básně otištěny necelý rok po komunistickém převratu, a to v poslední vydané *Ročence Matice Křemešnické* v oddílu s názvem „*Jak vidí básník Křemešník*.“ Čtenáři si zde mohli přečíst také verše regionálního autora Stanislava Augusty o záhadách poutníkovy duše.³⁵⁵

Křemešník však podnítil k tvorbě i méně literárně zkušené návštěvníky: například roku 1946 přinesla Tatzauerovi slečna Gregorová, stařena z Bedřichova u Jihlavy,

³⁴⁹ Jedna byla pořizena před ambity a další například u skalky s křížem. Gedenkbuch der iglauer Pilgerfahrt nach Krzesmesnik, Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů, viz obrazová příloha č. 20.

³⁵⁰ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 6.

³⁵¹ Viz báseň z 16. června 1930: „*Die Herzen öffnet im Vertrauen / in Demuth der Dreifalligkeit / auf deren Gnade dürft Ihr bauen / bis in alle Ewigkeit!*“ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1928–1935, b. s.

³⁵² Viz báseň z 3. června 1929. V básni byl zmíněn také „*Kirchlein Gott geweiht*“, tedy „*kostelíček Bohem posvěcený*.“ TAMTÉŽ.

³⁵³ Viz báseň z 10. června 1931: „*Komm Träumer! Tritt ein – / Lass alles zurück – / In meinem Schosse / wohnt das Glück!*“ TAMTÉŽ.

³⁵⁴ Poslední sloka zněla takto: „*Ty stojíš pevně, sám a samotěn / chrání tě před vším indigové lesy / a Kristus tvůj se sklání s úsměvem / a s požehnáním dolů, do Zálesí.*“ Pojem Zálesí je používán jako označení pro Humpolecko. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 11.

³⁵⁵ Ročenka Matice Křemešnické na rok 1949, Pelhřimov 1949, s. 3–5.

sešitek básní o Křemešniku, který prý psala celou zimu. Novou sbírku „básní“³⁵⁶ poslala i následujícího roku.³⁵⁷ Jiní ctitelé Křemešniku vyjadřovali svůj vztah k poutnímu místu v dopisech, které expozitovi posílali. Například 2. září 1944 napsal akademický malíř Jindřich Příhoda: „*Vzpomínám stále na Vás a na Svatou Horu mého rodného kraje; na Váš divuplný chrám.*“³⁵⁸

Velké oblibě poutníků se po celé válečné období těšila také křemešnická studánka. Roku 1940 žádala řada nemocných Tatzauera o zaslání „vodičky“, v čemž jim expozita ochotně vyhověl. Pavla Rákosníková z Nedvězí ve středních Čechách prosila rovnou o několik lahví, neboť „*hodně jsem o tom poutním místě letos četla v jednom katolickém časopise a i o studánce a tu jsem myslila, že se tam vypravím, žel Bohu není mě (sic!) to možné, jsem upoutána na lůžko, mám ledvinovou nemoc (...) a tu mám hodně pít, tak snažně Vás, Důstojný pane, prosím, vyslyšte mě a nechte mě (sic!) několik láhvi zaslat, peníze posílám a když bude málo, ráda vše zaplatím.*“³⁵⁹ Další vodu posílal Tatzauer do Německého Brodu pro syna bývalého ředitele měšťanské školy, který byl ve špatném stavu propuštěn z koncentračního tábora. Jiná lahev putovala i nemocné Františce Večeřové do Ostrova u Macochy, která dříve vícekrát navštívila křemešnickou pout'.³⁶⁰ Na Tatzauera se lidé ve svých dopisech obraceli s nesčetnými dalšími dotazy a požadavky, takže kromě postu duchovního správce zastával částečně i funkci informátora.³⁶¹ Roku 1941 pak bylo zaznamenáno zázračné uzdravení šestašedesátileté Marie Sváčkové ze Zahrádky. Od dětství špatně viděla na jedno oko, po omytí vodou ze studánky se její zrak náhle zlepšil.³⁶²

V meziválečném období i za nacistické okupace se křemešnický chrám mohl spolehnout na řadu příznivců. Mnozí finančně přispívali na opravy, například roku 1939 darovala služebná své celoživotní úspory (přes šest tisíc korun),³⁶³ jiní chtěli zkrášlit interiér kostela – roku 1934 František Dubřický z Pelhřimova vlastnoručně zhotovil

³⁵⁶ Tatzauer napsal slovo „básní“ v uvozovkách, takže o jejich kvalitě zřejmě neměl vysoké mínění. Uložil je však mezi ostatní dokumenty, takže se dodnes dochovaly v soukromém archivu Matice Křemešnické. Obsahují řadu pravopisných chyb.

³⁵⁷ „Skromnou básničku“ o Křemešniku poslal roku 1947 také Josef Pípal. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 107, 111–112.

³⁵⁸ Dopis vlepěný do pamětní knihy. TAMTÉŽ, s. 91.

³⁵⁹ Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

³⁶⁰ Večeřová se na Tatzauera obrátila poníženým dopisem plným hrubých pravopisných chyb, podobně jako řada dalších prostých věřících. TAMTÉŽ.

³⁶¹ Věřící se například Tatzauera v dopisech dotazovali, kde se dá koupit kniha *Na krásné samotě*, zda ještě teče zázračná voda a má tedy smysl vážit cestu na Křemešník, kde se dá v okolí přenocovat nebo v kolik hodin je na poutním místě sloužena mše. Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

³⁶² ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 36, 53, 76.

³⁶³ Tatzauer se zdráhal dar přijmout. TAMTÉŽ, s. 12.

sochu Panny Marie Lurdské;³⁶⁴ několik soch věnovali Poislvi z Vídně. Matěj Poisl přitom expozitovi vyprávěl, jak mu během nasazení v zákopech první světové války zachránil život právě sen o Křemešniku.³⁶⁵ Věřící také přinášeli různá kostelní roucha,³⁶⁶ Tatzauera však více potěšila praktická skříň do sakristie od truhláře z Třešti nebo lustry a pozlacená mříž od kovářského mistra z Mysletína.³⁶⁷ Dárci pocházeli nejen z Pelhřimovska a Jihlavska, ale třeba i z Rozdělova u Kladna nebo z Lanžhotu u Břeclavi.³⁶⁸

Zájem veřejnosti o Křemešník se promítal rovněž do rostoucího počtu zájemců o sňatek v poutním chrámu. Zatímco v první třetině 20. století tu byly ročně sezdány průměrně tři páry, po roce 1932 se toto číslo zvýšilo na sedm. Prudký nárůst nastal v poválečných letech, kdy si tu slibovalo věrnost třicet až čtyřicet párů ročně, oproti třicátým létům byl tedy jejich počet pětinasobně vyšší.³⁶⁹ V oblibě zůstal Křemešník u snoubenců ještě i na počátku padesátých let. Přesné záznamy z této doby sice chybí, ale víme, že jen od prosince 1952 do března 1953 byly oddány tři páry, další dva sňatky následovaly po svátku Božího Těla.³⁷⁰

Po celou dobu druhé světové války docházelo také k rozmachu kultu Dona Boska na Křemešniku. Tuto úctu se snažil podporovat i expozita Tatzauer, mimo jiné svými články o působení tohoto světce na poutním místě, jež vycházely v každé *Ročence Matice Křemešnické* a byly často koncipovány jako modlitba k ochránci Křemešniku. Tím, jak rostl počet členů Matice, tedy odběratelů *Ročenek*, zvyšovalo se i povědomí o tomto světci. Někteří lidé se o něm právě touto cestou dozvěděli poprvé a zmíněné články v nich vyvolaly naději na jeho pomoc.³⁷¹ Dá se říci, že úcta k Donu Boskovi částečně upozadila kult Nejsvětější Trojice, avšak i ji někteří vděční pisatelé zmiňovali.

³⁶⁴ SOkA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 136–7. Viz obrazová příloha č. 26.

³⁶⁵ Ve snu spatřil křemešnický chrám a Ježíše, který ho povzbudil ve víře. V lazaretu mu kvůli těžkým omrzlinám nedávali velké šance na uzdravení, ale nakonec se opět postavil na nohy. Roku 1934 věnovali jeho příbuzní chrámu další sochu, kterou převezli přes státní hranice na motocyklu. Jiná rodina z Vídně (spřízněná s Poislými) darovala roku 1940 sochu sv. Josefa, ale její převoz provázely komplikace; Tatzauer musel jet pro povolení na ministerstvo obchodu do Prahy. TAMTÉŽ, s. 97, 103, 125; ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 38.

³⁶⁶ Věřící často chrámu darovali kostelní roucha, kterých už byl nadbytek – Tatzauer proto v *Ročenkách* dobrodince vyzýval, aby se s ním nejprve poradili a nepožívali zbytečnosti.

³⁶⁷ Jednalo se po řadě o dary z let 1941, 1939 a 1943. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 26, 55, 85.

³⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 86, 112.

³⁶⁹ L. SÝKORA, *Křemešnická expozitura*, s. 13.

³⁷⁰ ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 147.

³⁷¹ Jako příklad je možné uvést ženu, která se o Donu Boskovi poprvé dozvěděla právě v *Ročence Matice Křemešnické*. Ihned se rozhodla zakoupit dvě srdíčka a prosit tak světce o uzdravení své částečně ochrnuté dcery. V případě jejího uzdravení slíbila Tatzauerovi deset tisíc korun na opravu kostela. Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

Důvodem možná mohl být fakt, že Nejsvětější Trojice byla pro věřící hůře personifikovatelná než novopečení italský světec.

Některé články psal Tatzauer i pro *Salesiánský věstník*, a tak se povědomí o spojitosti Křemešníku se svatořečeným „učitelem mládeže“ rozšířila i mezi členy řádu salesiánů Dona Boska. V létě 1939 se Křemešník stal místem setkání salesiánů z okolního kraje, kteří byli nadšeni upraveností poutního areálu. Salesián Oldřich Med,³⁷² rodák z Jihlavy, přitom vzpomínal na dětství, kdy na tento vrchol putoval se svými rodiči, kteří mu později posílali pohledy z křemešnické pouti na studia do Itálie.³⁷³

Stále rostoucí počet srdíček, zavěšovaných kolem sochy Dona Boska, nasvědčoval řadě vyslyšení na přímluvu tohoto světce. Expozita Tatzauer o nich informoval čtenáře *Ročenky* takto: „*nebývá to vždy ‚zázračné‘ – jak by očekávali ti, kteří mají rádi senzace – ale vždy podivuhodné.*“³⁷⁴ Neustále docházely nové a nové dopisy s prosbou o umístění srdíčka k soše světce, takže byl Tatzauer nucen pořídit místo obtížně sehnatelných kovových srdíček náhradní srdce lepenková. Na začátku roku 1939 jich bylo už devadesát osm, o rok později sto dvacet sedm a na začátku roku 1945 už dvě stě čtyřicet.³⁷⁵ Děkovné dopisy nepřicházely jen z blízkého okolí, ale například také z Roudnice nad Labem nebo ze Sudoměře.³⁷⁶

Mezi zájemci o srdíčka se objevilo i několik osob německé národnosti. Dochoval se mimo jiné dopis od Edithy Josefy Sternbach z Proseče-Obořiště z konce roku 1937. Prosila zde o modlitby za svého nemocného zpovědníka Aloise Bočka a za rovněž nemocného bratra Ferdinanda. Pisatelka je chtěla svěřit do péče Dona Boska; v případě vyslyšení byla odhodlána darovat dva tisíce korun.³⁷⁷ Dalším doloženým dopisem v němčině bylo poděkování Donu Boskovi z 3. listopadu 1942. Proslulá proutkařka v něm prosila o umístění srdíčka za ochranu nejstarší dcery své sestřenice, která byla na poslední chvíli uchráněna od povinné pracovní služby v Říši, poté, co její matka prosila

³⁷² Oldřich Med (1914–1991), bohosloví studoval v Turíně, na kněze byl vysvěcen roku 1939. V padesátých letech byl vězněn, po propuštění působil mj. v Jihlavě nebo v Rosicích. Napsal řadu katechetických příruček a dějiny díla českých salesiánů. J. HANUŠ, *Malý slovník*, s. 96–97.

³⁷³ Ročenka Matice Křemešnické za rok 1939, Pelhřimov 1940, s. 5–6.

³⁷⁴ Srdíčko přidaly například děti Vojtěcha Razimy „za návrat tatínka z vojny“ (myšleno z mobilizace) nebo katolické skautky z vděčnosti, že se jim podařilo opět uskutečnit letní pobyt na poutním místě. Expozita se o vyslyšených zmiňoval jen velmi stručně; řada z nich ho navíc žádala, aby jejich příběhy nezveřejňoval. Ročenka Matice Křemešnické 1938, Pelhřimov 1939, s. 15; Ročenka Matice Křemešnické na rok 1943, Pelhřimov 1943, s. 4.

³⁷⁵ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 34, 36; Ročenka Matice Křemešnické 1938, Pelhřimov 1939, s. 15; Ročenka Matice Křemešnické na rok 1945, Pelhřimov 1945, s. 3.

³⁷⁶ Pisatelka ze Sudoměře například děkovala za svého příbuzného, který byl na přímluvu Dona Boska ochráněn během nuceného pracovního nasazení v Josefově Dole. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 33, 95, 155–156.

³⁷⁷ Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

Dona Boska o pomoc.³⁷⁸ Velmi častou korespondenci s Tatzauerem udržovala i německy píšící hraběnka Elisabeth Attems-Parish ze Žamberka.³⁷⁹

Nejvíce poděkování přišlo během roku 1943; jednalo se především o dopisy otců a matek, děkujících za ochranu svých dětí. Vděčná psaní neustávala ani po skončení války, právě naopak – jen od 3. do 28. srpna 1945 byla Tatzauerovi doručena další čtyři, jedno z nich dokonce od evangelíka, pana Charváta z Pelhřimova, který navíc poslal darem tisíc korun.³⁸⁰ Úcta k Donu Boskovi Křemešnicku také přinesla své plody – Václav Razima, syn jednatele Matice Křemešnické Vojtěcha Razimy, vstoupil v roce 1945 k salesiánům.³⁸¹ V *Ročence za rok 1946* napsal, že k tomuto rozhodnutí ho přivedlo dlouholeté ministrování v křemešnickém chrámu a modlitby k Donu Boskovi, k jehož soše už sám zavěsil tři srdíčka.³⁸²

I po skončení druhé světové války se stále našli mnozí štedří lidé, ochotní přispět ke zvelebení Křemešnicku – například roku 1947 věnovala vdova po pelhřimovském starostovi Hrubantovi krásný koberec a roku 1948 přispěl pět tisíců na opravy farář Církve československé, bývalý katolický kněz.³⁸³ Rovněž nadále vzkvétala úcta k Donu Boskovi. Jen od 1. ledna do 9. srpna 1948 přišlo Tatzauerovi dvacet šest poděkování za vyslyšení tímto světcem;³⁸⁴ téhož roku se objevil i dík „*Panně Marii Křemešnické*“.³⁸⁵

Křemešnické poutě ve druhé čtvrtině 20. století z pohledu dějin každodennosti

Na Křemešnicku se během roku konalo celkem pět poutí, o nichž se autorka podrobněji zmiňuje ve své bakalářské práci.³⁸⁶ Nejvýznamnější poutí byla slavena každý rok v jiný termín, neboť připadala na pohyblivou slavnost Nejsvětější Trojice. Bylo při ní slouženo šest bohoslužeb: v pět, šest, sedm a osm hodin, v devět slavná mše sloužená

³⁷⁸ S Tatzauerem navázala kontakt roku 1941, kdy přijela prozkoumat křemešnickou studánku. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 55, 79.

³⁷⁹ Elisabeth Attems-Parish (1903–1986), roku 1922 se provdala za Ericha hraběte Attems, avšak už roku 1929 byli rozvedeni. Jan ŽUPANIČ, *Parishové ze Senftenbergu*, in: Heraldická ročenka, Praha 2009, s. 115–122, zde s. 120.

³⁸⁰ Ročenka Matice Křemešnické na rok 1944, Pelhřimov 1944, s. 3; ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 101.

³⁸¹ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 101.

³⁸² Ročenka Matice Křemešnické za rok 1946, Pelhřimov 1947, s. 2.

³⁸³ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 112, 115.

³⁸⁴ Například věřící z Jihlavy děkovala za šťastnou operaci a uzdravení dcery. TAMTÉŽ, s. 117.

³⁸⁵ Ačkoli Křemešnick nepatřil k mariánským poutním místům, i zde se věřící obraceli k Matce Boží. Objevila se i na svatých obrázcích z Křemešnicku, což můžeme považovat za doklad obliby mariánského kultu. Roku 1948 napsala Tatzauerovi přispívající členka Matice Křemešnické: „*Plníc svůj slib vzdávám tímto vroucí díky sv. Trojici a bl. Panně Marii Křemešnické za vyslyšené (sic!) prosby a uzdravení zázračnou vodičkou. Posílám dar na světlo 150 K.*“ TAMTÉŽ, s. 118.

³⁸⁶ Jednalo se o malou poutí, hlavní poutí, oktáv (týden po hlavní pouti), svatoanenskou poutí a svatováclavskou poutí. J. DVORÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 40–46.

třemi kněžími zároveň u zdejšího trojstranného oltáře³⁸⁷ a v půl jedenácté pontifikální mše.³⁸⁸ Na ni se obvykle dostavil některý vysoký církevní hodnostář – v letech 1936, 1938 a 1939 se jednalo o opata nedalekého želivského kláštera Bedřicha Václava Vavrouška, roku 1937 to byl opat Pavel Souček z Nové Říše.³⁸⁹

Zápisy v pamětní knize z třicátých let vypovídají o vysoké účasti na křemešnických poutích. Hlavní motivací pro příchozí však nemusela být jen zbožnost, ale také touha uniknout stereotypu a zažít něco mimořádného, obejít stánky kramářů nebo si zatančit při sobotní zábavě v hostinci.³⁹⁰ Poutě se navíc účastnily četné zábavní podniky, například roku 1936 se kromě kolotoče a střelnice dostavily i dva cirkusy.³⁹¹ To, že křemešnické poutě spojovali se zábavou i zbožní poutníci, dokládá svědectví paní M. H.³⁹² ze Sedliště, vzdáleného od Křemešniku necelých pět kilometrů. Vzpomíná si na humpolecké procesí, jehož členové vždy trávili na Křemešniku sobotní noc zbožným rozjímáním a v neděli se během zpáteční cesty zastavili v sedlišťském hostinci u muziky.³⁹³

Aby tedy měla velká pouť roku 1935 co největší duchovní účinek, snažil se Tatzauer zpestřit poutní program například o večerní kázání, vystoupení pěveckého sboru, večerní křížovou cestu a slavné noční požehnání v chrámu.³⁹⁴ Přímo zde totiž nocovalo značné množství poutníků, jak vzpomíná paní Marie Rásochová³⁹⁵ z Bohdalína. Na Křemešník chodila jako dítě se svou matkou a sourozenci. Museli urazit třicet kilometrů a na poutní místo přicházeli v sobotu večer s kamenickým procesím, které kráčelo za společného zpěvu věřících, vedených předzpěvákem. V chrámu se lidé modlili celou noc; seděli přitom v lavicích těsně vedle sebe, aby se zahřáli. Takto vsedě se také trochu vyspali. I rodina paní Rásochové někdy zůstala v kostele celou noc, jindy matka děti v pozdních hodinách vzala do bývalé školní budovy, aby se krátce prospaly, a kolem

³⁸⁷ Organizačně pouť komplikoval nedostatek kněží: například roku 1942 prosil F. B. Vaněk biskupskou konzistoř o povolení sloužit více mší v jeden den, protože „bývají památné tři mše sv. současně u trojdílného oltáře, na které se zdaleka věřící těší a pro nynější nedostatek kněží by jinak nebyly možné.“ SOkA Pelhřimov, f. DÚ, inv. č. 99, kart. 3, fol. 19.

³⁸⁸ Ročenka Matice Křemešnické za rok 1939, Pelhřimov 1940, s. 12–13.

³⁸⁹ Údaje o kazateli se dochovaly pouze pro některé roky. SOkA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II.; ŘF Pelhřimov, Liber III.

³⁹⁰ J. DVOŘÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 39–41.

³⁹¹ SOkA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 208, 215.

³⁹² M. H. (1940) pochází ze Stříteže, kde její rodiče vlastnili hostinec. Právě zde se často zastavovali humpolečtí poutníci. Později pracovala ve spotřebním družstvu Jednota a během křemešnických poutí prodávala ve zdejších stáncích.

³⁹³ SAA, Záznam rozhovoru s paní M. H., uskutečněný 25. června 2018.

³⁹⁴ SOkA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 168.

³⁹⁵ Marie Rásochová (1935) pochází z Bohdalína u Kamenice nad Lipou. Odtud v dětství chodila na křemešnickou pouť s procesím. Později jezdila na poutě se svým manželem. Dodnes na Křemešník občas zavítá na nedělní mše.

páté ráno už se všichni vraceli do kostela. Později už nenocovali přímo na Křemešníku, ale v Sázavě, kde si ustlali u známých na slámě a dekách.³⁹⁶

Organizaci noclehů pro poutníky v Sázavě si dobře vybavuje pan Josef Nechvátal. Vždy před poutí se namlátila sláma, která se rozprostřela po zemi, aby měli příchozí co nejpohodlnější lůžko; ráno se jim uvařila káva. Jiní poutníci spali přímo na Křemešníku v ambitech, kde se takového komfortu nedočkali. Mnozí tedy Sázavským nocleh rádi zaplatili, snad deseti korunami, které pro zdejší obyvatele představovaly vítaný přivýdělek. Rozmístění poutníků po chalupách bylo každoročně stejné. Například u Nechvátalových obvykle spávalo deset až patnáct věřících z Batelova a Třeště. Pan Nechvátal vzpomíná, že s rozmachem automobilismu jich sice ubylo, ale přesto křemešnické pouti zachovávali věrnost a své někdejší hostitele v Sázavě alespoň krátce navštívili.³⁹⁷ Podle vzpomínek neznámé pamětnice ze Sázavy nocovali v této obci také Němci, kteří si nanosili seno do světnice, kde poté spali na zemi. Ráno vstávali velmi brzy, aby byli na poutním místě co nejdříve.³⁹⁸ Pan Václavík³⁹⁹ si pamatuje, že v jejich domě v Nemojově každoročně spávali poutníci z dvacet kilometrů vzdáleného Markvarce.⁴⁰⁰

Někteří lidé zůstávali křemešnické pouti věrní po celý život, o čemž svědčí dopis z 10. listopadu 1950. Pisatel v něm Tatzauerovi oznamuje smrt svého otce, který ze čtyřicet kilometrů vzdálených Nových Dvorů u Mladé Vožice vykonal tuto pout' snad padesátkrát. Jako člen Matice Křemešnické prý ještě na smrtelné posteli vzpomínal na oblíbené poutní místo.⁴⁰¹ Zájemci však přicházeli nejen pěšky s procesími, ale v některých letech je na pout' z Pelhřimova přepravovaly kyvadlové autobusy.⁴⁰² Mladší lidé zase využívali jízdní kola, a to nejen z blízkého okolí – roku 1940 dorazilo šestnáct členů Sdružení katolické mládeže z více než čtyřicet kilometrů vzdáleného Skuhrova u Habrů a roku 1943 ujel poutník z Louňovic pod Bláníkem šedesát kilometrů.⁴⁰³

³⁹⁶ SAA, Záznam rozhovoru s paní Marií Rásochovou, uskutečněný 9. července 2018 (dále Rozhovor s M. Rásochovou).

³⁹⁷ TAMTÉŽ, Rozhovor s J. Nechvátalem.

³⁹⁸ Vzpomínky pamětnice ze Sázavy v osmdesátých letech zachytila studentka Jana Petráková. Blíže J. PETRÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 33.

³⁹⁹ Jaroslav Václavík (1939), rodák z Nemojova. V osmdesátých a devadesátých letech minulého století se aktivně zapojoval do oprav poutního areálu na Křemešníku.

⁴⁰⁰ SAA, Záznam rozhovoru s panem Jaroslavem Václavíkem, uskutečněný 22. června 2018 (dále Rozhovor s J. Václavíkem).

⁴⁰¹ Syn za něj nechal na Křemešníku sloužit několik mší. Podobné prosby o sloužení bohoslužeb za zesnulé přicházely Tatzauerovi velmi často. Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

⁴⁰² Například roku 1927 si cestující z Pelhřimova mohli vybrat si ze čtyř nabízených časů, jedna cesta vyšla na pět korun. Týdeník z Českomoravské vysočiny 9, 1927, č. 24, s. 5.

⁴⁰³ Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

V. Křemešník 1945–1951

V. 1. Křemešník církevní v čase velkých změn

V. 1. 1. Poválečný rozkvět Křemešniku 1945–1949

V roce 1945 se katolická církev ocitla ve zcela jiném postavení než v roce 1918. Její prestiž v očích národa během války značně vzrostla a ještě se zvýšila poté, co se novým arcibiskupem stal Josef Beran,⁴⁰⁴ jenž strávil část války v koncentračním táboře. Docházelo k rychlé obnově církve, která se zdála být více otevřená potřebám moderní společnosti.

Také na Křemešniku nastal rozmach duchovního života. Josef Tatzauer hned v září 1945 zavedl děkovnou slavnost za úrodu, o níž už dlouho snil. Zaznamenal, že „*lidu se tato pobožnost velmi líbila, a bylo vidět, že jsou dojati.*“⁴⁰⁵ I nadále rozvíjelo na Křemešniku svou činnost sdružení ministrantů Legio Angelica, roku 1945 se přihlásilo šest nových chlapců. Bohuslav Beneš, jenž o chlapce dříve pečoval, byl mezitím vysvěcen na kněze; svou primiční mši sloužil právě na poutním místě dne 14. července 1946. Z jeho domova v osadě Hory novosvěcence provázal mnohačetný průvod. Tatzauer do pamětní knihy s dojetím poznamenal, že je to „*první kněz, jež Křemešník dal Bohu.*“⁴⁰⁶ Aby povznesl duchovní život, plánoval expozita hned v roce 1945 obnovit podzimní misie: ačkoli žádal v pěti kláštorech o misionáře, nikoho však nesehnal. Misie se podařilo uskutečnit s pomocí plzeňských redemptoristů až na podzim 1946, ale špatné počasí zřejmě zapříčinilo malý zájem věřících z okolí.⁴⁰⁷

Od léta 1946 bylo v budovách Matice opět poskytováno ubytování: v červenci dorazily katolické skautky z Prahy-Kobylis, v srpnu katolické skautky z Jihlavy. Na poutní místo poté rády vzpomínaly, jak dokládá vděčný dopis, poslaný křemešnickému expozitovi.⁴⁰⁸ Rušno bylo na Křemešniku i během následujícího léta, kdy se sem kromě skautek sjelo také padesát členů Legio Angelica ze všech koutů českých zemí. O svém zdejším pobytu napsali chlapci článek do vlastního časopisu s názvem *Legio*

⁴⁰⁴ Josef Beran (1888–1969), pražský arcibiskup (1946–1969), za druhé světové války byl vězněn v Dachau, mezi roky 1951 a 1965 internován na různých místech; od roku 1965 žil v Římě. Z. HLEDÍKOVÁ – J. V. POLC (edd.), *Pražské arcibiskupství*, s. 345–346.

⁴⁰⁵ Věřící ze Sázavy přinesli v průvodu věnec z klasů, poté se šlo do kostela. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 103.

⁴⁰⁶ Tatzauer snil o tom, že Křemešník se stane jakousi „líhni“ mladých bohoslovců. O této jeho touze vypovídá sen, který se mu zdál a který zaznamenal do *Ročenky Matice Křemešnické za rok 1947*. TAMTĚŽ, s. 108, 102; Ročenka Matice Křemešnické za rok 1947, Pelhřimov 1948, s. 2–5.

⁴⁰⁷ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 103, 110.

⁴⁰⁸ TAMTĚŽ, dopis vložený mezi stranu 155 a 156.

Angelica,⁴⁰⁹ zatímco pražské skautky zveřejnily své zážitky ve farním věstníku *Zprávy farnosti Nejsvětějšího Srdce Páně na Královských Vinohradech*.⁴¹⁰ Na poutním místě se rovněž dvakrát konala čtyřdenní duchovní cvičení pro studenty humpoleckého gymnázia (zvláště pro dívky a pro chlapce) pod vedením Bohumila Víta Tajovského.⁴¹¹ Tento želivský premonstrát a zároveň vyučující na humpoleckém gymnáziu pro své studenty pořádal exercicie nejprve v Želivě (v letech 1945–1946), od roku 1947 pak na Křemešniku. Nejvyšší vrchol Pelhřimovska upřednostnil kvůli jeho odlehlosti, Želiv se mu v létě zdál příliš rušný. Dokonce s Josefem Tatzauerem plánovali výstavbu moderního exercičního domu.⁴¹² Dalším organizátorem křemešnických duchovních cvičení pro mládež byl F. Nesrovnal, který se svými svěřenci z Kališť u Humpolce dorazil roku 1947 hned dvakrát.⁴¹³

V podobném duchu se nesl ještě i rok 1948. Na nejvyšší vrch Pelhřimovska v létě kromě skautek a mládeže z Humpolecka zavítalo i pětadevadesát členů sdružení Legio Angelica. Tatzauer si pochvaloval, že jejich vzorné ministrování, doprovázené zpěvem, přilákalo do chrámu řadu ohromených kolemjdoucích. 27. července navíc chlapec navštívil arcibiskup Beran, jenž připojil do pamětní knihy krátký text.⁴¹⁴

Silné pouto si ke Křemešniku vytvořil nový českobudějovický biskup Josef Hlouch.⁴¹⁵ Když ho Tatzauer osobně zval k návštěvě, zanechal v něm hodnostář velmi příznivý dojem i tím, že ihned projevil o Křemešník zájem. Poutní místo pak neočekávaně pocítil svou návštěvou 1. října 1948 a nadchlo jej natolik, že při zpáteční

⁴⁰⁹ Jeden z účastníků poslal 17. srpna 1947 Tatzauerovi dopis, v němž vyzdvihoval jeho večerní promluvy, jež považoval za „nejkrásnější chvíle celého dne.“ TAMTÉŽ, s. 110, 113; Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

⁴¹⁰ Dívky ve svých člancích popisovaly běžný režim tábora na Křemešniku. *Zprávy farnosti Nejsvětějšího Srdce Páně na Královských Vinohradech* z 6. 10. 1946; Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

⁴¹¹ Bohumil Vít Tajovský (1912–1999), premonstrát a od roku 1948 opat želivského kláštera (tehdy nejmladší opat v celé katolické církvi). Na humpoleckém gymnáziu učil latinu a náboženství; někdy suploval dějepis. V roce 1950 byl odsouzen ve vykonstruovaném politickém procesu, v komunistických věznicích strávil více než jedenáct let. Po propuštění pracoval většinou jako dělník. Do želivského kláštera se vrátil roku 1993. Bohumil Vít TAJOVSKÝ, *Člověk musí hořeti. Rozhovor Aleše Palána a Jana Paulase s opatem želivského kláštera*, Praha 2001; I. BALÍK – V. BALÍKOVÁ, *Pelhřimovsko*, s. 136.

⁴¹² B. V. TAJOVSKÝ, *Člověk*, s. 167–171.

⁴¹³ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 114.

⁴¹⁴ „Trojediný Bůh nechť odplatí štědře věrnému strážci svatyně, ježž prosím, aby nezapomínal na + Josefa, arcibiskupa.“ TAMTÉŽ, s. 116–117.

⁴¹⁵ Josef Hlouch (1902–1972), rodák z Lipníku u Třebíče, českobudějovický biskup v letech 1947–1972. Svou kněžskou dráhu začal na Moravě, od roku 1945 byl profesorem Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Olomouci. Po roce 1950 byl držen v internaci, svého úřadu se opět ujal až roku 1968. J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 40–43.

cestě prý několikrát opakoval: „*Nevěděl jsem, že mám takovou perlu ve své diecesi*“⁴¹⁶ a před Vánoci jmenoval Tatzauera biskupským radou.

Také poválečné křemešnické poutě se nesly ve znamení mimořádně vysoké účasti. Výjimkou nebyla ani pouť 16. června 1946: pěkné počasí přispělo k tomu, že se sešlo na patnáct až dvacet tisíc lidí. Kázání vyšehradského kanovníka Bohumila Staška bylo vysíláno dvěma zesilovači na chrámové nádvoří, kde mu naslouchaly davy věřících. Řada poutníků prý do sbírky dávala i stokoruny; vysoká účast se promítla do nedostatku zpovědníků. Dorazila i četná procesí, jedno například až z Jílového u Prahy.⁴¹⁷ Pisatel pelhřimovské městské kroniky o pouti uvedl, že „*sjelo se na ni takové množství lidí, jaké ani před válkou Křemešník nepamatuje. Autobusy z Prahy a z různých krajů Čech a Moravy přivezly na pouť mnoho čtenářů Vaňkovy knihy „Na krásné samotě“*“.⁴¹⁸ Rovněž pouť 1. června 1947 byla „*velmi silně navštívena*“ – dostavilo se na dvacet tisíc lidí. Kázání dušejovského děkana bylo opět přenášeno na nádvoří tlampačem.⁴¹⁹ Účast mohla zvýšit i propagace Křemešniku v Jihlavě, kde se uskutečnila přednáška o tomto poutním místě s promítáním diapozitivů.⁴²⁰ Poslední pouť, jež se „*velmi vydařila*“, se odehrála 23. května 1948, kdy hlavní mši celebroid Bohumil Vít Tajovský, nově zvolený želivský opat a „*velký přítel Křemešniku*“.⁴²¹

Nadále svou činnost úspěšně rozvíjela také Matice Křemešnická. Po smrti F. B. Vaňka potřebovala zvolit nového předsedu, jímž se roku 1946 stal dlouholetý jednatel spolku Vojtěch Razima, „*rolník a zemědělský referent MNV*“.⁴²² 27. července 1947 byla před zraky mnoha příchozích na křemešnické faře odhalena pamětní deska Františku Bernardu Vaňkovi, financovaná Maticí.⁴²³ Krátkodobé zlepšení politických poměrů ilustroval rozsah *Ročenky Matice Křemešnické*: počet stran se opět zvýšil až na

⁴¹⁶ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 113, 118.

⁴¹⁷ TAMTÉŽ, s. 107, 111.

⁴¹⁸ V následujících letech už v kronice křemešnická pouť zmiňována nebyla. Další záznam pochází až z roku 1957, kdy se souběžně s ní konalo setkání mládeže. Po roce 1948 byl ze slavností zmiňován obvykle jen první máj, dožínky a výročí spjatá s komunistickou ideologií. SOKA Pelhřimov, f. MěNV Pelhřimov, kronika 1945–1961, s. 1490.

⁴¹⁹ Navzdory Tatzauerovu varování pořádal týž den humpolecký Orel svůj slet, který však v poutním ruchu zcela zanikl. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 111.

⁴²⁰ Viz dopis jihlavského úředníka Josefa Košábka z 18. června 1946. Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

⁴²¹ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 116.

⁴²² Byl také zvolen nový výbor: Josef Tatzauer se stal (spolu s Josefem Nechvátalem, rolníkem z Lešova) místopředsedou; na postu pokladníka ho nahradil ředitel pelhřimovské Lidové záložny Antonín Košař. Jednatel místo Razimy stal Josef Nacházel, rolník ze Sázavy. Už jen tento krátký výčet vypovídá o pestrém sociálním složení členů Matice Křemešnické, kteří pocházeli ze všech společenských vrstev, její jádro však tvořili rolníci z okolí poutního místa. Ročenka Matice Křemešnické 1946, Pelhřimov 1946, s. 5.

⁴²³ Hlas Vysočiny 2, 1947, č. 31, s. 4.

šestnáct (1947) a dvanáct (1948) a znovu se v nich objevily reklamy.⁴²⁴ Postupně se však začalo projevovat politické napětí, v pelhřimovském okrese zejména mezi tradičně populární lidovou stranou a stále silnějšími komunisty. Předmětem sváru se stala například dožínková slavnost v Pelhřimově dne 31. srpna 1947, pořádaná lidovou stranou.⁴²⁵

V. 1. 2. Politické změny a jejich dopad na náboženský život

Zásadní změny ale následovaly teprve po únorovém komunistickém převratu. Provázely zrod totalitního státu, v němž pro svobodnou katolickou církev nebylo místo. Komunistická strana vnímala náboženství jako konkurenční ideologii a vlivnou katolickou církev jako nebezpečného protivníka, jehož bylo třeba ovládnout. Došlo k izolaci katolické církve od Vatikánu, projevující se faktickou likvidací papežské internunciatury v ČSR a československého vyslanectví u Svatého stolce. Následovat mělo vytvoření národní katolické církve podřízené vládnoucí moci, k němuž mělo přispět jednání státu s církevními představiteli. Od 25. dubna 1949 jej vedla tzv. „církevní šestka“, nová církevní komise se značnými pravomocemi, jejímiž členy byli čelní představitelé komunistické strany. Jednání však nebyla úspěšná – biskupové odmítli uznat legitimitu nového režimu, což urychlilo přípravu nových církevních zákonů, přijatých v říjnu 1949. První z nich zřizoval Státní úřad pro věci církevní (dále SÚC), orgán pro veškeré záležitosti související s církvemi, který převzal agendu „církevní šestky“. Spadala pod něj také církevní oddělení, jež byla nedílnou součástí každého Okresního a Krajského národního výboru (dále ONV a KNV) a v jejichž čele stáli okresní a krajské církevní tajemníci (dále OCT a KCT).⁴²⁶ Právě ti prováděli ve své oblasti státní dozor nad církvemi, „*kteřý vzhledem k významu církevní politiky má zvláštní postavení.*“⁴²⁷ Pro tuto diplomovou práci mají zásadní význam situační zprávy

⁴²⁴ Ročenky Matice Křemešnické [online], dostupné z <http://www.malice-kremesnicka.cz/fotogalerie/rocenky/index.html>, [cit. 3. 5. 2018].

⁴²⁵ Bohoslužbu na náměstí sloužil želivský opat Vavroušek. Předáci komunistické strany nebyli spokojeni s vysokou účastí na akci, převyšující jejich vlastní slavnost před pár dny; negativně hodnotili také účast příslušníků Selské jízdy, která původně patřila k nyní zrušené agrární straně. Jejich nelibost vyvolaly i transparenty, jež obsahovaly například heslo „*Rudé hvězdy už nám blednou, vyhráli to jenom jednou*“ Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 466.

⁴²⁶ S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 17–23, 26–29.

⁴²⁷ Směrnice SÚC. SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2753, kart. 1926 (směrnice), fol. 10.

církevních tajemníků sledující průběh poutí; jejich monitorování však bylo pouze jednou z mnoha povinností církevních tajemníků.⁴²⁸

Druhý církevní zákon zaručoval hospodářské zabezpečení církví státem. Napříště měl stát financovat platy duchovních, opravy církevních budov a veškeré další náklady církví. Zákon také určil, že k duchovnímu působení je nutný státní souhlas, jehož udělení bylo podmíněno slibem věrnosti republice. Pokud chtěl kněz sloužit mši nebo zpovídat mimo své působení, musel k tomu získat povolení OCT. Tato opatření kodifikovala podřízení církví státu.⁴²⁹ K jeho upevnění byla využita řada dalších metod – například internace biskupů a jejich nahrazení loajálními kapitulními vikáři, četné politické procesy s církevními představiteli, kontrola studia bohoslovenství a ustavení prorežimního kněžského hnutí, tzv. vlasteneckých kněží, se snahou ovládnout církev zevnitř.⁴³⁰

Autorce se nepodařilo dohledat žádné materiály věnované přímo církevním tajemníkům pelhřimovského okresu, pokusila se ovšem získat příslušné informace studiem ostatních archiválií. S jejich pomocí je možné určit, že zřejmě prvním církevním tajemníkem pelhřimovského okresu se stal Jaroslav Vavřina, jehož situační zprávy však vyznívaly možná až přehnaně optimisticky.⁴³¹ Nejpozději v únoru 1951 Vavřinu krátce vystřídal Václav Haruda, pozdější dlouholetý předseda ONV a následně

⁴²⁸ Monitorovány byly nejen poutní bohoslužby, ale i nedělní mše; zvýšená pozornost byla věnována Velikonocům a Vánocům, ale také slavnosti Božího Těla. Údaje o počtu věřících v kostele, o počtu křtů, sňatků a pohřbů nebo o množství dětí přihlášených na náboženství sloužily ke zpracování výkazů o religiozitě dané oblasti. Zvláštní důraz byl kladen na sledování účasti mládeže na církevních akcích a na postoj členů strany a jejich rodinných příslušníků k církvím. O církevně-politické situaci v okrese informoval OCT nejen na častých poradách na KNV, ale i prostřednictvím tzv. situačních zpráv, jejichž osnova byla přesně stanovena. Na základě zpráv jednotlivých OCT pak vypracoval KCT situační zprávu pro celý kraj, kterou zaslal na SÚC. Odbornou kvalifikaci si měl OCT zvyšovat na četných školeních a seminářích. Měl rovněž pravidelně navštěvovat všechny duchovní svého okresu, organizovat jejich společné „besedy“ na ONV a psát kádrové posudky, týkající se nejen kněží, ale všech církevních zaměstnanců a učitelů náboženství. Dále mu příslušelo instruovat „církevní důvěrníky“ (často funkcionáře MNV; objevovaly se však stížnosti, že na ně není spoleh a na některých místech dokonce stáli na straně duchovních) a dohlížet na hospodářské, finanční a majetkové záležitosti církví. Ani tento výčet jeho pravomocí a povinností ovšem není úplný. Obvyklý plat OCT roku 1955 činil tisíc tři sta šedesát korun měsíčně. SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2753, kart. 1926 (směrnice), fol. 16–17, 35; TAMTÉŽ, inv. č. 1079, kart. 679, fol. 29, 43; TAMTÉŽ, inv. č. 1087, kart. 680, fol. 5.

⁴²⁹ Ve skutečnosti nebyl příspěvek na opravy církevních památek poskytován příliš často a řadu výdajů (včetně platů kostelníků a varhaníků) musely pokrýt sbírky mezi věřícími. S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 26–29, 34.

⁴³⁰ TAMTÉŽ, s. 23, 39–40, 127.

⁴³¹ Vavřina ve svých situačních zprávách z pohnuté doby počátku padesátých let tvrdil, že na okrese převládá klidná atmosféra a většina obyvatel přijímá oficiální stanoviska k událostem spojeným s církví (akce K, číhošský zázrak); tato tvrzení však nemusela odpovídat pravdě. Příliš idylicky vyznělo také jeho líčení besedy lidové správy s duchovními z 1. února 1950, kde se zmiňoval o „*družné zábavě s použitím několika veselých historek.*“ MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1795, kart. 770, fol. 2a, 3.

městského výboru.⁴³² Nejdéle od října 1951 zastával funkci OCT J. Pavlíček, jehož nejpozději v červenci 1953 nahradil věrný člen KSČ ze třicátých let, František Kalkus.⁴³³ Od ledna do července 1955 byl post obsazen Jaroslavem Cerhanem, vyznačujícím se poměrně vysokou precizností, nicméně 1. července 1955 se na post opět vrátil F. Kalkus. V první polovině padesátých let tedy poměrně často docházelo ke střídání církevních tajemníků, které však bylo běžné i v jiných oblastech.⁴³⁴

Ačkoli podmínkou pro vykonávání funkce OCT bylo ukončené středoškolské vzdělání, F. Kalkus byl přijat i se základním vzděláním, a to na základě své dlouholeté praxe.⁴³⁵ Jeho texty ovšem obsahovaly značné množství hrubých pravopisných chyb.⁴³⁶ S duchovními zřejmě vycházel dobře a většina jeho situačních zpráv vyznívala velmi optimisticky, což mu bylo předsedou ONV Harudou vytknuto. Post přestal zastávat mezi červnem 1958 a zářím 1959.⁴³⁷

V. 1. 3. Křemešník v ohrožení 1949–1951

Slibný poválečný rozkvět duchovního života na Křemešníku přerušily převratné politické události. Napjatý vztah státu a církve se promítl i do dalšího dění na Pelhřimovsku. V létě 1949 na Křemešník nemohly dorazit katolické skautky ani členové sdružení ministrantů Legio Angelica, protože tábory byly zakázány. Expozitu

⁴³² Haruda byl předsedou ONV od roku 1954 a po správní reformě roku 1960 byl zvolen i předsedou městského výboru. V čele Pelhřimova stál až do července 1969, kdy ze své funkce odstoupil. Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 497–480, 490.

⁴³³ F. Kalkus (1894–?), sklenářský dělník, byl už roku 1934 jednatelem místní organizace KSČ v Pelhřimově. Mohlo by se sice jednat o shodu jmen, je však nepopiratelné, že příjmení Kalkus bylo v Pelhřimově spojeno s komunistickou stranou, o čemž svědčí i další zdroj: Týdeník z Českomoravské Vysočiny informoval 17. května 1935 o přednášce o Sovětském Rusku. Během následné diskuse se jako oponent kritiků Sovětského svazu projevil komunist pan Kalkus. Týdeník z Českomoravské Vysočiny 17, 1935, č. 21, s. 6; *Dokumenty k dějinám dělnického hnutí a KSČ na Pelhřimovsku*, Pelhřimov 1981, s. 55.

⁴³⁴ O časté fluktuaci OCT se zmínil i jihočeský KCT ve své zprávě ze srpna 1956. O komplikovaných začátcích církevního oddělení pelhřimovského ONV může svědčit i fakt, že právě hlášení z Pelhřimovska (na rozdíl od jiných okresů) pro počátek padesátých let v příslušném archivním fondu MZA v Brně často chybí. Nemůžeme vyloučit možnost, že se hlášení jednoduše nedochovala, jiným důvodem mohlo být časté střídání OCT nebo jejich nedostatečná pečlivost. MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808; SOA Třeboň, fond Krajský národní výbor České Budějovice II (dále f. KNV ČB II), inv. č. 1350, kart. 691, fol. 161.

⁴³⁵ Jednalo se o dvacet dva let všeobecné praxe a čtyři roky praxe v politické práci; kvůli nedostatečnému vzdělání byl jeho plat snížen o 5 %. Kalkus byl navíc členem osvětové komise a redakce *Vesnických novin*. SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1079, kart. 679, fol. 43; TAMTĚŽ, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 21.

⁴³⁶ Např. nepůsobyla, byli zviklí, brzi, autobusi, filmi byli promítntuty atd. Je nutno poznamenat, že podobné chyby se vyskytovaly i u jiných OCT. TAMTĚŽ, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 3, 17.

⁴³⁷ Haruda měl zásadní připomínky ke Kalkusově situační zprávě z 31. května 1954. Mimo jiné uvedl, že „v celé zprávě je příliš mnoho chvály na duchovní, ačkoli chvála neodpovídá skutečnosti (...) Doporučuji předělat a vypracovat zprávu strážlivou, odpovídající skutečnosti.“ TAMTĚŽ, fol. 41–42.

také velmi zasáhla zpráva o emigraci mladého kněze Bohuslava Beneše z Lešova-Hor, jenž využil svého působení v Nové Bystřici, ležící na rakouských hranicích.⁴³⁸ Proticírkevní opatření se nadále stupňovala. Ještě v létě 1950 se na Křemešníku naposledy podařilo ubytovat členy Legio Angelica, a to zřejmě díky tomu, že vytvořili lesní brigádu. Stejnou strategii zvolila i skupina osmnácti bohoslovců z Prahy, která ministranty vystříдалa. Přes den pracovali v lese a nocovali ve stanech na úpatí Křemešníku. Další turnus bohoslovců už dorazit nemohl, neboť jeden z hlavních pořadatelů, František Kohlíček,⁴³⁹ byl 25. července byl přímo ve stanovém táboře zatčen a odvezen do internačního tábora v Želivě.⁴⁴⁰

Opravdovou ránu představovalo pro Křemešník zrušení patronátu města Pelhřimova roku 1950. Dříve dostával expozita z městské pokladny celkem přes osm a půl tisíce korun;⁴⁴¹ do této částky se počítalo i dvacet metrů krychlových dřeva. Roku 1948 byl Tatzauerův příděl dřeva snížen na polovinu a roku 1950 byl zrušen úplně, stejně jako celý jeho plat. Na základě nového církevního zákona si významně polepšili kostelník i varhaník, zatímco expozita zůstal zcela bez jakýchkoli příjmů.⁴⁴² V době nastupující totality tedy docházelo k řadě změn k horšímu; výjimku představovalo zavedení telefonického spojení roku 1949 a autobusové linky Pelhřimov-Sázava se zastávkou pod Křemešníkem roku 1950.⁴⁴³

Komunistická ideologie rozhodně nepřála ani katolickým spolkům. Většina jich byla ochromena krátce po únorovém převratu, ačkoli ještě nějakou dobu existovaly. Největší katolická organizace s dvěma sty tisíci členy, Orel, byla už 27. února 1948 sloučena se Sokolem; následovaly politické procesy s jejími činovníky.⁴⁴⁴ I na Matici Křemešnickou měly únorové události bezprostřední dopad: dostala za úkol provést „očistu“, nicméně její výbor se usnesl nikoho ze členů nevykloučovat, protože to odporovalo spolkovým stanovám. Aby bylo splněno nařízení, byl vytvořen akční výbor, do něhož byli kromě Josefa Tatzauera a Josefa Nacházela zvoleni také dva členové KSČ ze Sázavy, Ladislav

⁴³⁸ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 122–123.

⁴³⁹ František Kohlíček (1914–2007), katolický kněz. V komunistických věznicích strávil po tomto zatčení přes deset let, po propuštění se angažoval v tzv. podzemní církvi a v rámci hnutí Fokolare. Blíže Petr ETTLER, *Veliké věci nám učinil*, Praha 2010.

⁴⁴⁰ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 126; Jana COUFALOVÁ, *Želiv v proměnách času*, České Budějovice 2004 (=Diplomová práce, Teologická fakulta JČU), s. 115, osobní výpověď Františka Kohlíčka.

⁴⁴¹ Do této částky patřil i pivní deputát (přes patnáct set korun) a dvacet metrů krychlových dříví. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 124.

⁴⁴² Od města dříve dostávali sto korun ročně a čtyři metry krychlové dřeva, zatímco nyní jim připadlo tři tisíce korun ročně. TAMTÉŽ, s. 116, 123–125.

⁴⁴³ TAMTÉŽ, s. 119, 126.

⁴⁴⁴ S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 194–196.

Havlík a Karel Chadim. „*Tito pánové však prohlásili, že nikoho vylučovat nebudou, že si nechtějí nikoho zneprátnit, protože nevědí, kdy budou koho potřebovat!!!*“,⁴⁴⁵ zapsal do pamětní knihy rozrušený expozita. Sázavský akční výbor pak vypracoval velmi příznivé prohlášení o činnosti Matice, jež bylo zasláno na Ústřední akční výbor.

Ani další činnost Matice Křemešnické už nebyla zcela svobodná. Roku 1948 se nekonala valná hromada, podařilo se sice ještě vydat *Ročenku*, stejně jako roku 1949, „*v nynějších dobách ovšem velmi chudou*.“⁴⁴⁶ Tatzauer se v ní obratně pokusil přizpůsobit dobové rétorice, mj. zmínkami o „*pětiletém plánu*“ a nutnosti „*stachanovských výkonů*“.⁴⁴⁷ Roku 1950 však poprvé od založení Matice *Ročenka* nevyšla. Tatzauer si do pamětní knihy postěžoval, že „*i za vlády nacistů v době okupace jsme ji přec jen každého roku vydali – až letos nikoliv*.“⁴⁴⁸ Členům byl rozeslán pouze jeden list s omluvou a prosbou, aby zůstali Křemešníkovi věrni.⁴⁴⁹ O budovy Matice Křemešnické navíc začala roku 1950 projevovat zájem krajská politická škola. Komise nakonec rozhodla, že jejich stav je pro školu nevyhovující (několik let nebyly opravovány), ale nařídila odnést všechny příkrývky, slavníky a lůžka, takže poutníkům už nemohl být poskytován nocleh.⁴⁵⁰

Valné hromady 10. dubna 1950 se jako pozorovatel zúčastnil okresní církevní tajemník. Matice Křemešnická totiž zůstala posledním náboženským spolkem v pelhřimovském okrese – ostatní podobné organizace zanikly už dříve.⁴⁵¹ Velitel stanice SNB v Novém Rychnově byl v létě 1951 pověřen zjištěním základních informací o spolku, jež měly být poslány na ministerstvo vnitra. Se svými dotazy se obrátil na Tatzauera, ačkoli předsedou Matice byl roku 1950 zvolen pelhřimovský

⁴⁴⁵ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 115.

⁴⁴⁶ Poslední *Ročenka* měla rozsah osm stran a Tatzauer si v ní stěžoval na malý zájem veřejnosti o Křemešník a špatný stav poutního areálu: „*Jen se slzami v očích prosím všechny přátele Křemešníku, aby mi odpustili, že letos je nemohu ničím potěšit*.“ *Ročenka Matice Křemešnické* na rok 1949, Pelhřimov 1949, s. 3; ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 116, 119.

⁴⁴⁷ „*Máme i my pětiletý plán, i my chceme jím přispět k zvelebení naší vlasti v našem oboru. Ale pětiletý plán se nesplní sám sebou – bude třeba brigád a stachanovských výkonů, ale hlavně nadšení, zájmu a práce. Práce – ne mluvení a sliby!*“

⁴⁴⁸ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 124.

⁴⁴⁹ Viz *Ročenky Matice Křemešnické* [online], dostupné z <http://www.malice-kremesnicka.cz/fotogalerie/rocenky/index.html>, [cit. 3. 5. 2018].

⁴⁵⁰ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 126, 128.

⁴⁵¹ Národní jednota katolická Třebízský v Pelhřimově se usnesla na rozpuštění během valné hromady 14. prosince 1949; ke stejnému činu byli začátkem roku 1950 vyzváni i členové Sdružení katolických rodičů a přátel křesťanské výchovy v Horní Cerekvi. Na valné hromadě spolku měl být přítomen příslušník SNB, „*kteřý dohlédne, aby program byl dodržen bez dalších připomínek*.“ Sdružení katolické mládeže bylo výnosem ministerstva vnitra zrušeno na jaře 1950, a to včetně pobočky pro Milíčov a okolí, jejímž jednatelem byl Václav Razima, syn činovníka Matice Křemešnické Vojtěcha Razimy. SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1125, kart. 706 (Matice Křemešnická).

děkan Antonín Tichý.⁴⁵² Křemešnický expozita necelé dva měsíce před smrtí otázky písemně zodpověděl⁴⁵³ a v závěru se pokusil zapůsobit na vyšší orgány tvrzením, že „*Malice Kř. prokazuje velkou službu pracujícím lidu tím, že jim poskytuje noclehy a všelikou jinou pomoc. Sem nechodí boháči, ale chudý lid Vysočiny. Pomoc poskytuje se zdarma.*“⁴⁵⁴

Velitel stanice SNB již dříve o Matici napsal, že má „*kladný postoj k lidové demokratickému zřízení*“ a že „*nebyly vzneseny námitky proti spolku ani proti funkcionářům.*“⁴⁵⁵ Na konci roku 1950 se také okresní církevní tajemník vyjádřil pro zachování Matice: „*Prozatím doporučuji, aby spolek Matice Křemešnické nebyl rušen, jelikož se jedná o úpravu ambitů na Křemešniku.*“⁴⁵⁶ Tajemník se zřejmě domníval, že Malice bude snáz schopna získat finanční prostředky, v čemž můžeme spatřovat jistou vypočítavost, ale možná i náznak skutečného zájmu o církevní památku. Referent pro vnitřní věci a bezpečnost z pelhřimovského ONV pak doporučil zachovat Matici jejím začleněním do České katolické charity,⁴⁵⁷ což ale nebylo možné.⁴⁵⁸

Ministerstvo vnitra 25. října 1951 sdělilo národnímu výboru, že „*podle dohody se státním úřadem pro věci církevní je v případě uvedeného spolku postupovati tak, že by došlo k dobrovolnému rozejití spolku.*“⁴⁵⁹ Pokud by Malice odmítla, měl ji podle ministerské vyhlášky rozpustit národní výbor. Poslední schůze výboru Matice Křemešnické se konala 2. prosince 1951. Na základě výzvy okresního církevního tajemníka se šest přítomných členů usneslo na rozpuštění spolku, ačkoli tím byly

⁴⁵² TAMTÉŽ, fol. 9, 25; ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 125.

⁴⁵³ Uvedl například, že přibližně polovina členů Matice je z blízkého okolí Křemešnicka a polovina ze vzdálenějších oblastí, přesný soupis však odmítl podat vzhledem k jejich značnému množství a svému zhoršujícímu se zdravotnímu stavu. Informoval rovněž o rozpočtech všech oprav, které Malice od svého vzniku v poutním areálu financovala a jež vyčíslil dohromady na víc než dvě stě sedmdesát pět tisíc korun.

⁴⁵⁴ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1125, kart. 706 (Malice Křemešnická), fol. 8.

⁴⁵⁵ TAMTÉŽ, fol. 24.

⁴⁵⁶ TAMTÉŽ, fol. 19.

⁴⁵⁷ Česká katolická charita přímo podléhala Státnímu úřadu pro věci církevní. Provozovala charitní domovy a sociální ústavy pro církevní osoby a farní hospodyně, později spadalo pod její kompetenci například také vydávání náboženské literatury včetně periodického tisku. Ilona TŮMOVÁ, *Dějiny České katolické charity do roku 1960*, Praha 2016 (=Bakalářská práce, Filozofická fakulta UK), s. 22.

⁴⁵⁸ Místní skupina diecézního svazu katolické charity v Pelhřimově, povolena roku 1948, totiž nezískala žádné členy a 8. prosince 1950 zanikla. Jinak než přes tuto místní skupinu údajně Malice do České katolické charity začleněna být nemohla. SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1125, kart. 706 (Malice Křemešnická), fol. 3.

⁴⁵⁹ TAMTÉŽ, fol. 12.

porušeny spolkové stanovy.⁴⁶⁰ Její majetek (zbylých více než dvanáct set korun) připadl děkanskému úřadu v Pelhřimově.⁴⁶¹

Zjistit přesný počet členů Matice v momentu jejího zrušení je zřejmě nemožné. Můžeme však vycházet z *Knihy členů*, do níž Tatzauer od vzniku spolku poctivě zaznamenal každého nového zájemce spolu s datem přistoupení, darovanou částkou a místem bydliště. Poslední novou členkou se 20. září 1949 stala Antonie Neubauerová z Jihlavy s číslem 1927.⁴⁶² Po dobu existence Matice tedy do této organizace vstoupilo téměř dva tisíce lidí. Víme rovněž, že do počátku roku 1947 zemřelo sto osmdesát členů,⁴⁶³ někteří další byli vyloučeni pro neplacení členského poplatku nebo mohli sami vystoupit. Podle hlášení velitele stanice SNB v Novém Rychnově z 8. srpna 1951 měla Matice přibližně dvanáct set členů, podle Tatzauerova odhadu z 28. července 1951 to bylo „přes půl druhého tisíce jmen.“⁴⁶⁴ Ať byl přesný počet jakýkoli, jednalo se rozhodně o velké číslo.

Také poutě byly nově nastolenému režimu trnem v oku, neboť mohly představovat příležitost k nežádoucímu ovlivnění značného množství věřících. Podle krajského církevního tajemníka byly poutě „dostaveníčkem reakčních živlů, které využívají každé příležitosti, aby pod rouškou náboženství demonstrovaly svou nespokojenost s režimem.“⁴⁶⁵ Cílem státní moci tedy bylo „snižovat návštěvnost na církevních poutích a tím vlastně plnit usnesení X. sjezdu KSČ o boji proti přežitkům minulosti.“⁴⁶⁶ Řada poutí se opravdu stala místem projevení odporu vůči nové diktatuře, jako například pouť na Hostýně v srpnu 1948, jíž se zúčastnilo na sto tisíc poutníků.⁴⁶⁷ Na Křemešníku se změna politické situace projevila až více než rok po komunistickém převratu. 1. června 1949 Tatzauer napsal, že „kolují pověsti, že poutě tu budou zakázány.“⁴⁶⁸ Příčinu těmto spekulacím zavadalo odepření autobusu poutníkům z Brna a z dalších míst, ačkoli se takto na Křemešník pravidelně přepravovali. Další omezení představovala povinnost hlásit Okresnímu národnímu výboru církevní průvody, a to včetně poutních

⁴⁶⁰ Podle nich se mohl spolek rozejít jen odhlasováním dvou třetin účastníků valné hromady. TAMTÉŽ, fol. 11.

⁴⁶¹ TAMTÉŽ, fol. 1–2.

⁴⁶² Kniha členů Matice Křemešnické [online], dostupné z http://www.matice-kremesnicka.cz/fotogalerie/kniha_clenu/index.html, [cit. 11. 3. 2018].

⁴⁶³ Ročenka Matice Křemešnické za rok 1946, Pelhřimov 1947, s. 8.

⁴⁶⁴ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1125, kart. 706 (Matice Křemešnická), fol. 8–9.

⁴⁶⁵ Hlášení KCT pro SÚC z 30. listopadu 1953. MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 87.

⁴⁶⁶ TAMTÉŽ, fol. 126.

⁴⁶⁷ S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 194–195.

⁴⁶⁸ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 120.

procesí. Například duchovní Miloslav Váňa z Horní Cerekve tak musel oznámit, že 12. června 1949 dorazí na křemešnickou velkou pouť s procesím, čítajícím asi dvě stě věřících.⁴⁶⁹

Právě tato pouť proběhla za zcela nezvyklých okolností. Nepochybně byla ovlivněna skutečností, že těsně před ní, 10. června 1949, byla založena státně řízená Katolická akce.⁴⁷⁰ Podrobný a otevřený popis⁴⁷¹ dramatických křemešnických událostí přináší zápis expozity Tatzauera: podle něj to byla „*pouť hrozná, jaké ještě Křemešník nezažil. Tato slavnost, jindy tak radostná a družná, zvrhla se v úplnou profanaci Křemešníku a místo zpěvů a chvály Nejsv. Trojice ozývalo se zde pusté rouhání Bohu Trojjedinému.*“⁴⁷² Před poutí expozitu navštívil tajemník okresního akčního výboru a pod různými záminkami z něj vylákal užitečné informace. Během samotné pouti se na Křemešníku shromáždilo velké množství členů komunistické strany i příslušníků SNB; před ambity se objevila řečnická tribuna, z níž promlouval „pokrokový kněz“ Bohuslav Černocký „*proti ,reakci‘, biskupům a Vatikánu tak sprostě, že to budilo hnus a odpor. Posluchačů neměl mnoho: pár kluků a sehnanych lidí.*“⁴⁷³

Na pouť dorazilo kolem patnácti tisíc osob. Všichni věřící se těšili na hlavní mši, již měl sloužit Bohumil Vít Tajovský, zatímco kázat měl sám biskup Hlouch. Přišla však zpráva, že želivský opat byl narychlo zatčen; propuštěn byl po dvou dnech. Vše bylo evidentně připraveno tak, aby mu byla znemožněna účast na křemešnické pouti. Podle Tajovského měl být zatčen také biskup Hlouch, želivský opat ho ale stihl telefonicky varovat, takže biskup vynechal hlavní silnice, kde byl očekáván, a na Křemešník se dostal dříve, než mohlo dojít k jeho zadržení.⁴⁷⁴

Tatzauer doufal, že alespoň Hlouchovo uvítání proběhne podle připraveného scénáře: za Maticí ho měl pozdravit její předseda Vojtěch Razima, velitel SNB mu ovšem vyhrožoval zatčením. Chystaný ceremoniál byl proto raději zrušen. Další zásah do průběhu pouti na sebe nenechal dlouho čekat: biskupovo kázání mělo být přenášeno

⁴⁶⁹ TAMTĚŽ, s. 124–125; SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1127, kart. 708, fol. 11.

⁴⁷⁰ Katolická akce se jako „hnutí pokrokových katolíků“ měla stát základem budoucí národní církve, nezávislé na Vatikánu. Zneužila název již existujícího církevního hnutí, sloužícího k většímu zapojení laiků do chodu církve. Tato skutečnost přispěla k tomu, že její úvodní prohlášení podepsalo značné množství duchovních i věřících. S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 23.

⁴⁷¹ Své názory na stránkách pamětní knihy Tatzauer nijak neskrýval, novou státní ideologii například nazval jako „*Marx-Leninovy bludy*“; nezdráhal se zachytit ani své obavy, takže na začátku roku 1950 poznamenal: „*S těžkými starostmi vstupujeme v rok nový.*“ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 121, 124.

⁴⁷² TAMTĚŽ, s. 120.

⁴⁷³ TAMTĚŽ, s. 121.

⁴⁷⁴ Tuto domněnku potvrdil také Tatzauer, který v pamětní knize zmínil, jak komunisté zneužili nedávno zavedené telefonické spojení právě k organizaci pátrání po biskupově automobilu. B. V. TAJOVSKÝ, *Člověk*, s. 207–209; ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 121.

tlampači na nádvoří, ale jakmile začal Hlouch mluvit, bylo přestřiženo vedení. Také následný soukromý rozhovor expozity s biskupem byl vyrušen, a to dotazem na Hlouchovo stanovisko ke Katolické akci. Tatzauer obdivoval biskupovu odvahu, s níž představitelům národního výboru prezentoval svůj názor.⁴⁷⁵ Další nepříjemné překvapení čekalo Tatzauera při prohlédnutí poutního areálu: „*Ambity a kostel byly polepeny plakáty tzv. ‚Katolické akce‘, a výtisky ‚Katol. novin‘⁴⁷⁶ byly rozdávány poutníkům.*“⁴⁷⁷ Když se posléze expozita ptal, proč byla pouť takto narušována, byl informován, že se muselo zasáhnout proti tajnému sjezdu velkoagrárníků. Ačkoli byl Tatzauer průběhem poutě pohoršen, nespokojenost mohli pociťovat i představitelé vládnoucí strany: biskup Hlouch zdárně pronesl své kázání, zatímco prokomunistického kněze Černockého téměř nikdo neposlouchal.⁴⁷⁸

Přesně týden po křemešnické pouti, 19. června 1949, byl v některých chrámech čten společný pastýřský list československých biskupů, upozorňující na konkrétní zásahy proti církvi a odsuzující státem organizovanou Katolickou akci.⁴⁷⁹ Na události v Československu reagoval také Svátý stolec vydáním dvou exkomunikačních dekretů, přičemž druhý z nich hovořil o exkomunikaci těch, kteří hájí nebo propagují „*materialistické a protikřesťanské učení komunistů.*“⁴⁸⁰

Želivská pouť 11. září 1949 proběhla klidněji než pouť křemešnická;⁴⁸¹ souběžně s ní se však v Pelhřimově konaly okresní dožínky, jež měly snížit návštěvnost v Želivě.⁴⁸² Zdejší klášter byl jako přirozené duchovní centrum regionu komunistickému režimu

⁴⁷⁵ Debatu prý Hlouch zakončil slovy „*Můžete mne zavřít, můžete mne zastřelit – prostředky k tomu máte – ale pamatujte si, že nakonec pravda Páně vítězí!*“ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 121.

⁴⁷⁶ Jediné oficiální periodikum katolické církve, které v této době vycházelo. Vůbec první číslo *Katolických novin* bylo zveřejněno právě v den křemešnické pouti, 12. června 1949, a obsahovalo prohlášení Katolické akce. Petra DUŠKOVÁ, *Katolické noviny v letech 1949–1968*, Praha 2011 (=Diplomová práce, Fakulta sociálních věd UK), s. 35.

⁴⁷⁷ Expozita dal schválně pojmy „Katolická akce“ a „Katolické noviny“ do uvozovek, aby naznačil, co si o nich myslí. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 122.

⁴⁷⁸ Autorce se nepodařilo dohledat bližší informace o pohledu vládnoucí moci na křemešnickou pouť roku 1949 – státní dozor nad církvemi tehdy ještě nebyl ustanoven.

⁴⁷⁹ Pastýřský list „*Hlas československých biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky*“ informoval mimo jiné o rušení náboženského tisku a církevních škol nebo o cenzuře katolických knih; při nedělní mši jej přečetla asi třetina kněží. Tato okamžitá reakce biskupů (spolu s papežovými exkomunikačními dekrety) měla za následek hromadné odvolávání podpisů Katolické akce, což vedlo roku 1951 k jejímu zániku. Karel KAPLAN, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993, s. 83–92; S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 22–23.

⁴⁸⁰ Dekret ale přečetli pouze někteří kněží a jeho faktický účinek byl téměř nulový, v ČSR byl uplatněn jen ve čtyřech případech. TAMTÉŽ, s. 24–26.

⁴⁸¹ Zúčastnilo se jí sedm až deset tisíc věřících, kteří pozorně naslouchali kázání opata Tajovského, přenášenému na chrámové nádvoří rozhlasem. MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1795, kart. 770, fol. 13.

⁴⁸² Do slavnosti dožinek byla ve velkém zapojena mládež; součástí slavnosti bylo i vystoupení hasičů a cvičení tělovýchovy. SOKA Pelhřimov, f. MěNV Pelhřimov, kronika 1945–1961, s. 1549.

nepohodlný. KCT ve svém hlášení pro SÚC napsal, že vliv zdejších řeholníků na obyvatele přilehlé oblasti je „*velmi neblahý, hlavně působením reakčního opata Tajovského*.“⁴⁸³ Tento stav ovšem trval pouze do noci z 13. na 14. dubna 1950, kdy v celém Československu vypukla tak zvaná akce K, spočívající v přepadení mužských klášterů a rozvezení řeholníků do speciálně určených klášterů. Mezi ně patřil kromě Oseku, Broumova, Bohosudova a dalších také Želiv, který získal přívzvisko „*internační klášter*“ a byli v něm vězněni provinciálové a ti „*nejreakčnější*“ řeholníci.⁴⁸⁴

Následující želivská pouť, připadající na 10. září 1950, byla o týden odložena, a to kvůli konání Krajské slavnosti KSC v Jihlavě, která byla na tento den záměně naplánována – jednalo se o běžnou praktiku omezování poutí, známou i z jiných míst.⁴⁸⁵ Někteří věřící však odložení bojkotovali a slavili pouť v původní stanovené datum. Toto „*roztříštění*“ pouti vládnoucí moci vyhovovalo, neboť se obávala možné manifestace poutníků za internované řeholníky.⁴⁸⁶

Zato křemešnická velká pouť 4. června 1950 se tentokrát obešla bez rušivých událostí. Článek z *Lidové demokracie* informoval o velké účasti věřících (téměř patnácti tisíců lidí) a podrobně citoval promluvu předsedy Katolické akce Ferdinanda Pujmana, která příchozí poučila mj. o „*nutnosti kolektivní spolupráce všech na jednotném díle výstavby*.“⁴⁸⁷ Tatzauer poznamenal, že jeho projev dole u hostince skoro nikdo neposlouchal, zatímco „*nával v kostele byl obrovský. Žel Bohu nesměla být ani mše sv. ani kázání mimo kostel*.“⁴⁸⁸ Právě na tuto pouť vzpomíná paní Marie Václavíková.⁴⁸⁹ Jako sedmileté dítě si velmi přála jít na Křemešník s matkou, která patřila ke každoročním poutnicím. Nakonec se jí podařilo pláčem rodiče přesvědčit a spolu s tradičním procesím, kráčejším za doprovodu hudby, ušla k cíli přes patnáct kilometrů. Bylo to však naposledy, kdy mohli věřící z Libkovy Vody přijít na pouť v průvodu. V následujících letech směla dorazit spíše jen procesí z moravské strany Vysočiny.⁴⁹⁰

⁴⁸³ MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 33.

⁴⁸⁴ V. VAŠKO, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II*, Praha 1990, s. 150, 164, 167; S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 159.

⁴⁸⁵ Například v Kostelním Vydří byla pouť roku 1952 o týden odložena kvůli konání okresní mírové slavnosti v Dačicích. MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 72.

⁴⁸⁶ Hlášení KCT pro SÚC. TAMTÉŽ, inv. č. 1795, kart. 770, fol. 80.

⁴⁸⁷ *Lidová demokracie*, 6. 6. 1950.

⁴⁸⁸ Údaj o kazateli se bohužel nepodařilo dohledat. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 125.

⁴⁸⁹ Marie Václavíková (1943) pochází z Božejova. Na Křemešník putovala poprvé s procesím v sedmi letech, od té doby patří k pravidelným návštěvnicím tohoto poutního místa.

⁴⁹⁰ Paní Václavíková vzpomíná, jak matka s sebou vzala vařená vejce a uzené maso, kterými se na místě občerstvily. Chudší příchozí si vždy nosili jídlo s sebou a ve stáncích si případně koupili jen drobnosti na památku. SAA, Záznam rozhovoru s paní Marií Václavíkovou, uskutečněný 22. června 2018 (dále Rozhovor s M. Václavíkovou).

Roku 1950 se zřejmě poprvé vynořil návrh na přeměnu křemešnické pouti v „masovou národní pouť“ ve stylu lidové slavnosti, čehož se mělo docílit například nahrazením „pouťových rámusivých tancovaček (...) souborovými výstupy zpěvními, kulturními vložkami apod.“⁴⁹¹ Odpůrci této teze však upozorňovali, že přidáním světských prvků se zvýší atraktivita pouti; k realizaci podobného konceptu tak došlo až roku 1957.⁴⁹² Jinde ovšem „národní poutě“ opravdu proběhly – jednalo se o místa spojená s cyrilometodějskou tradicí (Velehrad, Sázava, Děvín). Uspořádány byly poprvé v červenci 1949 a poté i následujícího roku, kdy na Velehrad dorazilo na osmdesát tisíc poutníků. Bohoslužby zde sloužili tzv. vlastenečtí kněží, v jejichž čele stál až do roku 1968 Josef Plojhar.⁴⁹³ Další významné poutě, například pouť na Říp a na Svatou Horu, se roku 1950 změnilly v „mírové manifestace“, jichž se zúčastnilo kolem třiceti tisíc lidí.⁴⁹⁴ Tradiční podobu poutí tedy komunistický režim nehodlal tolerovat a pokusil se jejich obsah změnit. Podobně však naložil i se dnem mistra Jana Husa, oblíbeným v prvorepublikové éře. Ten měl nově připomínat husitskou revoluci jako „veliký třídní boj“. Byla také zavedena řada nových slavností, spjatých s komunistickou ideologií; na významné dny první republiky i církevní slavnosti se mělo zapomenout.⁴⁹⁵

Předseda ONV expozitovi tvrdil, že křemešnická pouť roku 1951 nebude nijak narušována, ale místo sjednaného kazatele byl poslán farář Hlaváč z Kostelní Myslové. Největším negativem bylo to, že poutníci trpěli žízní – hostinec už nefungoval a z města byl poslán jediný povoz s pivem a limonádami, který davy příchozích nemohl uspokojit. Ještě horší situace nastala o anenské pouti, jež byla rovněž značně navštívena. Oproti velké pouti navíc přestala téct voda ve studánce a město tentokrát neposlalo vůbec žádné občerstvení, neobjevily se ani obvyklé stánky trhovců.⁴⁹⁶

Ne za všemi proměnami křemešnických poutí stála změna politické situace – spíše je na místě tvrdit, že komunistický režim značně posílil obecné sekularizační tendence.⁴⁹⁷ Dne 4. srpna 1949 Tatzauer zachytil toto zajímavé svědectví: „*Pouti na Křemešník také*

⁴⁹¹ MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 77.

⁴⁹² SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 74.

⁴⁹³ Josef Plojhar (1902–1981), před válkou působil jako kaplan v Českých Budějovicích, poté byl vězněn v koncentračních táborech Buchenwald a Dachau. Vstoupil do dějin jako symbol kolaborace katolických kněží s komunistickým režimem. Zastával řadu funkcí, byl například ministrem zdravotnictví (1948–1968) nebo předsedou Československé strany lidové (1951–1968). Arcibiskup Beran jej roku 1948 suspendoval. S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 149–150.

⁴⁹⁴ TAMTÉŽ, s. 129–130, 276–277.

⁴⁹⁵ Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 475; SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1127, kart. 708, fol. 28.

⁴⁹⁶ Pro hlavní pouť roku 1951 bohužel chybí jiné zdroje, jakými jsou v dalších letech zprávy církevních tajemníků. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 126, 128.

⁴⁹⁷ S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 12.

se změnilo v těchto dobách – ale nikoliv k lepšímu. Místo s procesím přijíždějí poutníci autobusy. Obyčejně jedou také do Želivi, na Sv. Horu atd. Proto bývá málo času, poutníci po krátkém zdržení na Křemešniku spěchají zase dále. Pobožnost bývá velmi krátká, nebo i žádná; zato nechutné lezení na skalku nevynechají. A tak z poutí stávají se výlety.⁴⁹⁸

Tuto tendenci částečně potvrzoval i článek z *Lidové demokracie*,⁴⁹⁹ hovořící v úvodní části o tom, že „nejvyšší kopec Českomoravské vysočiny“⁵⁰⁰ (...) „láká rekreanty a turisty“ především svou krásnou přírodou a množstvím lesních plodů. Dále poznamenal, že „nejvíce navštěvovanou partií Křemešniku je ovšem pověstná skalka s křížkem,“ přičemž motivací k jejímu zdolání je nejen krásný výhled do okolí, ale i známá pověst o vdavkách. Níže nicméně článek níže přiznal, že Křemešník je „u nás jedním z nejznámějších a nejnavštěvovanějších poutních míst,“ kam každoročně „přijdou a přijedou desetitisíce poutníků nejen z celé Českomoravské vysočiny, ale i z mnoha jiných oblastí.“ Autor zmínil i „památný, krásný a proslulý kostelík, v němž se rovněž žádný z četných návštěvníků nezapomene zastavit;“ také o zázračné studánce se autor rozepsal bez posměšků. Tatzauer ale nesouhlasil s výrokem, že intenzita pramenů poslední dobou čím dál víc slábne, stejně jako se smyšleným tvrzením, že se tu nacházejí moderní ozdravovny.⁵⁰¹

Expozitovi se nezamlouvaly ani další novinové články z roku 1951, přinášející řadu faktograficky nesprávných informací o Křemešniku.⁵⁰² Jejich autoři však zároveň zmiňovali krásný chrám, značné množství poutníků i votivní dary, věnované jako poděkování za uzdravení, což naznačuje, že nepřesnosti ještě nebyly motivovány ideologicky, ale spíše nedostatečnou informovaností pisatelů.

Všechny nepříznivé události počátku padesátých let se na expozitovi Tatzauerovi nepochybně podepsaly. Poslední zápis v pamětní knize učinil 29. července 1951. Jeho zdravotní stav se během léta dramaticky zhoršoval, přesto každý den sloužil mši a lékařskou pomoc odmítal. Obával se, že z nemocnice už by se nemohl zasazovat ve prospěch Matice Křemešnické, o jejímž zrušení se zrovna jednalo. V pelhřimovské

⁴⁹⁸ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 123.

⁴⁹⁹ *Lidová demokracie*, 27. 8. 1950.

⁵⁰⁰ Tento údaj, objevující se v řadě periodik první poloviny 20. století, je značně nadnesený: svou výškou na Českomoravské vysočině předčí Křemešník (765 m) mimo jiné vrchy Javořice (837 m) nebo Devět skal (836 m).

⁵⁰¹ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 126.

⁵⁰² Například tvrzení o značném slábnutí pramene studánky nebo informace, že dvěma nejnavštěvovanějšími poutěmi jsou pouť svatoanenská a pouť po sv. Václavu nebo výrok, že přímo na Křemešniku vznikaly první kapitoly Vaňkova románu. TAMTĚŽ, s. 127.

nemocnici strávil necelý měsíc života, zemřel zde 20. září 1951. Jeho pohřeb se konal v Pelhřimově za účasti více jak třiceti duchovních a věřících nejen z okolí, ale také z Jihlavy, Humpolce a dalších míst. Tatzauerova poslední vůle byla nalezena až po pohřbu, a tak mu nebylo splněno přání být pohřben na Křemešniku.⁵⁰³

Není pochyb o tom, že právě Tatzauerovou zásluhou byla v meziválečném období upevněna sakralita jeho působiště, takže byl na stránkách pamětní knihy právem nazván jako „*obnovitel Křemešniku*“ nebo „*ochránce a budovatel Křemešniku*.“⁵⁰⁴ Jeho zásluhy vysoce hodnotil i Silvestr Brait⁵⁰⁵ nebo Salesiánský věstník;⁵⁰⁶ ještě roku 1959 na kněze vděčně vzpomínal jeho bývalý žák z Prahy, kde dříve vyučoval náboženství.⁵⁰⁷ Všechny zdroje vyzdvihovaly jeho obětavost. Ačkoli si nejednou postěžoval na těžký úděl křemešnického expozity,⁵⁰⁸ službu poutnímu místu vnímal jako své životní poslání. Velmi důležitou roli jistě sehrála také jeho snaha o spojení češství a katolicismu, často vnímaných jako obtížně slučitelné prvky.⁵⁰⁹

Na Tatzauera si pamatuje rovněž Bohumír Zmátlo. Podle něj uměl velmi dobře vycházet s lidmi, a to i s nejmladší generací. Malé ministranty, mezi něž patřil i pan Zmátlo, dokázal dobře zabavit. Zakoupil pro ně stolní hru, která se u chlapců těšila velké oblibě. Byl ovšem silným kuřákem: do sázavské hospody si často chodil kupovat balení sta Partyzánek, které dokázal vykourit za jediný den.⁵¹⁰ Dalšímu ministrantovi, Bohumíru Rásochovi,⁵¹¹ utkvěl v paměti sešit, do něhož hlavní ministrant zapisoval

⁵⁰³ Kostel byl prý při pohřbu zcela zaplněn, mnozí lidé plakali. Ve své poslední vůli vyjádřil expozita přání mít prostý pohřeb, jaký přísluší chudým lidem na obecní útraty: odmítal zdobenou rakev, květiny a zvláště hudbu; tato jeho přání však nebyla splněna. TAMTÉŽ, s. 128–129.

⁵⁰⁴ TAMTÉŽ, s. 128.

⁵⁰⁵ Ve svém článku v *Ročence za rok 1939* tvrdil, že se Tatzauerovi „*podářilo z trosk pozvednouti Křemešník ke královské kráse a nádheře, z prachu turistického ohmatávání ke zdroji čisté duchovní obrody*.“ Podobná slova zvolil i Karel Svoboda, rodák z Pelhřimova, žijící v Praze, jenž roku 1937 do turistické pamětní knihy napsal, že Tatzauer „*vzdvihl svatyni křemešnickou z ruiny*.“ SOKA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1935–1940, s. 129; Ročenka Matice Křemešnické za rok 1939, Pelhřimov 1940, s. 4.

⁵⁰⁶ Článek z něj byl otisknut v *Ročence Matice Křemešnické za rok 1939* a pravil, že „*tento vzácný kněz, ač chatrného zdraví, přece se s celým západem ujal zvelebování Křemešniku*.“ Ročenka Matice Křemešnické za rok 1939, Pelhřimov 1940, s. 7.

⁵⁰⁷ Václav Havelka z pražských Nuslí napsal v únoru 1959 na pelhřimovské děkanství dopis s dotazem, kdy expozita zemřel a kde je pohřben. Uvedl, že na něj vzpomíná jako na „*zlatého člověka, na kterého mám z mládí ty nejkrásnější křesťanské vzpomínky*.“ ŘF Pelhřimov, Liber III., dopis vložený mezi stranu 155 a 156.

⁵⁰⁸ Například 14. března 1939 při sněhové vánici zapsal do pamětní knihy, že letošní zima je pro něj „*zdroj všemožného strádání fyzického i utrpení duševního, o němž nemá ponětí ten, kdo není odsouzen zde život vésti*.“ TAMTÉŽ, s. 15.

⁵⁰⁹ S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 11.

⁵¹⁰ SAA, Rozhovor s B. Zmátlem.

⁵¹¹ Bohumír Rásocha (1935) pochází ze Sázavy. Jeho otec chodil na Křemešník do školy, on sám v době působení J. Tatzauera v křemešnickém chrámu pravidelně ministroval. Za totality jezdil na zdejší poutě se svou manželkou. Dodnes na Křemešník občas zavítá na nedělní mši.

účast ostatních chlapců při bohoslužbách. O Vánocích záznamy předal Tatzauerovi, který odměnil své pomocníky korunou za každou mši; jeho hospodyně pro ně navíc připravila pohoštění.⁵¹² Tatzauerovu oblibu u mladých lidí dokládá i několik dochovaných přání k svátku od křemešnických ministrantů a pražských skautek.⁵¹³ Pan Josef Nechvátal, žák křemešnické školy, zažil Tatzauera jako učitele náboženství i oblíbeného kněze. S odstupem mnoha let na něj (ač sám nevěřící) vzpomíná v samých superlativech: „*Byl to strašně hodný člověk, chytrý a šikovný, ale také skromný a spravedlivý. Dokázal všem poradit – chodili za ním i z Pelhřimova. Lidé ho úplně milovali.*“⁵¹⁴

V. 2. Úpadek turistiky na Křemešníku

Po skončení druhé světové války se opět vynořily na povrch úvahy o radioaktivních lázních na Pelhřimovsku. Roku 1946 vyšlo několik článků s touto tematikou, některé nadšené pro tento podnik, jiné o mnoho skeptičtější. Na Křemešníku nakonec k jeho realizaci opět nedošlo.⁵¹⁵

Pelhřimovský odbor KČsT po válce plně obnovil svou činnost; turistická noclehárna na Křemešníku se však pravděpodobně nového zprovoznění nedočkala. V březnu 1948 už nebyla uvedena ve výčtu klubových chat;⁵¹⁶ podle vzpomínek pana B. Zmátla zřejmě v padesátých letech vyhořela a její zbytky byly zdemolovány.⁵¹⁷ Toto období rozvoji turistického ruchu nijak nepřálo. Pelhřimovský odbor KČsT byl roku 1950 kvůli sjednocení tělovýchovy úředně rozpuštěn a ani dřevěná triangulační věž už nemohla být využívána jako rozhledna – na konci roku 1948 ji pro své potřeby zabrala armáda, byla obehnána plotem a sloužila jako pozorovací stanice.⁵¹⁸ Nacházela se ovšem ve velmi špatném stavu, takže byla asi v polovině padesátých let stržena.⁵¹⁹ V této době vybudovali vojáci na Křemešníku vojenský protiletectký kryt, v němž po celou dobu komunistické nadvlády zůstávala dvou až tříčlenná posádka.⁵²⁰

⁵¹² SAA, Záznam rozhovoru s panem Bohumírem Rásochou, uskutečněný 9. července 2018 (dále Rozhovor s B. Rásochou).

⁵¹³ Ministranti své přání dokonce zveršovali. Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

⁵¹⁴ SAA, Rozhovor s J. Nechvátalem.

⁵¹⁵ Viz výstřižky z regionálního týdeníku *Hlas Vysočiny*. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 109.

⁵¹⁶ František MOSER a kol., *Sborník Klubu českých turistů*, Praha 1998, s. 64–66.

⁵¹⁷ SAA, Rozhovor s B. Zmátlem; o demolici chaty se zmiňuje též M. SKOŘEPOVÁ, *Klub*, s. 2.

⁵¹⁸ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 118; M. SKOŘEPOVÁ, *Klub*, s. 2.

⁵¹⁹ Podle B. Rásochy triangulační věž koupil František Chadim ze Sázavy, kapelník *Sázavanky* a řidič autobusu, a použil její dřevo na topení. SAA, Rozhovor s B. Rásochou.

⁵²⁰ TAMTÉŽ, Rozhovor s B. Zmátlem.

VI. Křemešník 1951–1957

VI. 1. Křemešník jako překážka budování socialismu

VI. 1. 1. Střídání expozitů na Křemešníku 1952–1955

Po Tatzauerově smrti nastala otázka, kdo by se měl stát jeho nástupcem. O tom, jaký význam přikládala Křemešníku státní moc, svědčí situační zpráva krajského církevního tajemníka pro SÚC z října 1951. Dočteme se zde, že „úmrtím expozity ThDr. Tatzauera uvolnilo se místo na poutním místě Křemešník. Jelikož se jedná o největší poutní místo v kraji,⁵²¹ kde se schází během letního období tisíce věřících a je možnost působení na ně, je třeba sem umístit duchovního skutečně pokrokového.“⁵²²

15. ledna 1952 byl dekretem biskupa Hloucha⁵²³ ustanoven expozitou redemptorista Václav Jalovecký, který za „pokrokového“ kněze rozhodně nemohl být považován.⁵²⁴ Tento krok se stal jedním z posledních svobodných rozhodnutí biskupa Hloucha; jeho pravomoce byly postupně omezovány a od dubna 1950 byl internován ve vlastní rezidenci.⁵²⁵ Jalovecký, rodák z nedalekého Nemojova, působil v různých řádových kolejích, naposledy jako rektor v Brně. V březnu 1950 byl odsouzen ke dvěma letům vězení, v prosinci 1951 byl však prezidentem Gottwaldem amnestován. Napsal o sobě, že „nepřijal výhodné místo v brněnské diecesi, jen aby mohl sloužiti vlastnímu lidu a jemu drahému Křemešníku.“⁵²⁶ Když při svém prvním kázání na Křemešníku přečetl část závěti svého předchůdce i závěr své jurisdikce od biskupa, „nezůstalo jediné oko suché.“⁵²⁷

Jaloveckého působení na poutním místě ovšem provázela řada komplikací. Okresní církevní tajemník mu zakázal nastěhování na křemešnickou faru, bydlel tedy u své sestry v Nemojově a na Křemešník musel pokaždé urazit vzdálenost pěti kilometrů.

⁵²¹ Podle hlášení KCT pro SÚC z února 1950 na křemešnickou pouť přicházelo přibližně deset až patnáct tisíc osob. Jako druhá nejvýznamnější se jevila pouť želivská s obvyklou účastí až deseti tisíc poutníků. Na Zelenou Horu u Žďáru nad Sázavou dorazilo většinou pět až sedm tisíc osob, do Pohledu u Havlíčkova Brodu pak do šesti tisíc poutníků. Nejvýš pět tisíc věřících se objevovalo v Kostelním Vydří a v Přibyslavicích u Třebíče.

⁵²² MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1795, kart. 770, fol. 30; TAMTÉŽ, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 33–34.

⁵²³ Z Hlouchovy jurisdikce je patrné, jak biskupovi na poutním místě záleželo: „Vyprošuji Vám všeho nebeského i pozemského požehnání, zdraví a hojných milostí k požehnané činnosti na místě, celé naší diecezi tak svatém.“ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 132.

⁵²⁴ Václav Jalovecký (1900–?), podle KCT pocházel z kulacké rodiny. Před svým příchodem do Brna působil jedenáct let v redemptoristické koleji v Plzni. Odsouzen byl na základě zákona na ochranu republiky. TAMTÉŽ; MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 71–72.

⁵²⁵ Martin WEIS, *Josef Hlouch. Pastýř a homiletik*, Praha 2016, s. 18.

⁵²⁶ Jalovecký o sobě psal ve třetí osobě. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 132.

⁵²⁷ TAMTÉŽ.

Jednu takovouto cestu málem zaplatil životem, když se musel přes dvě hodiny prodírat závějemi. Navíc nedostával žádný plat.⁵²⁸ Jalovecký přesto usiloval o obnovu duchovního života na Křemešniku. Zavedl nedělní postní pobožnosti, jichž se navzdory nepříznivému počasí účastnilo množství věřících. Rovněž zaznamenal značný zájem o svátost smíření: o smrtné neděli zpovídal přes pět hodin. Účast na velikonoční neděli pak označil jako „*překvapující*“, podobně se vyjádřil i o malé pouti, jež byla dokonce zpestřena hudebním doprovodem z Dušejova.⁵²⁹

Těsně před křemešnickou hlavní poutí, 1. června 1952, byl Jalovecký přeložen⁵³⁰ do Veselíčka u Milevska.⁵³¹ Krajský církevní tajemník poznamenal, že „*od jeho působení bylo možno očekávat zneužití letošní poutě, a proto bylo naléhavé jeho přeložení ještě před 8. červnem 1952 (...) Že chtěl poutě využít a přihrát si reakční polívčičku, o tom svědčí skutečnost, že se domáhal v Budějovicích toho, aby mu bylo povoleno ještě na hlavní letošní pout' sloužiti na Křemešniku.*“⁵³² Velká důležitost, která byla zdejší pouti ze strany vládnoucí moci přikládána, je patrná také z časté účasti krajského církevního tajemníka nebo z příprav na ni, které probíhaly s několikaměsíčním předstihem.⁵³³ V létě 1952 navíc jihlavský KCT⁵³⁴ napsal, že „*situace v obcích ležících pod Křemešnikem není z hlediska budování socialismu na vesnici nijak příznivá a náboženská procesí (...) jen posilují religiozitu jeho okolí a tím i brzdí podstatně jeho cestu k pokroku.*“⁵³⁵

⁵²⁸ Kněžím měl přitom podle církevního zákona příslušet plat, stanovený vládním nařízením. To, že příjmy křemešnického expozity byly (na rozdíl od platů jiných kněží) zrušeny, mohlo souviset s pojetím této funkce jako nežádoucí.

⁵²⁹ Hudebníci doprovodili tradiční mši u křemešnické studánky. Jalovecký poznamenal: „*Byla to rozkoš poslouchati mohutný zpěv s hudbou, jak buráci křemešnickými lesy.*“ Expozitivovi při různých příležitostech vypomáhal jeho bratr Alois, rovněž redemptorista a vystudovaný teolog. Podle vzpomínek paní Václavíkové však už nestihl být vysvěcen a následně pracoval v Agrostroji. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 132–133; SAA, Rozhovor s M. Václavíkovou.

⁵³⁰ Jeho silná citová vazba k poutnímu místu je patrná z poslední věty, kterou do pamětní knihy zapsal: „*Bud' s Bohem místo drahé, které jsem v celém životě tolik miloval.*“ Křemešník poté navštěvoval, přičemž 22. dubna 1953 byl jeho příjezd ohlášen místním rozhlasem v Novém Rychnově. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 133, 139.

⁵³¹ V této oblasti působil až do roku 1961, kdy byl znovu uvězněn; 10. května 1962 byl amnestován prezidentem Novotným, ale do duchovní správy se vrátit nemohl. TAMTĚŽ, s. 133; SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 795, kart. 502, fol. 42.

⁵³² MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 71–72.

⁵³³ Například plán možných omezení křemešnické pouti, připadající na 5. červen 1955, sepsal pelhřimovský OCT 28. dubna 1955; předcházelo mu však několikrát jednání s KCT. SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 74.

⁵³⁴ Od 1. ledna 1949 spadalo Pelhřimovsko pod nově zřízený Jihlavský kraj. Správní reforma se stala symbolem zániku starobylého zemského zřízení. Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 466.

⁵³⁵ Tato slova potvrdil i OCT, který ve zprávě ze srpna 1952 uvedl, že místní kněží nedostatečně podporují rozšiřování JZD a jsou „*brzdou všeho pokrokového dění.*“ MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 74; SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 1.

Na dlouhou dobu posledním křemešnickým expozitou byl ustanoven Václav Bouška.⁵³⁶ Na Křemešniku působil od konce listopadu 1952 zřejmě do konce září 1953; během této doby popsal dvacet stran pamětní knihy.⁵³⁷ Na Křemešník se dostal v podstatě náhodou. Jako penzista žil v charitním domě Horní Sloupnice u Litomyšle, ale při návštěvě Poděbrad se setkal s děkanem z Oslavan u Písku, který ho přesvědčil, aby si zažádal o volné místo na Křemešniku. Bouška, který byl zvyklý na dobrodružný život plný zvratů, příliš neotálel a na konci listopadu se na poutní vrchol nastěhoval.⁵³⁸

Brzy však poznal, že ho nečeká nic snadného – více než rok neobývaná fara se nacházela ve špatném stavu; kvůli slintavce⁵³⁹ v nedaleké Proseči navíc několik dní platil zákaz bohoslužeb na Křemešniku. Ochotní obyvatelé poutního vrchu novému expozitovi velmi pomohli, potěšil ho rovněž velký zájem věřících o zpověď „v každou neděli a zrušený svátek.“⁵⁴⁰ Život na Křemešniku ovšem ztěžovala další tuhá zima s velkým množstvím sněhu.⁵⁴¹ Když už začal sníh tát, vytvořilo se náledí, přesto na první neděli postní „přišlo dosti odolných věřících, zvláště mužů i věrných ministrantů došlých až z daleka.“⁵⁴² Expozita se rozhodl navázat na Jaloveckého a zavedl postní odpolední pobožnost, účast na první z nich však byla slabá. Pokračovalo totiž extrémní počasí; ještě 11. května na malou pout' napadlo tolik sněhu, že ho musel ráno odhazovat od šesti do osmi hodin.⁵⁴³

Václav Bouška ovšem do dalšího dění na Křemešniku nezasáhl a poutní místo nečekaně opustil.⁵⁴⁴ V pamětní knize se dočteme, že „p. Václav Bouška, poněkud již

⁵³⁶ Václav Bouška (1882/1883–?), rodák z Příbrami, v pamětní knize uvedl svůj vlastní životopis. Pocházel ze šesti bratranců kněží; nejznámější z nich, Sigismund Bouška, se proslavil jako představitel Katolické moderny. Václav Bouška nejprve působil v advokátní kanceláři, první světovou válku strávil jako voják v Alpách. Pro kněžství se rozhodl až jako třicátník, primici sloužil na Svaté Hoře roku 1923. Poté ho stihl zánět pohrudnic, který léčil v kněžském domě v jadranské Ice. Následně vystřídal značné množství působišť; vyučoval náboženství nejen v Čechách, ale i na Slovensku, ve Štýrsku, v Itálii a v Chorvatsku. Jeho zřejmě posledním působištěm bylo České středohoří, kde v náročných přírodních podmínkách spravoval současně čtyři horské fary, pět škol a pět chrámů. Svě četné životní zkušenosti uplatňoval ve svých kázáních. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 135–136.

⁵³⁷ Jeho zápisy obsahují mnoho překlepů a jsou místy nesrozumitelné, roli zde mohl hrát vyšší věk duchovního.

⁵³⁸ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 133.

⁵³⁹ Nakažlivé dobytčí choroby, stejně jako přemnožení mandelinky bramborové, sloužily jako běžné záminky k omezování církevních obřadů. Jednu neděli roku 1953 bylo například nařízeno věnovat hubení mandelinky, účast na bohoslužbách byla toho dne nízká. TAMTÉŽ, s. 150.

⁵⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 133–134.

⁵⁴¹ Bouška tvrdil, že na tuhé zimy je zvyklý, přesto ho ta křemešnická zaskočila. I v březnu klesaly teploty na minus 20 °C. TAMTÉŽ, s. 134, 136–138.

⁵⁴² TAMTÉŽ, s. 137.

⁵⁴³ TAMTÉŽ, s. 137, 142.

⁵⁴⁴ Jeho poslední slova v pamětní knize svědčí o nespokojenosti se životem na Křemešniku: „Odcházím se všelijakými pocity. Poslední dobou byla mi cesta života hodně ztrpčována a skoro denně noční výtržnosti mne budily.“ TAMTÉŽ, s. 149, 153.

podivínský a nestálý (jak svědčí množství míst, kde působil), odešel s Křemešníka opět podivínským způsobem, bez ohlášení děkanskému úřadu v Pelhřimově a bez předání expozitury. ⁵⁴⁵ V „*situační zprávě (sic!) za měsíc září 1953*“ OCT vyjádřil svůj názor, že „*bylo by dobře, kdyby Křemešník nebyl nadále obsazen duchovním.*“ ⁵⁴⁶

Od Bouškova odchodu v září 1953 zůstal Křemešník téměř rok bez kněze. Na bohoslužby dojížděl (kromě období od ledna do dubna 1954) emeritní katecheta Vojtěch Talafous⁵⁴⁷ z Pelhřimova, do pamětní knihy ovšem nezapisoval. Václav Bureš,⁵⁴⁸ jeden z jeho nástupců, o něm uvedl, že „*kdyby byl rozumný a měl trochu zájmu o lidské duše a o Křemešník, mohl by jako pensista na Křemešníku bydlet a vykonávat tam bohoslužby. Ale on se nemůže rozloučit s pohodlným životem pensisty (...)*“ ⁵⁴⁹

1. srpna 1954 se na Křemešník nastěhoval František Hlavín,⁵⁵⁰ o němž máme k dispozici pouze pár slov jeho nástupce. K 1. červnu 1955 byl přeložen do Jarošova nad Nežárkou.⁵⁵¹ Na dlouhou dobu posledním knězem, žijícím na Křemešníku, se stal Jiří Mráz; křemešnickou faru však obýval pouze od června do září 1955.⁵⁵² Symbolicky bylo ukončení působení stálých křemešnických expozitů demonstrováno převezněním křemešnických pamětních knih na pelhřimovské děkanství, k němuž dal krajský archivář příkaz už na jaře 1954.⁵⁵³ V jejich vedení pak pokračovali pelhřimovští děkani,

⁵⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 154.

⁵⁴⁶ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 15.

⁵⁴⁷ Talafous působil v Pelhřimově nejpozději od roku 1934. Na Křemešník dojížděl už po Tatzauerově smrti, znovu po náhlém přeložení Václava Jaloveckého a poté opět od září 1953. Kvůli neshodám s pelhřimovským děkanem Tichým však od ledna 1954 jeho cesty na Křemešník ustaly; obnovil je až v dubnu. ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 142.

⁵⁴⁸ Viz poznámka č. 554.

⁵⁴⁹ Bureš ovšem zároveň přiznával, že život na Křemešníku není snadný a „*vyžaduje určité oběti.*“ Odsuzující slova na Talafousův účet pravděpodobně ovlivnil napjatý vztah obou mužů. Talafous údajně proti Burešovi popouzel některé věřící a rozhlašoval o něm, že je „*služebník rudých.*“ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 60; ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 154.

⁵⁵⁰ František Hlavín (1912–1985), původně působil v Žinkovech u Klatov, od 11. září 1950 do 5. července 1951 byl internován v Želivě, odtud byl přemístěn do internačního tábora v Hájkou u Prahy. Zřejmě nebyl přímo ustanoven expozitou, ale pouze pelhřimovským kaplanem. Obýval však křemešnickou faru a sloužil zde nedělní bohoslužby. Byl označován jako „*reakční kněz.*“ ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 154, 174; SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1091, kart. 680, fol. 78; TAMTÉŽ, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 74; SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1228, kart. 704, fol. 10; J. COUFALOVÁ, *Želiv*, s. 89.

⁵⁵¹ Václav Bureš, jeden z jeho nástupců, o něm napsal, že „*o Křemešník valného zájmu neměl a nic pro něj neudělal. Jeho ideálem bylo jít do výroby, kde si víc vydělá.*“ Do Jarošova údajně odmítl nastoupit s odůvodněním, že se musí nervově léčit. ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 154.

⁵⁵² Jiří Mráz působil jako prachatický kaplan. Jeho přeložení na Pelhřimovsko coby výpomocného kněze pro Chvojnov bylo pouze dočasné – tři měsíce vypomáhal sloužením bohoslužeb na Křemešníku a v Chvojnově. TAMTÉŽ, s. 155.

⁵⁵³ TAMTÉŽ, dopis vložený mezi stranu 155 a 156.

jako první z nich Václav Bureš.⁵⁵⁴ Na Křemešník dojížděl v době neobsazení křemešnické expozitury, a to od konce listopadu 1955 do 1. července 1968. Na stránkách pamětní knihy také stručně (a velmi kriticky) shrnul dobu působení svých předchůdců (od V. Boušky po F. Hlavína); celkem popsal třináct stran. Uprázdňení expozitury mělo za následek rovněž snížení počtu sloužených bohoslužeb, které už se nekonaly každý den, ale pouze v neděli.⁵⁵⁵ Pan Josef Nechvátal vzpomíná, že právě odchod posledního stálého kněze z Křemešníku poutnímu místu velmi ublížil.⁵⁵⁶

Pohled církevních tajemníků na Václava Bureše nebyl jednoznačný – Jaroslav Vavřina o něm roku 1950 napsal, že „*je vůbec jedním [jediným] slušným duchovním na pelhřimovském okrese.*“⁵⁵⁷ Naopak jeho nástupce J. Pavlíček se o Burešovi o rok později vyjádřil kriticky: „*V besedách duchovních i v rozhovoru se mnou se staví jako pokrokový kněz, ale jak je vydět (sic!) projevuje se právě jeho postoj v kostele, kde má k věřícím promluvit o naší budovatelské práci a míru a zámyslně mlčí.*“⁵⁵⁸ O dva měsíce později však Pavlíček navrhl Bureše jako vhodného kandidáta na „*výkonnostní odměnu*“⁵⁵⁹ a v červnu 1954 byl opět označen jako „*nejlepší duchovní na okrese pelhřimovském*“,⁵⁶⁰ což mohlo významně přispět k jeho jmenování pelhřimovským děkanem, k němuž došlo 1. srpna 1954.

VI. 1. 2. Omezování náboženské svobody na Pelhřimovsku a na Křemešníku

Náboženská svoboda byla na Křemešníku v padesátých letech narušována mnoha způsoby, mezi něž patřilo například překládání bohoslužeb. Oficiálně bylo

⁵⁵⁴ Václav Bureš (1911–1984), na kněze vysvěcen 1939, poté působil v Červené Řečici (1939–1954). 1. srpna 1954 nahradil na postu pelhřimovského děkana Antonína Tichého, jenž byl přeložen „*na trvalý odpočinek.*“ V této funkci setrval až do 5. února 1970, kdy byl stížen mrtvicí. SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2763, kart. 1938 (osobní evidenční karty), fol. 8; TAMTÉŽ, inv. č. 1091, kart. 680, fol. 82; ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 167.

⁵⁵⁵ Od roku 1957 také na Křemešníku dočasně přestala být sloužena oblíbená půlnoční mše, roku 1958 na následující dva svátky vánoční dorazilo vždy něco přes padesát lidí; průměrná návštěva nedělních mší se pohybovala mezi třiceti až padesáti osobami. SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1086, kart. 680, fol. 76, 79.

⁵⁵⁶ SAA, Rozhovor s J. Nechvátalem.

⁵⁵⁷ MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1795, kart. 770, fol. 5.

⁵⁵⁸ TAMTÉŽ, fol. 39.

⁵⁵⁹ Podle Pavlíčka si Bureš odměnu zasloužil jako jeden ze dvou kněží v okrese, zatímco ostatní duchovní nepřicházeli v úvahu, neboť se „*pod různými záminkami vyhýbají úkolům, které kněz na vesnici má.*“ Bureš byl chválen za svoji účast na brigádách (především v neděli, kdy byl kvůli urychlení sklízně pravidelně udílen dispens od pracovního klidu) i na promítání sovětských filmů, rovněž za kázání zaměřená na „*budování socialismu a nutnost zachování míru.*“ Někteří věřící však podle OCT nebyli s takovýmto obsahem kázání spokojeni a tvrdili, „*že bude-li takto vést svá kázání, nebudou do kostela chodit.*“ Roku 1954 byl jmenován arciknězem. SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1091, kart. 680, fol. 31, 69; TAMTÉŽ, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 47, 58.

⁵⁶⁰ TAMTÉŽ, inv. č. 1091, kart. 680, fol. 89.

zdůvodňováno nutností včasného dokončení zemědělských prací; jindy se musely mše přesunout kvůli volbám nebo prvomájovým oslavám. Výjimkou nebyly ani pracovní neděle, přičemž bohoslužby se obvykle měly konat v brzkých ranních hodinách – když například roku 1953 připadl první máj na pátek, v pracovní neděli 3. května musely mše skončit do půl osmé. V době špičkových žňových prací roku 1955 začínaly nedělní mše na Křemešniku už v pět hodin ráno; za těchto okolností slabá účast nepřekvapila.⁵⁶¹ Značně zasahováno bylo také do výuky náboženství. Ještě ve školním roce 1951/1952 se v pelhřimovském okrese na náboženství přihlásilo přes 99 % žáků. Jako velmi tristní označil OCT fakt, že své děti roku 1952 přihlásily asi dvě třetiny funkcionářů KSČ a učitelů.⁵⁶² V následujících letech se však zájem o výuku náboženství rok od roku snižoval; mezi roky 1955–1957 se přihlásilo vždy kolem 70 % žáků, roku 1959 jejich počet poprvé klesl pod 50 %. OCT přitom mezi nejreligióznějšími obvody uvedl „*Nový Rychnov (pod Křemešnikem) a Chvojnov*.“⁵⁶³

Překládání bohoslužeb a omezování výuky náboženství patřilo k běžným praktikám československé protináboženské politiky. Ta si brala za vzor Sovětský svaz, kde byla rovněž prováděna „*vědecká osvětová propaganda materialistického světového názoru, jejímž cílem je neustále zvyšovat uvědomělost pracujících mas a postupně je zbavovat náboženských předsudků*.“⁵⁶⁴ Určité zmírnění církevní politiky mělo přinést rozeslání usnesení ÚVKSSS „*O chybách v provádění vědecko-ateistické propagandy mezi obyvatelstvem*“, podepsané N. S. Chruščovem 10. listopadu 1954. Tento dokument přiznal, že místo ideologického přesvědčování nesprávně převládlo hrubé chování vůči duchovním a zasahování do činnosti církve, které však mohlo vést „*k utvrzení a dokonce i posílení (...) náboženských předsudků*.“⁵⁶⁵ Pod vlivem tohoto usnesení předseda československé vlády Viliam Široký v únoru 1955 prohlásil, že je nutné zvýšit důvěru pracujících věřících ke komunistické straně. Oproti dřívější době začal být kladen větší důraz na „*plány ateistické propagandy*“, sestavované církevními tajemníky, jež se snažily přesvědčit veřejnost o správnosti „*vědeckého světového názoru*“.⁵⁶⁶

⁵⁶¹ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 140, 155.

⁵⁶² Podle OCT je vidět, že „*většina referentů OV KSČ a učitelů škol není ještě sama s náboženskou otázkou vyrovnána*.“ SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1089, kart. 680, fol. 1.

⁵⁶³ Velká část přihlášených dětí prý navíc výuku zanedbávala a dala raději přednost biografu nebo pionýrským akcím, plánovaným záměrně v době výuky náboženství. TAMTÉŽ, fol. 26, 154; SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 89.

⁵⁶⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 1079, kart. 679, fol. 32.

⁵⁶⁵ TAMTÉŽ, fol. 32–33.

⁵⁶⁶ Součástí plánů ateistické propagandy byla organizace přednášek, uvedení vhodných filmů a divadelních her, ale rovněž snaha získat přechodové rituály do vlastních rukou díky ztraktivnější necírkevních sňatků, pohřbů a vítání občánků. TAMTÉŽ, fol. 50, 133–136.

Změna atmosféry byla patrná v českobudějovickém kraji, kde byla roku 1955 zaznamenána zvýšená aktivita duchovních i věřících.⁵⁶⁷ Nové podněty zaznamenaly ohlas i v pelhřimovském okrese, jak je patrné ze zápisů pelhřimovského církevního tajemníka: „*Uvolnění církevní politiky není naší kapitulací, ale taktikou (...) Masy věřících musíme ovlivňovat.*“⁵⁶⁸ Je však zřejmé, že polevení nenastalo ve všech případech, ale vždy záleželo na konkrétní oblasti a okolnostech, jak dokládá níže zmíněný zákaz kyvadlové dopravy a omezování procesí o křemešnické pouti roku 1955.⁵⁶⁹ Uvolnění vyvrcholilo roku 1956 v souvislosti s mezinárodní politickou situací; stěžejní roli zde sehrál únorový dvacátý sjezd Komunistické strany Sovětského svazu a Chruščovova kritika kultu Stalinovy osobnosti. V červnu 1956 došlo v ČSR ke zrušení Státního úřadu pro věci církevní, jehož agenda přešla pod ministerstvo školství a kultury.⁵⁷⁰

Ani po nástupu komunistů k moci neustaly autobusové zájezdy na Křemešník, jejichž počátek byl spojen s rokem 1938 a rychlým proslavení románem *Na krásné samotě*. Existovala pro ně však přísná pravidla – podle oběžníku SÚC z 16. července 1952 musely být hlášeny okresnímu církevnímu tajemníkovi; pokud se jednalo o cestu do jiného okresu, bylo nutné oznámení oběma okresním tajemníkům; v případě výpravy do jiného kraje se měla záležitost řešit přes krajské církevní tajemníky. V praxi to znamenalo, že řada takových cest byla zakázána, jako například exkurze z Louňovic pod Bláníkem, plánovaná na 7. září 1952.⁵⁷¹ Postupně byl ovšem nalezen způsob, jak tato nařízení obejít – oficiálně „turistické zájezdy“ mířily do jiných lokalit, ve skutečnosti se jejich cílem stávala poutní místa. Touto cestou si někteří věřící mohli vynahradit omezování tradičních poutí, přičemž tato praxe neunikla pozornosti církevních tajemníků, ale zřejmě proti ní nedokázali účinně zakročit.⁵⁷² 26. dubna 1953

⁵⁶⁷ Podle církevních tajemníků se v souvislosti s politickými událostmi zvýšilo sebevědomí duchovních, kteří „*chtějí dělat v rámci poutí slavnostnější mše.*“ Na oficiálních poradách sice krásnými slovy mluvili o míru, ale za zády OCT se snažili oživit náboženský život. SOA Třeboň, f. KNV ČB II, inv. č. 1350, kart. 691, fol. 500.

⁵⁶⁸ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1079, kart. 679, fol. 142–143.

⁵⁶⁹ Jako další příklad může sloužit nepovolení průvodu na Bílou sobotu v rozsahu předcházejících let, k němuž došlo v Božejově u Pelhřimova roku 1955. TAMTÉŽ, inv. č. 1086, kart. 680, fol. 50.

⁵⁷⁰ S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 31.

⁵⁷¹ KCT z Pražského kraje neměl proti zájezdu námitky, jihlavský KCT ho však zamítl s poukazem na špatnou církevně-politickou situaci v oblasti kolem Křemešníku. MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 64, 74–75.

⁵⁷² Tato strategie byla „odhalena“ například církevním tajemníkem z Týna nad Vltavou roku 1954 v souvislosti s poutním místem Bechyně, ale také pelhřimovským církevním tajemníkem, který uvedl, že ČSAD „*pod rouškou vlastivědných zájezdů*“ pořádá „*navštěvy poutních míst.*“ Potvrdil ji i pamětník J. H.: „*Napsalo se, že se bude konat zájezd, a jelo se na Křemešník.*“ Zdeněk DEMEL, *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945–*

na nejvyšší bod Pelhřimovska zavítaly dva autobusy, přivázející návštěvníky z Jihlavska, kteří „*naplnili všechny lavice a ještě stáli*.“⁵⁷³ Václav Bouška je označil jako skutečné poutníky, neboť prosili o požehnání a modlili se křížovou cestu. Větší počet výprav byl na Křemešníku zachycen až ve druhé polovině padesátých let.

V průběhu padesátých let se rovněž objevovaly stále nové a často velmi promyšlené restriktce křemešnických poutí. Na hlavní pouť 8. června 1952 přesto dorazilo asi deset tisíc lidí, tedy přibližně o dva tisíce víc než minulého roku. Tato vzestupná tendence byla ve srovnání s jinými poutními místy spíše výjimkou;⁵⁷⁴ Křemešník tohoto roku účastí dokonce předčil slavnou Svatou Horu⁵⁷⁵ a českobudějovický KCT si už pochvaloval, že poutě „*zcela zanikají a nebude dlouho trvat a zaniknou jako takové docela (...)*“⁵⁷⁶ Jihlavský KCT odhadoval, že asi jen polovina těch, kteří na Křemešník přišli, mohla být považována za skutečné poutníky – jednalo se především o zbožné venkovské ženy.⁵⁷⁷ V následujících letech byl v této otázce ještě skeptičtější.⁵⁷⁸ Hlavní poutní mši sloužil červenořečický duchovní Václav Bureš, jehož kázání mělo ryze církevní obsah. Sice přišlo i dost mladých lidí, ale ti se jevíli spíše jako výletníci, zlákaní křemešnickou přírodou a přítomností tradičních stánků a zábavních podniků. Jediná větší autobusová výprava přicestovala z Jihlavy; na poutní vrchol se dalo dostat také kyvadlovou autobusovou dopravou z Pelhřimova, zajišťovanou ČSAD.⁵⁷⁹ Ještě v létě 1952 ovšem byla s ČSAD uzavřena „*dohoda o spolupráci s KCT a OCT při povolování pouťových autobusových zájezdů*“,⁵⁸⁰ která měla být dodržována až roku

1989 na příkladu jihočeského regionu, Brno 2008, s. 202; SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2756, kart. 1927, fol. 48; SAA, Záznam rozhovoru s panem J. H., uskutečněný 5. února 2018 (dále Rozhovor s J. H.).

⁵⁷³ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 139.

⁵⁷⁴ Křemešník byl jediným poutním místem v kraji, kde počet příchozích na hlavní pouť vzrostl – všechna ostatní zaznamenala pokles účasti, některá dokonce o polovinu (Pohled, Montserrat). Příčinu zvýšeného zájmu o Křemešník bychom možná mohli hledat také v aktivním působení expozity Jaloveckého. Následujícího roku však v počtu poutníků Křemešník zastínila Zelená Hora, podle KCT hlavně díky velkému množství atrakcí a stánků, jež přilákaly mladé lidi. MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 76, 86.

⁵⁷⁵ Na tuto pouť totiž oproti osmdesáti tisícům poutníků z roku 1948 tentokrát dorazilo pouze pět tisíc lidí. Příčina tohoto drastického poklesu zřejmě tkvěla v neposkytnutí autobusů věřícím, kteří se na pouť tradičně sjížděli ze vzdálených oblastí. Velký úpadek zažívala také pohraniční poutní místa, z nichž některá byla úplně zničena, jako například kostel Panny Marie Pomocné u Zlatých Hor. J. ŠEBEK, *Poutní tradice*, s. 201; Z. DEMEL, *Pod dohledem*, s. 203.

⁵⁷⁶ Z. DEMEL, *Pod dohledem*, s. 202.

⁵⁷⁷ Pro zbožné starší ženy se ve zprávách církevních tajemníků vžilo označení „*svíčkové báby*“.

⁵⁷⁸ Roku 1955 psal už o pouhé pětině příchozích coby skutečných poutníků; odhad pro celý Jihlavský kraj zakládal na počtu návštěvníků kostela. MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 113.

⁵⁷⁹ TAMTÉŽ, fol. 71–72, 76–77.

⁵⁸⁰ Podle této dohody nemělo ředitelství ČSAD autobusy na poutě poskytovat, „*poněvadž reakce zneužívá a organizuje tyto zájezdy s nepřátelským úmyslem*.“ OCT byli zároveň důvěrně instruováni,

1953. Zástupci státní automobilové dopravy měli zájemcům takticky vysvětlit, proč autobusy nemohou být vypravovány, aniž by po pravdě přiznali, že se jedná o zákaz OCT a dochází tak k potlačování náboženské svobody. Tento postup se však často nezdařil.⁵⁸¹

Pro příští rok vydal SÚC nařízení, obsahující osm bodů, které musí církevní tajemníci o poutích v kraji zaznamenat.⁵⁸² Rovněž bylo v plánu jednat s Čedokem, aby nespojoval letní zájezdy s návštěvou poutních míst. Poklesu zájmu o poutě se podle návrhu KCT mělo docílit také značným omezením počtu prodejních stánků (zůstat měly jen ty poskytující občerstvení), zábavní podniky měly pro příště zcela zmizet. Tento návrh se ale nepodařilo uskutečnit. Byla sice uzavřena dohoda o omezení prodeje zboží na církevních poutích, k jejímu dodržování se ovšem státní podniky neměly – nechtěly si nechat ujít značný výtěžek.⁵⁸³

Na velkou pouť 31. května 1953 dorazilo asi pět tisíc osob, tedy o polovinu méně než roku 1952. Pouhý den před poutí, v sobotu 30. května, totiž byla vyhlášena měnová reforma, která poznamenala mnoho obyvatel Československa. Obchodní podniky navíc prováděly inventuru a na Křemešník tak nezavítal žádný stánkař ani jediný zábavní podnik. Díky loňské dohodě s ČSAD se také se podařilo omezit (byť zřejmě ne zcela) autobusovou dopravu na pouť.⁵⁸⁴ Přesto byl v neděli kostel poutníky opět přeplněn; došlo i na populární sloužení tří mší zároveň u trojstranného oltáře, „*aby byla dodržena stará tradice.*“⁵⁸⁵ Na křemešnickou pouť jako na jedinou pouť v kraji dorazilo aspoň nějaké procesí – věrnost zachovali Jihlavané, kteří jako obvykle dorazili až v neděli odpoledne v průvodu s korouhvemi a poté na poutním místě přenocovali.⁵⁸⁶

že „vy jako církevní tajemníci nebudete mít k případným žádostem (...) podstatných námitek, a to z důvodů taktických.“ MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 77–78; SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1086, kart. 680, fol. 3.

⁵⁸¹ Příkladem může být případ neposkytnutí poutního autobusu na křemešnickou pouť, o který měli humpolečtí věřící zájem roku 1956. Navzdory instrukcím a svému členství v KSC jim prý zástupce ČSAD sdělil, že OCT jim autobus zakázal a připravil tak podnik nejméně o deset tisíc korun. MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 106.

⁵⁸² Jednalo se o data významných poutí, záznam o účasti ve srovnání s minulým rokem, podíl věřících a pouhých návštěvníků, podíl mládeže, organizace dopravy (vypravení zvláštních autobusů nebo vlaků), dodržení dohody s ČSAD o povolování zájezdů na poutě, přítomnost prodejních stánků a zábavních podniků, účast duchovních a jejich kázání a návrhy na omezení poutí v příštím roce. TAMTÉŽ, fol. 78.

⁵⁸³ TAMTÉŽ, fol. 76–78, 86, 100.

⁵⁸⁴ K dispozici máme pouze hlášení KCT o průběhu poutí v celém kraji, zprávu pelhřimovského OCT se nepodařilo dohledat. TAMTÉŽ, fol. 86–87.

⁵⁸⁵ Právě toto sloužení tří mší najednou bylo jednou z příčin obliby putování na Křemešník. ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 146.

⁵⁸⁶ TAMTÉŽ, s. 137, 141, 146; MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 87.

Další oblíbenou strategií, jež měla snížit účast na poutích, se stalo uspořádání jiné atraktivní akce v den pouti. 13. června 1954 se měl souběžně s křemešnickou poutí v Pelhřimově konat studentský majáles, organizátoři ho však právě kvůli pouti zrušili.⁵⁸⁷ Na poutní místo podle situační zprávy OCT přišlo asi sedm až osm tisíc lidí. Řada věřících přicestovala autobusem z Prahy a okolí, dále pak z Moravy. Obyvatele Pelhřimovska přepravovali řidiči autobusů z vlastní iniciativy, bez vědomí a svolení ČSAD.⁵⁸⁸ Hlavní poutní kázání měl ThDr. Josef Hlavnička,⁵⁸⁹ duchovní správce z Nové Cerekve. Vyšší účast podle OCT způsobila mimo jiné zvěst, že na Křemešníku se budou prodávat přebytky zemědělských produktů. Z pelhřimovského okresu sice své stánky na pouti díky zásahu ONV umístila jen Jednota z Nového Rychnova a Vyskytné, „*ale zato přijela spousta prodejen státního obchodu z Brna, Prahy, Jihlavy, Humpolce a dalších okresních měst. Jestliže chceme nějakým způsobem nenápadně omezovat církevní slavnosti a poutě, tak by bylo třeba, aby SÚC projednal tuto otázku s ministerstvem vnitř. obchodu a dosáhl tak, aby poutě byly obesílány jen v omezeném počtu podle pokynů domácího ONV.*“⁵⁹⁰

Ačkoli Křemešník od Tatzauerovy smrti postrádal stálého duchovního, stále sem přicházelo značné množství poutníků. Krajský církevní tajemník si 8. dubna 1955 postesknul, že na Křemešníku se věřících „*sejde stejně velké množství, ať uděláme opatření jakékoliv.*“⁵⁹¹ Potvrdila to i pouť z 5. června 1955. Účast se podle KCT pohybovala kolem třinácti tisíc osob. Oproti loňským deseti tisícům tedy počet příchozích vzrostl, a to navzdory tomu, že se ve stejný den v Jihlavě konala krajská spartakiáda. Více než dvojnásobně tentokrát Křemešník předčil dvě nejnavštěvovanější poutní místa sousedního českobudějovického kraje, Římov a Lomec u Vodňan.⁵⁹² KCT

⁵⁸⁷ Tento postup KCT schválil, a to vzhledem k tomu, že ani na jiných místech v kraji se tyto „protiakce“ nijak zvlášť neosvědčily. Například v Dačicích byla 18. července 1954 uspořádána okresní mírová slavnost, jíž se zúčastnilo asi tisíc lidí, zatímco na pouť do nedalekého Kostelního Vydří dorazily čtyři tisíce návštěvníků. MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1795, kart. 770, fol. 131.

⁵⁸⁸ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 37, 61.

⁵⁸⁹ Josef Hlavnička (1909–?) byl v kádrových posudcích hodnocen velmi kladně. V křemešnickém kázání se podle OCT „*zaměřil na mírové budování a nelze kázání nic výtknout.*“ V únoru 1955 si však dovolil neposlat povinný písemný diskusní příspěvek na okresní konferenci obránců míru, a to se zdůvodněním, že tento námět „*byl už tolik prodiskutován na tolika schůzích a tolikrát v tisku, že by to bylo nutně jen opakováním toho, co už mnohokrát a mnohými způsoby řečeno a napsáno bylo.*“ Roku 1961 byl hodnocen jako nejreakčnější duchovní pelhřimovského okresu. TAMTÉŽ, inv. č. 1091, kart. 680, fol. 89; TAMTÉŽ, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 37, 64; TAMTÉŽ, inv. č. 2763, kart. 1938 (personální záležitosti), fol. 20.

⁵⁹⁰ TAMTÉŽ, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 37.

⁵⁹¹ MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1795, kart. 770, fol. 129.

⁵⁹² Zatímco jindy do Římova přicházelo kolem patnácti tisíc poutníků, tentokrát jich navzdory pěknému počasí dorazilo necelých pět tisíc, na poutní místo Lomec asi čtyři tisíce. SOA Třeboň, f. KNV ČB II, inv. č. 1356, kart. 698, fol. 8.

však tento fakt omlouval tím, že pouť stejně ztratila svůj původní náboženský charakter, což podle něj doložil nízký počet procesí i množství lidí v kostele – za celou neděli se jich tam vystříдалo kolem tisíce. Zpovídat se sice začalo už před šestou hodinou ranní, o svátost smíření ovšem projevilo zájem nejvýš tři sta lidí. Navíc se prý (stejně jako předchozího roku) roznesla zvěst, že se bude jednat o poslední pouť, protože se na Křemešniku má začít těžit uran,⁵⁹³ a tak mohla řada lidí přijít jen ze zvědavosti.⁵⁹⁴

Hlavního poutního kázání se ujal českobudějovický kapitulní vikář Antonín Titman,⁵⁹⁵ jenž byl k tomuto zodpovědnému úkolu vybrán krajským církevním tajemníkem⁵⁹⁶ a podle něj se jej zhostil „více než dobře.“⁵⁹⁷ Na křemešnickou pouť dorazilo pět procesí, zatímco na Zelenou Horu a do Pohledu ani jediné. Poutníci v průvodu přišli například z nedalekého Chvojnova, ale pouze pod podmínkou, že půjdou „nejkratšími cestami.“⁵⁹⁸ Podobně i tradiční procesí Jihlavanů bylo tentokrát omezeno, nesměl se konat průvod přes město. Následující roky mohli Jihlavští zřejmě vyrážet až od kříže za hřbitovem.⁵⁹⁹ Už v sobotu připutovalo procesí ze sedmdesát kilometrů vzdálené Osové Bítýšky.⁶⁰⁰ ČSAD však dodržela dohodu, takže se podařilo omezit autobusovou dopravu a na Křemešník dorazily pouhé dva autobusy, jeden z Jihlavského a druhý z Pražského kraje. Kyvadlová doprava z Pelhřimova rovněž nebyla povolena. Zájemci o pouť tak museli využít vlastní dopravní prostředky, jichž se na Křemešniku shromáždilo značné množství: na dvě stě osobních automobilů, pět set motorek a tři sta jízdnic kol.⁶⁰¹

Za největší nešvar této pouti považoval KCT skutečnost, že „*byl odbýván o tamní pouti velký trh, na němž bylo možno obdržeti všechno zboží snad mimo výrobky*

⁵⁹³ Blíže viz s. 102.

⁵⁹⁴ KCT odhadoval, že na poutích v kraji se letos asi pětina příchozích dala považovat za skutečné poutníky (bráno podle návštěvy kostela). MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 113, 117–119.

⁵⁹⁵ Antonín Titman (1910–1970), kapitulní vikář českobudějovické diecéze v letech 1953–1968. V době internace biskupa Hloucha byl právě on nejvyšším představitelem diecéze; stal se symbolem kolaborace s komunistickým režimem. M. WEIS, *Osudy katolické církve na jihu Čech – diecéze v období správy kapitulním vikářem Antonínem Titmanem*, s. 76–82 [online], dostupné z <https://studiatheologica.eu/pdfs/sth/2002/04/08.pdf>, [cit. 10. 8. 2018]; KOL., *S úctou a láskou: k 100. výročí narození ThDr. Jaroslava Kadlece*, Veselá 2011, s. 71.

⁵⁹⁶ Formálně ho však musel na Křemešník poníženým dopisem pozvat pelhřimovský děkan. SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1086, kart. 680, fol. 59.

⁵⁹⁷ MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 113.

⁵⁹⁸ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1086, kart. 680, fol. 32.

⁵⁹⁹ O. MED, *Svatojakubské anály*, s. 99–100, 105.

⁶⁰⁰ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 61.

⁶⁰¹ ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 154; MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 114, 117, 119.

strojírenského průmyslu.“⁶⁰² OCT poukázal na větší množství zábavních podniků než v jiných letech; stánků podle něj „*bylo tolik, že se na prostranství nemohly vejít.*“⁶⁰³ Na pouti prodávali nejen obchodníci sdružení v Okresním svazu spotřebních družstev (čtyřicet dva stánků) nebo v národním podniku Pramen (sedmnáct stánků), ale například i dvanáct soukromých obchodníků. Podle OCT „*tito trhovci prodávali odlišné zboží nežli Jednota nebo Pramen, toto zboží bylo více občany vyhledáváno.*“ KCT byl přitom přesvědčen, že velkou část přichozích každoročně přilákal právě široký výběr zboží; dále pak pouťové atrakce a taneční zábava. Pokud by byly tyto doprovodné složky odstraněny, změnil by se podle něj poutě na záležitost hrstky starých zbožných žen. Zároveň si byl vědom, že řada poutníků přichází kvůli vědomí kontinuity s předchozími generacemi: „*Tradice, zvyk děděný z pokolení na pokolení navštěvovati poutní místa, jelikož nebylo dříve jiných možností společenských shromáždění – to udržuje ještě poměrně vysoké účasti o poutích.*“ Jako úspěšná se projevila strategie v táborském okrese, kde byla účast na jedné z poutí v červnu 1953 snížena konáním družstevních trhů Jednoty týden před ní. Na pouť pak už nedorazily žádné stánky.⁶⁰⁴ Na Křemešniku však zřejmě k ničemu podobnému nedošlo.

Během křemešnické pouti 27. května 1956 přišlo podle pelhřimovského děkana Bureše až dvacet tisíc lidí, OCT strážlivěji hovořil o třinácti až šestnácti tisících. Podle zprávy KCT se v kostele na všech nedělních mších i mimo ně vystřídalo asi patnáct set věřících. Účast se každopádně oproti předchozímu roku značně zvýšila, podobně jako na jiných poutích v Jihlavském kraji; příčinu spatřoval KCT v momentální politické situaci. Mezi lidmi se navíc rozšířila zvěst, že na pouť přijede českobudějovický biskup, „*ale ti, kteří tam snad přišli letos proto, aby (...) slyšeli biskupa, možná podle nadějí některých poutníků reakčně řečníciho, byli zklamáni.*“⁶⁰⁵ Opět totiž dorazil českobudějovický vikář Antonín Titman, jenž podle KCT pronesl nejlepší ze všech poutních kázání v kraji. „*Nabádal věřící k oddanosti našemu státnímu zřízení a poctivé práci a boji za světový mír.*“⁶⁰⁶ Téma kázání krajský církevní tajemník s Titmanem

⁶⁰² Jeden stánek patřil také prodejcem liberecké bižuterie, další obchodníkům se svatými obrázky z Příbrami. Pelhřimovským bylo sice nařazeno, aby na Křemešník umístili pouze stánky s nejnětnejším obcerstvením, ale ti příkaz obešli a údajně na KVKSC získali ústní souhlas k prodeji jakéhokoli zboží; vymluvili se na nutnost splnění plánu. MZA Brno, f. KNV Jihlava, fol. 114, 117–119.

⁶⁰³ Bylo jich napočítáno sedmdesát jedna. TAMTÉŽ. Platí pro celý odstavec.

⁶⁰⁴ Autor bohužel nevedl, o jakou pouť se jednalo. Z. DEMEL, *Pod dohledem*, s. 202.

⁶⁰⁵ MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 100, 105–107; ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 155.

⁶⁰⁶ MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 100.

probral již na společné dubnové poradě. Zároveň však poznamenal, že „*snad by bylo bývalo vhodnější, kdyby se vyhýbal více ve svém kázání častému užívání našeho politického názvosloví a přioděl svá slova náboženštěji. V průběhu kázání odešlo asi padesát posluchačů z kostela (...) Po kázání bylo slyšet ojedinělé hlasy, že to, co slyšeli od kazatele, slyší na veřejných schůzích a nemusí navštěvovat poutní místa. To se jednalo jistě o tzv. věřící, kteří navštěvují poutní místa proto, aby tam slyšeli posilu pro své reakční smýšlení.*“⁶⁰⁷

Procesí dorazilo znovu pět, jedno z Chvojnova a ostatní z moravské strany Českomoravské vrchoviny. Pět bylo také zájezdních autobusů. ČSAD tentokrát opět organizovala kyvadlovou dopravu z Pelhřimova, letos navíc poprvé kyvadlově jezdily autobusy i z Nové Cerekve a Horní Cerekve. Na křemešnické pouti (stejně jako vloni) nechybělo ani značné množství stánků, poutových atrakcí se dostavilo dvacet devět.⁶⁰⁸ KCT ve své zprávě zmínil, že tentokrát nebyla učiněna žádná opatření proti dopravě na poutní místa nebo prodeji zboží. Jakákoli úřední omezování poutí by podle něj nebyla vhodná, „*jelikož by nám nepřinesla žádného politického užitku.*“⁶⁰⁹ Rovněž sešlo z většiny akcí, plánovaných souběžně s poutěmi. V Pelhřimově se měl v den křemešnické pouti konat studentský majáles, opakoval se však scénář z roku 1954: majáles „*byl odřeknut – soudruzi se lekli poutní konkurence.*“⁶¹⁰ Proběhlo pouze několik závodů branné zdatnosti v menších obcích, v Humpolci byly zorganizovány krajské přebory v kopané a v házené.⁶¹¹

Kromě hlavní pouti byla po celou dobu padesátých let slavena také malá pout', spojená s žehnáním pramene. Ačkoli účast na ní zřejmě nebyla nijak vysoká (v roce 1956 bylo zmíněno sto příchozích), stále bylo zvykem žádat alespoň jednoho dalšího kněze o výpomoc, podobně jako při oktávu. Dále byla zachována i anenská pout', která

⁶⁰⁷ Kázání bylo přítomno celkem asi čtyři sta padesát lidí. TAMTÉŽ, fol. 105.

⁶⁰⁸ Ve stáncích se prodávalo nejen tradiční poutové zboží a sladkosti, ale také textil a předměty široké potřeby. Z atrakcí dorazily kolotoče, houpačky, cirkus, zápasnická aréna a střelnice. TAMTÉŽ, fol. 105–107.

⁶⁰⁹ Jediné, co se podle něj dalo ovlivnit, byl výběr kazatele a zpovědníků. TAMTÉŽ, fol. 106.

⁶¹⁰ „Poutní konkurencí“ zvyšovala domnělá přítomnost českobudějovického biskupa. Organizátoři se údajně obávali, že by na majálesu prodělali. Pouze souběžně s poutí v Pohledu se podařilo uskutečnit protiakci: v Havlíčkově Brodě probíhaly oslavy stého výročí úmrtí Karla Havlíčka Borovského. Plánovaný účinek se však nedostavil – dokonce i někteří funkcionáři a členové KSČ upřednostnili raději pohledskou pout'. TAMTÉŽ, fol. 100, 106–107.

⁶¹¹ TAMTÉŽ, fol. 108.

se podle zápisu z roku 1959 dala považovat pouze za lokální záležitost. Svatováclavská pouť v tomto období v pramenech zmiňována nebyla.⁶¹²

Omezování náboženské svobody se netýkalo jen římských katolíků – pod dozorem se ocitly i nekatolické církve a neuznané sekty, mezi něž byli řazeni například adventisté sedmého dne. Svůj sbor měli v Horní Cerekvi, vzdálené od Křemešníku asi deset kilometrů. Jejich činnost byla zakázána roku 1952, k obnově církve došlo roku 1956. K nekatolickým církvím se podle údaje z roku 1954 na Pelhřimovsku hlásily necelé dva tisíce lidí (oproti více než osmnácti tisícům katolíků),⁶¹³ přičemž nejsilnější pozici měli evangelíci, následovala Církev československá a nejméně početná církev bratrská.⁶¹⁴

VI. 2. Snahy o nové využití Křemešníku

Období padesátých let se neslo ve znamení budovatelských snah a turistickému ruchu na Křemešníku nijak nepřálo. Po zabrání dřevěné vyhlídkové věže armádou se dostal na řadu zdejší oblíbený hostinec – v prosinci 1950 byl uzavřen a do 1. července 1953 tu fungovalo středisko pracujícího dorostu. Poté byla budova využívána jako politická škola OV KSC a následně sloužila jako účetní škola družstva Jednota. Součástí střediska pracujícího dorostu byl také internát a někteří jeho chovanci chodili do kostela na mše.⁶¹⁵ Podle slov pamětníka J. H.⁶¹⁶ se jednalo o učně pelhřimovského Agrostroje, kteří z Křemešníku do tohoto podniku dojížděli na praxi. Škola navíc pro své účely zabrala i obě křemešnické vily. Později byly v místním internátu ubytované budoucí prodavačky, žákyně účetní školy. Ty z nich, které se vyučily roku 1955, na Křemešník dodnes každoročně jezdí zavzpomínat a prohlédnout si kostel.⁶¹⁷ Jihlavské periodikum *Jiskra* zveřejnilo roku 1958 pochvalný článek: žákyně křemešnické školy totiž „*slibily XI. sjezdu komunistické strany, že do jeho zahájení brigádnicky provedou výsadbu lesa o výměře 2, 2 ha. Odpracovaly přitom celkem 1500 normohodin a svůj závazek již čestně splnily.*“⁶¹⁸

⁶¹² Účast na oktávu různě kolísala, k dispozici máme údaj o dvou stech poutnicích z roku 1953 a pěti stech z roku 1954. SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 31, 36, 89; ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 159.

⁶¹³ Katolíci však byli dělení na „*skutečně věřící*“, „*vlažné*“ a „*matrikové*“. SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1089, kart. 680, fol. 5.

⁶¹⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 1082, kart. 679, fol. 1, 5; TAMTÉŽ, inv. č. 1088, kart. 680, fol. 3.

⁶¹⁵ ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 126, 128, 134, 137, 157; SAA, Rozhovor s B. Zmátkem.

⁶¹⁶ Pan J. H. (1941), od roku 1967 stálý obyvatel Křemešníku; rovněž bývalý křemešnický kostelník a průvodce, který se aktivně účastnil oprav poutního areálu.

⁶¹⁷ SAA, Rozhovor s J. H. ze 7. června 2018.

⁶¹⁸ *Jiskra*. Orgán krajského výboru KSC v Jihlavě 40, 1958, č. 43, s. 5.

V této době se rovněž objevil návrh hledat kolem Křemešníku uran, jenž zřejmě souvisel s potvrzením mírné radioaktivity křemešnické studánky.⁶¹⁹ Podle pana B. Zmátla zde průzkumy probíhaly v první polovině padesátých let, ale pokud zde vůbec nějaký uran byl nalezen, nejednalo se o množství, které by bylo dostatečně lukrativní.⁶²⁰ Navzdory tomu se zvěsti o případné těžbě uranu dostaly do povědomí veřejnosti, takže je ještě v osmdesátých letech zmínil humpolecký rodák Ivan Martin Jírouš ve své slavné básnické sbírce *Magorovy labutí písně*.⁶²¹

⁶¹⁹ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 109.

⁶²⁰ SAA, Rozhovor s B. Zmátlem.

⁶²¹ "Vl v Pelhřimově kdejaký buran / Křemešník zbourají našli tam uran". Ivan Martin JIROUS, *Magorovy labutí písně*, Praha 2006, s. 80.

VII. Křemešník 1957–1970

VII. 1. Křemešník církevní v posunu od temných let k rokům naděje

VII. 1. 1. Církevně-politická situace v okrese Pelhřimov a její vliv na Křemešník

Zatímco v první polovině padesátých let se církevní tajemníci v pelhřimovském okrese velmi rychle střídali, 1. července 1955 se situace stabilizovala přijetím Františka Kalkuse. Mezi červnem 1958 a zářím 1959 přestal post církevního tajemníka vykonávat, načež zůstalo místo OCT neobsazeno. Jeho práci dočasně zastal Josef Valenta, vedoucí odboru školství a kultury rady ONV, tento stav však nelibě nesli krajší představitelé, neboť ve chvíli, kdy církevní tajemník okresu chyběl nebo byl přezírán, „*nikdo z veřejných činitelů o duchovní politicky nepečoval a nepřiváděl je na myšlenku pozitivní spolupráce na budování socialismu.*“⁶²²

V šedesátých letech se na postu okresního církevního tajemníka vystřídali dva muži. Zřejmě už na konci roku 1960 se funkce ujal Milan Effenberger. Roku 1961 si ovšem postěžoval, že se nemohl plně věnovat své práci: dva týdny strávil na školení, šest týdnů na vojenské střední škole v Praze, dvanáct týdnů zabralo mimořádné vojenské cvičení a také si vybral tři týdny dovolené. Jako okresní církevní tajemník byl navíc zaměstnán jen na poloviční úvazek, takže nestíhal zpracovat požadované materiály. V únoru 1963 projevily nadřazené orgány velkou nespokojenost s Effenbergerovou prací, neboť jednal na vlastní pěst, bez projednání s nimi, což bylo vyhodnoceno jako nežádoucí.⁶²³ V prvním pololetí roku 1965 pravděpodobně sám odešel, takže církve na okrese zůstaly několik měsíců bez dozoru.⁶²⁴ 1. března 1966 ho nahradil František Hort.⁶²⁵ Zdá se, že patřil k nejvstřícnějším tajemníkům v historii Pelhřimovska – evangelického duchovního překvapilo, že na sebe vzal chybu svého předchůdce a omluvil se za ni;⁶²⁶ pozoruhodné bylo i jeho angažování při opravách církevních památek.⁶²⁷

Od roku 1960 se Pelhřimovsko stalo součástí Jihočeského kraje a okres Pelhřimov se výrazně zvětšil.⁶²⁸ KCT ve své zprávě z května 1962 uvedl, že „*nejreligióznějším*

⁶²² SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 4.

⁶²³ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 799, kart. 504, fol. 2, 10.

⁶²⁴ Effenbergerovy zprávy se vyznačovaly poměrně vysokou precizností, přesto se neubráníl některým hrubým pravopisným chybám. SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2753, kart. 1926 (směrnice), fol. 38.

⁶²⁵ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 799, kart. 504, fol. 76.

⁶²⁶ SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2756, kart. 1931 (výuka náboženství-statistika), fol. 19.

⁶²⁷ Bliže viz s. 157.

⁶²⁸ Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 480.

okresem v našem kraji je okres Pelhřimov a zvláště želivská oblast. V některých obcích této oblasti je duchovní hlavní vedoucí a rozhodující osobností.“⁶²⁹ Toto tvrzení doložily i četné statistické údaje, podle nichž se pelhřimovský okres ve všech sledovaných kategoriích (účast na bohoslužbách nebo na výuce náboženství; podíl církevních křtů, sňatků a pohřbů) dlouhodobě umisťoval na nejspodnějších příčkách⁶³⁰ v rámci Jihočeského kraje, který byl přitom sám hodnocen mezi českými kraji jako nadprůměrně religiózní.⁶³¹ Přispíval k tomu i fakt, že asi dvě stě členů KSČ posílalo své děti na náboženství, a to jak na počátku šedesátých let, tak roku 1968.⁶³² Ve zprávě krajského církevního tajemníka byl tento fakt zdůvodněn tím, že se dodnes jedná o převážně zemědělský kraj, kde ve městech žije jen třetina obyvatel. Bylo rovněž poukázáno na historické kořeny vysoké religiozity Pelhřimovska, kdy byla velká část okresu spravována řeholními řády, zejména želivskými premonstráty.⁶³³ Další vysvětlení přinesl dokument Osvětového ústavu v Praze „K některým otázkám vědecko-ateistické výchovy“ z roku 1962: „Velkou úlohu v síle religiozity určité oblasti hrají také poutní místa. Na Pelhřimovsku Želiv, Křemešník se svou zázračnou vodou, na Žďársku Zelená Hora a další. Oblast premonstrátského kláštera v Želivě patří k nejreligióznějším oblastem okresu. Ideologický vliv tohoto kláštera se bude ještě dlouhou dobu negativně projevovat v ukazatelích religiozity okresu.“⁶³⁴

Období konce šedesátých let se vyznačovalo značnou emancipací katolické církve, k níž kromě domácího politického vývoje přispělo i konání druhého vatikánského koncilu mezi roky 1962 a 1965. Mezi jeho důsledky patřilo především uzpůsobení liturgie moderní době, tedy sloužení mše čelem k lidu, využití národních jazyků nebo větší zapojení věřících při bohoslužbě. V českém prostředí mělo poselství koncilu uvést v život Dílo koncilové obnovy, jež roku 1968 nahradilo kolaborantské Mírové hnutí katolického duchovenstva.⁶³⁵ Už během roku 1967 však konal děkan Bureš liturgické konference, na nichž měli duchovní Pelhřimovska sjednotit slavení liturgie. OCT zachytil, že věřící na novinky reagovali kladně, a to napříč všemi generacemi; u mladých navíc vedly ke zvýšené návštěvě bohoslužeb.⁶³⁶

⁶²⁹ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 795, kart. 502, fol. 106.

⁶³⁰ Jelikož cílem vládnoucí moci bylo snížení počtu nábožensky založených občanů, okresy byly hodnoceny sestupně: ty s nejvyššími ukazateli religiozity se umisťovaly na posledních místech.

⁶³¹ TAMTÉŽ, fol. 63.

⁶³² TAMTÉŽ, fol. 64; SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2753, kart. 1926 (zprávy), fol. 84.

⁶³³ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 799, kart. 504, fol. 40–41.

⁶³⁴ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2756, kart. 1927, fol. 43.

⁶³⁵ S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 44–45.

⁶³⁶ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 799, kart. 504, fol. 78.

Náboženská aktivita vyvrcholila roku 1968, kdy docházelo ke zřizování farních rad z řad laiků a kostely se plnily více lidmi než dřív. Nezamezilo tomu ani častější sepisování „zpráv o církevně politické situaci na okrese“. OCT si stěžoval, že kněží „nejraději by jednali bez vědomí státního orgánu a nejvroucnějším přáním snad všech duchovních je zrušení funkce církevních tajemníků.“⁶³⁷ Zatímco ještě v nedávné době se duchovní na okrese chovali loajálně, nyní dva z nich zorganizovali podpisovou akci za odvolání církevních tajemníků, kterou podepsalo šest kněží. K růstu jejich sebevědomí nepochybně přispělo i znovuostravení řady biskupů, mezi nimi i českobudějovického Josefa Hloucha.⁶³⁸ Ten zbavil děkana Bureše funkce vikáře, a dokonce se jednalo o jeho přeložení, neboť „po celou dobu spolupracoval se státní správou.“⁶³⁹ Na zákrok KCT však k tomuto kroku nedošlo. Na okrese byla navíc po mnoha letech opět udílěna svátost biřmování, o níž věřící projevovali velký zájem: například v Pelhřimově ji roku 1969 přijalo přes sedm set lidí, podobný počet hlásil i Nový Rychnov. Reakcí na změněné poměry byl rovněž prudký nárůst počtu přihlášených dětí na výuku náboženství. Zatímco na počátku šedesátých let množství zájemců o tento předmět stále klesalo, od roku 1964 byla v tomto ohledu (s jednou malou výjimkou) zachycena vzestupná tendence, jež vyvrcholila roku 1968, kdy se na Pelhřimovsku přihlásilo téměř o 18 % víc žáků než předchozího roku. Menší nárůst pokračoval i následujícího roku.⁶⁴⁰ OCT v této souvislosti poznamenal, že „bylo tu skutečně velké uvolnění v myšlení lidí.“⁶⁴¹

Změna dobové atmosféry přispěla také k znovuostravení postu křemešnického expozity. Po odchodu posledního výpomocného kněze na podzim 1955 začal na Křemešník dojíždět pelhřimovský děkan Václav Bureš. Tento stav trval téměř třináct let, až 1. července 1968 biskup Hlouch ustanovil expozitou ThDr. Jaroslava Kadlece,⁶⁴² církevního historika a kněze bez státního souhlasu k výkonu duchovní služby,

⁶³⁷ Navzdory tomu OCT tvrdil, že vztahy mezi ním a duchovními jsou přátelské, dokonce byl pozván na poradu duchovních, ačkoli biskup takovýto krok vikářům nedoporučoval. TAMTÉŽ, fol. 155, 188.

⁶³⁸ Hlouch byl internován od roku 1950; už roku 1960 věřící organizovali podpisovou akci za jeho návrat na biskupský post, který se však uskutečnil až roku 1968. TAMTÉŽ, fol. 40.

⁶³⁹ Biskup prý dával jasně najevo, že jsou mu bližší duchovní, kteří měli v minulosti problémy s komunistickým režimem. TAMTÉŽ, fol. 186–187, 266.

⁶⁴⁰ TAMTÉŽ, fol. 157, 193.

⁶⁴¹ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2753, kart. 1926 (zprávy), fol. 63.

⁶⁴² Jaroslav Kadlec (1911–2004) působil jako profesor církevních dějin v českobudějovickém bohosloveckém semináři. V padesátých letech přišel o státní souhlas a byl vězněn, poté pracoval jako dělník v pelhřimovském Agrostroji. Roku 1968 byl rehabilitován. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 164; KOL., *S úctou*.

pracujícího v pelhřimovském Agrostroji převážně u lisu plechu.⁶⁴³ Funkci expozity měl zastávat do té doby, než bude jmenován profesorem na teologické fakultě v Litoměřicích.⁶⁴⁴ Tento rodák z nedaleké Dolní Cerekve na Křemešník přicházel od dětství a právě při zdejší pouti se asi jako jedenáctiletý chlapec rozhodl pro kněžství.⁶⁴⁵ Nyní žil v Horní Cerekvi u své neteře, ale jelikož nevlastnil automobil, na Křemešník ho vozil jeho známý. Když neměl čas, musel nový expozita urazit vzdálenost přes deset kilometrů pěšky. Mše sloužil pouze v neděli a ve sváteční dny. Pan J. H. vzpomíná, jak na Kadlecovu první mši na Křemešníku dorazili i kolegové z Agrostroje, což svědčilo o jeho oblíbě v kolektivu. Sám jej pak hodnotí jako „úžasného člověka“.⁶⁴⁶ Historik Ivan Hlaváček tvrdí, že Kadlec mluvil o Křemešníku s takovým západem, že to v něm samotném zanechalo stopy.⁶⁴⁷ Ve vedení pamětní knihy však pokračoval děkan Bureš, protože už od roku 1954 byla uložena na pelhřimovském děkanství. Z jeho zápisů je patrné, že Kadlecovo ustanovení expozitou jej nijak nepotěšilo. Biskup Hlouch tento krok totiž zdůvodnil tím, že na Křemešníku není o poutníky a turisty dostatečně postaráno. „*Toto tvrzení jako duchovní správce musím odmítnout jako nepravdivé, protože na Křemešníku byly bohoslužby každou nedělí a svátek a nikdo neodešel nevyzpovídáný ani o velkých poutních návalech.*“⁶⁴⁸ Jmenování nového expozity opět potvrdilo Hlouchův mimořádný zájem o Křemešník. Podle zprávy z roku 1969 zde navíc plánoval zřídit exerciční dům pro duchovní. „*I když mu to bylo vymlouváno pelhřimovským děkanem Václavem Burešem s poukazováním na havarijní stav církevních budov na Křemešníku, trvá stále ještě úmysl biskupa o jeho větší a rozsáhlejší využití Křemešníku pro církevní účely.*“ Poslední citovaná slova byla červeně podtržena a touž červenou tužkou bylo vepsáno: „*Co dělat proti tomu?*“⁶⁴⁹

V dubnu 1969 byl Jaroslav Kadlec jmenován profesorem na bohoslovecké fakultě v Litoměřicích, na přání biskupa byl však zatím expozitou ponechán. K 1. srpnu pak

⁶⁴³ Při této práci hrozilo vysoké riziko úrazu, které Kadlec zvyšoval tím, že místo spánku se mnohdy věnoval historii. Přesto byl několikrát vyhodnocen jako nejlepší pracovník podniku. KOL., *S úctou*, s. 62, 86.

⁶⁴⁴ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 164; SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2753, kart. 1926 (zprávy), fol. 89, 141.

⁶⁴⁵ Vedlo ho k tomu kázání o nedostatku kněží. KOL., *S úctou*, s. 105.

⁶⁴⁶ Pan J. H. rovněž vzpomíná, že Kadlec se i v posledních letech života na Křemešník neustále rád vracel. Při své poslední návštěvě neopomněl přispět na opravy kostela. SAA, Rozhovor s J. H. z 5. února 2018.

⁶⁴⁷ KOL., *S úctou*, s. 18.

⁶⁴⁸ Negativní Burešův postoj ke Kadlecovi se promítl také do dalšího zápisu, týkajícího se oprav Křemešníku. Bureš si stěžoval, že „*ač byla oprava provedena v době expozity ThDr. Jaroslava Kadlece, byla zajištěna a financována pel. děkanem.*“ Jiným písmem však bylo připsáno: „*Kterému byly odváděny všechny sbírky!*“ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 164.

⁶⁴⁹ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2753, kart. 1926 (zprávy), fol. 224, 266–267.

nastoupil nový pelhřimovský kaplan Jan Kotál,⁶⁵⁰ výslovně určený jako výpomocný duchovní pro Křemešník. Bohoslužby na Křemešníku sloužil tehdy, kdy se to věřícím nejvíce hodilo, tedy o půl desáté, „*aby mohli použít autobusového spojení do kostela a zpět.*“⁶⁵¹

VII. 1. 2. Od utužení proticírkevní politiky k velkému uvolnění konce šedesátých let

Poutě v letech 1957–1959 a 1967–1969 byly zásadně ovlivněny souběžným konáním festivalů mládeže, o nichž blíže pojednává následující kapitola. Tyto světské akce měly přispět k přepsání obrazu Křemešníku v kolektivní paměti. Církevní část však stále zůstala zachována. 16. června 1957 kázal opět Antonín Titman. Následujícího roku se ale ze zdravotních důvodů omluvil; mši místo něj sloužil Václav Bureš. Okresní církevní tajemník ovšem hodnotil děkanovo kázání kladně. Bližší údaje o počtu účastníků nebo procesí nejsou pro konec padesátých let známy. Prameny dokládají pouze čtyři procesí, každé čítající asi padesát osob, jež dorazila na pouť 1. června 1958. Žádné však nepřišlo z pelhřimovského okresu, věrnost opět zachovali Jihlavané. OCT odhadoval, že v kostele se tentokrát vystříдалo mnohem méně věřících než vloni a že kdyby pouť nebyla spojena s festivalem, účast by se pohybovala kolem deseti tisíc příchozích. Roku 1959 pak OCT nařídil, že mše smí být o pouti sloužena pouze v devět a v jedenáct hodin. Hlavní kázání v letech 1959 a 1960 převzal českobudějovický kanovník Václav Klabouch.⁶⁵²

Křemešnická hlavní pouť byla pečlivě sledována i v šedesátých letech. O její důležitosti svědčí fakt, že byla každoročně zařazována do přehledu významných poutí v Československu. V den hlavní pouti v neděli 12. června 1960 se konaly volby do Národního shromáždění, a tak dorazilo výrazně méně lidí než jindy a nekonal se ani festival mládeže. Návštěvníci tentokrát přijeli spíše osobními automobily, poté, co splnili svou voličskou povinnost. Více věřících se na Křemešníku sešlo až o oktávu 26. června 1960. Zástupce církevního tajemníka napočítal sedm autobusů a pět stánků

⁶⁵⁰ Jan Kotál, rodák ze Sušice. Byl ustanoven administrátorem v Pelhřimově poté, co Bureše postihla mrtvice. Roku 1971 byl přeložen. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 167.

⁶⁵¹ Byl tím míněn autobus jedoucí z Pelhřimova do Nového Rychnova, který dodnes zastavuje nedaleko od vrcholu Křemešníku. Přímá linka totiž jezdila odpoledne. TAMTÉŽ, s. 165; SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2753, kart. 1926 (zprávy), fol. 172–173; SAA, Rozhovor s B. Rásochou.

⁶⁵² ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 156–158.; MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 49, 56.

s občerstvením a upomínkovými předměty. Pouti se zúčastnilo do tisíce lidí, a to spíše ze vzdálenějších míst než z blízkého okolí. V neděli večer přišlo i procesí z Jihlavy o osmdesáti členech.⁶⁵³ Bylo to naposledy, kdy byla tradiční pouť s procesím jihlavským povolena. Provázela ji řada komplikací – jihlavský kaplan Med se nemohl uvolnit ze svých bohoslužeb, takže procesí dostihl až v Mirošově, a promluvu k jihlavským farníkům na Křemešniku mu pelhřimovský církevní tajemník výslovně zakázal. Přitom ještě minulého roku bylo kázání jihlavského duchovního na poutním místě povoleno. Procesí šlo navíc celou zpáteční cestu za bouře, přesto prý panovala dobrá nálada.⁶⁵⁴

Ani 28. května 1961 se křemešnická hlavní pouť nevydařila. Účast přislíbil kapitulní vikář Titman, ale v sobotu i v neděli hustě pršelo a teplota klesla téměř k nule. Titman nedorazil a i návštěvníků přišlo málo. Festival mládeže se znovu konal až po pouti.⁶⁵⁵ Poprvé nedorazilo jihlavské procesí: pelhřimovský OCT neudělil jihlavskému duchovnímu Oldřichu Medovi souhlas k pouti s odůvodněním, že se jedná o jiný kraj a jinou diecézi, načež ji zakázal i Okresní národní výbor, který po prozkoumání trasy procesí usoudil, že by mohlo narušit dopravu.⁶⁵⁶ Jihlavané přitom patřili k nejvěrnějším křemešnickým poutníkům: jejich procesí je spolehlivě doloženo v letech 1950, 1952–1955, 1958–1960,⁶⁵⁷ ale je pravděpodobné, že ve sledovaném období dorazili ještě vícekrát. Je možné tvrdit, že věřící zasahování do církevních zvyklostí většinou nelibě nesli; reptali například proti častému slavení velikonočního vzkříšení bez tradičního průvodu.⁶⁵⁸

Křemešnická pouť 17. června 1962 se rovněž nesla ve znamení různých omezení. Zpovídat mohli pouze tři kněží – větší počet nebyl povolen, stejně jako neprošla ani žádost o zvláštního kazatele, takže mši sloužil Václav Bureš. Cizí kazatel pak na hlavní mši promluvil až roku 1968, do té doby kázal vždy pelhřimovský děkan. Roku 1962 navíc opět nedorazilo věrné jihlavské procesí – nedostalo povolení od ONV.⁶⁵⁹

⁶⁵³ ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 159; SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2762, kart. 1937 (katolíci), fol. 13, 56.

⁶⁵⁴ O. MED, *Svatojakubské anály*, s. 105, 107.

⁶⁵⁵ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 159.

⁶⁵⁶ Tento záznam je zároveň poslední zmínkou o Křemešniku ve svatojakubských análech, které byly vedeny do roku 1964. O. MED, *Svatojakubské anály*, s. 109.

⁶⁵⁷ TAMTÉŽ; MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 56.

⁶⁵⁸ Roku 1959 byly navíc v okrese zřejmě poprvé zakázány prosebné průvody do polí. SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1086, kart. 680, fol. 94, 107.

⁶⁵⁹ Václav Bureš uvedl, že Jihlavané roku 1962 nedorazili poprvé; v jihlavských análech je však první zákaz pouti na Křemešník zaznamenán roku 1961. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 160-161; O. MED, *Svatojakubské anály*, s. 109.

Jednoznačná vzestupná tendence byla zachycena až při pouti 24. května 1964, jíž se zúčastnilo asi třináct tisíc lidí, tedy o pět tisíc víc než minulého roku. Z Jihočeského, Jihomoravského, Středočeského, Západočeského a Východočeského kraje přijelo dvacet autobusů, které si křemešnickou pouť stanovily jako cíl své cesty. Dalších dvacet autobusů na poutním místě jen krátce zastavilo a pokračovalo do další destinace. Povinností OCT bylo pečlivě zaznamenat jejich státní poznávací značky. Na proslulém vrchu se shromáždilo na tisíc automobilů ze všech uvedených krajů a dva tisíce motocyklů. To, že se zvýšil i počet skutečných poutníků, dokládá podle OCT značný zájem o zpověď: tři kněží udělili od pěti ráno do půl jedné rozhřešení až osmi stovkám lidí, dalších dvě stě lidí bylo vyzpovídáno v sobotu večer.⁶⁶⁰ Minimálně v letech 1963 a 1964 se však během hlavní pouti konaly pouze dvě bohoslužby. Opětovné zavedení tří mší je doloženo k roku 1967.⁶⁶¹

Roku 1965 se pouť nevydařila kvůli deštivému počasí, následujícího roku ovšem příroda Křemešniku přála. Na pouť dorazilo mezi dvaceti a třiceti tisíci lidmi; autobusy přijely z kraje Jihočeského, Jihomoravského a Středočeského. Hostinec ani stánky s občerstvením nestíhaly uspokojovat příchozí. OCT podotkl, že mnozí lidé na křemešnickou pouť každoročně z daleka přijíždí, aby zavzpomínali na své mládí a navštívili příbuzné:⁶⁶² „*I v samotném Pelhřimově se město o pouti vylidňuje a každý spěchá na Křemešník. Mnozí z nich tam však nejdou snad z náboženského přesvědčení, nýbrž jen ze zvyku. Je to zde už tradice.*“⁶⁶³

Do paměti mnoha lidí se vepsaly především křemešnické poutě konce šedesátých let, po osmi letech opět přímo spojené se světskou akcí, tentokrát nazývanou jako Setkání mládeže a lidu Vysočiny. První z nich se konala 21. května 1967 a dorazilo na ni asi dvacet pět tisíc lidí a četné autobusy, například i z jižní Moravy. Navzdory pestrému kulturnímu programu bylo i v kostele celý den plno; celkem se tam vystřídalo asi pět tisíc lidí, i když někteří přišli jen ze zvědavosti. Podle OCT se ovšem jednalo spíše o příslušníky střední a starší generace; mladí většinou upřednostnili kulturní program.

⁶⁶⁰ Bylo žádáno o tři výpomocné kněze a tento požadavek byl schválen. SOA Třeboň, f. JKVN ČB, inv. č. 799, kart. 504, fol. 24; ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 160–161.

⁶⁶¹ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 159–162.

⁶⁶² Roku 1975 OCT zmínil každoroční účast rodáků z Pelhřimovska, kteří po roce 1945 odešli na Tachovsko, ale o křemešnické pouti navštěvovali svou domovinu. SOA Třeboň, f. JKVN ČB, inv. č. 799, kart. 504, fol. 132.

⁶⁶³ TAMTÉŽ, fol. 86.

OCT uvedl, že ačkoli paralelní akce „*narušila náboženský charakter pouti, přece jen se nepodařilo snížit návštěvu kostela.*“⁶⁶⁴

O hlavní křemešnické pouti 9. června 1968 církevní tajemník poznamenal, že „*ač počasí nebylo příznivé, byl kostel takřka po celý den plný.*“⁶⁶⁵ Uvolnění bylo patrné z toho, že zpovídat pomáhalo pět kněží (oproti obvyklým dvěma z let 1963–1965 a třem z let 1966–1967) a slouženy byly tentokrát čtyři mše (místo běžných dvou nebo tří), na nichž se vystříдалo minimálně tisíc věřících; další lidé si kostel alespoň prohlédli. Po sedmi letech mohl být opět pozván cizí kazatel, a to duchovní J. Suchánek z Černovic. Biskup Hlouch si prý velmi přál přijet, ale nemohl, protože zrovna toho dne byl uváděn do biskupského úřadu.⁶⁶⁶

Na následující pouť 1. června 1969 ovšem na Křemešník dorazil a po dvaceti letech opět sloužil hlavní mši.⁶⁶⁷ Poté odjel do Horní Cerekve, zřejmě v doprovodu křemešnického expozity Jaroslava Kadlece. Další dvě bohoslužby vykonali J. Kadlec a V. Bureš.⁶⁶⁸ Celkově dorazilo až pětadvacet tisíc lidí, přičemž v kostele se při mších vystříдалo asi dva a půl tisíce z nich. Zároveň s poutí se opět konalo Setkání mládeže a lidu Vysočiny, „*takže mnoho věřících splní jen svou náboženskou povinnost a pak se plně věnují kulturnímu pořadu, někteří jdou výhradně na kulturní pořad a do kostela se jdou podívat mimo bohoslužby, jen jako na památku.*“⁶⁶⁹ Není však jisté, zda tato slova církevního tajemníka nebyla příliš optimistická – červenou tužkou k nim byl připsán komentář, že je nutné se zamyslet, zda „*dělat nebo nedělat Setkání mládeže společně s poutí – kdo více z toho těží.*“⁶⁷⁰ Představu o množství pravověrných věřících si můžeme udělat z počtu udělených eucharistií o hlavní pouti. Zatímco v letech 1962–1964 jich bylo vždy kolem sedmi set padesáti, v letech 1965 a 1966 se počet zvýšil na devět set, v letech 1967–1969 jich bylo uděleno kolem osmi set.⁶⁷¹ Je tedy možné konstatovat, že jejich množství bylo poměrně stabilní, bez ohledu na konání souběžné světské akce.

⁶⁶⁴ TAMTÉŽ, fol. 84.

⁶⁶⁵ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2753, kart. 1926 (zpráva), fol. 65.

⁶⁶⁶ TAMTÉŽ; ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 163.

⁶⁶⁷ Hlouch přijížděl na Křemešník nejen během poutí, ale například také 8. srpna 1969, kdy v nedalekém Novém Rychnově světil zvony. Slavnosti se zúčastnilo kolem patnácti set lidí, veškeré náklady věřící uhradili sami. SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2753, kart. 1926 (zpráva), fol. 66.

⁶⁶⁸ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 164.

⁶⁶⁹ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2753, kart. 1926 (zpráva), fol. 272.

⁶⁷⁰ TAMTÉŽ.

⁶⁷¹ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 160–164.

Na Křemešniku se během šedesátých let slavilo ještě stále pět poutí,⁶⁷² ačkoli svatováclavská není v pamětních knihách zmiňována. Na malou pouť, oktáv a anenskou pouť bylo pravidlem obstarat jednoho duchovního na výpomoc. Téměř všechny poutní mše během roku sloužil v tomto období pelhřimovský děkan Bureš. Podle průměrného počtu osmdesáti udělených eucharistií se jako nejpopulárnější jevil oktáv; toto množství se však s dobou Tatzauerova působení pravděpodobně nedalo srovnávat. Poměrně hodně poutníků přicházelo i na malou pouť; minimálně na počátku šedesátých let stále spojenou s žehnáním studánky. Tato tradice, pomáhající udržovat lidovou zbožnost, byla tedy ještě dodržována.⁶⁷³

Dalším sledovaným poutním místem pelhřimovského okresu byl nedaleký Želiv. Roku 1960 se dočkala omezení také zdejší pouť – byl povolen jen jediný mimořádný zpovědník, a to s odůvodněním, že další nejsou třeba. V Pelhřimově se totiž stejného dne konaly okresní družstevní dožínky a účast zemědělců mělo podle zástupce OCT omezit mimořádné zpoždění žní.⁶⁷⁴ V průběhu šedesátých let se počet poutníků v Želivě ustálil mezi pěti a osmi tisíci lidmi většinou z blízkého okolí. Vzestupná tendence byla patrná až roku 1968, kdy bylo usilováno o to, aby se hlavní poutní mše mohl ujmout opat B. V. Tajovský, ale nakonec ji sloužil Václav Bureš. Tamější kostel byl při všech bohoslužbách plný, celkem se v něm vystřídalo kolem dvou tisíců lidí. Opatův velký návrat se mohl uskutečnit až během želivské pouti 14. září 1969, kdy sloužil tuto hlavní mši poprvé po dvaceti letech. Počet poutníků se oproti jiným rokům značně zvýšil, pohyboval se kolem deseti tisíc. Kostel byl celý den nabitý a při hlavní mši se v něm shromáždilo až dva a půl tisíce lidí. Po mnoha letech navíc opět dorazilo alespoň jedno procesí z Havlíčkobrodsko, čítající na dvě stě věřících.⁶⁷⁵

Různé zákazy a restrikce se netýkaly jen křemešnické pouti, ale stále platily i pro běžné nedělní bohoslužby na Křemešniku, jež musely být v době žní nebo při sklizni brambor posunuty zpravidla na půl osmou. Teprve roku 1964 duchovní správce

⁶⁷² Tento údaj potvrzuje přehled z roku 1966, ačkoli v něm byl oktáv zaměněn za malou pouť. SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 894, kart. 516, fol. 7.

⁶⁷³ Žehnání studánky o malé pouti je v pamětní knize prokazatelně doloženo v letech 1961–1963, ale není vyloučeno, že se odehrálo vícekrát. Pro některé roky zachytil Bureš počet udělených svatých přijímání; stovka byla překonána pouze na konci šedesátých let. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 160–163.

⁶⁷⁴ Zástupce církevního tajemníka rovněž doporučil, aby se konala pouze jedna poutní mše. SOA Pelhřimov, f. DÚ, inv. č. 99, kart. 3, fol. 32.

⁶⁷⁵ TAMTÉŽ, inv. č. 2753, kart. 1926 (zprávy), fol. 65–66; SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 799, kart. 504, fol. 86, 156–157, 160–161.

poznámenal, že „*letos ani ve žních ani při sklizni brambor nebyly omezovány bohoslužby.*“⁶⁷⁶ V následujících letech už zmínky o podobných restrikcích chybí.

Omezování se týkalo také výuky náboženství, protože právě procento přihlášených dětí patřilo mezi nejpečlivěji monitorované ukazatele religiozity. Záznamy dokládají, že kraj kolem Křemešniku platil v tomto ohledu za nadprůměrnou oblast. Roku 1965 v Sázavě o tento nepovinný předmět projevil zájem 93 % dětí. Ze základních škol s druhým stupněm nejvíce přihlášených v okrese několik let vykazovaly ZŠ ve Vyskytné a Novém Rychnově, rovněž často spojované s nedalekým Křemešnikem.⁶⁷⁷ Ředitelé škol byli povinni v pravidelných hlášeníh informovat, zda pro snížení počtu přihlášek udělali maximum. Podle zprávy ředitele ZŠ Sázava z roku 1966 „*náboženská tradice okolo Křemešníka jest velmi silná a hluboká. Důsledně se dodržují náb. tradice a starší velmi působí na mladé. Ti v rámci soužití podléhají náb. (...)*“⁶⁷⁸ Právě tato skutečnost měla podle ředitele vliv na vysoký počet přihlášených dětí: „*Lidé nechtějí vybočovat z rámce obvyklosti, aby se vyhnuli pomluvám.*“⁶⁷⁹ Podobný argument prý použili i obyvatelé Zajíčkova, další obce v bezprostřední blízkosti Křemešniku. V obci Sedlice byl vysoký počet zájemců o náboženství zdůvodněn blízkostí želivského kláštera.⁶⁸⁰

Ve druhé polovině padesátých let se dočkal rozmachu fenomén poutních zájezdů na Křemešník. Dne 7. října 1956 přijel kněz z Kolína spolu se stovkou svých farníků⁶⁸¹ a v létě 1957 „*téměř každou neděli a mnohdy i mezi týdnem navštívil Křemešník nějaký zájezd, zvláště z Moravy.*“⁶⁸² Podobná situace se opakovala i v roce 1958, kdy na Křemešník kromě další výpravy z Kolína a četných Moravanů zavítali také dva kněží ze Slovenska; rovněž následujícího roku prý zájemci přijížděli v létě téměř každý týden.⁶⁸³ Pozoruhodné svědectví o poutních zájezdech představuje dopis Ludvíka Semeráda z roku 1959, adresovaný děkanu Burešovi. Tento bývalý vrchlabský duchovní pro své

⁶⁷⁶ Tato opatření netěšila ani děkana Bureše, který si na stránkách pamětní knihy postěžoval, že kvůli změně času byly mše „*samozřejmě velmi slabě navštíveny.*“ Roku 1961, kdy se konal festival mládeže mimo poutní slavnost, prý kvůli zpoždění sklizně píce nebylo sloužení nedělní mše na Křemešniku dovoleno vůbec. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 159–162.

⁶⁷⁷ SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2756, kart. 1928 (výuka náboženství-přehledy, seznamy), fol. 4–6, 31.

⁶⁷⁸ Stejně vysvětloval ředitel vysoký počet přihlášek i následujícího roku, kdy tvrdil, že „*je to hrdá tradice Křemešníka.*“ TAMTÉŽ, inv. č. 2756, kart. 1929 (výuka náboženství-periodická hlášení ze škol 1967), fol. 4.

⁶⁷⁹ TAMTÉŽ, fol. 316.

⁶⁸⁰ TAMTÉŽ, fol. 309, 351.

⁶⁸¹ SOKA Pelhřimov, f. DÚ, inv. č. 99, kart. 3, fol. 15.

⁶⁸² ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 157.

⁶⁸³ TAMTÉŽ, s. 157, 159.

někdejší farníky organizoval výlety na různá poutní místa. Po přečtení Vaňkovy *Krásné samoty* se tentokrát rozhodli spatřit kraj, který „p. Vaněk tak miloval a tu svou lásku zpečetil i svou mučednickou smrtí. Rádi bychom navštívili Jeho Křemešník.“⁶⁸⁴ Semerád Burešovi otevřeně přiznal, že „zmíněnými zájezdy udržujeme pohromadě věrné duše, když jiná náboženská činnost je dnes nemožná.“⁶⁸⁵ Znovu se Semerád vypravil na Křemešník v červnu 1970, tentokrát s farníky z Ostravy-Mariánských Hor v rámci vlastivědného zájezdu po Čechách.⁶⁸⁶

Od konce padesátých let na Křemešník pravidelně (obvykle kolem sv. Anny) jezdila výprava z Trhových Svinů v čele s knězem Jaroslavem Holubem, někdy i dvěma autobusy.⁶⁸⁷ Podle pamětníka J. H. zachovali Křemešníku věrnost i v sedmdesátých a osmdesátých letech, až do zhoršení zdravotního stavu J. Holuba. Někteří z nich pak na poutní místo jezdí dodnes.⁶⁸⁸ Ne všichni příchozí museli na Křemešník zavítat z náboženských důvodů, přesto roku 1960 Bureš poznamenal, že dorazily četné zájezdy, „aby si prohlédly kostel a vykonaly soukromou pobožnost.“⁶⁸⁹ Zájemci se našli i v západních Čechách: 24. června 1962 přijeli na „památný Křemešník“ obyvatelé Plzně. Dne 9. května 1964 se uskutečnil výlet farníků z Třeště, členů JZD. Motivovala je k němu hlavně četba slavného románu: chtěli se podívat „na krásné poutní místo Vaňkovy *Krásné samoty!*“⁶⁹⁰ Podobně argumentovaly i sestry z Charitního domova pro řeholnice z Hradiště u Znojma: „*Těšíme se, Na krásnou samotu!*“⁶⁹¹ Řádové sestry na Křemešník dorazily minimálně třikrát, a to v letech 1964–1966. O popularitě Vaňkova románu může svědčit fakt, že během komunistické nadvlády vyšel celkem třikrát, a to v letech 1949, 1958 a 1973.⁶⁹² Také v *Nástupu* byl roku 1962 zveřejněn článek, zmiňující Vaňkovu smrt „pro život národa.“ Autor zároveň konstatoval, že „málokterá kniha si získala takové přízně čtenářů jako Vaňkova oslava našeho horského kraje kolem Křemešníku.“⁶⁹³ Slavný román zůstával i v povědomí mladší generace, o čemž svědčí diplomová práce Marie Charvátové-Kučerové z roku 1975. Její

⁶⁸⁴ Výprava měla čítat padesát čtyři účastníků. SOKA Pelhřimov, f. DÚ, inv. č. 99, kart. 3, fol. 26.

⁶⁸⁵ Semerád dále plánoval přiblížit věřícím osobnost F. B. Vaňka ukázkami z jeho díla „a dát si ho všem za vzor v době žádající obětí pro víru.“ TAMTÉŽ.

⁶⁸⁶ SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2764, kart. 1938 (státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti), fol. 366.

⁶⁸⁷ Dorazili například v letech 1957, 1960, 1963 a 1964. TAMTÉŽ, f. DÚ, inv. č. 99, kart. 3.

⁶⁸⁸ SAA, Rozhovor s J. H. ze 7. června 2018.

⁶⁸⁹ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 159.

⁶⁹⁰ SOKA Pelhřimov, f. DÚ, inv. č. 99, kart. 3, fol. 42.

⁶⁹¹ TAMTÉŽ, fol. 41.

⁶⁹² V letech 1949 a 1973 kniha vyšla ve Vyšehradu, roku 1958 ji vydalo Krajské nakladatelství v Havlíčkově Brodě. T. VARGA, *Literární tvorba*, s. 54.

⁶⁹³ *Nástup* 12, 1962, č. 22, s. 3.

součástí byl plán výletu na Křemešník s žáky základní školy. Budoucí učitelka si s nimi chtěla nejen prohlédnout poutní kostel, ale „samozřejmě bychom nezapomněli navštívit dům, ve kterém žil s. učitel Zahálka, hrdina Vaňkova románu *„Na krásné samotě“*“.⁶⁹⁴

VII. 2. Snaha o zastínění náboženské složky Křemešníku

VII. 2. 1. První pokusy: festivaly mládeže na Křemešníku 1957–1961

V polovině padesátých let se projevovala zvýšená aktivita církvi, související s mezinárodním děním. Po potlačení polské a maďarské revolty však v Československu (na rozdíl od Polska) nastalo utužení proticírkevní politiky,⁶⁹⁵ která ovšem pozměnila strategii a větší důraz než na represivní opatření kladla na pořádání různých „protiakcí“ souběžně s církevními slavnostmi, zaměřených především na mládež.⁶⁹⁶ Panovalo přesvědčení, že mladí lidé přichází na poutě pouze za zábavou, a proto je třeba poskytnout jim vhodnou alternativu, která je definitivně odláká od návštěvy kostela.⁶⁹⁷ Na Křemešníku se tato tendence projevila hned při následující pouti, připadající na 16. června 1957. Československý svaz mládeže poprvé v tento den uspořádal festival mládeže, který byl zároveň spojen s velkou mírovou slavností, jíž se přislíbil zúčastnit i ministr Josef Plojhar.⁶⁹⁸

Večer před poutí se konala taneční zábava pod širým nebem, na niž krásné počasí přilákalo osmnáct tisíc lidí. Na slavnosti vystoupil také soubor Hradišťan a kolínská dechová hudba „Kmočovka“. Mnohé poutníky pobouřilo, že ode všech příchozích včetně duchovních bylo vybíráno vstupné ve výši tří korun. „*Vstupné bylo vybíráno i v prostranství kolem kostela, až na zákrok okresního církevního tajemníka byli odtud výběrčí vykázáni.*“⁶⁹⁹ Nedůvěru věřících spojenou s prvním festivalem mládeže zachytila při dotazníkovém šetření v osmdesátých letech studentka Jana Petráková:

⁶⁹⁴ M. CHARVÁTOVÁ-KUČEROVÁ, *Přírodní a turistické zajímavosti*, s. 104.

⁶⁹⁵ Zřejmě právě v Československu (snad hned po Albánii) byla ze zemí východního bloku proticírkevní politika pojmána nejdůsledněji. Představitelé komunistického režimu zde mohli navázat na protikatolické naladění české společnosti s kořeny sahajícími minimálně do prvorepublikové éry. S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 8–9.

⁶⁹⁶ Tyto „protiakce“ se zdaleka netýkaly jen poutí, ale i běžných nedělních mší (děti měly být od účasti na nich odrazeny dopoledním promítáním filmů) nebo slavnosti Božího Těla. Například roku 1956 se souběžně s ní v Pelhřimově slavil Mezinárodní den dětí a navíc se konal také přebor v tenisu. SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 80.

⁶⁹⁷ J. ŠEBEK, *Poutní tradice*, s. 202, 204; MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 87.

⁶⁹⁸ Pelhřimovská kronika i křemešnická pamětní kniha však o Plojharově účasti mlčí. Pro tuto poutě opět chybí hlášení církevních tajemníků. ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 156; SOkA Pelhřimov, f. DÚ, inv. č. 99, kart. 3, fol. 24; TAMTÉŽ, f. MěNV Pelhřimov, kronika 1945–1961, s. 1803.

⁶⁹⁹ ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 156.

„Lidé tomu nevěřili. Kostel byl taky zavřený, a tak každý radši odešel.“⁷⁰⁰ Sama Petráková k tomuto tématu dodala, že „nové akce, pořádané ČSM, měly za úkol zaujmout široké masy lidí, které sem přicházely, pro myšlenku socializace a přesvědčit je o škodlivosti náboženské víry.“⁷⁰¹

Rovněž i následující hlavní pouť, jež připadla na 1. června 1958, byla spojena s okresní Mírovou slavností mládeže a navíc také s Mezinárodním družstevním dnem. V sobotu večer se na Křemešniku znovu konala taneční zábava, na neděli byly připraveny různé atrakce. Svazarm například uspořádal sto deset kilometrů dlouhou cestovní soutěž motocyklů s cílem na Křemešniku, vedoucí přes obce v pelhřimovském okrese. Celkem dorazilo patnáct až dvacet tisíc lidí.⁷⁰² Okresní církevní tajemník ve své zprávě o spojení pouti s festivalem uvedl, že „duchovní tuto slavnost vítají, neboť vědí, že se zvýší o hodně účast a hlavně, že je na Křemešniku veselo.“⁷⁰³ S tímto výrokem by přítomní kněží asi jen stěží souhlasili. Pelhřimovský děkan Bureš vnímal pouť, jíž se každoročně účastnil, spíše jako fyzicky namáhavou záležitost: „Kostel je poměrně nízký a bývá přeplněný a atmosféra bývá strašlivá; ze všech přítomných přímo ‚leje‘ pot, zvl. kazatel si přijde ‚na své‘ a vypotí každé revma. Dal jsem do kostela loni ventilace na větrání, ale nevím, jak se ještě osvědčí.“⁷⁰⁴

Církevní tajemníci mohli doufat, že obyvatelé regionu budou čím dál více ovlivněni posunem životního stylu směrem ke konzumerismu, který začal být na Pelhřimovsku patrný na konci padesátých let a souvisel s nákupem nových dopravních prostředků, spotřebičů a budováním rekreačních objektů.⁷⁰⁵ Spojení s festivalem mládeže se tak zdálo být vhodným prostředkem k zastínění náboženského rázu poutě; zatím však ne zcela úspěšným, což se projevilo během pouti 24. května 1959. Tentokrát byly velké naděje vkládány zejména do účasti pražského estrádního souboru a skupiny Jiřího Maláska. Současně se na Křemešniku opět konal Mezinárodní družstevní den, pořádaný pelhřimovskou Jednotou. Celkem dorazilo asi třicet tisíc lidí, tedy mnohem více než minulého roku.⁷⁰⁶ Pisatel pelhřimovské kroniky uvedl, že „bohatý kulturní a zábavní program jakož i krásné počasí přilákalo mnoho návštěvníků, mezi nimiž bylo i dosti

⁷⁰⁰ Výpověď neznámé pamětnice, J. PETRÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 48.

⁷⁰¹ TAMTÉŽ, s. 54.

⁷⁰² ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 157; SOkA Pelhřimov, f. MěNV Pelhřimov, kronika 1945–1961, s. 1831.

⁷⁰³ MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 56.

⁷⁰⁴ SOkA Pelhřimov, f. DÚ, inv. č. 99, kart. 3, fol. 27.

⁷⁰⁵ Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 481.

⁷⁰⁶ ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 158; MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 49; SOkA Pelhřimov, f. MěNV Pelhřimov, kronika 1945–1961, s. 1864.

těch, kteří dříve každoročně chodívali na křemešnickou pouť k ‚zázračné‘ studánce – a po pravdě nutno říci, že i jim se slavnost líbila.“⁷⁰⁷ Nespokojenost s průběhem poutě však projeví dva přítomní církevní tajemníci: „I když kulturní program byl dobře připraven, nesplnil účel, který sledoval. Kostel byl v neděli dopoledne pořád přeplněn a jen malá část občanů sledovala kulturní program venku. Dechová hudba, která hrála k poslechu, měla málo posluchačů. Pořadatelé, kteří vybírali vstupné, nebyli vhodně umístěni, čekali jen na cestách. Většina lidí se jim vyhnula a šla lesní pěšinou nebo lesem. Dělal na nás dojem, že ti věřící, kteří nechtějí být viděni v kostele doma, měli příležitost jeti na slavnost ČSM a navštívit kostel.“⁷⁰⁸

Hlavní křemešnická pouť zůstávala i díky festivalu nejnavštěvovanější poutí v Jihlavském kraji.⁷⁰⁹ Na poutních místech v okolí Křemešníku byla použita rozdílná a úspěšnější strategie proti poutím. Zprávy OCT vypovídají například o pouti ke sv. Anně u Pohledu z 26. července 1959. Atrakce byly přesunuty do dva kilometry vzdálené obce, což prý příchozí značně rozhořčilo. Nespokojenost projeví lidé také s nabízeným občerstvením, reptali především kvůli nedostatku dříve prodávaných uzenin. V Kostelním Vydří se místnímu horlivému církevnímu tajemníkovi podařilo výrazně snížit účast; na pouť dorazilo 19. července 1959 kolem patnácti set osob. Přispělo k tomu využití všech dostupných omezovacích prostředků – zákaz všech procesí a zábavních podniků, místo obvyklých čtyřiceti až padesáti stánků povolení pouhých dvou, přičemž občerstvení nebylo vůbec prodáváno. Autobusy dorazily jen ze vzdálenějších oblastí, do nichž už působnost místního OCT nezasahovala.⁷¹⁰

Roku 1960 se festival mládeže na Křemešníku poprvé konal až týden po pouti, tedy 18. a 19. června. Přispěl k tomu zřejmě fakt, že na den křemešnické pouti připadaly volby do Národního shromáždění. V pelhřimovské kronice se dočteme, že byla zajištěna kyvadlová doprava z Pelhřimova, Vyskytné, Pacova, Horní Cerekve, Humpolce a Kamenice nad Lipou. Na sobotní večer bylo připraveno vystoupení vítězných souborů okresního kola Soutěže technické tvořivosti mládeže, následovala „taneční zábava v přírodě na dvou parketech“. V neděli mohli příchozí zhlédnout mj. Indonéský soubor

⁷⁰⁷ TAMTÉŽ.

⁷⁰⁸ MZA Brno, f. KNV Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808, fol. 49.

⁷⁰⁹ Účast kolem deseti tisíc příchozích vykazovala pouť ke sv. Anně u Pohledu a na Zelenou Horu u Žďáru nad Sázavou; ostatní poutě měly roku 1959 spíš lokální ráz. TAMTÉŽ, fol. 44, 46–47.

⁷¹⁰ TAMTÉŽ, fol. 44, 46–48.

písni a tanců nebo módní přehlídku. Kronikář sebevědomě poznamenal, že „*návštěvou byly daleko překonány bývalé křemešnické poutě.*“⁷¹¹

O dalším setkání mládeže informoval článek „*Křemešníčku náš*“, uveřejněný v regionálním týdeníku *Nástup*. Festival se opět uskutečnil až po pouti, 1. a 2. července 1961. Zahájil jej přebor v odbíjené; nemohla chybět taneční zábava, módní přehlídka účesů ani vystoupení estrádního a národopisného souboru. Rovněž došlo k vyhodnocení nejlepší svazácké a pionýrské organizace – rudý prapor OV KSČ získala organizace ČSM v pelhřimovském Agrostroji. Postaráno bylo také o občerstvení a dopravu.⁷¹²

Tradice setkání mládeže na Křemešníku byla přerušena zřejmě roku 1962, kdy zmínky o něm nenalezneme ani v křemešnické pamětní knize, ani v pelhřimovské kronice a v týdeníku *Nástup*. Okresní církevní tajemník uvedl, že „*pro neúspěch bylo pak od těchto akcí upuštěno.*“⁷¹³ Důvody k tomuto kroku shrnul ve své zprávě KCT: „*Svazácká akce, která měla přeměnit náboženské slavnosti na občanskou pout', přispěla ve skutečnosti k tomu, že přivedla mladé lidi na poutní místo a atrakce kolem pouti byly příjemným rozptýlením věřícím občanům po pobožnostech. Po kritice byly slavnosti v roce 1961 (sic!)*⁷¹⁴ *přeorganizovány (mimo náboženskou pout' se na Křemešníku konalo první setkání mládeže z Vysočiny). Ani s uspořádáním této slavnosti nelze souhlasit. Vysočina má řadu jiných, krásných a ,méně svatých' míst, na kterých se může mládež scházet.*“⁷¹⁵ Tato slova byla vzata v potaz a mládež se oficiálně setkávala jinde – například v červnu 1963 našli pionýři z okresu útočiště v pionýrském táboře u Eše.⁷¹⁶ Během následujících let byly křemešnické poutě ryze církevní.

VII. 2. 2. Trakaře, Matuška, estrády: Setkání lidu Vysočiny na Křemešníku 1967–1969

Roku 1968 po více než pětadvacetileté odmlce opět vyšla publikace, zabývající se známým poutním místem. Jak už sám název *Křemešník ve fotografii* napovídá, stěžejní část tvořily fotografie Jana Rothbauera, doplněné textem Jarmily Vyhnálkové.⁷¹⁷ Ta využila četné úryvky z románu *Na krásné samotě* a zmínila i „*vlasteneckého faráře*

⁷¹¹ SOkA Pelhřimov, f. MěNV Pelhřimov, kronika 1945–1961, s. 1902. Platí pro celý odstavec.

⁷¹² *Nástup* 11, 1961, č. 26, s. 3; SOkA Pelhřimov, f. MěNV Pelhřimov, kronika 1961–1964, s. 2007.

⁷¹³ Tajemník se roku 1966 zřejmě spletl, když tvrdil, že setkání se mimo křemešnickou pout' konalo „*před třemi a čtyřmi roky.*“ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 799, kart. 504, fol. 86.

⁷¹⁴ Zde se KCT spletl, pelhřimovská kronika dokládá, že poprvé se setkání mimo křemešnickou pout' konalo už o rok dříve.

⁷¹⁵ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2756, kart. 1927, fol. 48.

⁷¹⁶ *Nástup* 13, 1963, č. 25, s. 7.

⁷¹⁷ *Nástup* 18, 1968, č. 22, s. 4.

F. B. Vaňka“.⁷¹⁸ Tradiční poutě však byly v textu vyličené jako události pro dnešní mladou generaci „cizí, vzdálené a nepochopitelné.“ Právě z toho důvodu byla pout' od roku 1967 pojata jako Setkání lidu Vysočiny: „Zase tu byly stánky s dobrotami, děti si zase koupily lízátko, mnohem větší a mnohem dostupnější než za našeho dětství (...) Křemešník ožil po mnoha letech zpěvem, radostí a ozvěnou mnoha tisíc hlasů. Byla to první moderní křemešnická pout'. A takové budou nyní každým rokem (...) Křemešník, stojící věrně po staletí nad krajem, se stane symbolem sounáležitosti lidu celé Vysočiny.“⁷¹⁹

Také podle tajemníka OV KSČ J. Drahného se roku 1967 „po několikaleté přestávce spol. organizace okresu opět přihlásily k tradici křemešnické pouti“, a to proto, aby lidé mohli „při pouťových atrakcích zapomenout na strasti a útrapy každodenního žití“ a pocítit „lásku k našemu kraji.“⁷²⁰ V sobotu odpoledne odstartoval první ročník trakařového závodu Pelhřimov-Křemešník, přihlásilo se třináct závodníků a tři závodnice. Na vítěze čekaly zajímavé ceny, nejrychlejší žena si však svoji odměnu, polibek od Waldemara Matušky, nevyzvedla. Na sobotní večer připravil Socialistický svaz mládeže táborák s kulturním programem na Sluneční pasece pod Křemešníkem; přímo na vrcholu se navíc konala taneční zábava. Během víkendu mělo být na poutním místě k dispozici šedesát stánků včetně staročeské restaurace s jitrnicemi a pivem. Nabitý program pokračoval i v neděli, kdy mohli příchozí zhlédnout koncert, pásmo scének a vystoupení místních souborů – Chadimovy⁷²¹ Sázavanky a dechovky Míti Kotrče, jež měly zaujmout starší generaci. Pro mladé bylo nachystáno odpolední vystoupení pražského divadla Rokoko s věhlasnými umělci Waldemarem Matuškou, Karlem Štědrým, Václavem Neckářem, Martou Kubišovou, Helenou Vondráčkovou a dalšími.⁷²² Hlavní program se odehrával na prostranství pod ambity. Slavnost zakončilo staročeské kácení máje v podání kulturního klubu JZD Horní Ves. Byla zajištěna kyvadlová doprava autobusy ČSAD, a to nejen z Pelhřimova, ale rovněž z Kamenice nad Lipou, ze Žirovnice a z Vyskytné. Autobusy však dorazily také ze

⁷¹⁸ J. ROTHBAUER, *Křemešník*, s. 9.

⁷¹⁹ TAMTÉŽ, s. 48.

⁷²⁰ Nástup 17, 1967, č. 22, s. 2.

⁷²¹ Sázavský rodák František Chadim je některými považován za autora písně *Křemešničku náš*, blíže viz s. 62. Ačkoli byl samouk a neznal noty, svou heligonku ovládal tak dobře, že při hraní výše zmíněné písně prý „málem rozbrečel i sebetvrďší povahu.“ Zároveň pracoval jako řidič autobusu ČSAD. Jeho jméno bylo rovněž uvedeno v evidenci rodičů dětí, přihlášených roku 1967 na náboženství. J. KOUTNÍK, *Pěšinky*, s. 95; SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2756, kart. 1928 (výuka náboženství-jmenné seznamy).

⁷²² Viz obrazová příloha č. 30.

vzdálenějších míst, například z Brna nebo z Ústí nad Labem. Slavnostní projev pronesl vedoucí tajemník krajského výboru KSČ Jaroslav Trojan.⁷²³ Tajemník OV KSČ J. Drahný ovšem na stránkách *Nástupu* uvedl, že řada účastníků nebyla spokojena s vystoupením Rokoka. Ačkoli vyšlo na téměř dvacet tisíc korun, bylo prý patrné, že umělci podcenili zdejší diváky (snad kromě W. Matušky), z čehož se dá soudit, že je lepší pozvat místní soubory, které pobaví obecnost lépe a levněji. Vstupné prý zaplatila jen necelá polovina účastníků.⁷²⁴

Setkání lidu a tentokrát i mládeže Vysočiny se s velkými očekáváními konalo i roku 1968. *Nástup* přinesl s předstihem více než dvou týdnů otevřený rozhovor s tajemníkem ONV o křemešnické pouti. Hned první otázka, kterou redaktor tajemníkovi položil, dokazuje, že politické uvolnění⁷²⁵ roku 1968 rozproudilo veřejnou diskuzi o Křemešniku: „*Někteří jedinci mají námítky, že se slavnost Setkání lidu a mládeže Vysočiny pořádá právě o křemešnické pouti. Jaký je názor zástupců Národní fronty?*“ Tázaný argumentoval tím, že ne všichni přicházejí na pouť kvůli bohoslužbám, ale „*aby se pobavili, neboť tato pouť je pro ně společenskou událostí.*“⁷²⁶

Článek s názvem „*Hurá na Křemešník*“ informoval o kyvadlové dopravě, která zájemce z Pelhřimova přepravovala v sobotu od patnácti hodin do dvou do rána a v neděli od půl sedmé do půlnoci – po oba večery se konala taneční zábava. Sobotní program zpestřil druhý ročník trakařového závodu s cílem na Křemešniku. V Pelhřimově byl navíc uspořádán první ročník turnaje v odbíjené o poháry k Setkání mládeže a lidu Vysočiny na Křemešniku. Na samotném poutním místě se ve více než šedesáti stáncích dal koupit nejen pardubický perník, ale i banány. V sobotu odpoledne vystoupily mládežnické soubory big-beatu z Humpolce a Pelhřimova; večer hrála mj. Chadimova *Sázavanka*. V neděli se vystřídal westernová a beatová skupina s mysliveckou estrádou. Navzdory nedělnímu vytrvalému dešti kyvadlová doprava přepravila za víkend přes sedm tisíc lidí. Politické „tání“ bylo patrné ve změně hlavního řečníka: jím se tentokrát stal ředitel československé televize a poslanec Národního shromáždění Jiří Pelikán, který promluvil o současné politické situaci.⁷²⁷ Paní B. Š.⁷²⁸

⁷²³ *Nástup* 17, 1967, č. 19, s. 4; TAMTÉŽ, č. 21, s. 2.

⁷²⁴ Zatímco dřív vstupné odmítaly platit hlavně starší ženy, jdoucí do kostela, tohoto roku byl větší problém s účastníky z řad mladší generace, kteří se v okolí dobře vyznali a snažili se výběrčí obejít. *Nástup* 17, 1967, č. 22, s. 2.

⁷²⁵ Změna byla patrná i v jiných pasážích *Nástupu*, v nichž zazněla kritika některých členů KSČ za jejich činnost v padesátých letech. Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 485.

⁷²⁶ *Nástup* 18, 1968, č. 21, s. 1.

⁷²⁷ S poutí mohli být spokojeni mnozí prodávající, například za cukrovinky utržili sedmdesát dva tisíc korun a za hračky třicet šest tisíc. TAMTÉŽ, č. 23, s. 4; TAMTÉŽ, č. 24, s. 2.

vzpomíná, jak byl každý pracovník odboru kultury, mezi něž také patřila, přidělen jako asistent někomu z účinkujících. Jí připadl komik Jaroslav Štercl, jenž projevoval velký zájem o Bílkovu křížovou cestu. Za provedení po Křemešníku jí koupil pražené mandle. Po skončení programu asi pětadvacet pracovníků odboru kultury pomáhalo s úklidem.⁷²⁹ Rovněž pan Josef Nechvátal se jako tajemník Okresního výboru Československého svazu tělesné výchovy podílel na organizaci křemešnických festivalů. Podle něj byla jejich příprava velmi organizačně náročná, nicméně na důležitých postech byli v té době až na výjimky slušní a schopní lidé, kteří umožnili jejich uskutečnění.⁷³⁰

Poslední velký festival se na Křemešníku uskutečnil 5. června 1969, v den hlavní křemešnické pouti, na niž tentokrát zavítal i biskup Hlouch. Článek s názvem „*Křemešník '69 se vydařil*“ informoval o úspěchu světské akce, účast církevního hodnostáře však nezmínil. O zábavu se postaral estrádní pořad vojenských souborů a vystoupení pražských umělců. Počet stánků se oproti minulým ročníkům zdvojnásobil na sto dvacet; dorazily nejen místní podniky státního obchodu, ale i zástupci z jiných okresů a řada soukromníků. Rovněž motocyklů a automobilů bylo napočítáno téměř o třetinu víc než roku 1968. Celkově se na Křemešník přišlo podívat přes třicet tisíc lidí, kteří během víkendu utratili jeden a půl milionu korun. Příjem ze vstupného a parkovného (asi sedmdesát tisíc korun) měl být věnován do fondu na opravu Křemešníku.⁷³¹ Setkání mládeže na Křemešníku se ovšem tohoto roku uskutečnilo zvláště, a to až 28. června 1969. Bylo opět spojeno s trakařovým závodem a s taneční zábavou. V plánu byla také přehlídka klubů mládeže a módní přehlídka, jíž se měla zúčastnit Marcela Bitnarová, Miss ČSR. Atraktivitu Setkání měla zvýšit kočárová doprava od autobusu na vrchol Křemešníku. Akci však narušil déšť, který zapříčinil přesunutí odpoledního programu do Pelhřimova. Ani královna krásy nakonec nepřijela, údajně havarovala na motocyklu.⁷³²

⁷²⁸ B. Š. (1934) pochází ze Skřýšova. Na křemešnickou pouť chodila v dětství s babičkou. Zvláště ji zaujali žebraři a flašinetáři, prosící o almužnu kolem křížové cesty. V dospělosti jezdila na Křemešník pracovně coby zaměstnankyně odboru kultury, který pomáhal zajišťovat zdejší festivaly. SAA, Záznam rozhovoru s paní B. Š., uskutečněný 25. června 2018.

⁷²⁹ TAMTÉŽ, Rozhovor s M. Václavíkovou.

⁷³⁰ TAMTÉŽ, Rozhovor s J. Nechvátalem.

⁷³¹ Nástup 19, 1969, č. 23, s. 4.

⁷³² Trakařového závodu se zúčastnilo osmnáct soutěžících; vítěz Bohouš Kmochů z Pelhřimova urazil trasu Pelhřimov-Křemešník za necelou hodinu. TAMTÉŽ, č. 24, s. 5; TAMTÉŽ, č. 25, s. 4; TAMTÉŽ, č. 26, s. 7; TAMTÉŽ, č. 27, s. 7.

Některé věřící konání Setkání od účasti na křemešnické pouti odradilo (je možné uvést paní Marii Václavíkovou, která na pout' přicházela jen tehdy, kdy byla ryze církevní), jiní zůstali Křemešníku věrni, jako matka paní Václavíkové, každoroční poutnice. Když už se nechodilo s procesím, přijížděla na pout' autobusem. Tato mírná žena jednou rázně odmítla zaplatit vstupné s poukázáním na to, že jde pouze do kostela. Dala tak příklad všem ostatním ženám z autobusu, takže nezaplatila ani jediná.⁷³³ Roku 1969 se poutě zúčastnila také Marie Dvořáková⁷³⁴ ze Starých Hutí u Kališť. Vybavuje si, že případní zájemci se mohli svézt autobusem z Proseče u Kališť, a to zcela zdarma. Zaujalo ji kázání biskupa Hloucha a slavnostní mše, přesto však nevzpomíná na pout' s velkým nadšením: „*Nalákali tam všechny možné lidi, hodně jich tam nebylo kvůli pobožnosti. Někteří se potloukali opilí po lesích – komunisti potřebovali pout' zdiskreditovat, aby to nebyla pout', aby tam nebylo nic náboženského.*“⁷³⁵ Jiný pohled na spojení pouti s festivalem měli manželé Rásochovi. Zúčastnili se jak kulturního programu, tak i bohoslužeb v chrámu a nevnímali tuto kombinaci vyloženě negativně.⁷³⁶

VII. 3. Blýskání na lepší časy: Křemešník turistický a zábavní

Křemešník v tomto období proslul nejen díky velkým festivalům, ale také díky tomu, že místní hostinec začal opět sloužit svému původnímu účelu. Na základě vládního usnesení o rozvoji cestovního ruchu v prosinci 1958 došlo k otevření Hotelu Křemešník.⁷³⁷ Zároveň zde stále probíhala různá školení, například roku 1963 tu byli vzdělávání dobrovolní osvětoví pracovníci.⁷³⁸ Největší proslulost však poutnímu vrchu v tomto období vynesly tak zvané „čaje“, konané zde stejně jako na mnoha dalších místech republiky zřejmě od konce padesátých let. Jednalo se o oblíbené taneční zábavy, organizované Jiřím Bednářem, který vlastnil pod Křemešníkem chatu, a mládeží ze Sázavy.⁷³⁹ Hrál se při nich zejména twist nebo charleston a podle

⁷³³ SAA, Rozhovor s M. Václavíkovou.

⁷³⁴ Marie Dvořáková (1937), kališťská farnice. Na Křemešník vyrazila poprvé asi jako šestnáctiletá se svými kamarádkami na kole (musely ujet téměř čtyřicet kilometrů), poté znovu na svatbu svého bratra a následně právě roku 1969, kdy zažila velkou pout' s biskupem Hlouchem a zároveň festivalem mládeže.

⁷³⁵ SAA, Záznam rozhovoru s paní Marií Dvořákovou, uskutečněný 22. dubna 2018.

⁷³⁶ TAMTÉŽ, Rozhovor s M. Rásochovou.

⁷³⁷ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 996, kart. 585, fol. 8.

⁷³⁸ Školení organizoval Okresní osvětový dům v Pelhřimově a probíhalo také v Kamenici nad Lipou. Týkalo se ochotnického divadla, názorné agitace, knihovnictví a vlastní osvětové práce. SOkA Pelhřimov, f. MěNV Pelhřimov, kronika 1961–1964, s. 2278.

⁷³⁹ Podle těchto tanečních zábav získal Bednář přezdívku „čaj“. SAA, Rozhovor s B. Rásochou.

Bohumíra Zmátla⁷⁴⁰ byly státními orgány pouze „trpěny“. Odehrávaly se během nedělního odpoledne a název napovídá, že se měly odbývat bez alkoholických nápojů; na Křemešníku to ovšem nijak zvlášť neplatilo. Jejich popularitu zvyšoval fakt, že účastníci mohli využít pravidelnou víkendovou linku Pelhřimov-Křemešník,⁷⁴¹ jež přepravovala nejen tanečníky, ale rovněž řadu turistů. Podle pana Zmátla jezdila snad do poloviny sedmdesátých let. Tradice nedělních „čajů“ byla přerušena zřejmě na konci šedesátých let.⁷⁴²

Postupné uvolňování šedesátých let se na Pelhřimovsku projevilo mimo jiné zvýšeným zájmem o vstup do lidové strany, která navázala na svou silnou předúnorovou pozici v okrese. V červenci 1968 měla už čtyři sta členů. Nově příchozí doufali, že se stane protiváhou KSČ, což ale vedení loajální komunistům odmítalo. Lidovcům se však podařilo prosadit založení fondu na opravu Křemešníku.⁷⁴³ V čele jeho osmičlenné správní rady stanul Jaroslav Beran, předseda komise cestovního ruchu. Mezi další členy patřil i pelhřimovský děkan Bureš nebo školní inspektor Ludvík Kos, bývalý křemešnický ministrant. Správní rada měla usilovat o získání dalších prostředků na obnovu Křemešníku, která se měla týkat nejen aspektu turistického, ale i údržby církevních budov. Bylo rozhodnuto, že fond bude obohacen o třetinu výtěžku ze Setkání a dalších kulturních podniků na Křemešníku. Došlo i na zpracování celkové studie Křemešníku jako rekreační oblasti, aby se do budoucna mohl stát uspokojivým rekreačním střediskem.⁷⁴⁴ Zároveň byly učiněny první kroky, které k tomuto cíli měly směřovat. Na úpravu přístupu na Křemešník včetně terénu na samotném vrcholu a na taneční parket bylo věnováno přes sto tisíc korun; roku 1969 bylo v plánu uvolnit ještě větší částku na vybudování lyžařské dráhy a vleku. Rovněž se znovu začalo jednat o stavbě rozhledny na Křemešníku – financována měla být ze zmiňovaného fondu, v němž se do konce května 1969 podařilo shromáždit téměř padesát tisíc korun.⁷⁴⁵

V šedesátých letech se také podařilo obnovit pelhřimovský turistický odbor. Největší zásluhu na tom měly dvě osobnosti, spojené s Křemešníkem: dřívější křemešnický

⁷⁴⁰ Bohumír Zmátlo (1939), rodák ze Sázavy. Jeho otec vlastnil sázavskou hospodu a během křemešnické poutní sezóny měl pronajatou jednu z dřevěných bud, kterou využíval jako stánek pro občerstvení poutníků. Bohumír Zmátlo na Křemešníku v dětství ministroval. Na konci šedesátých let zakoupil jednu ze dvou křemešnických vil, kam od roku 1970 pravidelně jezdí.

⁷⁴¹ Autobus vyrážel asi v půl druhé z Pelhřimova a kolem půl šesté zpět z Křemešníku. SAA, Rozhovor s J. H. z 5. února 2018.

⁷⁴² Podle B. Rásochy skončily populární „čaje“ ještě dříve, snad už v první polovině šedesátých let. TAMTĚŽ, Rozhovor s B. Zmátlem.; TAMTĚŽ, Rozhovor s B. Rásochou.

⁷⁴³ Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 485, 487.

⁷⁴⁴ Nástup 18, 1968, č. 21, s. 1.

⁷⁴⁵ Nástup 19, 1969, č. 22, s. 4.

ministrant a tehdejší učitel a školní inspektor Ludvík Kos a Aleš Werthaimer, předválečný správce turistické ubytovny na Křemešniku.⁷⁴⁶ Dále byly obnoveny a upraveny lyžařské stezky v okolí, takže Ludvík Kos mohl v lednu 1962 zorganizovat lyžařský výlet na Křemešník a na Čeríněk.⁷⁴⁷ Tento aktivní muž navíc roku 1967 vydal turistického průvodce Pelhřimovskem, v němž věnoval osm stran Křemešnicku.⁷⁴⁸ Na Křemešník směřovaly i podnikové zájezdy, například 15. srpna 1964 se jednalo o zaměstnance Povltavského průmyslu kamene Zbraslav a jejich rodiny.⁷⁴⁹ Zalíbilo se tu však i návštěvám ze zahraničí – v červnu 1967 se zde setkaly dvě obchodní delegace z NDR⁷⁵⁰ a některé účastníky místo natolik oslovilo, že se poté na Pelhřimovsko vraceli strávit dovolenou.⁷⁵¹ Také děkan Bureš v pamětní knize zaznamenal, že roku 1966 na Křemešniku přibyli zahraniční návštěvníci, především z Rakouska a Itálie.⁷⁵²

⁷⁴⁶ Kos byl zároveň předsedou okresního výboru turistiky při ČSTV. M. SKOŘEPOVÁ, *Klub*, s. 2.

⁷⁴⁷ *Nástup* 12, 1962, č. 1, s. 6.

⁷⁴⁸ Ludvík KOS, *Toulky Vysočinou. Turistický průvodce Pelhřimovskem*, Pelhřimov 1967.

⁷⁴⁹ SOkA Pelhřimov, f. DÚ, inv. č. 99, kart. 3, fol. 34–35, 39.

⁷⁵⁰ Jedna delegace se přijela inspirovat pojízdnými prodejny, druhá jednala s podnikem DUP. SOkA Pelhřimov, f. MěNV Pelhřimov, kronika 1966–1969, s. 150.

⁷⁵¹ Podle regionálního týdeníku počet turistů z NDR každoročně rostl. *Nástup* 22, 1972, č. 34, s. 7.

⁷⁵² ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 162–163.

VIII. Křemešník 1970–1989

VIII. 1. Křemešník Josefa Hanzla

VIII. 1. 1. Postupný útlum: Křemešník na počátku normalizace

Začátek sedmdesátých let představoval pro katolickou církev náročné období, kdy se musela vzdát řady výdobytků z předchozí nadějně éry a znovu se plně podřídit státu. Také Křemešník na přelomu šedesátých a sedmdesátých let postihla řada změn, například zrušení expozitury. Naposledy byla zmiňována v souvislosti s posledním expozitou Jaroslavem Kadlecem, nejpozději od roku 1971 byl ovšem Křemešník veden jako pelhřimovský filiální kostel⁷⁵³ s pravidelnou bohoslužbou v neděli ve tři čtvrtě na deset.⁷⁵⁴

Právě v této době rovněž mizely prvky lidové zbožnosti a starých tradic, dříve spjatých s křemešnickou poutí. Tyto změny svědčily o utužení strategie proti poutním místům, která se v postupných krocích pokoušela o jejich ochromení. Nežádoucím se stalo mimo jiné noční bdění v křemešnickém kostele. Pan Zmátlo vzpomíná na staré ženy, které snad ještě na počátku sedmdesátých let trávily noc na modlitbách v chrámu nebo v poutním areálu. Zřejmě roku 1974 jim takovéto nocování poprvé nebylo dovoleno, a tak je nechal přespat ve své garáži. Na následující pouť už nedorazily.⁷⁵⁵

Na Křemešníku se podle slov pana J. H. kostel na noc zamykal, ale další poutníci (později už pouze poutnice) z Ledče nad Sázavou spávali na přelomu šedesátých a sedmdesátých let v přízemí jeho domu, nejprve v místnosti bez lůžek a židlí, později sedávali na nově zhotovených postelích. Nocovali tam i dudáci, jeden strakonický, druhý z Tábora.⁷⁵⁶ Podle pana Zmátla však tradiční strakonický dudák v kroji také v této době přestal jezdit.⁷⁵⁷ Rovněž procesí už patřila pouze minulosti. Pan J. H. si pamatuje na věřící z Počátek, kteří sice přijížděli na Křemešník autobusem, ale ten zastavil alespoň pod vrcholem a poslední úsek šli poutníci v procesí po křemešnické sjezdovce.⁷⁵⁸

⁷⁵³ Filiální kostel – kostel závislý na kostele mateřském. V. PETRÁČKOVÁ – J. KRAUS a kol., *Akademický slovník*, s. 229.

⁷⁵⁴ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2762, kart. 1937 (bohoslužebné úkony), fol. 159.

⁷⁵⁵ SAA, Rozhovor s B. Zmátlem.

⁷⁵⁶ Jedna ledečská poutnice jezdila na Křemešník ještě dlouho poté. Měla k němu velmi blízký vztah a přispívala velkými finančními částkami na zvelebení chrámu. Na Křemešník pamatovala i ve své závěti. TAMTÉŽ, Rozhovor s J. H. z 5. února 2018.

⁷⁵⁷ Podle vzpomínek pamětnice ze Sázavy, které v osmdesátých letech zachytila studentka Jana Petráková, jezdili dudáci na křemešnickou pouť minimálně od roku 1926. J. PETRÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 33; SAA, Rozhovor s B. Zmátlem.

⁷⁵⁸ TAMTÉŽ, Rozhovor s J. H. ze 7. června 2018.

Děni na Křemešniku značně ovlivnilo i vážné onemocnění pelhřimovského děkana V. Bureše. Poslední Burešův zápis v pamětní knize se týkal incidentu ze srpna 1969, kdy Křemešník málem vyhořel. Na kostelní věži totiž probíhalo vojenské cvičení a zřejmě z odhozeného nedopalku vznikl požár, který byl naštěstí hned v zárodku uhašen; došlo však k poškození střechy. Ačkoli Bureš byl coby pelhřimovský děkan hodnocen vesměs velmi kladně a v oficiální písemné komunikaci vystupoval loajálně,⁷⁵⁹ v křemešnické kronice někdy více projevil svůj názor. Například na konto této události si postěžoval, že „*děkan věc ohlásil SNB do H. Cerekve, ale nebylo (jako obvykle, když se jedná o kostel) vyšetřeno nic.*“⁷⁶⁰ Proto oznámil vojenské správě, že další cvičení budou povolena jen se souhlasem konzistoře. 5. února 1970 ovšem děkana Bureše postihla mozková mrtvice, která mu už nedovolila vrátit se do běžného života. Byl mu přidělen důchod a dožil v panelovém domě na pelhřimovském sídlišti Pražská. Podle slov jednoho z jeho nástupců jej bezmocnost velmi tížila; zemřel až roku 1984.⁷⁶¹

Od února 1970 ho více než rok zastupoval kaplan Jan Kotál; 1. května 1971 jmenoval biskup Hlouch pelhřimovským děkanem Františka Peroutku.⁷⁶² Podle vzpomínek pana J. H. většinou sloužil nedělní křemešnické mše právě on, a to do roku 1975.⁷⁶³ Někdy jej zastupovali pelhřimovští kaplani, například Prokop Chramosta.⁷⁶⁴ Po Burešově náhlém onemocnění už do křemešnické pamětní knihy jeho nástupci nezapisovali; zmínky o Křemešniku však uváděli v pelhřimovské pamětní knize, uložené na děkanství. Stejně tak činil i pelhřimovský kaplan a pozdější děkan Josef Hanžl,⁷⁶⁵ jenž se svým dlouholetým působením v Pelhřimově nesmazatelně zapsal do dějin poutního místa. Roku 2008 zpětně přepsal zápisy o Křemešniku za uplynulých

⁷⁵⁹ Viz např. blahopřání okresnímu církevnímu tajemníkovi k novému roku 1955. SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1079, kart. 679, fol. 40.

⁷⁶⁰ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 166.

⁷⁶¹ TAMTÉŽ, s. 167, 173.

⁷⁶² František Peroutka (1912–1994) byl na kněze vysvěcen roku 1941. Mezi roky 1955 a 1967 působil v Božejově, poté v Počátkách. Od roku 1971 zastával post pelhřimovského děkana. Pohled církevních tajemníků na něj se postupně vyvíjel – zpočátku byl oceňován jako pokrokový duchovní, podle záznamu z roku 1962 byl však hodnocen jako „*náboženský fanatik, velmi úlisný*“. TAMTÉŽ, s. 167; SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1080, kart. 679, fol. 68; SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 795, kart. 502, fol. 46.

⁷⁶³ SAA, Rozhovor s J. H. z 5. února 2018.

⁷⁶⁴ Chramosta prokazatelně jezdil na Křemešník ve druhé polovině roku 1972. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 168.

⁷⁶⁵ Josef Hanžl (1931–2011), pocházel od Prachatic. O kněžství měl zájem už v mládí, ale v nepříznivé době počátku padesátých let nedostudoval. Poté působil jako lesník na Šumavě. Využil uvolnění konce šedesátých let a přihlásil se do bohosloveckého semináře. V noviciátu se stal redemptoristou, vysvěcen byl 21. června 1975 Františkem Tomáškem. Od 1. srpna téhož roku působil jako pelhřimovský kaplan a po smrti F. Peroutky v roce 1994 jako pelhřimovský děkan. Po dosažení důchodového věku byl roku 2008 přeložen do Chvojnova, kde působil až do své smrti. TAMTÉŽ, s. 169; SAA, Rozhovor s J. H. z 5. února 2018.

třicet osm let z pelhřimovské knihy do knihy křemešnické. O této své aktivitě uvedl: „*chci to učinit s láskou, protože mně Křemešník přirostl k srdci a připomíná mně rodnou Šumavu, odkud pocházím.*“⁷⁶⁶ Zápisy dovedl až do roku 2008 a zaplnil celkem třicet sedm stran. Všichni pamětníci se shodli na velmi pozitivním hodnocení Josefa Hanžla, nesmírně oblíbeného kněze, který ve svých kázáních dokázal povzbudit a při opravách přiložit ruku k dílu. O jeho podílu na zvelebení Křemešniku blíže pojednává zvláštní kapitola o opravách ve druhé polovině 20. století.

Další změnu představovalo definitivní ukončení tradice Setkání mládeže a lidu Vysočiny na Křemešniku. Mladí se nadále scházeli na „vhodnějších“ místech.⁷⁶⁷ Křemešnická pouť 24. května 1970 byla tedy opět ryze církevní. První dvě mše sloužili J. Kadlec a J. Císler, na hlavní mši znovu dorazil biskup Hlouch. Věřící jej uvítali v ambitech, odkud ho doprovodili do chrámu. Podle OCT chtěl pelhřimovský kaplan J. Kotál „*pod vlivem děkana Křišty a lidové strany*“⁷⁶⁸ zajistit sloužení bohoslužby na podiu před kostelem. To však nebylo povoleno s odůvodněním, že nepodal žádost na ONV.⁷⁶⁹ Hlouchovo kázání si přišlo poslechnout až tisíc lidí, ačkoli kapacita kostela byla církevním tajemníkem odhadována nanejvýš na pět set osob.⁷⁷⁰ Zaskočil ho i celkový počet příchozích: „*ježto letos nebylo na Křemešniku Setkání mládeže a lidu Vysočiny, je účast na církevní pouti deset až dvanáct tisíc poměrně vysoká. Překvapující je také počet zájezdů.*“⁷⁷¹ Na poutní vrch zavítalo šestnáct autobusů, mezi nimi i z jihočeského Cizkrajova a ze Staré Paky v Podkrkonoší. Obě výpravy žádaly o možnost sloužit na Křemešniku vlastní mši mimo poutní slavnost, což nebylo povoleno.⁷⁷² Okresní týdeník *Nástup* se tentokrát o křemešnické pouti vůbec nezmínil.

Mimořádně cenné svědectví o průběhu křemešnických poutí přinesl dopis biskupa Hloucha z 14. června 1970, adresovaný ONV v Pelhřimově. Stěžoval si v něm, že letošní pouť byla omezována, ačkoli příchozí lid (většinou zemědělci) „*mívá tento den za svůj odpočinek v době nejtěžších prací.*“ Zejména ho rozladilo, že nebylo povoleno

⁷⁶⁶ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 167.

⁷⁶⁷ Například v květnu 1975 proběhlo setkání mládeže v obci Mnich u Kamenice nad Lipou, spojované s partyzánským hnutím a památkem slovanského bratrství. *Nástup* 25, 1975, č. 21, s. 4.

⁷⁶⁸ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 799, kart. 504, fol. 195.

⁷⁶⁹ Podle níže citovaného biskupova dopisu žádost byla podána, ale venkovní mše stejně povolena nebyla, protože prý bylo žádáno příliš pozdě. Biskup poznamenal, že „*dle výroku církevního oddělení by to stejně nebylo povoleno, i kdyby bylo žádáno včas.*“

⁷⁷⁰ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2753, kart. 1926 (zprávy), fol. 65.

⁷⁷¹ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 799, kart. 504, fol. 195.

⁷⁷² Zájezd z Ostravy-Mariánských Hor, jenž dorazil až měsíc po pouti, však vlastní mši sloužit mohl. SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2764, kart. 1938 (státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti), fol. 340, 345, 370.

sloužit hlavní mši venku – „v důsledku toho věřící svatyni až přecpali, ovzduší bylo úmorné, pěveckému sboru z Hradce bylo sděleno, že jsou nežádoucí (na Křemešniku!!), v pátek sdělil vedoucí ČSAD, že autobusy nebudou jezdit z Pelhřimova na Křemešník. A tak musely zástupy prostého lidu, který nemá vozidel jako lidé zámožnější, pěšky až na Křemešník.“ Dále se Hlouch rozepsal o nepřítomnosti stánků s občerstvením nebo o nemožnosti umístit venku na kostele tlampače, takže „biskup musel vydat poslední síly hlasu, aby zástupy, které se tísnily okolo kostela, aspoň něco slyšely.“ Další nedostatek spočíval v omezení počtu zpovědníků: místo žádaných pěti mohli zpovídat jen tři, takže „lidé se tísnili a celé stovky odešly bez svaté zpovědi, ač právě ta byla cílem té pouti.“ Hlouch zmínil i značné rozhořčení, které z uvedených důvodů mezi věřícími zaznamenal: „v době zjevné snahy o konsolidaci poměrů takové věci, víře nepřátelské, působí velmi neblaze.“⁷⁷³ Na odboru kultury Jihočeského krajského národního výboru si ohledně křemešnické pouti stěžoval také biskupův generální vikář Augustin Malý.⁷⁷⁴

O pouti roku 1971 se autorce nepodařilo nalézt žádné záznamy. Víme ovšem, že pelhřimovský děkan Peroutka žádal o státní souhlas pro výpomoc osmi kněží, povolení bylo uděleno všem kromě Jaroslava Kadlece.⁷⁷⁵ 4. července 1971 se na Křemešniku uskutečnila primiční mše premonstráta Josefa Zemana z Dušejova u Jihlavy. Novokněz ve své žádosti o povolení primice na Křemešniku uvedl, že hlavní motivací je „krása a odlehlost místa, nechci dělat zbytečný rozruch ve své rodné farnosti Dušejově a konečně – na Křemešniku mám lepší možnost uspořádat primiční pohoštění pro přátele v místním hotelu.“⁷⁷⁶ Odlehlosti Křemešniku však bylo při primici využito zejména k jednomu z nemnoha veřejných vystoupení B. V. Tajovského coby želivského opata. Bývalý politický vězeň dával opatské požehnání a zařídil instalaci amplionů. Státní souhlas měl přitom udělený jen jako výpomocný duchovní v Želivě, takže porušil vládní nařízení.⁷⁷⁷ Pan J. H., tehdejší obyvatel Křemešniku, vzpomíná na obrovské množství lidí, kteří na primici dorazili. „Četníci chodili a psali si čísla aut. Všechn

⁷⁷³ Podle jeho názoru stačilo jen vyhovět základním požadavkům a „lid by se vracel domů spokojen a jistě s novou chutí do práce – každý na svém pracovišti. Nikomu by to nebylo uškodilo, ale všem prospělo!“ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 799, kart. 504, fol. 197–198. Platí pro celý odstavec.

⁷⁷⁴ Z. DEMEL, *Pod dohledem*, s. 176.

⁷⁷⁵ SOKa Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2764, kart. 1938 (státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti), fol. 450–451.

⁷⁷⁶ TAMTÉŽ, inv. č. 2764, kart. 1938 (státní souhlas s primicemi), fol. 10.

⁷⁷⁷ Viz zpráva okresního církevního tajemníka, jenž se primice zúčastnil. SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 799, kart. 504, fol. 176.

prostor byl zaplněn auty, ani jsem se nemohl dostat k našemu domu – žádný problém ale nenastal. Podobně byl zaplněn i kostel.“⁷⁷⁸

Na křemešnickou pouť 28. května 1972 přišlo vlivem špatného počasí do sedmi tisíc návštěvníků. Zpovědníků bylo tentokrát pět a hlavní bohoslužba připadla opět biskupu Hlouchovi, jenž byl uvítán věřícími pod ambity a následně družičkami v kostele. Jeho kázání vyslechlo kolem devíti set lidí.⁷⁷⁹ *Nástup* o pouti znovu mlčel. Podle pozdějšího zápisu v křemešnické pamětní knize to byla „*poslední velká pouť*.“⁷⁸⁰ Biskupovo kázání poté kolovalo mezi věřícími nahrané na magnetofonovém pásku. Ve své monografii o Josefu Hlouchovi je zveřejnil Martin Weis. Svou promluvu zakončil biskup slovy: „*a zde na Křemešníku, v té nejposvátnější svatyni po ročním čase, dá-li dobrotivý Pán Bůh, sejdem se zas.*“⁷⁸¹ Nahrávku mají mnozí lidé schovanou dodnes; někteří si dokonce vzpomínají na konkrétní pasáže jeho kázání. Josef Hlouch nečekaně zemřel dva týdny po pouti, 10. června 1972. Den předtím došlo k ostré výměně názorů mezi ním a KCT Leo Drozdkem.⁷⁸² Biskupa zřejmě velmi rozrušila a o několik hodin později se dostavila zástava srdce.⁷⁸³

O křemešnické pouti 1973 záznamy opět chybí. Pouze víme, že OCT povolil dokonce osm zpovědníků, neboť nikdo z kněží se nemohl zdržet celé dopoledne a museli se vystřídat. Podobná situace se opakovala i v následujících letech. Hlavní kázání měl mít ThDr. Augustin Malý, bývalý českobudějovický generální vikář, přeložený po Hlouchově smrti do obce Onšov na okraji pelhřimovského okresu.⁷⁸⁴ Pokud nakonec Malý opravdu kázal, svědčí to o benevolenci církevního tajemníka, neboť patřil k nežádoucím osobám. Kázání měl pronést rovněž o pouti roku 1976. Na Křemešníku také přinejmenším v letech 1973–1976 zpovídal. Mezi roky 1971 a 1975

⁷⁷⁸ SAA, Rozhovor s J. H. ze 7. června 2018.

⁷⁷⁹ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 799, kart. 504, fol. 171.

⁷⁸⁰ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 167.

⁷⁸¹ Hlouchovo kázání bylo plné povzbudivých slov a apelovalo na věřící, ať si uchovají svou víru. M. WEIS, *Josef Hlouch*, s. 201–207.

⁷⁸² Leo Drozdek, krajský církevní tajemník v Českých Budějovicích (1958–1985), předtím pracoval na IV. referátu KNV v Českých Budějovicích jako krajský osvětový inspektor. Podle zápisu J. Hanzla v pamětní knize zemřel zvláštním způsobem, na velký pátek roku 1989 ve tři hodiny odpoledne padl na ulici mrtev. Tomáš FABER, *Zmocnění Ministerstva školství, věd a umění (MŠVU) na biskupské konzistoři v Českých Budějovicích v letech 1956–1967*, *Studia theologica* 12, 2010, č. 3, s. 94 [online], dostupné z <https://studiatheologica.eu/pdfs/sth/2010/03/07.pdf>, [cit. 16. 12. 2018]; ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 177.

⁷⁸³ Drozdek byl znám jako hrubý člověk holdující alkoholu, který Hloucha dlouhodobě psychicky týral. František KOLOUCH, *Milion duší. Osudy biskupa Josefa Hloucha*, Brno 2013, s. 219–223.

⁷⁸⁴ SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2764, kart. 1938 (státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti), fol. 211–212.

naopak na zdejších poutích zřejmě chyběl Jaroslav Kadlec. Církevní tajemník však povolil všechny poutní zpovědníky, o něž děkan Peroutka žádal.⁷⁸⁵

Účast na křemešnické pouti v letech 1974 a 1975 jevila mírně klesající tendenci. OCT odhadoval, že na vině mohlo být i nestálé počasí, přesto ho pokles počtu příchozích překvapil. Vyšší množství osob v kostele roku 1975 vysvětloval častými přeháňkami, před kterými se podle něj přišli kolemjdoucí do chrámu schovat. Na Křemešníku tentokrát snad poprvé nebyly žádné stánky a atrakcí jen několik. Tento fakt samozřejmě snižoval komfort příchozích, protože se neměli jak občerstvit. Snížení atraktivit poutí patřilo k oblíbeným strategiím vládnoucí moci. Navíc nejezdily žádné speciální autobusy, jen klasický linkový. Soukromých vozidel bylo napočítáno asi pět set, tedy o dvě stě méně než roku 1974. Oproti loňsku, kdy přijely čtyři cizí autobusy, nebyl tentokrát zachycen žádný.⁷⁸⁶ Roku 1976 OCT uvedl, že doprava na pouť je možná „již několik roků pouze normálními spoji a osobními automobily. Někdy však přijedou autobusy z cizích okresů.“⁷⁸⁷ Právě tyto cizí autobusy byly okresním církevním tajemníkům trnem v oku, protože je ze své kompetence nemohli zakázat, ačkoli jejich SPZ si vždy pečlivě poznamenali. Když tedy obyvatelé okresu nemohli vypravovat zájezd na vlastní poutní místo, snažili se dostat do vzdálenějších lokalit. V červnu 1979 si středočeský krajský církevní tajemník stěžoval jihočeskému, že na svatohorské pouti bylo zjištěno jedenáct autobusů z Jihočeského kraje, z toho pět z pelhřimovského okresu.⁷⁸⁸ Data významných poutí si přitom věřící zřejmě museli sami zjišťovat, jakákoli propagace byla znemožněna, jak dokládá zápis Josefa Hanžla o křemešnické pouti z roku 1976: „*Chtěli jsme zveřejnit datum poutě v Katolických novinách, ale neotiskli nám to. Důvod neznám.*“⁷⁸⁹

VIII. 1. 2. Ztichlý Křemešník: přesun pout'ové zábavy do Sázavy

Další pomyslný zlom v dějinách Křemešníku nastal právě roku 1976, kdy byly o hlavní pouti veškeré atrakce poprvé přesunuty do Sázavy. Pan J. H. vzpomíná, že na přelomu šedesátých a sedmdesátých let bylo na Křemešníku vždy tolik zábavních podniků, že se tam ani nedalo projít. Přijížděly už v pondělí před poutí, aby zabraly místo. Policie je

⁷⁸⁵ Je možné, že Peroutka raději o Kadlece nežádal, neboť roku 1971 mu povolení vypomáhat na křemešnické pouti nebylo uděleno. TAMTÉŽ, fol. 212, 316, 399, 497.

⁷⁸⁶ TAMTÉŽ, inv. č. 799, kart. 504, fol. 124–125, 132, 136.

⁷⁸⁷ TAMTÉŽ, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 115.

⁷⁸⁸ TAMTÉŽ, fol. 135.

⁷⁸⁹ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 169.

mnohdy odmítala pustit, ale nakonec se „komediantům“ vždy podařilo získat povolení z vyšších míst. Přemístění zábavních podniků do Sázavy se podle pana J. H. odehrálo na základě jednoho incidentu, kdy několik dní po pouti jejich majitelé využili hojného zisku z prodeje a chovali se nepřístojně v křemešnické restauraci, načež začali panu J. H. rozkrádat nařezané bukové dřevo. Po zákroku policie museli „kolotočáři“ dřevo zaplatit a dalšího roku už směli své podniky postavit pouze v Sázavě.⁷⁹⁰ Jana Petráková ve své diplomové práci z roku 1984 uvedla, že od té doby se rodiny začaly rozdělovat, dospělé děti dovezly své staré rodiče ke kostelu a s vlastními potomky se rovnou vydali do Sázavy na atrakce.⁷⁹¹ Podle pana B. Zmátla však ani přemístění zábavních podniků neodradilo řadu věřících od návštěvy kostela: „*Za komunistů byl kostel vždycky plný a po mši šli lidé s dětmi na atrakce do Sázavy.*“⁷⁹²

Co se týče počtu stánků po roce 1976, pamětníci se v této otázce neshodli. Někteří uváděli, že několik stánků na poutním místě i poté zůstalo, jiní tvrdili, že tam nebyl ani jediný. Záznamy církevních tajemníků z let 1977 a 1982 hovoří o dvaceti stáncích, ale není zřejmé, zda stály na vrcholu Křemešniku, nebo v nedaleké Sázavě. Zápis z roku 1978 ovšem uvádí, že stánky a atrakce se nacházely pouze v Sázavě. Podle zprávy z roku 1977 pocházeli stánkaři hlavně ze Středočeského kraje (mělo jít především o obchodníky s textilem, cukrovím a suvenýry), ale „*pelhřimovské organizace zde nejsou zastoupeny.*“⁷⁹³ Roku 1978 OCT při hodnocení želivské pouti uvedl, že „*otázka prodejních stánků byla na našem okrese vyřešena, ale jako již předtím, tak i letos zde byly prodejní stánky ze Středočeského kraje. Bylo by třeba provést opatření i v tomto směru.*“⁷⁹⁴ Je tedy zřejmé, že po neúspěšných pokusech z padesátých let se přece jen podařilo účinně zakročit proti místním prodejcům a znemožnit jim účast na oblíbených poutích. Cizí prodejce se však pod kontrolu dostat nedařilo.

Jana Petráková ve své diplomové práci zachytila nevoli příslušníků starší generace, kteří si stěžovali, že křemešnické poutě přesunem atrakcí ztratily svůj tradiční ráz: „*Neměli s tím nic dělat. Bylo to tam od nepaměti. Je to škoda; už to není ono. Tradice upadá, akorát jezdí lidi pro vodu.*“⁷⁹⁵ Pelhřimovský kaplan Josef Hanžl si naopak zmizení stánků a atrakcí z poutního areálu velmi pochvaloval, neboť kolem kostela

⁷⁹⁰ SAA, Rozhovor s J. H. z 5. února 2018.

⁷⁹¹ J. PETRÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 49.

⁷⁹² SAA, Rozhovor s B. Zmátlem.

⁷⁹³ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 40, 118–119, 129.

⁷⁹⁴ TAMTÉŽ, fol. 131.

⁷⁹⁵ Viz vyprávění neznámé osoby, které ve své diplomové práci zachytila studentka UK na počátku osmdesátých let minulého století. Blíže J. PETRÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 50.

zavládl nezvyklý klid. Projevilo se to ovšem sníženou účastí, která roku 1976 nedosáhla ani počtu šesti tisíc osob, z toho bohoslužeb se zúčastnilo přes třináct set lidí. Přesunutí světské části poutě se zároveň mohlo promítnout do benevolentnějšího výběru poutních kazatelů, kterými se stali Augustin Malý a Jaroslav Kadlec, kněží nepříliš pohodlní režimu.⁷⁹⁶ Kadlecovi byl na konci roku 1974 odejmut státní souhlas, nicméně pelhřimovský děkan Peroutka pro něj u okresního církevního tajemníka zajistil souhlas k službě výpomocného duchovního, a to navzdory tomu, že v kádrových posudcích byl Kadlec hodnocen velmi negativně.⁷⁹⁷

Někteří příslušníci vládnoucí moci se mohli domnívat, že po eliminaci zábavní složky křemešnických poutí dojde k jejich zániku. Dokument s názvem *Rozbor a řešení problémů ateistické výchovy* z roku 1976 uváděl mezi příčinami vysoké religiozity Pelhřimovska „vliv bývalého poutního místa Křemešníka.“⁷⁹⁸ Rovněž OCT roku 1977 konstatoval, že „dosud přijatá opatření v současné době vyhovují a v dohledné době není nutno přijímat další.“⁷⁹⁹ Podobně se vyjadřovala i studentka Jana Petráková ve své diplomové práci o Křemešníku z roku 1984: „Co se týče poutí, jak je známe z vyprávění starší generace, došlo již vlastně na Křemešníku k jejich zániku. Poté, co byly odděleny ‚atrakce od kostela‘, je jen otázkou času, kdy se přestane mluvit o poutním místě na Křemešníku (...) Pouť tedy v dnešním slova smyslu pro mnohé znamená ‚jít si koupit na pouť něco, co jinde nemají, svést děti na kolotoči nebo vystřelit pro svou dívku něco na střelnici‘. Málokdo z mladé generace dnes spojuje termín ‚pouť‘ s kostelem, mší svatou a jinými církevními obřady.“⁸⁰⁰

Řada dalších údajů však svědčí ve prospěch poutního místa, například situační zpráva pelhřimovského církevního tajemníka z 28. února 1977. Dozvídáme se z ní, že jednal s pelhřimovským děkanem o zповědnících na křemešnickou pouť s více než tříměsíčním předstihem.⁸⁰¹ Ani účast zprvu nijak dramaticky neklesla, po propadu z roku 1976 se naopak opět zvýšila – na konci sedmdesátých let přicházelo na pouť kolem sedmi tisíc lidí. Teprve počátek osmdesátých let přinesl větší pokles; počet

⁷⁹⁶ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 169; SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 115.

⁷⁹⁷ Byl například pravidelně zařazován mezi duchovní, u nichž je „malý předpoklad k další službě.“ Později působil jako administrátor ve Veselé, kde tajně učil náboženství a se svými žáky podnikal různé výlety. SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2763, kart. 1938 (personální záležitosti), fol. 26, 33; KOL., *S úctou*, s. 87–89.

⁷⁹⁸ Jako konkrétní oblasti ovlivněné blízkostí Křemešníku autor uvedl Novorychnovsko a Hornocerekvicko, kde se religiozita tradičně projevovala také nadprůměrným počtem přihlášek na výuku náboženství. SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2756, kart. 1927, fol. 33–34.

⁷⁹⁹ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 118.

⁸⁰⁰ J. PETRÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 53.

⁸⁰¹ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1222, kart. 702, fol. 5.

poutníků v letech 1980–1983 se ustálil na pěti tisících, z toho bohoslužeb se účastnila asi pětina lidí.⁸⁰² Oproti roku 1970 se tedy snížil o polovinu. Zřejmě právě na počátku osmdesátých let došlo ze zrušení jedné ze tří nedělních poutních bohoslužeb.⁸⁰³

Na druhou stranu ještě i v druhé polovině osmdesátých let zůstal zachován tradiční začátek křemešnické pouti už v sobotu odpoledne, kdy mohli příchozí jít ke zpovědi a zúčastnit se mše.⁸⁰⁴ Navíc spolu s želivskou poutí stále patřila ke dvěma „celostátně sledovaným poutím“ na okrese. Do Želiva sice nepřicházelo tolik lidí jako na Křemešník, přesto se od roku 1981 se souběžně se zdejší poutí konala v Pelhřimově mírová slavnost, která měla odlákat případné zájemce o církevní akci.⁸⁰⁵ Zásadněji byla křemešnická pouť narušena roku 1982. Kvůli cyklistickému závodu byly uzavřeny silnice a lidé se tak nemohli dostat ke kostelu. Právě na Křemešník přitom tohoto roku dorazilo nejvíce autobusů v kraji (sedm); v počtu osobních automobilů (čtyři sta) obsadil pomyslnou třetí příčku za Kájovem (patnáct set) a Kostelním Vydřím (přes devět set automobilů).⁸⁰⁶ Ani v dalších letech se autobusům v cestě na křemešnickou pouť nepodařilo zcela zabránit, jak dokládá údaj z roku 1984 o šesti autobusech z pěti různých okresů, mnohdy značně vzdálených. Jako nejvíce zarážející vyhodnotil KCT zájezd z Chebu, který vedl tamější tajemník okresního výboru ČSL. Ze dvou třetin ho navíc tvořila mládež do pětadvaceti let, projevující při návštěvě Křemešníku hluboké náboženské přesvědčení.⁸⁰⁷

Podle zprávy KCT z listopadu 1987 se oproti roku 1986 zvýšila účast mladých lidí od šestnácti do pětadvaceti let na křemešnické pouti o 14 %, ačkoli téhož dne se v Želivě konalo Mistrovství ČSR ve vodním slalomu.⁸⁰⁸ Zpráva z roku 1988 uvedla, že mladých lidí dorazilo na pouť o 14 % méně než v loni, upozornila však na nárůst zastoupení střední generace o 19 %, stejně jako na fakt, že „častěji než v minulosti se

⁸⁰² Viz tabulky mapující deset nejvýznamnějších poutních míst v Jihočeském kraji. TAMTÉŽ, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 44, 55.

⁸⁰³ TAMTÉŽ, inv. č. 1222, kart. 702, fol. 25.

⁸⁰⁴ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 175.

⁸⁰⁵ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1222, kart. 702, fol. 25.

⁸⁰⁶ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 172; SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 41.

⁸⁰⁷ Další čtyři autobusy dorazily z okresů Vyškov, Kutná Hora, Benešov a Opava. Autobusy navzdory omezením přijížděly i na jiná poutní místa. Podle zprávy KCT sice příslušní OCT informovali národní výbory o těchto zájezdech, ty však proti autobusům svého okresu nijak nezakročily. Zástupce mladé generace mohla k účasti na poutích povzbudit legendární pouť na Velehradě, která se odehrála roku 1985. Zúčastnilo se jí kolem dvou set tisíc lidí a jednalo se o největší protirežimní shromáždění před listopadem 1989. Tato událost prokázala sílu katolicismu a přispěla k postupnému uvolňování církevního života v Československu.

SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1617, kart. 856, fol. 4; S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 56–60, 276–277.

⁸⁰⁸ Tato zpráva informovala také o hluboké zbožnosti, patrné u velké části návštěvníků poutních bohoslužeb v Jihočeském kraji. SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1617, kart. 856, fol. 75–76.

zástupci mladé a střední generace zapojili do ceremoniálu vítání příjezdu ordináře a zvláštní hudební produkce.“⁸⁰⁹

Přesto se podle novinového článku z roku 1990 museli věřící na Křemešníku obávat ještě o pouti roku 1989, kdy bylo v kostele „*mnoho pracovníků služebně a dávali velký pozor na každé slovo. Dokonce i před kostelem stál uniformovaný příslušník VB s pomocníkem a bylo jim trnem v oku, že děvčata zahrála a zazpívala panu biskupovi.*“⁸¹⁰ *Musela se hned potom legitimovat.*“⁸¹¹ Hlavním křemešnickým poutním kazatelem se v tomto období stal českobudějovický generální vikář Josef Kavale,⁸¹² jenž se tamější poutě zúčastnil v letech 1975–1988 s výjimkou roku 1976, přičemž pro roky 1983 a 1987 údaje o kazateli chybí.⁸¹³ O ostatních poutích (malé, anenské, oktávu a svatováclavské pouti) se pro toto období nepodařilo najít žádné informace. Ze zmínky Josefa Hanžla v pamětní knize se však dozvídáme, že 13. května 1988 proběhla pout', muselo se jednat o dříve nazývanou malou pout'. Před ní se konal úklid a čištění pramene.⁸¹⁴ Podle vzpomínek pamětnice z Putimova, které ve své diplomové práci zachytila Jana Petráková, se oktáv naposledy konal snad roku 1973.⁸¹⁵

Pro normalizační éru se autorce podařilo shromáždit pouze zlomek situačních zpráv církevních tajemníků, informace o poutích tak nejsou k dispozici ve stejné šíři jako v předcházejícím období. Ucelený pohled na účast na poutích ovšem přináší tabulky, mapující deset nejvýznamnějších poutních míst v Jihočeském kraji⁸¹⁶ v letech 1978–1988. Co do celkové účasti Křemešník s obvyklým počtem mezi pěti a sedmi tisíci návštěvníky patřil spolu s Kostelním Vydřím a Kájovem ke třem nejpopulárnějším poutním místům v kraji, v letech 1979 a 1981 obsadil dokonce první příčku. Ve druhé polovině osmdesátých let se však účast pohybovala mezi třemi a čtyřmi tisíci osobami a Křemešník se tak v rámci kraje posunul na čtvrtou pozici. V počtu účastníků

⁸⁰⁹ TAMTÉŽ, fol. 103, 107.

⁸¹⁰ Generální vikář Josef Kavale je zde nesprávně označen jako biskup.

⁸¹¹ Hlas Vysočiny 1, 1990, č. 24, s. 5.

⁸¹² Josef Kavale (1919–2011), kapitulní vikář českobudějovické diecéze v letech 1974–1990. Jelikož vyhovoval státu i papežovi, uvažovalo se o jeho jmenování biskupem, k čemuž ovšem nakonec nedošlo. Pamětníci J. H. a Marie Václavíková uvedli, že byl oblíbený a věřící si ho rádi přišli poslechnout. Podle zprávy z roku 1983 byla jeho poutní kázání kritická vůči komunistickému režimu. S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 84; SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 53.

⁸¹³ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1227, kart. 704; ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 170–171.

⁸¹⁴ TAMTÉŽ, s. 176.

⁸¹⁵ Výpověď neznámé pamětnice z Putimova, narozené roku 1909. J. PETRÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 48.

⁸¹⁶ Kromě Křemešníku byl zahrnut Římov, Kájov, Kostelní Vydří, Montserrat, Želiv, Sepekov, Kraselov, Lomec a Klokoty; v druhé polovině osmdesátých let byl vynechán Kraselov a Montserrat.

bohoslužeb připadlo ve sledovaném desetiletí Křemešniku průměrné čtvrté místo, na mše přicházelo zpravidla něco přes tisíc lidí.⁸¹⁷

KCT Leo Drozdek ve své zprávě z roku 1982 Křemešník zařadil mezi „*tradiční poutní místa*“, která však „*postupně ztrácí svůj ryze náboženský charakter. Nábožensky nejzanícenější občany přitahuje hlavně poutní karmelitánské místo Kostelní Vydří, zázračná kájovská a sepekovská madona a léčivá voda na Křemešniku. V ostatních dlouhodobě sledovaných poutních místech postupně převládá světský charakter.*“⁸¹⁸ Podle zprávy OCT křemešnické poutě přitahovaly příchozí nejen léčivou vodou, ale také příležitost k návštěvě rodného kraje a k setkání s příbuznými. Pojetí poutí jako velkých rodinných setkání potvrdili i pamětníci.⁸¹⁹

Podobně jako v případě Křemešniku i z poutních míst Cizkrajov (Montserrat) a Lomec zřejmě v polovině sedmdesátých let zmizely veškeré zábavní podniky a stánky, což u druhé jmenované lokality přispělo k rapidnímu snížení počtu příchozích.⁸²⁰ Rovněž v Klokotech u Tábora stály zábavní podniky a stánky asi kilometr od kostela. Zdejší církevní tajemník se zamýšlel nad negativy a pozitivy tohoto opatření, které sice snížilo počet lidí na bohoslužbách, „*na druhé straně se zlepšilo prostředí, poněvadž bohoslužby nebyly rušeny hudbou z reproduktorů ani fluktuujícími návštěvníky. Přesto se zdá účelnější toto opatření, jelikož to odvede od kostela děti a mladé lidi.*“⁸²¹ Stejný názor sdílel i KCT, podle něhož světská část poutí vždy přilákala značné množství mladých lidí, kteří se sice náboženských obřadů neúčastnili, ale šli se do kostela alespoň podívat a zažít tak „*první ‚seznámení‘ se s náboženským kultem.*“⁸²² Roku 1983 však KCT s překvapením konstatoval, že na Montserratu, kde žádné stánky ani atrakce nejsou, se zvyšuje podíl příslušníků mladé a střední generace.⁸²³

Na poutním místě Klášter u Nové Bystřice zůstaly jen ty stánky, které nenabízely občerstvení. Během pouti 25. května 1975 proto vedoucí stánku s textiliemi prohlásila,

⁸¹⁷ Křemešník od roku 1985 v celkové účasti předstihl Sepekov. SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 44, 55; TAMTÉŽ, inv. č. 1617, kart. 856, fol. 5, 45, 79, 106.

⁸¹⁸ Tvrzení o úpadku náboženského charakteru poutí KCT vyvodil z faktu, že návštěvnost na poutích se sice kvůli pěknému počasí zvýšila, ale počet lidí na bohoslužbách byl stejný jako v uplynulých letech. TAMTÉŽ, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 40.

⁸¹⁹ TAMTÉŽ, fol. 118; SAA, Rozhovor s B. Zmátkem.

⁸²⁰ V případě Lomce si KCT pochvaloval, že díky přesunu stánků a atrakcí poklesl počet příchozích natolik, že dříve slavné poutní místo má už pouze lokální význam. SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 40.

⁸²¹ TAMTÉŽ, inv. č. 894, kart. 516, fol. 48.

⁸²² TAMTÉŽ, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 41.

⁸²³ Řada poutníků dorazila z Moravy a jeden autobus dokonce až z Bratislavy. TAMTÉŽ, fol. 54.

že „je tato pouť zabitá jako všechny poutě v kraji. (...) Pochopitelně se k ní přidalo několik dalších, takže vznikla nedobrá polemika.“⁸²⁴ Naopak v Želivě zůstaly roku 1976 stánky i atrakce v těsné blízkosti chrámu a hlasitou hudbou rušily průběh bohoslužeb, což bylo považováno za vyhovující.⁸²⁵ Přesto sem přicházelo o více než polovinu lidí méně než na nejvyšší vrchol Pelhřimovska, tedy okolo dvou tisíc osob.⁸²⁶ Atrakce i pětatřicet stánků mohli příchozí využít roku 1976 také v Kostelním Vydří. OCT proto navrhoval, aby byly pro příště přemístěny na „na akce socialistického charakteru.“⁸²⁷ To se však zřejmě nepodařilo, podle hlášení KCT z roku 1982 byla situace stále stejná.⁸²⁸ Právě toto poutní místo bylo podle záznamu z roku 1983 posledním v kraji, kde „poutníci setrvávají ve ‚zbožném rozjímání‘ přes noc ze soboty na neděli.“ Dařilo se to díky neústupnosti zdejšího kněze. Správci kostela bylo tedy „doporučeno“, aby kostel „z bezpečnostních důvodů“ na noc zamykal. „Nyní cca 400–600 poutníků podřimuje buď na dlažbě ambitů okolo kostela, nebo v autech a autobusech.“⁸²⁹ Právě Kostelní Vydří zůstalo až do konce osmdesátých let místem s nejvyšší návštěvností poutních bohoslužeb v kraji, účastnilo se jich pravidelně kolem tří tisíc osob.⁸³⁰

Krajský církevní tajemník si roku 1983 posteskl, že „stále se setkáváme s povyšováním ekonomických ukazatelů nad ideově výchovné působení (...) S nepochopením boje proti náboženským přežitkům se setkáváme i u zájmových a společenských organizací. Vedle organizování tradičních pouťových zábav jsou to různá sportovní utkání, výstavy domácích zvířat, exotického ptactva, zahradních výpěstků apod. Organizátoři těchto akcí se ospravedlňují tím, že oni ‚jen‘ využívají kumulace lidí v daném místě (...) Že značná část účastníků navštíví i bohoslužebný program, to je pro ně druhotné.“ KCT si dále postěžoval také na MNV, které podle něj atraktivnost poutí nijak neomezují. „Důvod – občané by ‚nám‘ vytýkali, že pro ně nic neděláme a stěžij bychom je získali na plnění akcí ‚Z‘ apod.“⁸³¹

Další problém spatřoval KCT ve výběru vhodného kazatele. Volba některého z členů kolaborantského Sdružení katolických kněží totiž nijak nezaručovala „kvalitní“ promluvu – i kázání těchto kněží měla často ryze církevní obsah. Povzbuzením k větší

⁸²⁴ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 894, kart. 516, fol. 28, 31, 35.

⁸²⁵ TAMTÉŽ, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 116.

⁸²⁶ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 3880, kart. 3264, fol. 21–23.

⁸²⁷ SOA Třeboň, fond JKNV ČB, inv. č. 894, kart. 516, fol. 34.

⁸²⁸ Do Vydří dorazilo třicet čtyři stánků a třináct atrakcí. TAMTÉŽ, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 40.

⁸²⁹ TAMTÉŽ, fol. 53.

⁸³⁰ Roku 1988 se však tento počet zvýšil na čtyři tisíce šest set lidí. SOA Třeboň, fond JKNV ČB, inv. č. 1617, kart. 856, fol. 106.

⁸³¹ TAMTÉŽ, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 52–53. Platí pro celý odstavec.

smělosti mohl být československým kněžím nový papež Jan Pavel II., rodák z rovněž komunistického Polska. Jeho zvolení přispělo k větší razanci našich církevních představitelů vůči komunistickým vládcům.⁸³² Závěrem tedy musel Leo Drozdek konstatovat, že „*jen ojediněle se nám daří cílevědomě ovlivňovat účast věřících v tradičních poutních místech (...) Ze všeho nejméně se nám daří vytvářet nové tradice, které by svou přitažlivostí úspěšně konkurovaly náboženským tradicím.*“⁸³³

Existovala však menší poutní místa, která během normalizace pocítila přitvrzení protipoutní strategie. Je možné uvést Křížnou studánku u Horní Paseky, vzdálenou od Křemešniku asi čtyřicet kilometrů. Roku 1973 byly zdejší poutě havlíčkobrodským OCT zakázány, prý z důvodu narušení žňových prací. Věřící se tu poté čtrnáct let scházeli bez kněze, a to až do roku 1987, kdy mohla pouť opět proběhnout.⁸³⁴

Na mnoha místech se v osmdesátých letech čím dál víc projevoval nedostatek duchovních. Když roku 1984 onemocněli oba pelhřimovští kněží zároveň, v řadě chrámů musely být mše omezeny, ale na Křemešniku byly zachovány pravidelně „*kvůli poutníkům, kteří tam přicházejí.*“⁸³⁵ Podle Hanzlova zápisu zemřelo mezi roky 1977 a 1980 v českobudějovické diecézi třicet tři kněží a čtyři odešli do důchodu; místo nich nastoupili pouze tři novokněží. Jen za rok 1988 zemřelo v pelhřimovském vikariátu pět duchovních, což samozřejmě kladlo zvýšené nároky na ty, kteří zbyli. Na některých místech musely být zrušeny mše, Křemešniku se to ovšem opět netýkalo.⁸³⁶

Účast na nedělních bohoslužbách byla i na Křemešniku pravidelně monitorována. Podle dostupných údajů se zde počet věřících příliš neměnil. V roce 1966 uvedl OCT, že v neděli chodí do křemešnického chrámu obvykle kolem stovky lidí,⁸³⁷ o devět let později se číslo zvýšilo na sto dvacet osob a podle velkého krajského průzkumu z neděle 2. září 1981 (do nějž byl zařazen i Křemešník) bylo napočítáno sto deset lidí, přičemž převládali zástupci mladé a střední generace.⁸³⁸ Sledován byl rovněž obsah promluv: dozvíme se tak například, že děkan Peroutka na počátku osmdesátých let v kázání na Křemešniku chválil papeže Jana Pavla II., že se nezalekl ani cesty do

⁸³² S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 53–54.

⁸³³ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 43.

⁸³⁴ Miloš DOLEŽAL, *Křížná studánka. Příběhy léčivého místa v nitru Vysočiny*, Praha 2018, s. 53–54.

⁸³⁵ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 172.

⁸³⁶ Hanzl o roce 1988 uvedl, že byl jedním „*z nejtěžších mého života.*“ TAMTÉŽ, s. 171, 176–177.

⁸³⁷ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2753, kart 1926 (údaje), fol. 4.

⁸³⁸ Z hlediska věkového zastoupení byla roku 1975 i roku 1981 zachycena třetina mladých do pětadvaceti let, zhruba polovinu představovala střední generace (do pětapadesáti let). Počet starších lidí roku 1975 odpovídal čtvrtině, roku 1981 už pouze osmině – došlo tedy k posunu ve prospěch střední generace. SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 118, 139–140.

Mexika a protestantské NSR.⁸³⁹ Pamětníci si také vybavují, jak na křemešnické nedělní mše jezdili mnozí lidé z Pelhřimova, Jihlavy a dalších míst, kteří nechtěli být ve svém domově v kostele viděni. Na Křemešníku využili možnosti větší anonymity a menší sledovanosti. Jednalo se například o lékaře nebo učitele. Patřila mezi ně i Marie Rásochová, učitelka na ZŠ v Novém Rychnově.⁸⁴⁰ Velmi oblíbená byla i nadále křemešnická půlnoční mše. Josef Hanžl v pamětní knize dvakrát zmínil vysokou účast věřících na této slavnostní bohoslužbě v lůně přírody; roku 1977 uvedl, že „*lidí ta vánoční atmosféra přitahuje*.“⁸⁴¹

Pro toto období se nepodařilo najít téměř žádné záznamy o dříve tolik populárních zájezdech na Křemešník, konaných po celé léto. Prameny zmiňují pouze výpravu z Ostravy-Mariánských Hor v červnu 1970 a výlet klientů domova důchodců v Moravských Budějovicích z léta 1972. V obou případech patřil k doprovodu kněz, jemuž bylo uděleno povolení sloužit na Křemešníku mši.⁸⁴² Podle pana J. H. přijíždělo na Křemešník větší množství zájezdů až po roce 1989.⁸⁴³

V této době také docházelo k prudkému snižování počtu přihlášených na výuku náboženství. Zatímco roku 1970 se v pelhřimovském okrese jednalo o téměř 38 % žáků, o třináct let později došlo k poklesu na 2,5 %. Mezi nejreligióznějšími oblastmi bylo kromě Lukavecka jmenováno rovněž Božejovsko a Novorychnovsko, nacházející v blízkosti Křemešníku, „*kde ateistické působení je ztíženo zakořeněnou náboženskou tradicí*.“⁸⁴⁴ Pisatelem těchto slov byl zřejmě tehdejší pelhřimovský církevní tajemník Jan Paclík, jenž nahradil svého předchůdce v dubnu 1971 a tento post zastával po celou normalizační éru.⁸⁴⁵ V sedmdesátých letech se místo názvu církevní tajemník přikročilo k označení „tajemník pro věci církevní“, pro usnadnění však autorka i nadále užívá původní pojem. Podle vzpomínek pamětníků to sice nebyl vyloženě zlý člověk, ale pan Zmátlo dodává, že zároveň nevykonal nic dobrého. Jeho sestra pracovala jako ekonomka odboru kultury: právě ona místo Paclíka jednala s kněžími a vyřizovala

⁸³⁹ TAMTÉŽ, fol. 144.

⁸⁴⁰ SAA, Rozhovor s B. Zmátlem; TAMTÉŽ, Rozhovor s M. Rásochovou.

⁸⁴¹ Možnou příčinu obliby křemešnické půlnoční mše zachytil už roku 1972 kaplan Prokop Chramosta, když napsal, že „*sníh působil slavnostní atmosféru*“. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 168–169.

⁸⁴² Nejprve však bylo nutné zájezd nahlásit na ONV i na pelhřimovský děkanský úřad. SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2764, kart. 1938 (státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti), fol. 340, 345, 370.

⁸⁴³ SAA, Rozhovor s J. H. z 5. února 2018.

⁸⁴⁴ Například na ZŠ Božejov docházelo na náboženství kolem 25 % dětí. SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1222, kart. 702, fol. 27–28.

⁸⁴⁵ Shodou okolností v této době v Žirovnici působil kněz Jan Paclík, ale jedná se pouze o shodu jmen. TAMTÉŽ, inv. č. 1607, kart. 850, fol. 82.

administrativu. Paclík údajně věděl, že je praktikující katoličkou, ale přesto ji na postu ponechal, protože byla velmi pracovitá. Snažila se pak ze své pozice zmírnit dopady státního dozoru nad církvemi a vyjít kněžím vstříc. Pan J. H. vzpomíná, že Paclík velmi rád chodil na faru, kde vždy dostal od tamější hospodyně svačinu. O jeho nepřiliš vysoké horlivosti vypovídá fakt, že „*Komentář ke zhodnocení poutní sezóny v roce 1978*“ je téměř doslova totožný se stejným dokumentem z předchozího roku.⁸⁴⁶ Změna dobové atmosféry byla patrná také při besedách duchovních s představiteli okresu: ustaly povinné referáty kněží o míru a socialismu, místo nich byl poskytnut prostor pro vznesení dotazů a diskuzi o veřejných otázkách; řešil se například boj proti kouření.⁸⁴⁷

VIII. 2. Křemešník turistický a rekreační

Oblast kolem Křemešníku byla v době normalizace hodnocena jako významná rekreační lokalita, vhodná pro návštěvu v jakémkoli ročním období. Oficiálně se kraj kolem poutního místa nazýval „*rekreační území č. 50*“⁸⁴⁸ s rozlohou přes deset tisíc hektarů. Jeho oblibu mohlo zvýšit rovněž vyhlášení přírodní rezervace roku 1985.⁸⁴⁹ Kromě toho ji dokládá vybudování čtyř závodních rekreačních objektů v Proseči pod Křemešníkem. Tři z nich patřily národnímu podniku Modeta Pelhřimov, čtvrtý závodnímu výboru ROH při ONV Pelhřimov.⁸⁵⁰ Nedaleko od Křemešníku se prostírala další populární lokalita, Sluneční paseka. Podle pana Rásochy zde před komunistickým převratem pravidelně stanovali skauti z Prahy. Pan J. H. vzpomíná, že za normalizace tu býval pionýrský tábor. Teprve po sametové revoluci se na Sluneční paseku opět vrátili skauti.⁸⁵¹ Křemešník zůstal i častým cílem turistických výletů – diplomová práce z roku

⁸⁴⁶ Dochovaly se rovněž Paclíkovy zápisy ze schůze 6. listopadu 1981, ovšem na rozdíl od předchůdců pouze stručné a s výkresy po okrajích poznámkového bloku. V hodnocení OCT Paclíka však bylo uvedeno, že nedostatky v analýzách nahrazuje zvýšenou pracovní obětavostí, která se projevuje např. používáním vlastního automobilu k cestám za duchovními. TAMTÉŽ, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 118, 129; TAMTÉŽ, inv. č. 1607, kart. 850, fol. 87; SAA, Rozhovor s B. Zmátlem; TAMTÉŽ, Rozhovor s J. H. ze 7. června 2018.

⁸⁴⁷ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 3880, kart. 3264, fol. 94, 106.

⁸⁴⁸ Podle B. Rásochy je Křemešnicko zvláště pro obyvatele Pelhřimova významnou rekreační oblastí dodnes. M. CHARVÁTOVÁ-KUČEROVÁ, *Přírodní a turistické zajímavosti*, s. 68; SAA, Rozhovor s B. Rásochou.

⁸⁴⁹ Rezervace má rozlohu třicet sedm hektarů a rozléhá se v okolí vrcholu Křemešníku. M. DOJAVOVÁ – L. DEDERA, *Stříbrný vrch*, s. 6.

⁸⁵⁰ Rok jejich vybudování nebyl uveden, ale diplomová práce informovala o tom, že do roku 1975 už ve třech objektech n. p. Modeta celkem se sedmadvaceti lůžky nocovalo téměř sedm set lidí. Čtvrtý rekreační objekt nabízel pouze čtyři lůžka, byl ovšem využit už sto dvacetí nocležníky. M. CHARVÁTOVÁ-KUČEROVÁ, *Přírodní a turistické zajímavosti*, s. 72, 98–99.

⁸⁵¹ SAA, Rozhovor s B. Rásochou; TAMTÉŽ, Rozhovor s J. H. z 5. února 2018.

1975 zmiňuje každoroční turistický pochod přes tři vrchy Vysočiny (Čeřínek, Čertův Hrádek, Křemešník), který pořádal OST Pelhřimov.⁸⁵²

Podle novinového článku z titulní strany týdeníku *Nástup* se Křemešník na počátku sedmdesátých let stal oblíbeným místem pro svatební hostiny, kterých se tu odehrávalo průměrně deset za měsíc. Motivaci k této volbě demonstrovala slova jedné z nevěst: „*Jezdíme sem často na chatu a moc se nám na Křemešníku líbí. Proto naši společnou cestu životem začínáme právě tady.*“ Podle článku počet zájemců neustále rostl, takže „*z tradičního poutního místa se začíná stávat tradiční místo svatební...a také oblast cílého turistického ruchu.*“ V hotelu se totiž od ledna do srpna 1972 rekreovalo přes dvě stě lidí, zejména příslušníků starší generace, kteří si pochvalovali zdejší klid a čerstvý vzduch. Vedoucí Alfréd Macek pro *Nástup* uvedl, že „*turistů nám každým rokem přibývá, kapacita hotelu⁸⁵³ je už dnes nedostačující. V letní sezóně bychom potřebovali dvojnásobný počet lůžek. Vyplatilo by se postavit na Křemešníku ještě penzion.*“⁸⁵⁴

Na práci v křemešnickém hostinci v osmdesátých letech minulého století vzpomíná paní J. J.⁸⁵⁵ Plné ruce práce měl podle ní personál i v zimě, kdy sem přijížděla řada lyžařů. Na Křemešníku byla totiž na počátku sedmdesátých let vybudována lyžařská sjezdovka s dvousetmetrovým vlekem. Roku 1985 byl pořízen nový vlek a umělé osvětlení.⁸⁵⁶ V hotelu se ovšem konala také nejrůznější školení, například pro členy komunistické strany z pelhřimovského okresu. V letním období zase probíhaly výše zmíněné svatební hostiny, a to každý pátek a každou sobotu.⁸⁵⁷ Pan B. Rásocha si rád vybavuje zdejší slavné silvestrovské zábavy, při nichž hrála Chadimova *Sázavanka*. „*Pro nás Sázaváky byl Křemešník vždycky pojem. Kam jsme měli ze Sázavy jít? Chodilo se na Křemešník do hotelu na odpolední posezení.*“⁸⁵⁸

⁸⁵² M. CHARVÁTOVÁ-KUČEROVÁ, *Přírodní a turistické zajímavosti*, s. 56.

⁸⁵³ V hotelu bylo k dispozici dvacet pět pokojů, celková kapacita činila padesát lůžek. TAMTÉŽ, s. 75.

⁸⁵⁴ Provoz hotelu obstarávalo sedm zaměstnanců. *Nástup* 22, 1972, č. 34, s. 1. Platí pro celý odstavec.

⁸⁵⁵ J. J. (1959) pracovala v osmdesátých letech dva roky v křemešnickém hostinci, který měl v té době asi šest nebo sedm zaměstnanců. Na toto období ráda vzpomíná.

⁸⁵⁶ M. CHARVÁTOVÁ-KUČEROVÁ, *Přírodní a turistické zajímavosti*, s. 78; M. DOJAVOVÁ – L. DEDERA, *Stříbrný vrch*, s. 12.

⁸⁵⁷ SAA, Záznam rozhovoru s paní J. J., uskutečněný 25. června 2018.

⁸⁵⁸ TAMTÉŽ, Rozhovor s B. Rásochou.

IX. Křemešník po roce 1989

IX. 1. Probouzení poutního místa

První porevoluční křemešnická pouť se nesla ve znamení slavnostní a radostné atmosféry. Zásadní politické změny se projeví už na stránkách regionálního týdeníku *Hlas Vysočiny*, který po letech mlčení o pouti přinesl obsáhlý článek „*Na Křemešník jak před lety*“. Ten uvedl, že „*poprvé po letech útlaku budou věřící moci navázat na dávnou tradici, bez obav o svou existenci se zúčastní jedné ze tří mší svatých.*“ Odsoudil rovněž festivaly mládeže z šedesátých let, které měly „*nahradit velkou křemešnickou pouť.*“⁸⁵⁹ Ta se na počátku devadesátých let stala předmětem velké diskuze – probíhala jednání o přemístění atrakcí ze Sázavy zpět na poutní vrch. Církev a památkáři byli zásadně proti, roku 1990 však občané změnu prosadili. Toto rozhodnutí možná také přispělo k vysoké účasti na pouti, která se pohybovala mezi deseti a patnácti tisíci příchozími. Hlavní mši sloužil českobudějovický biskup Miloslav Vlk, na další bohoslužbu dorazil želivský opat Bohumil Vít Tajovský. Mezi osmi zpovědníky byl i Jaroslav Kadlec, který navzdory vysokému věku na Křemešníku stále často vypomáhal, a to nejen o pouti, ale například i během populárního předvelikonočního zpovídání.

Atrakce ovšem poškodily stromy a okolí, a tak byla roku 1991 svolána další schůze. Proti zábavním podnikům se kromě církve a policie postavili též ochránci přírody, a tak bylo rozhodnuto, že od následujícího roku budou už pouze v Sázavě. Toto usnesení zpečetila křemešnická pouť, která se roku 1991 konala za velmi deštivého počasí. V podmáčené půdě se dařilo atrakce přemísťovat nahoru jen obtížně a stromy byly silně poškozeny; zisky provozovatelů byly velmi nízké. Od roku 1992 mohou v okolí poutního areálu příchozí využít pouze nejružnější stánky.⁸⁶⁰ V pamětní knize rovněž najdeme zmínku o třech procesích, která dorazila v sobotu před hlavní poutí roku 1993. Navíc byla hned o pouti 1990 znovu zavedena kyvadlová doprava mezi Pelhřimovem a Křemešníkem, která funguje dodnes.⁸⁶¹

Pro porevoluční poutě byla a je typická také každoroční účast českobudějovického biskupa. V letech 1990–1991 se jednalo o Miloslava Vlka, který sem poprvé přijel už na konci šedesátých let jako sekretář biskupa Hloucha. Mezi roky 1992 a 2001 sloužil

⁸⁵⁹ Hlas Vysočiny 1, 1990, č. 23, s. 4.

⁸⁶⁰ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 179–181; SAA, Rozhovor s J. H. z 5. února 2018.

⁸⁶¹ Roku 1990 byla kyvadlová doprava vypravena nejen z Pelhřimova, ale také z Vyskytné a Horní Cerekve. Hlas Vysočiny 1, 1990, č. 23, s. 4. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 183.

hlavní mši bez výjimky⁸⁶² biskup Antonín Liška. Ten si poutní místo velmi oblíbil, a když musel Josef Hanžl roku 1998 podstoupit operaci kýly, osobně jej zastupoval, a to včetně bohoslužeb na Křemešníku. Od roku 2002 každoročně jezdil na křemešnickou pouť biskup Jiří Paďour.⁸⁶³ Na rozdíl od nesvobodných let se při pěkném počasí sloužila poutní mše venku na pódiu, pouze za deště byly obřady přesouvány do kostela. V současnosti se mše slouží v chrámu, ale zároveň je promítána na venkovní plátna. Co se týče počtu bohoslužeb, zůstal zachován stav z osmdesátých let, který platí dodnes: první mše v sobotu večer, další dvě během nedělního dopoledne.

Na počátku nového tisíciletí se účast na pouti pohybovala nejčastěji kolem dvou tisíc poutníků, zpovědníků přicházelo šest až osm. Z posledních let existují údaje pro roky 2014 a 2017, které zmiňují přibližně stejný počet příchozích. Nezanikla ani tradice příjezdu nejvyššího představitele diecéze. V letech 2014, 2015 a 2017 se jednalo o pomocného českobudějovického biskupa Pavla Posáda, zatímco roku 2016 a 2018 dorazil biskup Vlastimil Kročil. Od roku 2014 se během pouti rovněž konají řemeslné trhy, jichž se účastní čím dál více prodejců, například roku 2017 se tu objevilo padesát stánků.⁸⁶⁴

V pamětní knize ani v jiných zdrojích už se po smrti Josefa Tatzauera nevyskytovaly žádné zmínky o kultu Dona Boska na Křemešníku. Autorka při rozhovorech s pamětníky zjistila, že někteří měli o této osobnosti jen slabé povědomí, pan J. H. ovšem tvrdí, že socha italského světce i se srdíčky vydržela na svém místě až do sametové revoluce a světce „*byl běžně připomínán.*“⁸⁶⁵ Salesián Antonín Dvořák, který stál u zrodu zdejší úcty k Donu Boskovi, přijížděl už jako starý muž každoročně na pouť, aby v brzkých ranních hodinách zpovídal příchozí poutníky. Kladl velký důraz na to, aby se k soše italského světce dávaly květiny. Teprve při nedávné rekonstrukci chrámu byla srdíčka sejmuta a zatím se na původní místo nevrátila.⁸⁶⁶ Právě Antonín Dvořák roku 1990 inicioval obnovu předválečné tradice setkávání salesiánů na Křemešníku. Tamější salesiánská pouť se obvykle konala týden po křemešnické pouti. Nezřídka byla hojně navštívena, například roku 1992 na ni dorazilo pět autobusů a sedm kněží. Po smrti Antonína Dvořáka v roce 1999 toto setkávání ustalo, další zmínky

⁸⁶² Pouze pro rok 1995 údaje o hlavním kazateli chybí, dá se však předpokládat, že se jednalo o Lišku.

⁸⁶³ Podle zápisů v pamětní knize, vedené do roku 2008, Paďour nevynechal v letech 2002–2008 žádnou pouť. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 179–204.

⁸⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 195–198; Ročenky Matice Křemešnické o. p. s. za roky 2014–2017.

⁸⁶⁵ SAA, Rozhovor s J. H. z 5. února 2018.

⁸⁶⁶ TAMTÉŽ.

o něm najdeme až v zápisech z let 2007 a 2008.⁸⁶⁷ V současnosti už nepřijíždějí salesiáni na Křemešník v pevně stanovený den, ale přesto na něj nezanevřeli. Roku 2018 se konala již třetí pouť farníků z Brna-Žabovřesk, organizovaná místními salesiány, kteří pro příjezd na poutní vrch zvolili pokaždé jiný měsíc.⁸⁶⁸

Nabytá svoboda poskytla katolické církvi volnou ruku v nakládání s poutním areálem. Hned roku 1990 se objevil plán pracovat na Křemešníku s mládeží, komplikaci ale představoval špatný stav církevních budov a absence vodovodu, přesto tu občas děti nebo mladí lidé našli své útočiště. Na Křemešníku probíhala setkání ministrantů (v pamětní knize jsou doložena v letech 1991, 1993, 1996 a 2002), přičemž posledních dvou zmíněných akcí se zúčastnilo kolem osmdesáti chlapců. V květnu 1991 se zde konala diecézní pouť rodin.⁸⁶⁹ Setkávání rodin s dětmi od roku 1997 zhruba deset let pravidelně organizoval pan Ladislav Razima, žijící nedaleko Křemešníku. Účastnili se jich i kněží z Pelhřimova, celkem se scházelo kolem stovky osob. Ladislav Razima od dětství ministroval na Křemešníku, v tamějším chrámu se také roku 1990 oženil a biskup Liška mu tu udělil službu akolyty.⁸⁷⁰ Rovněž se často zapojoval do oprav poutního areálu. Blízký vztah k poutnímu místu zdědil po svých předcích, například jeho děda Vojtěch Razima patřil k vůdčím osobnostem Matice Křemešnické. Ladislav Razima je nyní předsedou správní rady nově obnovené Matice. Jeho syn Vojtěch navíc momentálně studuje první ročník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy s úmyslem stát se knězem.⁸⁷¹

O dění na Křemešníku po roce 1989 se dozvídáme z pamětní knihy, kterou i nadále psal pelhřimovský kaplan a od roku 1994 děkan Josef Hanžl. Dovedl ji až do roku 2008, kdy byl přeložen do Chvojnova. Během svého více než třicetiletého působení v Pelhřimově se neustále zasazoval o zvelebování poutního místa. V pamětní knize zaznamenával i stinné stránky nové éry, jako například časté vykrádání kostelů, které se nevyhnulo ani Křemešníku. První vloupání nastalo roku 1990 a škoda byla vyčíslena na minimálně pětaticet tisíc korun. Ačkoli pachatelé byli dopadeni, Nejvyšší

⁸⁶⁷ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 180–181, 191, 202.

⁸⁶⁸ Salesiáni Brno-Žabovřesky [online], dostupné z <http://old.brno.sdb.cz/farnost/stalo-se/farnost-2018/pout-vdecnosti-na-kremesnik/>; <http://old.brno.sdb.cz/farnost/stalo-se/farnost-2016/pripoj-svoji-prosbu/>, [cit. 31. 12. 2018].

⁸⁶⁹ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 180–195.

⁸⁷⁰ Akolyta – osoba s posledním nižším svěcením, příslušující při bohoslužbách. V. PETRÁČKOVÁ – J. KRAUS a kol., *Akademický slovník*, s. 32.

⁸⁷¹ Kromě zmíněných akcí se na Křemešníku na počátku nového tisíciletí konaly také poutě zemědělců, perzekuovaných v minulosti komunistickým režimem. SAA, Písemné sdělení pana Ladislava Razimy z 11. února 2019 (dále Písemné sdělení L. Razimy); ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 179, 181, 190, 194, 196.

soud rozsudek zrušil a nedošlo k žádnému odškodnění. Jeden ze zlodějů žil shodou okolností v pelhřimovské ulici Křemešnická. O tři roky později se kradlo v kapliče u pramene, větší škody však zloději napáchali roku 1999, kdy z chrámu odcizili barokní sochu anděla.⁸⁷² Neustálou komplikací představovaly také kruté zimy, které se zvláště na Křemešníku projevovaly množstvím sněhu a ztíženým přístupem. Nejednou se Hanžlovi stalo, že nemohl svým osobním automobilem vyjet až ke kostelu a část cesty musel urazit pěšky, v zimě 1999 takovouto cestu odstonal chřipkou. V devadesátých letech se pelhřimovský vikariát zároveň neustále potýkal s nedostatkem kněží, respektive s jejich častými onemocněními. Roku 1992 musely být na řadě míst rušeny mše, „*jen Křemešník jsme se snažili obsadit kvůli poutníkům, kteří přijížděli zdaleka.*“⁸⁷³

Z dostupných údajů vyplývá, že na nedělní bohoslužby se na Křemešník v devadesátých letech sjíždělo průměrně sto až sto padesát lidí. Kolem stovky věřících tu v neděli bývalo také roku 2011.⁸⁷⁴ Velmi oblíbené zůstaly rovněž vánoční mše, zvláště půlnoční, sloužená zde tradičně v deset hodin večer. Na ni se navzdory kluzké vozovce sjížděli a dodnes sjíždí věřící z blízkého i vzdáleného okolí. Například roku 1998 během půlnoční přišlo k přijímání asi dvě stě lidí. I v jiných letech si Hanžl vysokou účast na bohoslužbách v době svátků pochvaloval; přičítal ji častým duchovním obnovám.⁸⁷⁵ Atmosféra křemešnické půlnoční učarovala i Vojtěchu Blažkovi, jedinému vysvěcenému novoknězi českobudějovické diecéze za rok 2018, pocházejícímu z Pelhřimova.⁸⁷⁶ Pelhřimovský okres se tedy projevoval a dodnes projevuje jako mimořádně nábožensky živý. Podle sčítání lidu z roku 1991 se tu ke katolicismu přihlásilo 60 % obyvatel.⁸⁷⁷ Roku 1999 pak biskup Liška zhodnotil zdejší vikariát jako nejlepší vikariát v českobudějovické diecézi.⁸⁷⁸

Významný zvrat na Křemešníku nastal roku 2012, kdy tu začaly probíhat komentované prohlídky kostela a poutního areálu, organizované Vitem Škodou a jeho synem Vitem Škodou mladším. Největší úspěch zaznamenaly roku 2014, kdy si

⁸⁷² Socha měla hodnotu přes sto tisíc korun. TAMTÉŽ, s. 179 182, 191.

⁸⁷³ TAMTÉŽ, s. 182, 191.

⁸⁷⁴ Viz rozhovor Aleše Palána s tehdejším pelhřimovským duchovním správcem Jaromírem Stehlíkem. Katolický týdeník 22, 2011, č. 12, s. 13.

⁸⁷⁵ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 186–191.

⁸⁷⁶ Na křemešnickou půlnoční chodíval se svými rodiči. Blíže *Půlnoční sloužil poprvé v životě*, Českobudějovický deník [online], dostupné z https://ceskobudejovicky.denik.cz/zpravy_region/pulnocni-slouzil-poprve-v-zivote-20181227.html, [cit. 3. 2. 2019].

⁸⁷⁷ I. BALÍK – V. BALÍKOVÁ, *Pelhřimovsko*, s. 115.

⁸⁷⁸ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 186.

vstupenku během sezóny zakoupilo kolem čtyř tisíc návštěvníků.⁸⁷⁹ Příprava průvodcovských textů Škodovy přivedla k bližšímu zájmu o kdysi slavnou Matici Křemešnickou. Jejich návrh na založení, respektive obnovení tohoto spolku získal své příznivce. Oficiálně vznikla Matice Křemešnická o. p. s. 13. prosince 2013 a do konce roku 2014 získala padesát šest členů.⁸⁸⁰ Za tři roky se tento počet zvýšil na šedesát devět, přičemž průměrný věk členů se pohybuje kolem šestapadesáti let.⁸⁸¹

Matice si dala za cíl poutní místo celkově oživit. Proto se k hlavní pouti, vánočním koncertům a pravidelným prohlídkám přidala řada dalších akcí, například každoroční Křemešnické léto, zahrnující koncerty, ale také přednášky s duchovní tematikou. Během nich na poutní místo v posledních letech zavítal mimo jiné kardinál Miloslav Vlk, pomocný biskup pražský Václav Malý, slovenský kněz Marián Kuffa nebo kněz Marek Orko Vácha. Prvního ročníku Křemešnického léta se zúčastnilo přibližně tisíc lidí, zatímco roku 2017 to bylo o téměř osm set osob více. Finanční podporu pro tuto akci našla Matice u města Pelhřimova.⁸⁸²

Členové spolku si zároveň dali za cíl opravit všechny budovy v poutním areálu tak, aby mohly sloužit jako zázemí pro poutníky a turisty, ale rovněž jako muzejní expozice. Byly vypracovány návrhy na jejich renovaci, potřebné finance se však zatím nepodařilo shromáždit. Roku 2017 českobudějovické biskupství zařadilo Křemešník do projektu „Církevní turistika“, počítajícího s využitím zdejších církevních budov k ubytování a rekreaci. Poutní místo ovšem nebylo zařazeno do první etapy projektu, musí tedy na realizaci plánů čekat.⁸⁸³ Matice mezitím usiluje o propagaci Křemešníku, a tak začala vydávat kalendáře i vlastní publikace, týkající se poutního místa a osobností s ním spojených, ale také pelhřimovského regionu. Kromě toho se zájemcům dostal do rukou průvodce poutní cyklotrasou „Pražská Loreta-klášter Sázava-klášter Želiv-Křemešník.“⁸⁸⁴ Obnoveno bylo i vydávání *Ročenek*, které vychází vždy na jaře a shrnují události uplynulého roku. Obvykle mají téměř dvacet stran a zájemci si je mohou stáhnout na webu Matice Křemešnické.

⁸⁷⁹ V první sezóně, tj. roku 2012, bylo provedeno asi tisíc osob. Po nejméně úspěšném roce 2014 počet příchozích poklesl, v letech 2016 a 2017 se pohyboval kolem sedmnácti set lidí. Provoz poutního místa komplikuje například absence sociálního zařízení. V současné době je možné Křemešník navštívit od dubna do října. Bližší Ročenky Matice Křemešnické o. p. s. za roky 2014–2017.

⁸⁸⁰ Ročenka Matice Křemešnické o. p. s. za rok 2014, Pelhřimov 2015, s. 1–2.

⁸⁸¹ Ročenka Matice Křemešnické o. p. s. za rok 2017, Pelhřimov 2018, s. 14.

⁸⁸² Ročenky Matice Křemešnické o. p. s. za roky 2014–2017.

⁸⁸³ Ročenka Matice Křemešnické o. p. s. za rok 2017, Pelhřimov 2018, s. 13.

⁸⁸⁴ Matice vydala například knihy F. B. Vaňka *Na srdci a Vlaštovky se vracejí*. Ročenky Matice Křemešnické o. p. s. za roky 2014–2017.

IX. 2. Rozvoj turistiky na Křemešníku

V nových porevolučních podmínkách se po více než sedmdesáti letech podařilo splnit dlouholetý sen pelhřimovských turistů. Skalka s křížem už kvůli vzrostlým stromům dávno žádný výhled do kraje neposkytovala, v letech 1992–1993 však byla díky spolupráci Klubu českých turistů a Armády ČR postavena na vrcholu Křemešníku rozhledna, nesoucí název Pípalka podle předsedy pelhřimovského turistického oddílu Pavla Pípala. Železná konstrukce sahá do výšky padesáti dvou metrů, na vyhlídkovou plošinu vede dvě stě pět schodů. Těm, kdo je zdolají, se naskytne krásný výhled do širokého okolí.⁸⁸⁵

Roku 1985 pelhřimovští turisté zavedli tradici pravidelného zimního výšlapu na Křemešník, která je dodržována dodnes. Koná se třetí lednovou sobotu a dodatečně byla pojmenována jako Memoriál Ludvíka Kosa a Aleše Wertheimera, tedy klíčových osobností pelhřimovské turistiky. Později se výstupu začali zúčastňovat také turisté z dalších míst Vysočiny.⁸⁸⁶ Celoročně mohou zájemci využít naučnou stezku kolem Křemešníku, kterou vybudovala Městská správa lesů Pelhřimov s r. o. společně s Klubem českých turistů.⁸⁸⁷ Atraktivitu Křemešníku navíc od roku 2008 zvyšuje lanové centrum, v době svého otevření největší na Vysočině.⁸⁸⁸ Podle křemešnického obyvatele pana J. H. je Křemešník dosud častým cílem školních výletů.⁸⁸⁹

Změn se dočkal rovněž křemešnický hostinec. Spotřební družstvo Jednota jej roku 1992 prodalo Seskupení dětských a mládežnických organizací. Po složitých jednáních budovu roku 2001 koupilo město Pelhřimov a proběhla důkladná rekonstrukce, znovu otevřen byl roku 2002. Současným nájemcem je rodina Vaňkova, která zároveň provozuje tamější sjezdovku. Nabízí tak zajištění lyžařských kurzů pro školy a zimní ubytovací balíčky se skipasem zdarma. K dispozici je i konferenční místnost, kde probíhají různá školení a semináře. Kapacita hotelu je až padesát lůžek.⁸⁹⁰

⁸⁸⁵ M. DOJAVOVÁ – L. DEDERA, *Stříbrný vrch*, s. 9. Viz obrazová příloha č. 16.

⁸⁸⁶ *Od vlaku z Nové Bukové šli pelhřimovští turisté na Křemešník už potřícáté*, Pelhřimovský deník [online], dostupné z https://pelhrimovsky.denik.cz/zpravy_region/od-vlaku-z-nove-bukove-sli-pelhrimovsti-turiste-na-kremesnik-uz-potricate-20160117.html, [cit. 31. 12. 2018].

⁸⁸⁷ M. DOJAVOVÁ – L. DEDERA, *Stříbrný vrch*, s. 6.

⁸⁸⁸ *Nové lanové centrum na Křemešníku už otevřelo*, Pelhřimovský deník [online], dostupné z https://pelhrimovsky.denik.cz/kam-na-pelhrimovsku/pe_kremesnik_centrum20080609.html, [cit. 30. 12. 2018].

⁸⁸⁹ SAA, Rozhovor s J. H. z 5. února 2018.

⁸⁹⁰ Michaela NOVOTNÁ, *Poutní hotel Křemešník*, Jihlava 2012 (=Bakalářská práce, VŠJP), s. 29–31; Hotel Křemešník [online], dostupné z <http://www.hotelkremesnik.cz/component/content/category/7-hotel-kremesnik>, [cit. 31. 12. 2018].

Exkurz: Vztah veřejnosti ke Křemešníku ve 2. polovině 20. století

Poslední z pisatelů pamětní knihy, jenž zaznamenal svědectví o důvěře křemešnických poutníků v Boží pomoc, byl expozita Václav Bouška. Zachytil například případ opařené roční dívky, léčené v třebíčské nemocnici, jejíž otec z vděčnosti za zlepšení dceřina stavu daroval slíbených pět set korun na opravy křemešnického chrámu. Zdejší voda blahodárně zapůsobila v létě 1953, kdy ji jakýsi muž donesl své ženě, stížené zánětem dělohy, již se díky „vodičce“ vzápětí ulevilo. Velkou víru v zázračnou moc křemešnické studánky projevila téhož roku věřící z Černova, vzdáleného tři hodiny cesty. Přijela na kole a nechala sloužit mši za svého těžce zraněného bratra; za dva dny dorazila opět, tentokrát v doprovodu sestry a tety, přičemž nabrala vodu ze studánky. Bouška k těmto případům poznamenal, že „*Křemešník je mocný zdroj útěchy a síly.*“⁸⁹¹

Bouška také vedl knihu, do níž zapisoval poutníky, přicházející na Křemešník; ti poté doplnili svůj podpis. Dozvídáme se tak o pouti dělníků pracujících na stavbě vodovodu mezi Sázavou a Pelhřimovem z 28. dubna 1953: „*Pomodlili se v kapli mrtvých, vykonali pobožnost v poutním chrámu a šli k zázr. pramenu.*“ Z expozitových poznámek vyplývá, že ho neustále udivovalo množství těch, kteří přicházeli a přijížděli i ve všední dny, a to nejen z okolí, ale rovněž z Chrudimi, Písku, Prahy nebo Třebíče. 9. května 1953 ho zarazil příchod lidí v nepříznivém počasí: „*Devět kilometrů pěšky / když je metelice / poutníci k nám vešli / co chcete více?*“⁸⁹² Z okolních měst kromě Pelhřimova často zapisoval Humpolec (určitá skupina poutníků odtud pravidelně přicházela třikrát do roka) nebo Jihlavu – například na popeleční středu 1953 z krajského města přijelo na mši několik lyžařů; jindy zavítaly zbožné jihlavské poutnice. Jihlavští Boušku dojali také během pouti roku 1953, kdy mu v napjaté atmosféře těsně po vyhlášení měnové reformy darovali stokorunu a kilo cukru.⁸⁹³

Od doby, kdy už křemešnická expozitura nebyla obsazena, se v pamětní knize další podobné zmínky neobjevovaly. Především je neměl kdo zaznamenat (kněží z Pelhřimova, kteří ve vedení knihy pokračovali, zapisovali většinou pouze údaje o poutích a opravách), zároveň je pravděpodobné, že nepřítomnost stálého kněze a potlačování náboženské svobody vedly k útlumu projevů zbožnosti.

⁸⁹¹ Expozita ještě informoval o ženě, která nechala sloužit mši za svou nemocnou sedmnáctiletou dceru a rovněž si s sebou vzala „vodičku.“ ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 134, 137, 140–141, 145, 147.

⁸⁹² Podepsání byli muž a žena. Expozita také jednou uvedl, že poutníci přišli, „*aby shlédli (sic!) Krásnou samotu.*“ Viz Bouškovy zápisy v Knize hostů, Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.

⁸⁹³ TAMTÉŽ; ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 137.

Následující období přelomu padesátých a šedesátých let se vyznačovalo částečným přetrváváním tradičního rázu Křemešnického chrámu, který však postupně začínal ustupovat novějšímu pojetí, usilujícímu o potlačení jeho sakrálního významu. Souběžně s poutí se začaly pořádat velké světské akce, zatímco byla například definitivně ukončena tradice jihlavských procesí. Ovšem stále se objevovali věřící, kteří svůj vztah ke Křemešnickému chrámu vyjádřili darováním různého vybavení pro kostel – roku 1960 věnovala žena z Moravy, jež si nepřála být jmenována, oltářní plátno na hlavní oltář a koberce ke dvěma oltářům. Následujícího roku pak získal chrám dvě malovaná antependia, nicméně darů bylo nesrovnatelně méně než dřív, pokud se o nich tedy vytižený děkan Bureš nezapomněl do pamětní knihy zmínit.⁸⁹⁴

Na sklonku padesátých let se zároveň poprvé setkáváme s vážnější neúctou ke křemešnickému chrámu. Na podzim roku 1957 byly z kostela neznámým pachatelem odcizeny ostatky svatých. Zbylé relikvie byly proto převezeny do Pelhřimova. Koncem dubna 1962 pak byla z kostela vykázána skupina opilých mladíků, kteří vykonali potřebu v kapli Mrtvých. Je možné, že právě oni měli na svědomí poškození několika křížů v okolí Křemešnického chrámu. Záležitost vyšetřoval okresní církevní tajemník a bylo nařízeno, že kostel musí být zamykán a prohlídka bude možná jen s kostelníkem. Opatření však zřejmě začalo být dodržováno teprve poté, co roku 1963 neznámí pachatelé odcizili z kostela svíce a železný svícen. Další vandal strhl slavné Zahálkovy sluneční hodiny,⁸⁹⁵ děkan Bureš ovšem do pamětní knihy poznamenal, že „*orgán VB vyšetřil, že se to stalo samo.*“⁸⁹⁶ Roku 1963 pak byli v chrámu přistiženi účastníci školení, kteří zneužili církevní prostor a pro vlastní pobavení sehráli „kázání“ nebo „zpovídání“.⁸⁹⁷

Dalším fenoménem, dokládajícím vztah lidí ke Křemešnickému chrámu, byly sňatky zde uskutečněné. V šedesátých letech začal počet církevních sňatků klesat, o čemž svědčí záznamy děkana Bureše z let 1962–1968. Zatímco roku 1962 se jich zde konalo padesát osm, o šest let později jich bylo třicet jedna, tedy téměř o polovinu méně. Svatbu v křemešnickém chrámu zřejmě musel schválit OCT, kterému jménem snoubenců psal

⁸⁹⁴ ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 159–160.

⁸⁹⁵ Jedná se o sluneční hodiny, stojící před farou dodnes. Byly zhotoveny ve čtyřicátých letech 19. století; tvoří je tři navzájem kolmé kovové kruhy a kovová osa s koulí. L. SÝKORA, *Křemešnická expozitura*, s. 49.

⁸⁹⁶ ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 157, 161; SOkA Pelhřimov, f. DÚ, inv. č. 152, kart. 11, fol. 59.

⁸⁹⁷ Tatzauer sice podobný případ zaznamenal už za svého působení, ale tehdy se jednalo o dětské návštěvníky Křemešnického chrámu. ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 161.

pelhřimovský děkan Bureš.⁸⁹⁸ Záznamy o počtu církevních sňatků po roce 1968 se nepodařilo dohledat. Víme ovšem, že poměrně často zde na počátku sedmdesátých let oddával Josef Skala, duchovní z nedalekého Nového Rychnova. Jelikož Křemešník nespadal pod jeho správu, musel pokaždé žádat o povolení. Například za červen 1973 na poutním místě oddal tři páry.⁸⁹⁹ O povolení žádal roku 1970 také předseda OV ČSL a člen rady ONV František Tománek z Havlíčkova Brodu: „*Budu oddán na MěNV v Pelhřimově a v duchu tradice i na památném Křemešníku. Prosím o povolení, aby tento obřad mohl vykonati administrátor z Krásné Hory-okres Havl. Brod dp. Karel Pecháček, který je můj přítel.*“⁹⁰⁰ Církevní sňatky veřejných činitelů byly sice považovány za vysoce nežádoucí, ale v tomto případě vyšel církevní tajemník Tománkovi vstříc. Přesto se tu církevních sňatků nekonalo mnoho: podle pana J. H. byla většina párů sezdána na úřadě a ve vyhlášeném křemešnickém hostinci si pouze zamluvila hostinu.⁹⁰¹

Změny byly patrné také v pojetí křemešnické studánky. Roku 1961 byl do pamětní knihy vlepen novinový článek s názvem „*Křemešník zázraku zbavený*“, zveřejněný v rubrice „*Malá lidová universita*“ neznámého periodika.⁹⁰² Ve stati s názvem „*Jak církev využila přírodní úkaz*“ pisatel prezentoval moderní pohled na „*tak zvanou ‚záračnou‘ studánku*“: „*Tedy, kdy lidé neznali nic nebo téměř nic o přírodě kolem, se kněžím*⁹⁰³ *podařilo obalamutit lid báchorou o záračnosti vody. Využili určité léčivé vlastnosti vody a udělali z toho zázrak.*“ Léčivá moc křemešnické vody byla vysvětlena její částečnou radioaktivitou a přítomností malého množství stříbra. V závěru autor uvedl: „*Tedy ne zázrak! Docela obyčejný přírodní úkaz! Záračnou gloriolu mu udělala církev, aby těžila ještě více z lidu. Podívejte se kolem: stejnou falešnou gloriolu udělala církev i v Želivě a jiných místech.*“ Vysvětlení léčivých schopností křemešnické vody v souvislosti s její radioaktivitou přinesla tehdejší periodika například už roku 1939⁹⁰⁴

⁸⁹⁸ Jedinou výjimku představoval rok 1967, kdy se konalo čtyřicet dva sňatků, tedy o třináct víc než předchozího roku. TAMTÉŽ, s. 161–163; SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2762, kart. 1937 (katolíci), fol. 143.

⁸⁹⁹ SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2764, kart. 1938 (státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti), fol. 4, 209–210, 216.

⁹⁰⁰ TAMTÉŽ, fol. 374.

⁹⁰¹ SAA, Rozhovor s J. H. ze 7. června 2018.

⁹⁰² ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 160.

⁹⁰³ Ten, kdo článek do pamětní knihy vlepil (tedy zřejmě děkan Bureš), podtrhl dvě pasáže osočující katolické kněze a připsal k nim otazník. Ačkoli byl oficiálně hodnocen jako „pokrokový“ duchovní, v některých jeho zápisech v pamětních knihách bychom mohli spatřovat stopy nesouhlasu.

⁹⁰⁴ Tato myšlenka se objevila už na počátku druhé světové války, po zkoumání křemešnické vody Ing. Dr. J. Práškem roku 1939. ŘF Pelhřimov, Liber III, s. 13.

nebo 1946,⁹⁰⁵ ovšem ještě bez propagandistického podtextu. O něco smířlivěji vyzněl úryvek o křemešnické studánce z publikace *Křemešník ve fotografii* z roku 1968, kde bylo uvedeno, že „lid ji přisoudil zázračnou moc a začal k jejímu prameni putovat,“ ale nynější věda „postavila legendu do jasného světla. Ale díky legendě zdobí Křemešník bílá dominanta kostela svaté Trojice.“⁹⁰⁶

O projevech zbožnosti nebo neúcty v letech normalizace se nepodařilo dohledat žádné bližší zmínky. Diplomová práce Jany Petrákové však dokládá, že víra v zázračnou moc studánky přetrvávala i v tomto období. Zachycuje například případ obyvatelky Křemešníku, která si při bolesti potírala oči křemešnickou vodou, a dokonce ji v lahvičkách posílala očnímu lékaři do Jihlavy, „který si ji vždy u ní objednal.“⁹⁰⁷ Vodu ze studánky zdaleka nepoužívali jen příslušníci nejstarší generace – našla se prý řada mladších osob, které prohlašovaly, že v její léčivou moc nevěří, ale když šlo o zdraví někoho z nejbližších, vodu stejně zkusily použít. Všichni lidé, žijící v okolí poutního místa, si nezapomněli pravidelně nabírat vodu ze studánky do zásoby.⁹⁰⁸ Co se týče zázraků na Křemešníku v posledních desetiletích, dlouholetý duchovní správce Josef Hanžl v rozhlasovém dokumentu *Vzhůru na Křemešník!* roku 2008 uvedl, že žádné uzdravení mu nikdo neohlásil.⁹⁰⁹ Přesto někteří lidé křemešnickou vodu užívají jako lék: je možné uvést pana Josefa Nechvátala, který, ač nevěřící, si pravidelně umývá křemešnickou vodou oči a toto opatření mu prý pomáhá.⁹¹⁰ Zdaleka ne všichni, kteří na Křemešník pro vodu chodí, věří v její nadpřirozené schopnosti, využívají ji však jako čistou a nekazící se pitnou vodu.⁹¹¹

⁹⁰⁵ Výstřižek z neznámého periodika z 1. srpna 1946 stručně uvedl, že „radioaktivní prameny (...) byly samozřejmě také příčinou známých poutních ‚zázraků‘.“ TAMTÉŽ, s. 109.

⁹⁰⁶ J. ROTHBAUER, *Křemešník*, s. 24.

⁹⁰⁷ Nejmenovaná pamětnice se narodila roku 1914. J. PETRÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 51, 69.

⁹⁰⁸ Podle Petrákové zde hrála roli především starší generace, která ovlivňovala své potomky. Důvěru v zázračnost křemešnické vody však autorka diplomové práce odsuzovala: „Přitom jde o iluzi a nevědomost.“ TAMTÉŽ, s. 51–53.

⁹⁰⁹ *Vzhůru na Křemešník!* [online], dostupné z

https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/prameny_proudny/zprava/vzhuru-na-kremesnik--489633,stopaz-11:25 [cit. 3. 2. 2019].

⁹¹⁰ SAA, Rozhovor s J. Nechvátalem.

⁹¹¹ Tento fakt vyplynul i z níže uvedených výsledků ankety o Křemešníku.

X. Opravy poutního areálu v průběhu 20. století

X. 1. Opravy Křemešnicku v první polovině 20. století

Organizace oprav poutního areálu patřila k hlavním úkolům křemešnických expozitů a velmi silně se při ní projevovalo, do jaké míry se daný kněz s Křemešnickem identifikoval. V první třetině 20. století je možné jmenovat Františka Bernarda Vaňka a Josefa Zemana, kteří všemožně usilovali o zvelebení poutního místa, zatímco expozita Ondřej Sepp nechával starost o údržbu Křemešnicku spíše na bedrech města Pelhřimova, pod jehož patronát poutní místo spadalo a které tradičně většinu oprav financovalo.⁹¹²

Po Seppově smrti zůstal Křemešník bez stálého kněze, který by potřebné opravy mohl zajistit. Situace se zcela změnila na konci roku 1932 s příchodem Josefa Tatzauera, který se okamžitě snažil iniciovat nutné opravy poutního areálu. V době tehdejší hospodářské krize však město Pelhřimov nemělo k dispozici téměř žádné rezervy – ve dvacátých letech se totiž značně zadlužilo kvůli náročným projektům, mezi něž patřily stavba Masarykových chlapeckých škol, vybudování nového vodovodu a především projekt moderní nemocnice, na který si Pelhřimovští museli půjčit skoro půl milionu korun.⁹¹³ Navzdory nedostatku finančních prostředků se městská rada v květnu 1933 usnesla uhradit alespoň nutnou opravu zchátralé kostelní bání, která nakonec vyšla na padesát jedna tisíc korun. Díky tomu mohl být 1. října 1933 za účasti tisíce lidí zavěšen nový zvon.⁹¹⁴ Zbytek oprav měl být zaplacen ze soukromých darů a z kostelních sbírek.⁹¹⁵

Tatzauer chápal, že město si v náročné době nemůže dovolit poskytnout větší obnos, rozhořčila ho ale podle něj nedostatečná podpora majetných jednotlivců.⁹¹⁶ Roku 1934 napsal do *Týdeníku z Českomoravské vysočiny* velmi ostrý článek, kritizující spoléhání Čechů na finanční pomoc německých poutníků. „*Kde je naše národní sebevědomí, kde ta naše tolik zdůrazňovaná soběstačnost?*“,⁹¹⁷ stěžoval si v něm. S vydatnou pomocí německých příznivců se ovšem nedalo počítat, protože jejich počet se v této době snižoval.⁹¹⁸ Je ale možné, že majetní Češi nepostrádali ducha dobročinnosti, jen se

⁹¹² J. DVOŘÁKOVÁ, *Poutní místo*.

⁹¹³ Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 424.

⁹¹⁴ Viz obrazová příloha č. 25.

⁹¹⁵ Týdeník z Českomoravské vysočiny 15, 1933, č. 20, s. 3; SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 103, 117.

⁹¹⁶ SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 103.

⁹¹⁷ TAMTÉŽ, s. 128, článek vystřižený z Týdeníku z Českomoravské vysočiny 16, 1934, č. 27, s. 4.

⁹¹⁸ Navzdory tomuto údaji však na malou pouť dorazilo 6. května 1934 víc německých než českých poutníků a zachovala si tedy své přízvisko „německá“. Týdeník z Českomoravské vysočiny 15, 1933, č. 45, s. 3.

rozhodli přispět na jiném místě – v *Týdeníku z Českomoravské vysočiny* se dočteme, že se vybíralo také na doplacení nových zvonů do pelhřimovského chrámu, do fondu chudých žákyň nebo „ve prospěch chudých a nezaměstnaných“.⁹¹⁹ Nejhorší situace nastala na přelomu let 1934 a 1935, kdy bylo ve městě bez práce pět set dvacet osob.⁹²⁰ Na tento stav reagoval rovněž článek v *Týdeníku* z května 1934, apelující na poutníky, aby v těchto těžkých dobách upustili od finančně náročných poutí na vzdálená místa a raději se vydali na blízky a s velkou péčí opravovaný Křemešník.⁹²¹

Expozita Tatzauer přitom opakovaně zdůrazňoval, že největší pomoc mu poskytovali chudí lidé z vesnic v okolí Křemešníku, kteří přispěli nad rámec svých možností a navíc zdarma pracovali na opravách, často až do nočních hodin. Sám se jim snažil jít příkladem a nejednou přiložil ruku k dílu. Nakonec se nedali zahanbit ani Pelhřimovští, kteří ve sbírce pořádané tamějšími ženami vybrali přes čtyři tisíce korun.⁹²² Tatzauer si byl vědom potenciálu tištěných médií, sepsal proto řadu emotivních článků, vyzývajících k přispění na opravy Křemešníku, které posílal do redakcí českých, ale také německých periodik. Dárcům sliboval zveřejnění jejich jmen v pamětní knize nebo novinách, což opravdu dodržel.⁹²³ Často psal zejména do *Týdeníku z Českomoravské vysočiny*, kde mu dokonce další ze článků odmítli otisknout, což ho značně pobouřilo.⁹²⁴

Roku 1934 bylo přikročeno k opravě střechy, která se projevila jako nutná po zjištění, že do kostela zatéká a hrozí tak poškození nedávno zrenovovaného interiéru. Sehnání potřebných financí opět představovalo vážný problém.⁹²⁵ S velkým vypětím se podařilo opravu střechy dokončit před vypuknutím zimy, přičemž expozita sám vařil pokrývačům polévku a pekl jim brambory. Zůstal však dluh devatenáct tisíc korun. Kromě toho došlo roku 1934 na vybitení ambítů a obílení kostela (byť na dluh)

⁹¹⁹ TAMTÉŽ, č. 5, s. 5; TAMTÉŽ, č. 7, s. 4.

⁹²⁰ Jen z pelhřimovské kartáčovny, která poskytovala obživu řadě lidí, byly totiž propuštěny čtyři pětiny zaměstnanců. Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 436–438.

⁹²¹ Týdeník z Českomoravské vysočiny 16, 1934, č. 20, s. 3.

⁹²² SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 101–102, 117, 145.

⁹²³ Výzva k přispění se v *Týdeníku z Českomoravské vysočiny* objevila 21. ledna 1933, první dar byl zaznamenán 11. února téhož roku (stokoruna od Stanislava Jaroše, velkoobchodníka z Pelhřimova). Ne každý dárců si však přál být jmenován. Naproti tomu jedna osoba z Pelhřimova Tatzauera urgovala s připomínkou, že její jméno nebylo zveřejněno v *Týdeníku*, ačkoli přispěla jen menší částkou. Týdeník z Českomoravské vysočiny 15, 1933, č. 3, s. 4; TAMTÉŽ, č. 5, s. 5; SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 163.

⁹²⁴ J. DVOŘÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 35.

⁹²⁵ Situace byla natolik vážná, že v *Týdeníku* bylo zveřejněno „Provolání“, tedy výzva k přispění na opravy, podepsaná F. B. Vaňkem, J. Tatzauerem, pelhřimovským starostou Hrubantem a starosty všech Křemešnických blízkých obcí. Nejvíce peněz se na základě této výzvy vybralo v Sázavě a Putimově. Střecha ovšem mohla být dokončena především díky učitelce ve výslužbě z Benešova, která zaplatila kauci potřebnou k získání úvěru. SOKA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 145–147, 157.

a na celkovou renovaci kaple Mrtvých, jež nově připomínala vojáky padlé v první světové válce.⁹²⁶

Roku 1937 byl křemešnický chrám osazen novými okny. Pro Tatzauera se opět jednalo o náročné období, poznamenané spory s památkovým úřadem. Jak zapsal do pamětní knihy, byl to „*vysilující boj, nad nějž horšího jsem zde neprodělal.*“⁹²⁷ Okna financovali soukromí dárci, například smíchovský arciděkan a pelhřimovský rodák Jan Pauly,⁹²⁸ pelhřimovský továrník J. A. Kouřimský⁹²⁹ nebo Vilém Pospíšil, guvernér Národní banky, pocházející z Pelhřimovska. Zapojili se i bratři Vlasákové, pražští bankéři původem z Pelhřimova. Ti zaplatili okno zobrazující sv. Vojtěcha, jemuž dal malíř podobu nejstaršího bratra.⁹³⁰ Další okna pořídila také rodina rolníka Bláhy z Proseče pod Křemešníkem nebo pánové Laschka a Wessely z Jihlavy.⁹³¹ Jednalo se zřejmě o prestižní záležitost, která mohla výrazně přispět k sebe prezentaci dárců, neboť na vitrážových oknech byla uvedena jejich jména.⁹³²

V meziválečném období byl křemešnický chrám obohacen rovněž o nové varhany. Poté, co oprava starého nástroje, financovaná arciděkanem Pauly, dopadla katastrofálně, byly roku 1936 pořízeny nové varhany, na něž vybrali členové Orla dvacet tisíc korun.⁹³³ Pauly však zůstal významným příznivcem Křemešníku i nadále a roku 1941 byl díky jeho financím interiér doplněn o nový oltář, věčnou lampu

⁹²⁶ TAMTÉŽ, s. 123, 128, 155, 157.

⁹²⁷ Oporou byl Tatzauerovi biskup Šimon Bárta, který mu radil, aby „*se pam. úřadu na nic neptal, že dělá jen nekonečné potíže, ale halře na nic nedá.*“ TAMTÉŽ, s. 232.

⁹²⁸ Jan Pauly (1869–1944), znalec církevního práva a autor řady praktických příruček pro kněze, vydavatel *Věstníku katolického duchovenstva* a aktivní účastník veřejného života. V letech 1918–1919 patřil mezi spoluzakladatele Československé strany lidové, byl rovněž jmenován papežským komořím a prelátem. Zemřel v internačním táboře pro kněze v Zásmukách u Kolína, kam byl deportován kvůli údajnému schvalování atentátu na Heydricha. Jednu kapitolu mu věnovala monografie *Kněžské identity v českých zemích*, blíže Markéta SKOŘEPOVÁ – Tomáš W. PAVLÍČEK, *Jan Pauly (1869–1944). Velkoměstský děkan*, in: Lukáš Fasora – Jiří Hanuš – Tomáš W. Pavlíček a kol., *Kněžské identity v českých zemích (1820–1938)*, Praha 2017, s. 131–148; J. HANUŠ, *Malý slovník*, s. 114–115.

⁹²⁹ Továrník Jan Alexandr Kouřimský daroval navíc také elektrický motor k varhanám. Křemešník však finančně podporoval už jeho otec Jan František – například roku 1919 věnoval tři tisíce korun za šťastný synův návrat z války. V roce 1945 byl Janu Alexandrovi na základě prezidentského dekretu majetek znárodněn, protože se za první republiky i během války hlásil k německému občanství. Jeho matka ovšem pocházela z Vídně, navíc jeho manželka, původem z německojazyčné židovské rodiny, byla vězněna v Terezíně. Ročenka Matice Křemešnické 1939, Pelhřimov 1939, s. 10; Z. MARTÍNEK a kol., *Pelhřimov*, s. 462; J. DVOŘÁKOVÁ, *Poutní místo*, s. 32.

⁹³⁰ Muzeum Vysočiny Pelhřimov, Archiv, Sběrka literárních rukopisů, inv. č. 16, rkp. 15, fol. 50 r.

⁹³¹ SOkA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 111, 233.

⁹³² Viz obrazová příloha č. 7.

⁹³³ Po předchozích špatných zkušenostech vypsál Josef Tatzauer na nové varhany konkurz. Vítěz Eduard Hubený z Protivína odvedl skvělou práci za rozumnou cenu. SOkA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 198–199, 207.

a svícny.⁹³⁴ Jeho snahy o zvelebení poutního místa ovšem poznamenal napjatý vztah s pelhřimovským děkanem F. B. Vaňkem.⁹³⁵ Roku 1941 vedl k veřejnému skandálu, neboť Vaněk nesouhlasil s umístěním Pauly darovaných sarkofágů v křemešnickém chrámu. Pauly tak nakonec místo Křemešniku upřednostnil Svatou Horu, což mrzelo expozitu i věřící.⁹³⁶ Tatzauer musel projevovat velkou dávku trpělivosti také při sporech se členy pelhřimovské městské rady, s nespolehlivými řemeslníky nebo při neustálém potýkání s nedostatkem financí. Přesto se během pár let podařilo poutní místo nebývale zkrášlit.⁹³⁷

Významně k tomu přispělo rovněž založení Matice Křemešnické. Tento úspěšný spolek se vedle mnoha dalších činností aktivně zasazoval o opravy na Křemešniku. V roce 1938 se podařilo realizovat úpravu nádvoří. Plán musel být nejprve schválen nejen památkáři, ale i pelhřimovskou městskou radou, která se na místo dostavila v hojném počtu. Financovala jej ovšem Matice Křemešnická a někteří její členové zdarma přiložili ruku k dílu – v květnu zde denně pracovalo až pětadvacet osob. Zapojil se i expozita, přičemž do pamětní knihy poznamenal: „*Pracovali jsme radostně – vždyť práce se dařila.*“⁹³⁸

Matice Křemešnická nerezignovala na zvelebování poutního místa ani během světové války. Roku 1939 došlo na výměnu potrubí u studánky a na opravu kapličky, kterou financovali bratři Ladislav a Vilém Vlasákové, bankéři z Pelhřimova.⁹³⁹ Matice si přála co nejdříve realizovat stavbu nové křížové cesty a renovaci kaple Panny Marie, plány ale roku 1942 zhatil zákaz všech dalších oprav. Na konci roku 1943 si Josef Tatzauer do pamětní knihy postěžoval: „*Křemešník pustne stále více a více, smutný pohled! Není možno ani nejmenší opravdu provést a Kříž. cesta v lese žaluje.*“⁹⁴⁰ Expozita tedy svou pozornost přenesl na interiér chrámu: byly pořízeny nové sochy a křížová cesta; došlo též k renovaci oltářů, kazatelny, zpovědnic a sakristie. Tatzauer se

⁹³⁴ Všechny tyto dary byly přemístěny z pelhřimovského chrámu, kde se původně nacházely. Děkan Vaněk je však po restaurování kostela nemínil vrátit na jejich původní místo, proto je Tatzauer odvezl na Křemešník. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 64.

⁹³⁵ Blíže M. SKOŘEPOVÁ, *Msgre Vaněk a Msgre Pauly – současníci, kolegové, rivalové*, in: H. Kábová a kol., *Msgre František*, s. 82–89.

⁹³⁶ Tato aféra negativně poznamenala i Tatzauerovo vycházení s oběma muži. Základní chybu udělal podle expozity Pauly, když uveřejnil v novinách článek o darování sarkofágů na Křemešník ještě dříve, než k němu skutečně došlo. Děkan Vaněk se v závěru svého života podle Tatzauerových slov choval někdy opravdu zvláště: roku 1941 údajně zakázal opravu obrazů křížové cesty z křemešnického kostela. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 50, 59, 64.

⁹³⁷ SOkA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 117, 153.

⁹³⁸ Opravy byly narušeny květnovou mobilizací, přičemž první, kdo musel narukovat, byl Vojtěch Razima, „*duše celého podniku.*“ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 3–4.

⁹³⁹ TAMTÉŽ, s. 16; J. TATZAUER, *Křemešník*, s. 9.

⁹⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 86.

dále odhodlal k restaurování obrazů z 19. století z cyklu „Život Panny Marie“, nacházejících se v žalostném stavu, a to na základě svých dlouholetých zkušeností v tomto oboru (podle vlastních slov restauroval na sto obrazů). Tato činnost mu trvala téměř rok, pro potřebný materiál se opět musel vypravit do Prahy, ale dílo se povedlo „nad očekávání.“⁹⁴¹

Sehnat za války finanční prostředky nebylo vůbec snadné. V této chvíli expozitu velmi potěšili pražští členové Matice, kteří poskytli slušné částky.⁹⁴² Jedním z hlavních podporovatelů Křemešnicku za války byl rovněž František Burda z Křelovic, jenž roku 1941 financoval opravu Kalvárie a daroval dvanáct tisíc korun na novou křížovou cestu od studánky ke kostelu a na sochy apoštolů do chrámu. Tento obchodník se šicími stroji a jízdními koly však byl popraven na Pankráci za údajný pokoutní obchod.⁹⁴³

Veškeré venkovní opravy na Křemešnicku za války stagnovaly, ve velmi špatném stavu se nacházela zvláště střecha fary. Už v roce 1944 tu na sedmi místech teklo skrze strop. Tatzauer doufal, že po skončení války by mohlo město Pelhřimov opravu zajistit. Roku 1945 se přišla na střechu podívat komise, jež shledala její vyspravení velmi nutným. Expozita ovšem musel čekat minimálně do podzimu 1946, o čemž svědčí článek z *Lidové demokracie*, apelující na městskou radu, aby dostála své povinnosti a zajistila obětavému duchovnímu správci důstojné bydlení.⁹⁴⁴ Můžeme jej považovat za další doklad zájmu veřejnosti o poutní místo.

Matice Křemešnická si roku 1946 dala za cíl postavit nové kapličky křížové cesty, vedoucí od studánky ke kostelu. K realizaci však nedošlo, protože finanční dary vyhrazené na tento účel musely být na základě příslušného prezidentského dekretu⁹⁴⁵ uloženy do záložny, kde byly vázány. Šlo přitom o téměř sto třicet tisíc korun. Jedinými dostupnými prostředky, jimiž mohla Matice disponovat, byly členské příspěvky. V tomto ohledu *Ročenka za rok 1946* členy velmi chválila, neboť každý přispěl

⁹⁴¹ Roku 1941 se navíc podařilo pořídit do kostela zesilovací zařízení, které mělo sloužit i k přenosu zvuku z chrámu ven. *Ročenka Matice Křemešnické na rok 1943*, Pelhřimov 1943, s. 3; *Ročenka Matice Křemešnické na rok 1942*, Pelhřimov 1942, s. 6; *ŘF Pelhřimov, Liber III.*, s. 39, 68–69, 73, 79.

⁹⁴² Mnozí z nich patřili mezi pelhřimovské rodáky – v Praze dokonce existoval kroužek pelhřimovských rodáků. *Ročenka Matice Křemešnické na rok 1941*, Pelhřimov 1941; *ŘF Pelhřimov, Liber III.*, s. 31–32, 72.

⁹⁴³ *ŘF Pelhřimov, Liber III.*, s. 61, 65–66, 111.

⁹⁴⁴ *Lidová demokracie*, 3. 9. 1946; *ŘF Pelhřimov, Liber III.*, s. 90, 102.

⁹⁴⁵ Dekret č. 95/1945 Sb. [online], dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-95>, [cit. 27. 6. 2018].

průměrně čtyřiceti pěti korunami, což byla v poválečné době velmi slušná částka.⁹⁴⁶ Když už se následujícího roku přikročilo k opravám, vyskytly se další nesnáze, například nedostatek stavebního materiálu a dělníků, ale nakonec se podařilo křížovou cestu do oktávu dokončit; došlo i na odkládanou opravu kaple Panny Marie v ambitech.⁹⁴⁷

Roku 1948 se ovšem nepodařilo uskutečnit nutnou renovaci ambitů a kaplí – ministerstvo ani památkový úřad nedodaly povolení ke stavbě. Stejná situace se opakovala i následujícího roku, kdy byla navíc zamítnuta i oprava omítky kostela. Provedeny byly alespoň úpravy chrámového interiéru a vydláždění ambitů žulovými kostkami. Tatzauer roku 1950 podal další podrobnou žádost o hmotnou podporu při opravě omítky chrámu; památkový úřad však sdělil, že povolení může být uděleno až příštího roku.⁹⁴⁸

X. 2. Opravy Křemešnicku ve druhé polovině 20. století

Tatzauerova smrt a rozpuštění Matice Křemešnické symbolicky zahájily novou etapu v dějinách oprav poutního místa. V této době se přístup k opravám církevních objektů zásadně změnil, nově byl organizován a řízen státem. Návrhy nejprve musely být zahrnuty do plánu oprav na následující rok, o čemž rozhodoval odbor pro věci církevní rady KNV. Čekání na zařazení do plánu se ovšem mohlo značně protáhnout. Pokud bylo úspěšné, byl žadatelům poskytnut státní příspěvek, ten ale obvykle nepokryl celou opravu, takže zbytek peněz musel být vybrán mezi věřícími. Stavební povolení pak uděloval příslušný ONV.⁹⁴⁹

V první polovině padesátých let proběhly na Křemešnicku pouze drobnější práce: například v létě 1953 to byla nejprve údržba komínů; poté spravování farní střechy, do níž zatékalo. Žádné větší úpravy však v této době nenastaly, takže se poutní areál brzy nacházel v zanedbaném stavu.⁹⁵⁰ Oprava střech na ambitech byla neustále odkládána, dokud OCT v červenci 1956 neoznámil na KNV, že je skutečně nutná a měla by být zařazena do plánu oprav na rok 1957. Za její provedení se na KNV přimlouval

⁹⁴⁶ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 109; Ročenka Matice Křemešnické za rok 1946, Pelhřimov 1947, s. 6–7.

⁹⁴⁷ Náklad přes sto tisíc korun byl uhrazen ze členských příspěvků Matice a z kostelních sbírek. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 111–112.

⁹⁴⁸ Ještě těsně před smrtí se expozita marně snažil povolení zajistit. TAMTÉŽ, s. 116–127.

⁹⁴⁹ SOkA Pelhřimov, f. DÚ, inv. č. 152, kart. 11, fol. 5, 13.

⁹⁵⁰ Viz obrazová příloha č. 32.

i biskupský vikář.⁹⁵¹ Stát nakonec pro Křemešník uvolnil příspěvek ve výši čtyřiceti tisíc korun, zbylých deset tisíc mělo být vybráno mezi věřícími. Okresní stavební podnik ovšem zakázku odmítl; českobudějovická konzistoř tedy nabídla firmu z Borovan, kterou jako příliš drahou neschválil okresní církevní tajemník. Sám poté zajistil firmu Josefa Horníka z Arnoltic u Děčína, která slíbila opravit ambity a obě rohové kaple do poloviny června, a to za padesát dva tisíc korun. První nesnáze se projevíly už při odkládání přípravných prací, jež přitom musely začít před velkou poutí, tedy příležitostí k vybrání zbývajících peněz mezi věřícími. Navzdory neustálému urgování děkana Bureše⁹⁵² nebyla oprava dokončena ani do zimy, což vedlo ke značnému poškození omítky. Celá záležitost přerostla v aféru; o žalostném stavu Křemešníku psaly i *Zemědělské noviny*.⁹⁵³ Rovněž OCT si ve své zprávě pro KNV stěžoval na nedostatek financí na opravy církevních památek v okrese: „*Státní památkový úřad sice dává směrnice a ukládá opravovat památky, ale sám na tyto opravy nepřispívá.*“⁹⁵⁴ Nakonec se ukázalo, že nespolehlivý Horník emigroval, práci tak brigádnicky dokončili pracovníci okresního stavebního podniku.⁹⁵⁵

Po předchozích zkušenostech už Bureš roku 1959 domluvil opravu krytiny na nárožních kaplích ambity a na škole s okresním stavebním podnikem. I nadále pak na Křemešníku probíhaly menší údržby, mezi něž patřil nátěr kostelních dveří (1961) nebo oprava komínů na faře (1966). Mnohé z nich reagovaly na poškození budov v důsledku extrémního počasí. Roku 1963 opravil střechu kaple nad studánkou zdarma Josef Nacházel, jehož jméno dříve figurovalo v Matici Křemešnické. Na podzim 1963 se objevily trhliny ve zdivu kostelní věže; děkan tedy požádal Jihočeský podnik pro údržbu památek o nápravu. Byl však odmítnut s tím, že podnik je zaneprázdněn a opravu může uskutečnit až v roce 1965. Roku 1964 OCT alespoň schválil výměnu

⁹⁵¹ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 149; SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1085, kart. 679, fol. 38, 71.

⁹⁵² Děkan Bureš odeslal Josefu Horníkovi od 23. srpna 1956 do 25. listopadu 1957 minimálně čtrnáct dopisů. Horník na ně neodpovídal, ačkoli mu Bureš vyhrožoval podáním trestního oznámení. Bureš i OCT museli celou záležitost vysvětlovat na KNV. V dopise ze 14. listopadu 1957 Horník ujišťoval, že opravy dokončí do konce roku. TAMTÉŽ, f. DÚ, inv. č. 152, kart. 11, fol. 18, 23, 26; TAMTÉŽ, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1085, kart. 679, fol. 85.

⁹⁵³ Článek kritizoval fakt, že „*Křemešník, kdysi krásná samota, je v tak smutném stavu.*“ TAMTÉŽ, f. DÚ, inv. č. 152, kart. 11, fol. 20.

⁹⁵⁴ Někteří duchovní tento problém řešili tím, že do pokladních deníků přiznali jen část příjmů ze sbírek od věřících a ze zbytku sami pořizovali materiál na opravy, což jim bylo českobudějovickou konzistoří vytýkáno. TAMTÉŽ, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1085, kart. 679, s. 85; TAMTÉŽ, inv. č. 1081, kart. 679, fol. 48.

⁹⁵⁵ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 156–157; SOkA Pelhřimov, f. DÚ, inv. č. 152, kart. 11, fol. 14, 16; TAMTÉŽ, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 1085, kart. 679, fol. 85.

elektrického rozvodu v kostele za předpokladu, že bude plně hrazena z finančních prostředků církve.⁹⁵⁶

Na konci šedesátých let proběhla generální oprava poutního areálu. V listopadu 1967 uvedl pelhřimovský církevní tajemník, že na území okresu je nutné provést celou řadu oprav církevních památek, ale Křemešník zařadil mezi čtyři nejdůležitější investice. Roku 1968 tak bylo přikročeno k opravě ambitů a obou rohových kaplí, kterou měla provést stavební četa JZD Vyskytná. Práce však byly zahájeny příliš pozdě, takže nebyly včas dokončeny, ačkoli při nich pomáhali věřící z okolních vesnic. Stát přispěl částkou přes osmnáct tisíc korun, většina nákladů (čtyřicet sedm tisíc korun) musela být uhrazena ze sbírek farnosti, předem povolených pelhřimovským národním výborem. Krajský církevní tajemník proplatil kvůli nedostatku financí menší částku, než jaká byla původně domluvena, a to navzdory návrhu pelhřimovského OCT F. Horta, aby veškeré náklady na opravy Křemešníku za rok 1968 pokryl státní příspěvek.⁹⁵⁷ Dochované prameny svědčí o osobním zájmu okresního církevního tajemníka Horta na opravách církevních památek i o dobrém pocitu ze zlepšení stavu renovovaných objektů.⁹⁵⁸ Snažil se rovněž apelovat na KCT, aby pro okres uvolnil více financí.⁹⁵⁹ O opravách poutního areálu informoval i regionální týdeník *Nástup*, který otevřeně přinesl údaje o výši státního příspěvku a finančním podílu církve.⁹⁶⁰

Roku 1969 oprava pokračovala, v plánu byla především nová fasáda kostela. Opět byla oslovena stavební četa JZD ve Vyskytné, kde ovšem mezitím došlo k trestné činnosti a výměně vedení, takže podnik se odmítl zakázku ujmout. Hrozilo, že státní peníze určené pro Křemešník budou použity na jiné kostely. Děkan Bureš se snažil najít za JZD náhradu; v červenci se však členové lidové strany rozhodli zorganizovat brigádnické provedení opravy. OCT Hort zajistil státní příspěvek ve výši pětadvaceti tisíc korun,⁹⁶¹ děkan lešení a lidová strana pracovníky. Opravy probíhaly od 18. srpna do konce října a celý kostel (až na věž) se dočkal nové fasády. Ke společnému dílu přispělo více než sto brigádníků převážně z okolních vesnic, ale také z Nového

⁹⁵⁶ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 159, 163; SOKA Pelhřimov, f. DÚ, inv. č. 152, kart. 11, fol. 37, 63.

⁹⁵⁷ Hort při své žádosti vycházel mj. z toho, že okresu Pelhřimov byl dlouhodobě udílen jeden z nejnižších příspěvků na opravy v rámci Jihočeského kraje. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 164; SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2761, kart. 1936, fol. 100, 152, 243, 258.

⁹⁵⁸ Viz mj. slova „*myslím, že jsme udělali kus práce.*“ TAMTÉŽ, fol. 249.

⁹⁵⁹ Nezdráhal se přitom krajského církevního tajemníka důvěrně oslovit „*Leoši*“. TAMTÉŽ, fol. 250.

⁹⁶⁰ Uvedená výše státního příspěvku se shodovala s údaji z dostupných pramenů; částka, kterou poskytl církve, byla podle *Nástupu* o čtyři tisíce korun nižší. *Nástup* 19, 1969, č. 22, s. 4.

⁹⁶¹ Návrh rozpočtu velkoryse uvažoval o sto padesáti pěti tisících korun státního příspěvku, reálná poskytnutá částka tedy byla zhruba šestkrát menší. SOKA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2761, kart. 1936, fol. 106.

Rychnova nebo z Pelhřimova. Sedmdesát čtyři z nich pracovalo úplně zdarma; ostatní mzdu sice dostali, ale někteří peníze vrátili. Šest obcí dodalo potřebný materiál, zapojila se rovněž JZD v Olešné, Košetících a Krasíkovících. JZD Sázava zajistilo přísun vody, Josef Zíka z Pelhřimova zapůjčil míchačku na maltu a požární sbor Agrostroje obstaral ostříkání kostela po otlučení omítky. Bureš poznamenal, že „*toto všechno musel děkan oběhat a vyžebrot, velmi pomáhal p. Zdeněk Šaman z lidové strany.*“⁹⁶² Velká oprava poutního areálu měla být dokončena na počátku sedmdesátých let. Křemešník byl sice přiznán státní příspěvek ve výši sto tisíc korun, ale většina částky byla nakonec přidělena jiným církevním památkám, jejichž oprava byla shledána jako nutnější. O zbylých čtyřicet pět tisíc korun se Křemešník musel podělit s děkanským chrámem v Pelhřimově.⁹⁶³

Od roku 1978 o zvelebování poutního areálu v pamětní knize podrobně informoval tehdejší pelhřimovský kaplan Josef Hanžl. Rozsáhlé i drobné opravy inicioval právě on, svou práci zdarma se na nich podíleli mnozí věřící. Jen díky jejich nasazení bylo možné Křemešník udržovat, protože peníze na zaplacení dělníků nebyly k dispozici.⁹⁶⁴ Ve velmi špatném stavu se nacházely především bývalé budovy Matice Křemešnické, zejména v důsledku nevětrání a vysoké vlhkosti. Podle záznamu v pamětní knize z roku 1967 v hájovně bydlel varhaník Josef Koňák s rodinou, bývalá škola a kostelnický byt sloužily k rekreaci p. Krejcarové (později rodiny Erhartových) a Ing. Kořínka z Prahy. Jediný, kdo platil nájem (dvě stě korun ročně), byla paní Zdražilová, která také obývala někdejší školu.⁹⁶⁵ Ostatní bydleli zdarma s tím, že měli povinnost objekty udržovat. Podle vzpomínek pamětníků se však do oprav budov nijak nehrnuli a spíše je jen používali; jejich údržba tak zůstávala na Hanžlovi. Roku 1978 se na Křemešníku pod jeho vedením začalo s rekonstrukcí elektřiny, následujícího roku bylo přikročeno k opravě střechy bývalé školy. Potřebných třicet čtyři tisíc korun na materiál by ovšem nebylo možné vybrat jen při nedělních křemešnických mších, proto musel Hanžl čerpat z pelhřimovských zdrojů. Přitom v pamětní knize uvedl, že budova školy „*nám je nyní na obtíž, protože není využita.*“⁹⁶⁶ Stejně smýšlel i o bývalé faře. Tyto úvahy kontrastují

⁹⁶² V pamětní knize je vyjmenováno čtrnáct obcí, z nichž brigádníci pocházeli. Oprava vyšla na necelých šedesát tisíc korun. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 165; SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 799, kart. 504, fol. 158, 195.

⁹⁶³ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2761, kart. 1936, fol. 318–319.

⁹⁶⁴ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 169.

⁹⁶⁵ Podle vzpomínek pana J. H. se jednalo o vdovu, která „*byla již slabšího ducha. Vystěhovali ji sem do školy, která nebyla využívána, a děkanství to dovolilo.*“ SAA, Rozhovor s J. H. ze 7. června 2018.

⁹⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 163, 169–170.

s nadšením Josefa Tatzauera při získání těchto objektů pro církve v polovině třicátých let.

Roku 1980 byla fara na deset let dána do bezplatného užívání Ing. Převorovi, který ji měl udržovat. Hanžl v pamětní knize poznamenal, že „*ve škole bydlí nájemce (žena), platí 60 Kčs za čtvrt roku a nevětrá se tam, protože tam bydlí asi tři neděle v roce. Je z Prahy. Když jsem jí chtěl dát výpověď, aby se dala fara větrat, církevní tajemník to nedovolil, že její syn shání v Praze pro Agrostroj⁹⁶⁷ součástky.*“⁹⁶⁸ Roku 1982 hasiči hrozili Hanžlovi pokutou, pokud nebude komín u hájovny brzy opraven. Atraktivitu budov snižoval fakt, že do nich nebyla zavedena voda.

Velkou posilou při opravách se Hanžlovi stal bohoslovec Josef Stolařík⁹⁶⁹ z Nového Rychnova, který se pravidelně účastnil křemešnických bohoslužeb a roku 1983 se rozhodl přihlásit do kněžského semináře. Pelhřimovský kaplan o něm uvedl, že „*má vřelý vztah k tomuto poutnímu místu.*“⁹⁷⁰ Ihned zorganizoval renovaci kaple Mrtvých a opravu eternitové střechy na kostele. Také Josef Hanžl přiložil ruku k dílu; nebylo výjimkou, že do Pelhřimova se spolu s brigádníky vracel až v pozdních večerních hodinách. Situaci však zkomplikoval nespolehlivý klempíř, který nedokončil práci do zimy, takže došlo ke značnému poškození střechy. Hanžl podotkl, že „*jste vůbec rádi, když nám někdo na opravách kostelů pracuje. Podniky nechtějí pracovat na kostelech. Bojí se režimu, že by si uškodili (vedoucí).*“⁹⁷¹ Roku 1984 inicioval Stolařík vybudování betonových koryt kolem kostela na odvod vody; odvodňování kostela pak pokračovalo i v létě 1985. Přicházelo průměrně deset brigádníků denně. Hanžlovy zápisy svědčí o vysoké náročnosti oprav, jež byly dokončeny až v listopadu.⁹⁷²

Nemalou motivací k účasti na křemešnických brigádách byly i výborné pokrmy, které účastníkům vařila paní Sporková, hospodyně z pelhřimovského děkanství. Hanžl si její pomoci velmi vážil a nezapomněl ji vyzdvihnout na stránkách pamětní knihy.⁹⁷³ Rovněž často jmenovitě uváděl ty, kteří na opravách pracovali, a po dokončení všech prací na Křemešniku roku 1995 vyhotovil hlavním pravidelným účastníkům děkovný

⁹⁶⁷ Nejvýznamnější pelhřimovský strojírenský podnik, fungující dodnes.

⁹⁶⁸ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 169, 171.

⁹⁶⁹ Josef Stolařík, momentálně duchovní správce v Ševětíně.

⁹⁷⁰ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 172.

⁹⁷¹ TAMTÉŽ, s. 172–173.

⁹⁷² „*Dochází peníze i síly. Zatím ještě máme peníze na materiál, ale na mzdy by nebylo, proto všichni brigádníci pracují zdarma. Žebrám o peníze i o brigádníky. Někdy si myslím, že to už dál nepůjde, ale zase se to zlepší a jdeme dál.*“ TAMTÉŽ, s. 174.

⁹⁷³ „*Bez její péče bychom těžko sháněli brigádníky, kteří pracují jen za jídlo. Je to oběť od p. Sporkové, denně shánět stravu, vařit a donášet to brigádníkům (...)* Zaznamenal jsem to proto, že tyto práce a služby jsou neznámé a neuznávané.“ TAMTÉŽ, s. 173.

list. Pan J. H. vzpomíná, jak o „brigádních sobotách“ pomáhali nejen dospělí, ale i studenti z Pelhřimova, Hanžlovi odchovanci. Všichni se těšili na společný oběd pod ambity.⁹⁷⁴ Podle Marie Václavíkové však bylo monitorováno, kdo na opravách pomáhá, ačkoli žádný postih snad účastníky nečekal.⁹⁷⁵

Při průtrži mračen v květnu 1986 voda protékala stropem do kostela, výměna eternitu za měděný plech byla tedy shledána nutnou. Na tabule plechu bylo přitom potřeba sehnat sedmdesát pět tisíc korun, žádný státní ovšem příspěvek nebyl Křemešníkovi poskytnut. Pomohli štědrí dárci, především z Vyskytné a dalších míst v okolí poutního místa.⁹⁷⁶ Pan J. H. si vybavuje, že pro plech se muselo jet až k Berounu; kvůli této cestě si v práci vzal dovolenou.⁹⁷⁷ Oprava střechy křemešnického chrámu trvala od června do listopadu; navíc se upravovaly terasy u ambitů, odpadní strouhy a ploty. „*Práce nás baví, lidé to s láskou konají,*“⁹⁷⁸ zapsal do pamětní knihy Josef Hanžl. Největší zádrhel opět představovali najatí řemeslníci, tentokrát opilí pokrývači, které sehnal okresní církevní tajemník. Pelhřimovský kaplan tedy zajistil spolehlivější pracovníky. Výměna krytiny byla kompletně dokončena až na podzim následujícího roku. Hanžl rovněž zaznamenával pravidelný velký úklid areálu těsně před hlavní poutí, jehož se každoročně účastnilo mnoho dobrovolníků. Významnou událost zažilo poutní místo také 11. července 1987, kdy se zde konala primiční mše Josefa Stolaříka, na niž dorazil kapitulní vikář i řada kněží a věřících. KCT ve své zprávě uvedl, že počet návštěvníků Křemešníku se toho dne vyrovnal obvyklému počtu lidí na poutní slavnosti.⁹⁷⁹

Roku 1988 pak probíhala především oprava fasád. Každou sobotu se scházelo kolem deseti brigádníků, kteří měli zajištěnou stravu, ale pracovali zdarma. Na Křemešníkovi bylo rušno ještě 15. listopadu, kdy se brigádníci zdrželi do půl osmé večer, aby byla do kostela přivedena z fary elektřina. Úpravy pokračovaly i roku 1989. Hlavní oltář renovoval Jaroslav Benda ze Sázavy, brigádníci zhotovili nový strop kaple Panny Marie. V září postihl Hanžla zápal plic a přitížilo se mu poté, co se předčasně vrátil do služby. Už 9. října se však zúčastnil betonování kolem kapličky u studánky. Jeho osobní nasazení při křemešnických opravách je patrné ze všech jeho zápisů, psaných téměř

⁹⁷⁴ SAA, Rozhovor s J. Václavíkem; TAMTÉŽ, Rozhovor s J. H. z 5. února 2018.

⁹⁷⁵ TAMTÉŽ, Rozhovor s M. Václavíkovou.

⁹⁷⁶ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 175; L. SÝKORA, *Křemešnická expozitura*, s. 56.

⁹⁷⁷ Nebylo to přitom poprvé ani naposledy, kdy obětoval den svého volna na obstarávání materiálu na opravy Křemešníku. SAA, Rozhovor s J. H. ze 7. června 2018.

⁹⁷⁸ Hanžl poznamenal, že sám lezl po chrámové střeše a podával šablony eternitu, také osobně vozil pokrývače do práce i zpět. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 175.

⁹⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 176; SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1617, kart. 856, fol. 78.

vždy v první osobě čísla množného. Přitom měl na starosti ještě pelhřimovské chrámy, kde pod jeho vedením rovněž probíhaly četné opravy.⁹⁸⁰

12. listopadu byla v Římě svatořečena blahoslavená Anežka Přemyslovna. Ceremoniálu se mezi deseti tisíci československými věřícími zúčastnili i dva farníci z Pelhřimova a tři z Nového Rychnova. Uvolnění ve vzájemném vztahu církve a státu bylo patrné i v československé televizi, jež část obřadu vysílala živě. Na Křemešníku se ovšem slavilo prací. 13. listopadu přes dvacet brigádníků v kostele vysekávalo vedení pro kabely, 16. listopadu více než třicet lidí uklízelo kostel po zednících.⁹⁸¹

V devadesátých letech se postupně pokračovalo s opravami poutního areálu, a to za vydatné pomoci věřících, kteří svou prací umožnili jejich realizaci. Vyměňovala se okna u fary a školy, opravena byla fasáda fary i kostelní věž. Proběhlo také několik pokusů o vyhloubení studny, ale teprve roku 1994 byl vyvrtán slabý nepitný pramen, který poskytl alespoň trochu vody, tolik potřebné při stále probíhajících pracích. Roku 2000 bylo přikročeno k opravě fasády kostela a instalaci nových okapů. Vše bylo financováno pouze z darů věřících a poutníků. Peníze na generální opravu fary v letech 2003–2004 získalo pro Křemešník českobudějovické biskupství, avšak nové chrámové lavice a elektroinstalaci za tři čtvrtě milionu korun musel Hanžl zaplatit z darů příznivců Křemešníku. Řada z nich na Křemešník pamatovala ve své závěti. Teprve roku 2006 se podařilo získat od ministerstva kultury tři sta tisíc korun na restaurování vzácného křemešnického oltáře, zbylých 10 % nákladů měla uhradit církev.⁹⁸²

Údržba bývalých budov Matice Křemešnické působila Hanžlovi mnoho starostí, proto pronajal bývalý kostelnický domek Ing. Vítu Škodovi zdarma s podmínkou, že budovu opraví a takto zachrání. Podobný postup byl zvolen i v případě bývalé školy: tu svěřil rodině Hejdových, která budovu uvnitř kompletně zrekonstruovala; placen jim byl pouze materiál. Začali ji poté využívat na rekreaci.⁹⁸³ Celkově je možno konstatovat, že od devadesátých let už neprobíhalo tolik brigád jako za normalizace – lidé měli čím dál méně času a opravy se začaly zadávat firmám, a to díky tomu, že náklady se daly alespoň částečně pokrýt dotacemi na opravu památek.⁹⁸⁴

⁹⁸⁰ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 176–178.

⁹⁸¹ TAMTÉŽ, s. 177–178; S. BALÍK – J. HANUŠ, *Katolická církev*, s. 61–62.

⁹⁸² ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 182, 192, 197–204; SAA, Rozhovor s B. Zmátlem.

⁹⁸³ ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 185, 190.

⁹⁸⁴ SAA, Písemné sdělení L. Razimy.

Exkurz: Současný pohled veřejnosti na Křemešník

V této části práce autorka přináší výsledky ankety, která mapovala současné představy o Křemešníku. Respondenty se stalo padesát osob, pohybujících se ve městě Pelhřimov, s Křemešníkem neodmyslitelně spjatým, které autorka náhodně potkala na autobusovém či vlakovém nádraží, v místní nemocnici a na dalších místech. Byli rozděleni do pěti věkových kategorií po deseti lidech, přičemž nejmladší skupinu do dvaceti let zastupují studenti prvního ročníku čtyřleté části pelhřimovského gymnázia, které se podařilo vyzpovídat ve spolupráci s tamější vyučující dějepisu Mgr. Vladimírou Mácovou. Autorka si je vědoma, že anketa kladla důraz pouze na věk respondentů a nezohlednila další okolnosti (například místo bydliště, pohlaví nebo dosažené vzdělání). Jedním z cílů ankety však bylo potvrzení nebo vyvrácení domněnky, že právě věk hraje nejdůležitější roli. Výsledky jsou znázorněny pomocí grafů, umístěných v příloze.

Odpovědi na jedinou otevřenou otázku dotazníku („Co se vám vybaví jako první, když se řekne Křemešník?“) se značně lišily, proto nejsou zachyceny v žádném grafu. Nejčastěji byl na prvním místě uváděn „kopec“ nebo „nejvyšší vrchol v okolí“ (jedenáctkrát); „kostel“ (sedmkrát), „poutní místo“ (šestkrát) nebo „rozhledna“ a „možnost výhledu do kraje“ (pětkrát); vyskytovala se ovšem i řada originálních asociací. Nejmladší generace viděla v Křemešníku nejčastěji „kopec u Pelhřimova“, dále si s ním spojila studánku, kostel, lesy, školní výlety nebo cyklistiku. Následující kategorie respondentů od jednadvaceti let si vzpomněla především na rozhlednu, lyžování a pojem poutní místo, dále pak na studánku, hostinec nebo kostel. Generace středního věku si jako první vybavila zejména kostel, poutě, ale také sjezdovku, rozhlednu a hostinec. Někteří navíc vyzdvihli svůj vztah ke Křemešníku a jeho genius loci (odpovědi „místo, které rád navštěvuji“ nebo „krásné, tajemné místo“). Zástupci čtvrté kategorie ve věku od sedmapadesáti let si nejdříve vzpomněli na hostinec, poutní místo, rozhlednu, studánku a kostel; zatímco lidé nad sedmdesát let si jako první vybavili nejčastěji možnost výhledu do kraje, kostel a pouť. Dva hodnotili Křemešník jako „krásné místo“, přičemž vyzdvihli i klid, který zde panuje. Jeden člověk na prvním místě uvedl píseň *Křemešníčku náš*, další skalku s křížem.

Anketa rovněž doložila, že Křemešník je oblíbenou návštěvní destinací obyvatel Pelhřimovska. Čtyři pětiny tázaných tvrdily, že na Křemešníku byly „tolikrát, že už to ani nepočítám“, přičemž věk respondentů zde hrál zanedbatelnou roli. Následující otázka byla zaměřena na nejdůležitější funkci Křemešníku. Více než polovina lidí jej vidí především jako poutní místo, třetina jako významný turistický cíl. Zde už se

závislost odpovědi na věku projevila zřetelněji a vykazovala přímou úměrnost: čím vyšší věk, tím větší důraz na sakrální složku, čím nižší věk, tím více odpovědí ve prospěch turismu. Výjimku představovala pouze generace do dvaceti let: gymnazisté viděli v Křemešniku více poutní místo a méně turistický cíl než příslušníci následující generace. S velkou částí oslovených autorka o vyplněných možnostech mluvila, a tak zjistila další zajímavé poznatky. Celkem tři lidé uvedli, že v současné době hodnotí Křemešník spíše jako významný turistický cíl nebo nejvyšší vrchol Pelhřimovska, ale v minulosti to bylo především poutní místo. Více respondentů poznamenalo, že není možné o zařazení Křemešniku přesně rozhodnout, podle jedné ženy je to turistický cíl i poutní místo, ale také přírodní rezervace, zkratka „*památné místo*.“⁹⁸⁵

Další otázka zjišťovala hlavní důvod k cestám na Křemešník; pro řadu lidí však opět bylo problematické definovat jediný z nich. Jedna respondentka ústně uvedla, že na tento vrchol přichází nejen kvůli rozhledně, ale rovněž kvůli křížové cestě, křemešnické studánce a lanovému centru.⁹⁸⁶ Jako nejčastější příčina byla ovšem v souhrnu uváděna rozhledna a krásná příroda (dvacet dva výskytů, přičemž nejméně zde byla zastoupena nejstarší generace), druhé místo obsadila církevní složka křemešnické pouti, spojená se mší a nabráním vody ze studánky (deset výskytů, z toho šest tvořili nejstarší respondenti), osmkrát se objevila jiná možnost (především návštěva kostela, dále pak cyklistika, čepování pitné vody a vzpomínky na mládí).

Zbývajících pět otázek bylo zaměřeno na povědomí veřejnosti o historii Křemešniku. Patnáct lidí se domnívá, že Křemešník zažívá svou největší slávu dnes, a to především věková kategorie od jednadvaceti do pětatřiceti let. Čtrnáct ji kladlo do 19. století a dalších čtrnáct do časů první republiky. Autorka se dále dotazovala na dvě významné osobnosti, spjaté s Křemešnikem, F. B. Vaňka a J. Tatzauera. Jméno prvního kněze dokázalo správně zařadit dvacet šest lidí, triadvaceti osobám nic neříkalo; věkové rozdíly zde byly zanedbatelné. Podobně vyrovnané byly výsledky u Vaňkova románu *Na krásné samotě*, který neznalo dvacet dva dotázaných, zatímco dvacet jedna osob o něm slyšelo, ale nečetlo jej. Zbýlých sedm lidí *Samotu* četlo jednou nebo vícekrát (příslušníci dvou nejstarších generací). Mnohem jednoznačnější výsledky přinesla otázka o Josefu Tatzauerovi. Jeho jméno bylo povědomé pouze pěti dotázaným, a to především nejstarším respondentům, kteří jej znali osobně nebo z vyprávění. Nepříliš vysoké povědomí měli oslovení také o Matici Křemešnické. Tuto nedávno obnovenou

⁹⁸⁵ Respondentka 57–70 let z Pelhřimova, zastížená na autobusovém nádraží 19. 2. 2018.

⁹⁸⁶ Respondentka 36–56 let z Humpolce, zastížená na zastávce autobusu 2. 3. 2018.

organizaci nedokázalo zařadit třicet tři dotázaných; zbylých sedmnáct tušilo, o co se jedná, nebo dokonce znalo některé členy. Na Matici si však nemohli rozpomenout ani starší respondenti.

XI. Závěr

Diplomová práce si kladla za cíl objasnit, jak se ve 20. století proměňoval obraz poutního místa Křemešník v kolektivní paměti. V tomto období plném zvratů můžeme pozorovat trojí snahu o prosazení se na tomto místě. První polovina 20. století se nesla ve znamení soupeření církevní a turistické složky, ve druhé polovině století se Křemešník pokusila zcela ovládnout komunistická ideologie, usilující o rekonstrukci kolektivní paměti s Křemešníkem spojené podle svých představ.

Klub československých turistů se v první polovině 20. století snažil upevnit své pozice na Křemešníku, v jehož propagaci spatřoval jednu ze svých priorit. Došlo tak k označení čtyř turistických tras, vedoucích přes Křemešník, nebo k otevření noclehárny; méně úspěšné byly pokusy o stavbu rozhledny. Navzdory všem těmto aktivitám na poutním místě jasně dominovala církev. Zásadní roli v tomto období sehrál tehdejší duchovní správce Josef Tatzauer, jehož energická osobnost výrazně přispěla k drtivému prosazení církevní složky na Křemešníku ve třicátých letech 20. století. Právě on stál u zrodu spolku s názvem Matice Křemešnická, který svou pestrou činností i počtem členů dalece předčil jiné soudobé organizace.

Dá se však tvrdit, že navzdory některým konkurenčním soubojům se církev a turisté na Křemešníku v této době vzájemně doplňovali (můžeme poukázat na dochované písně a básně, z nichž některé jsou náboženské a jiné světské). Představa Křemešníku jako primárně poutního místa ovšem byla v představách řady příchozích (i těch nevěřících) silně zakotvena. Dokazuje ji také přízeň československých biskupů, především Šimona Bárty, který poskytl Tatzauerovi potřebné finance na koupi bývalé školy a její přestavění na exerciční dům. Tato událost odstartovala pomyslnou zlatou éru katolicismu na Křemešníku, kdy se zde konaly tábory pro studentky a ministranty, duchovní cvičení pro širokou veřejnost i velkolepé církevní slavnosti.

V souvislosti s odtržením československého pohraničí v září 1938 zároveň vzrostl zájem o Křemešník jako lokalitu pro rekreaci. Tento potenciál nejvyššího vrchu Pelhřimovska měl být komerčně využit, a tak se jednalo o zřízení radioaktivních lázní. Došlo na stavbu nového hostince i úpravy svahů pro lyžaře; zároveň čile pokračovaly církevní aktivity. Od roku 1942 byl veškerý ruch na Křemešníku zcela utlumen, v poválečných letech ovšem došlo k rychlé obnově katolického života, zatímco rozvoj turistického potenciálu Křemešníku nastal až v šedesátých letech.

Zásadní přelom přineslo nastolení komunistické diktatury v Československu. Církev se dostala pod dohled církevních tajemníků, kteří pečlivě monitorovali vše, co souviselo

s náboženstvím. Nová ideologie se snažila přepsat vnímání Křemešnicka jako poutního místa a střídala různé strategie, jejichž pomocí se tohoto cíle mělo dosáhnout. V padesátých letech se jednalo o různá restriktivní opatření proti poutím (nezajištění občerstvení, přítomnost členů SNB, kázání prorežimních kněží, zákaz většiny procesí), usnadněná zrušením patronátu města Pelhřimova nad Křemešnickem roku 1950, dále pak nuceným rozpuštěním Matice Křemešnické a smrtí Josefa Tatzauera v roce 1951. V následujících letech se další duchovní správci na Křemešnicku rychle střídali, od roku 1955 pak na poutní místo pouze dojížděli kněží z Pelhřimova. Toto „osiřené“ poutnímu místu zasadilo citelnou ránu, která vládnoucí moci plně vyhovovala.

Ani řada omezení náboženského života však k očekávané likvidaci křemešnických poutí nevedla, Křemešník byl naopak nejnavštěvovanějším poutním místem v Jihlavském kraji. Stejně jako v předchozích desetiletích nemotivovala zájemce k návštěvě jen zbožnost, ale také taneční zábava, pouťové atrakce a široký výběr potřebného zboží od státních podniků i soukromých prodejců. V boji proti přebujelé světské složce poutí byli církevní tajemníci často neúspěšní, zároveň ji někteří vnímali jako vhodné zastínění náboženské části pouti.

Po krátkodobém politickém uvolnění roku 1956 docházelo na přelomu padesátých a šedesátých let k dalšímu omezování křemešnických poutí – bylo například definitivně zakázáno jihlavské procesí, nebyl povolen dostatečný počet zpovědníků, zvláštní kazatel ani sloužení tří nedělních mší. Navíc byly v letech 1957–1959 a 1967–1969 organizovány souběžně s poutí světské festivaly, které měly pomocí atraktivního světského programu upozadit ten církevní. Křemešník už neměl být vnímán jako poutní místo, ale prostřednictvím uměle vytvořené „tradice“ jako „*symbol sounáležitosti lidu celé Vysočiny*.“⁹⁸⁷ Tyto zásahy „shora“ posílily obecné sekularizační tendence, patrné už v předchozích desetiletích.

Některé věřící světská akce od účasti na pouti odrazovala, jiní ji dokázali spojit s návštěvou kostela. Atraktivní kulturní program i značný počet stánků s širokým výběrem zboží přilákaly na Křemešník i přes třicet tisíc lidí, církevní složku poutě se však nepodařilo zcela zastínit. Množství pravověrných poutníků (na základě počtu udělených eucharistií) bylo v šedesátých letech poměrně stabilní, bez ohledu na konání souběžné světské akce. Církev navíc na konci desetiletí pocítila značné politické uvolnění, projevující se například návratem českobudějovického biskupa Josefa

⁹⁸⁷ J. ROTHBAUER, *Křemešník*, s. 48.

Hloucha do úřadu v roce 1968. Ten měl Křemešník (stejně jako jeho předchůdce) ve velké oblibě a svou náklonnost poutnímu místu projevil například obnovením křemešnické expozitury záhy po svém návratu do čela diecéze. Na post expozity dosadil církevního historika Jaroslava Kadlece a s Křemešníkem měl velké plány, jak dokládá jeho snaha o obnovení zdejšího exercičního domu. Ještě před zlepšením náboženské situace se po předchozím úpadku opět začal probouzet turistický a rekreační potenciál Křemešníku. Už roku 1958 byl znovu otevřen tamější hostinec, kde se konaly slavné taneční večery, nazývané „čaje.“ Byl rovněž založen fond na opravu Křemešníku, který shromáždřoval finance na rozvoj církevní i turistické složky Křemešníku.

Srpnová okupace a následná normalizace však toto nadějně období ukončily. Na Křemešníku došlo k mnoha změnám, mezi něž patřilo zrušení křemešnické expozitury a světských akcí, pořádaných souběžně s poutěmi. Církevní část poutí se zároveň opět dočkala četných omezení – byla zachycena nepřítomnost stánků s občerstvením a nedostatek zpovědníků, došlo také k zákazu kyvadlové dopravy i zvláštních autobusů. Účast domácích autobusů a prodejců na poutích v okrese se dařilo eliminovat poměrně dobře, problém představovali zástupci z cizích okresů, spadajících mimo kompetence OCT.

Roku 1976 se navíc uplatnila další strategie: veškeré atrakce byly poprvé přesunuty do nedaleké obce Sázavy, čímž došlo k zániku tradičního rázu poutí, které po staletí spojovaly církevní a světskou část do jednoho celku. Zároveň byl v duchu tehdejšího naladění společnosti vyzdvihován rekreační potenciál křemešnické oblasti. Toto řešení se projevilo jako neúspěšnější a vedlo ke snížení počtu poutníků, stejně jako k posunu ve vnímání Křemešníku spíše jako místa pro odpočinek v přírodě než místa posvátného. V jednom z oficiálních materiálů se dokonce dočteme o „*bývalém poutním místě Křemešník*.“⁹⁸⁸ Ačkoli počet příchozích postupně klesal, poutní místo přesto stále patřilo ke čtyřem nejnavštěvovanějším v Jihočeském kraji a krajský církevní tajemník jej roku 1982 zařadil mezi „*tradiční poutní místa*“, která však „*postupně ztrácí svůj ryze náboženský charakter*“,⁹⁸⁹ ale přesto ona jediná jsou ta, kde ještě zcela nepřevládla světská složka. Podrobnější informace o poutích ve druhé polovině 20. století přináší tabulka, která je k práci volně přiložena.⁹⁹⁰ Velkou oblibu si uchovaly i křemešnické

⁹⁸⁸ SOkA Pelhřimov, f. ONV Pelhřimov, inv. č. 2756, kart. 1927, fol. 33.

⁹⁸⁹ SOA Třeboň, f. JKNV ČB, inv. č. 1227, kart. 704, fol. 40.

⁹⁹⁰ Díky tabulce můžeme konstatovat, že celkový počet kolem patnácti tisíc příchozích, zaznamenaný poprvé roku 1946, se podařilo na Křemešníku udržet až do roku 1950. V letech 1951–1954 se v důsledku různých restriktivních opatření pohyboval mezi pěti a deseti tisíci lidmi, v letech 1955–

nedělní mše, na něž se kvůli větší anonymitě a menší sledovanosti sjížděli věřící z celého okolí.

Po sametové revoluci začal Křemešník po všech stránkách ožívat. Podařilo se zrealizovat dlouholetý sen pelhřimovských turistů a postavit rozhlednu; k dispozici je dnes i hotel, sjezdovka a lanové centrum. Oblíbená zůstala i křemešnická pouť. Probíhaly sice diskuze o přesunu atrakcí zpět ke kostelu, nakonec však definitivně zůstaly v Sázavě. Na pouť přichází kolem dvou tisíc lidí, hlavní mši i nadále obvykle slouží českobudějovický biskup. Významná událost nastala roku 2013, kdy byla obnovena Matice Křemešnická, usilující o posílení duchovní složky Křemešníku. Nová doba sice přinesla Křemešníku řadu pozitiv, stinnou stránku ale představuje několik vloupání.

Stranou dějinných událostí na Křemešníku, ovlivněných často zásahy „shora“, sledovala autorka rovněž proměny vnímání poutního místa obyčejnými lidmi. Toto téma, zpracované na základě konceptů lokální identity a míst paměti, bylo zachyceno ve třech exkurzech. V první polovině století je díky studiu pestrých pramenů (básní, písní, novinových článků, turistické pamětní knihy) možné doložit velmi blízký vztah veřejnosti ke Křemešníku, ať už vnímala tento dominantní vrch z náboženské, turistické, vlastenecké nebo regionálně patriotické perspektivy. Poslední dvě jmenované složky výrazně posílily v souvislosti s druhou světovou válkou, kdy byl Křemešník vyzdvihován jako symbolický prvek útěchy a jistoty.

Křemešník figuroval v kolektivní paměti obyvatel Pelhřimovska nejen jako poutní místo, ale i jako prostor pro setkávání rodin a přátel nebo místo vzpomínek na mládí či na zemřelé členy rodiny. Cesta na tento vrch tedy skýtala možnost přenosu tradice z generace na generaci, ať už se jednalo o tradici rodinnou, společenskou nebo náboženskou. Těm, kteří opustili Pelhřimovsko a žili v jiné části českých zemí nebo v zahraničí, Křemešník symbolizoval domov a rodný kraj, proto jej při svém návratu do regionu rádi navštěvovali. Plnil také funkci reprezentační: bylo zvykem brát sem vzácné

1956 však opět překonal hranici deseti tisíc osob, k čemuž mohlo přispět tehdejší krátkodobé politické uvolnění; do kostela ovšem zavítala jen menšina z nich. Následující tři roky se nesly ve znamení spojení pouti s festivalem mládeže, kdy účast roku 1959 vystoupala až na třicet tisíc osob. Údaje pro první polovinu šedesátých let jsou k dispozici jen zčásti, zaujme ovšem vysoký počet příchozích roku 1966, který se pohyboval mezi dvaceti a třiceti tisíci lidmi. Tato vysoká čísla zůstala zachována i v letech 1967–1969, kdy se souběžně s poutí konala světská akce. Ještě roku 1970, kdy už byla pouť pouze církevní, však dorazilo přes deset tisíc lidí. V následujícím období počet příchozích postupně klesal, v sedmdesátých letech se pohyboval mezi pěti a osmi tisíci. Sestupná tendence pokračovala v následujícím desetiletí, takže roku 1988 dorazily tři tisíce osob.

návštěvy. Řada lidí vnímala Křemešník především jako skutečnou dominantu, jako nejvyšší vrchol Pelhřimovska, obklopený majestátní přírodou a poskytující krásný výhled do okolí. Atraktivitu místa bezpochyby zvyšoval také hostinec. Ztotožnění obyvatel Pelhřimovska s Křemešníkem dokládá i velmi frekventované slovní spojení „náš Křemešník“, zaznívajícím mimo jiné v dodnes slavné písni *Křemešničku náš*.

Velmi silné však byly v první polovině 20. století rovněž projevy zbožnosti, mezi něž můžeme řadit četné básně a dopisy, zračící důvěru v Boží moc, stejně jako dary pro chrám nebo prosby o zaslání křemešnické vody. Rozmachu se dočkal kult sv. Dona Boska, jenž začal být s Křemešníkem spojován roku 1935, krátce po světcově svatořečení. Úcta k němu sílila zvláště v letech druhé světové války, kdy se věřící obou znesvářených národností plni obav utíkali právě k Donu Boskovi. Křemešnický chrám byl i velmi oblíbeným místem pro uzavření sňatku; počet zájemců se výrazně zvýšil po druhé světové válce. Všechna uvedená fakta dokládají, že Křemešník patřil v první polovině 20. století ke skutečně živým místům paměti, a to jak z náboženského, tak ze světského hlediska.

V počátcích komunistické nadvlády se vztah veřejnosti ke Křemešníku příliš nezměnil. Byly stále zaznamenávány četné projevy zbožnosti, následně však zmínky o nich mizí. Od doby, kdy už křemešnická expozitura nebyla obsazena stálým knězem, je neměl kdo zaznamenat, projevilo se bezpochyby i potlačování náboženské svobody ze strany vládnoucí moci. Tradiční ráz Křemešníku poté začal postupně upadat; na přelomu padesátých a šedesátých let se navíc poprvé setkáváme s vážnější neúctou ke křemešnickému chrámu. Klesal také počet církevních sňatků. Dobová ideologie rovněž zacílila na hlavní příčinu poutí na Křemešník, zázračnou studánku. V tisku vycházely články, upozorňující na zneužití přírodního úkazu církví. Víra v zázračnost studánky sice poklesla, přesto se i v normalizačních letech našli její četní příznivci a jako čistá pitná voda se oblíbě veřejnosti těší dodnes. Původní náboženská složka kolektivní paměti byla tedy ve druhé polovině 20. století i díky systematickému působení „shora“ zastíněna turistickým a rekreačním pojetím Křemešníku.

Navzdory tomuto posunu bylo stále patrné pouto obyvatel regionu ke Křemešníku. Zde je možné uvést zapojování do oprav poutního areálu, jemuž byla věnována závěrečná část práce, mapující rovněž proměny přístupu k památkové péči napříč dvacátým stoletím. Ať už byla péče o památky „shora“ řízena jakkoliv, v každém desetiletí 20. století se našla řada lidí, kteří na Křemešníku pracovali zdarma nebo na opravy poskytovali své úspory. V první polovině 20. století brigády organizovali

křemešničtí expozité; financovalo je z velké části město Pelhřimov, pod jehož patronát poutní místo patřilo. Význam Křemešníku pro Pelhřimov dokládá i uvolnění financí na opravy v době hospodářské krize, kdy městská rada rozhodně neměla peněz nazbyt. Našli se však i majetní dárci, kteří příspěvní na Křemešník mohli vnímat jako vhodný prostředek reprezentace, zvláště v případě zaplacení vitrážových oken s jejich jmény. Zásadní roli v této době sehrál expozita Josef Tatzauer, který zvelebení poutního areálu pojal jako své životní poslání. Nejvíce si vážil pomoci chudých vesničanů z okolí Křemešníku, kteří neváhali kdykoli přiložit ruku k dílu.

Po nastolení komunistické diktatury se památková péče o církevní objekty výrazně proměnila – nově byla organizována a řízena státem a na její průběh dohlíželi církevní tajemníci. Po zrušení expozitury převzali zodpovědnost za stav Křemešníku kněží z Pelhřimova. Ti zaznamenali dlouhé čekání na zařazení do plánu oprav a poskytnutí státního příspěvku, který ovšem obvykle nepokryl celou opravu, takže zbytek peněz musel být vybrán mezi věřícími. Křemešník zůstal několik let téměř neudržovaný, zanedbaný areál se dočkal úprav až ve druhé polovině padesátých let. Generální oprava na poutním místě proběhla na sklonku šedesátých let a nesla se ve znamení celkového politického uvolnění. Kromě mnoha brigádníků se pod taktovkou lidové strany zapojila i okolní Jednotná zemědělská družstva; ve prospěch Křemešníku se zasazoval také tehdejší OCT František Hort.

V polovině sedmdesátých let Křemešník získal výraznou osobnost v podobě pelhřimovského kaplana a pozdějšího děkana Josefa Hanžla. Ten se s velkým nasazením pustil do oprav poutního areálu. Značnou komplikaci představovaly například chátrající bývalé budovy Matice Křemešnické, Tatzauerem kdysi s nasazením získané pro církev, nyní však zatěžující svým špatným stavem. Hanžlovou zásluhou byl ovšem Křemešník za účasti mnoha dobrovolníků postupně úspěšně opravován. Tato dlouholetá vytrvalá aktivita dokládá význam Křemešníku pro obyvatele Pelhřimovska.

Diplomová práce byla ovlivněna rovněž sociologickým přístupem k paměti. Byly vytvořeny dotazníky, mapující současný pohled obyvatel Pelhřimovska na Křemešník napříč všemi věkovými kategoriemi. Anketa přinesla několik zajímavých zjištění. Křemešník je i dnes vyhledávaným cílem obyvatel regionu, řada oslovených zde byla více než pětkrát. Většina lidí přichází na Křemešník kvůli rozhledně a krásné přírodě, přesto jej velká část dotázaných hodnotí primárně jako poutní místo. Z rozhovorů s respondenty vyplynulo, že církevní a turistická složka místa se v jejich povědomí nijak nevyklučují. Značnou roli hraje v představách veřejnosti poloha Křemešníku jako

dominantního vrcholu: právě tuto jeho vlastnost si oslovení obvykle vybavili jako první. Přehled o historii poutního místa byl však spíše částečný. Těsná většina respondentů dokázala správně odhadnout období největší slávy Křemešníku (19. století a první republika), osobnost F. B. Vaňka a jeho román dokázala zařadit zhruba polovina z nich. Daleko méně si vybavovali Josefa Tatzauera a Matici Křemešnickou. Zvláště jméno dlouholetého expozity upadlo v zapomnění, zatímco F. B. Vaněk, který pro Křemešník fakticky vykonal nesrovnatelně méně než J. Tatzauer, je v souvislosti s románem *Na krásné samotě* připomínaný dodnes. Věk respondentů hrál roli pouze u některých otázek, u starších generací byl ovšem patrný posun k častějšímu vnímání Křemešníku jako poutního místa.

Diplomová práce zároveň přinesla řadu dílčích závěrů. Sledovala například vývoj Matice Křemešnické od jejího vzniku v roce 1935 až k nucenému rozpuštění v roce 1951, kdy se za uchování Matice coby prospěšného spolku přimlouvali i někteří zástupci vládnoucí moci. Autorka se pokusila objasnit příčiny mimořádného úspěchu tohoto spolku. Jedna podkapitola byla věnována křemešnickým poutím z pohledu dějin každodennosti, přičemž se zde uplatnily především vzpomínky pamětníků. Další část se zaměřila na propagaci Křemešníku, o níž se pravidelně starala četná periodika a rovněž dvě útlé příručky, vydané na přelomu třicátých a čtyřicátých let. Největší roli zde však nepochybně sehrál román F. B. Vaňka *Na krásné samotě*, jehož vydání v roce 1938 patřilo k důvodům zvýšeného zájmu o Křemešník na konci třicátých let. Dalším sledovaným tématem se staly zájezdy na Křemešník mimo pouť, dokládající povědomí o tomto místě v různých koutech naší země. Jejich počátky spadají právě do doby vydání *Krásné samoty*, po jejímž přečtení řada lidí zatoužila seznámit se s lokalitou osobně. Román zůstal populární i v době komunistické nadvlády, kdy navzdory zákazům a omezením výpravy pokračovaly; nejvíce jich bylo zaznamenáno ve druhé polovině padesátých let a v letech šedesátých.

Autorka se rovněž pokusila rozšířit poznatky o oblibě Křemešníku mezi Němci z jihlavského jazykového ostrova. Jejich blízký vztah k poutnímu místu přibližují četné zápisy v turistických pamětních knihách, některé zaznívající opravdovou zbožností. Vztahy českých a německých poutníků se na konci třicátých let postupně zhoršovaly a během druhé světové války Němci přicházeli jen výjimečně. Zajímavé je zjištění, že po odsunu jihlavských Němců sice jejich poutě zcela zanikly, úctu ke Křemešníku ovšem převzali jihlavští Češi, kteří poutnímu místu zachovávali věrnost i po nástupu komunistické diktatury a v procesí na pouť dorazili ještě roku 1960, než jim byla tato

tradice definitivně zakázána. Stranou pozornosti nezůstalo ani omezování náboženského života mimo poutě v souvislosti s Křemešníkem (například ve výuce náboženství nebo při překládání nedělních mší); pojednáno bylo též o církevních tajemnicích pelhřimovského okresu.

Aby bylo dění na Křemešníku zasazeno do širšího kontextu, byla zároveň s ním sledována i další poutní místa v okolí, a to Pohled, Kostelní Vydří, Žďár nad Sázavou a zejména nedaleký Želiv. Existuje několik oficiálních záznamů, přičítajících zvýšenou religiozitu obyvatel Pelhřimovska právě působení poutních míst na Křemešníku a v Želivě. Navzdory postupující sekularizaci si tento region uchoval svůj náboženský ráz po celou dobu komunistické nadvlády, přičemž kromě výše zmíněného důvodu a jeho tradičně zemědělského rázu mohlo sehrát svou roli i působení výrazných osobností, jako byli F. B. Vaněk, J. Tatzauer, B. V. Tajovský nebo J. Hanžl.

Diplomová práce zároveň otevírá možnosti dalšího výzkumu. Prostor pro bádání poskytují především roky komunistické diktatury, během nichž bylo v intenci státního dozoru nad církvemi vytvořeno mnoho zpráv a hlášení o Křemešníku, pravděpodobně dohledatelných v Archivu bezpečnostních složek. Takto získané informace mohou být doplněny o pohled z druhé strany, tedy o svědectví dalších pamětníků.

Seznam použitých zkratk

- f. DÚ – fond Děkaný úřad Pelhřimov
- f. DÚ-K – fond Děkaný úřad Pelhřimov-expozitura Křemešník (nezprac.)
- f. JKNV ČB – fond Jihočeský krajský národní výbor České Budějovice
- f. KČsT – fond Klub čs. turistů Křemešník, Pelhřimov (nezprac.)
- f. KNV ČB II – fond Krajský národní výbor České Budějovice II
- f. KNV Jihlava – fond Krajský národní výbor Jihlava
- f. MěNV Pelhřimov – fond Městský národní výbor Pelhřimov (nezprac.)
- f. ONV Pelhřimov – fond Okresní národní výbor Pelhřimov

ČSAD – Československá státní automobilová doprava

KCT – krajský církevní tajemník

KNV – Krajský národní výbor

OCT – okresní církevní tajemník

ONV – Okresní národní výbor

ŘF Pelhřimov – Římskokatolická farnost Pelhřimov

SAA – Soukromý archiv autorky

Soukromý archiv MK – Soukromý archiv Matice Křemešnické, Pelhřimov

SÚC – Státní úřad pro věci církevní

XII. Seznam pramenů a literatury

I. Archivní prameny

Moravský zemský archiv v Brně

MZA Brno, fond Krajský národní výbor Jihlava, inv. č. 1795, kart. 770.

MZA Brno, fond Krajský národní výbor Jihlava, inv. č. 1883, kart. 808.

Moravský zemský archiv v Brně-Státní okresní archiv v Pelhřimově

SOkA Pelhřimov, fond Děkaný úřad Pelhřimov, inv. č. 99, kart. 3.

SOkA Pelhřimov, fond Děkaný úřad Pelhřimov, inv. č. 113, kart. 4.

SOkA Pelhřimov, fond Děkaný úřad Pelhřimov, inv. č. 152, kart. 11.

SOkA Pelhřimov, fond Děkaný úřad Pelhřimov, inv. č. 171, kart. 12.

SOkA Pelhřimov, fond Děkaný úřad Pelhřimov, inv. č. 172, kart. 12.

SOkA Pelhřimov, fond Děkaný úřad Pelhřimov-expozitura Křemešník (nezprac.),
Liber memorabilium ecclesiae consecratae sanctissimae ac individuae trinitatis in
monte Křemešník II.

SOkA Pelhřimov, fond Klub čs. turistů Křemešník, Pelhřimov (nezprac.), Kniha zápisů
ze schůzí z let 1920–1943.

SOkA Pelhřimov, fond Klub čs. turistů Křemešník, Pelhřimov (nezprac.), Pamětní
kniha odboru Klubu čs. turistů v Pelhřimově-Křemešník 1921–1928.

SOkA Pelhřimov, fond Klub čs. turistů Křemešník, Pelhřimov (nezprac.), Pamětní
kniha odboru Klubu čs. turistů v Pelhřimově-Křemešník 1928–1935.

SOkA Pelhřimov, fond Klub čs. turistů Křemešník, Pelhřimov (nezprac.), Pamětní
kniha odboru Klubu čs. turistů v Pelhřimově-Křemešník 1935–1940.

SOkA Pelhřimov, fond Městský národní výbor Pelhřimov, (nezprac.), Kronika města
Pelhřimova z let 1945–1961.

SOkA Pelhřimov, fond Městský národní výbor Pelhřimov, (nezprac.), Kronika města
Pelhřimova z let 1961–1964.

SOkA Pelhřimov, fond Městský národní výbor Pelhřimov, (nezprac.), Kronika města
Pelhřimova z let 1966–1969.

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 996, kart. 585.

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 1079, kart. 679.

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 1080, kart. 679.

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 1081, kart. 679.

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 1082, kart. 679.

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 1085, kart. 679.

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 1086, kart. 680.

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 1087, kart. 680.

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 1088, kart. 680.

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 1089, kart. 680.

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 1091, kart. 680.

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 1125, kart. 706
(Matice Křemešnická).

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 1127, kart. 708.

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 2753, kart. 1926
(směrnice, údaje, zprávy).

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 2756, kart. 1927.

SOkA Pelhřimov, fond ONV Pelhřimov, inv. č. 2756, kart. 1928 (výuka náboženství-
jmenné seznamy).

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 2756, kart. 1928
(výuka náboženství-přehledy, seznamy).

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 2756, kart. 1929
(výuka náboženství-periodická hlášení ze škol 1967).

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 2756, kart. 1931
(výuka náboženství-statistika).

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 2761, kart. 1936.

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 2762, kart. 1937
(katolíci, bohoslužebné úkony).

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 2763, kart. 1938
(osobní evidenční karty, personální záležitosti).

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 2764, kart. 1938
(státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti, státní souhlas s primicemi).

SOkA Pelhřimov, fond Okresní národní výbor Pelhřimov, inv. č. 3880, kart. 3264.

Státní oblastní archiv v Třeboni

SOA Třeboň, fond Jihočeský krajský národní výbor České Budějovice, inv. č. 795, kart. 502.

SOA Třeboň, fond Jihočeský krajský národní výbor České Budějovice, inv. č. 799, kart. 504.

SOA Třeboň, fond Jihočeský krajský národní výbor České Budějovice, inv. č. 894, kart. 516.

SOA Třeboň, fond Jihočeský krajský národní výbor České Budějovice, inv. č. 1222, kart. 702.

SOA Třeboň, fond Jihočeský krajský národní výbor České Budějovice, inv. č. 1227, kart. 704.

SOA Třeboň, fond Jihočeský krajský národní výbor České Budějovice, inv. č. 1228, kart. 704.

SOA Třeboň, fond Jihočeský krajský národní výbor České Budějovice, inv. č. 1607, kart. 850.

SOA Třeboň, fond Jihočeský krajský národní výbor České Budějovice, inv. č. 1617, kart. 856.

SOA Třeboň, fond Krajský národní výbor České Budějovice II, inv. č. 1350, kart. 691.

SOA Třeboň, fond Krajský národní výbor České Budějovice II, inv. č. 1356, kart. 698.

Muzeum Vysočiny Pelhřimov

Muzeum Vysočiny Pelhřimov, p. o., fond Klub československých turistů Pelhřimov, inv. č. 5, b. s.

Muzeum Vysočiny Pelhřimov, p. o., fond Klub československých turistů Pelhřimov, inv. č. 6, b. s.

Muzeum Vysočiny Pelhřimov, p. o., Archiv, Sběrka literárních rukopisů, inv. č. 16, rkp. 15, fol. 50 r.

Archiv Římskokatolické farnosti v Pelhřimově

Římskokatolická farnost Pelhřimov, Liber memorabilium ecclesiae s. s. trinitatis in monte Křemešník 1938.

Soukromý archiv Matice Křemešnické Pelhřimov

Sběrka dokumentů k dějinám Křemešníku (nezprac.).

Soukromý archiv autorky

Rozhovor s Josefem Nechvátalem (1926), uskutečněný 14. srpna 2018.

Rozhovor s B. Š. (1934), uskutečněný 25. června 2018.

Rozhovor s Bohumírem Rásochou (1935), uskutečněný 9. července 2018.

Rozhovor s Marií Rásochovou (1935), uskutečněný 9. července 2018.

Rozhovor s Marií Dvořákovou (1937), uskutečněný 22. dubna 2018.

Rozhovor s Jaroslavem Václavíkem (1939), uskutečněný 22. června 2018.

Rozhovor s Bohumírem Zmátkem (1939), uskutečněný 19. června 2018.

Rozhovor s M. H. (1940), uskutečněný 25. června 2018.

Rozhovory s J. H. (1941), uskutečněné 5. února 2018 a 7. června 2018.

Rozhovor s B. K. (1943), uskutečněný 25. června 2018.

Rozhovor s Marií Václavíkovou (1943), uskutečněný 22. června 2018.

Rozhovor s J. J. (1959), uskutečněný 25. června 2018.

Písemné sdělení Ladislava Razimy (1962) z 11. února 2019.

II. Periodika

Hlas Vysočiny 1 (1990)

Hlas Vysočiny 2 (1947)

Jiskra. Orgán krajského výboru KSČ v Jihlavě 40 (1958)

Katolický týdeník 22 (2011)

Lidová demokracie (3. 9. 1946, 6. 6. 1950, 27. 8. 1950)

Lidové listy (21. 4. 1940)

Národní střed (14. 7. 1944)

Nástup 12, 13, 17, 18, 19, 22, 25 (1962, 1963, 1967, 1968, 1969, 1972, 1975)

Neděle 15 (1940)

Týdeník z Českomoravské vysočiny 9, 13, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23 (1927, 1931, 1933, 1934, 1935, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941)

Nové lanové centrum na Křemešníku už otevřelo, Pelhřimovský deník [online], dostupné z https://pelhrimovsky.denik.cz/kam-na-pelhrimovsku/pe_kremesnik_centrum20080609.html, [cit. 30. 12. 2018].

Od vlaku z Nové Bukové šli pelhřimovští turisté na Křemešník už potřicáté, Pelhřimovský deník [online], dostupné z https://pelhrimovsky.denik.cz/zpravy_region/od-vlaku-z-nove-bukove-sli-pelhrimovsti-turiste-na-kremesnik-uz-potricate-20160117.html, [cit. 31. 12. 2018].

Půlnoční sloužil poprvé v životě, Českobudějovický deník [online], dostupné z https://ceskobudejovicky.denik.cz/zpravy_region/pulnocni-slouzil-poprve-v-zivote-20181227.html, [cit. 3. 2. 2019].

III. Literatura

BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří, *Katolická církev v Československu 1945–1989*, Brno 2013.

BALÍK, Ivo – BALÍKOVÁ, Vlasta, *Pelhřimovsko ve druhém tisíciletí*, Pelhřimov 2000.

BERNÁŠEK, Bohumír, *Písek – proměna lokální identity během procesu modernizace (1861–1914)*, Praha 2012 (=Diplomová práce, Filozofická fakulta UK).

BRYCHTOVÁ, Monika, *Dívčí škola v Pelhřimově*, Pardubice 2010 (=Bakalářská práce, Filozofická fakulta UPa).

BRYNDA, Eduard a kol., *Padesát let Klubu československých turistů 1888–1938*, Praha 1938.

COUFALOVÁ, Jana, *Želiv v proměnách času*, České Budějovice 2004 (=Diplomová práce, Teologická fakulta JČU).

CVEK, Vojtěch, *Lidé kraje mezi třemi vrchy*, Pelhřimov 1967.

Dekret č. 95/1945 Sb., dostupné z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-95>, [cit. 27. 6. 2018].

DEMEL, Zdeněk, *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945–1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno 2008.

Dokumenty k dějinám dělnického hnutí a KSČ na Pelhřimovsku, Pelhřimov 1981.

DOJAVOVÁ, Marie – DEDERA, Libor, *Stříbrný vrch Křemešník*, Pelhřimov 2006.

DOLEŽAL, Miloš, *Křížná studánka. Příběhy léčivého místa v nitru Vysočiny*, Praha 2018.

DVOŘÁKOVÁ, Jana, *Poutní místo Křemešník. Proměny místa paměti v první třetině 20. století*, České Budějovice 2016 (=Bakalářská práce, Filozofická fakulta JČU).

- DUŠKOVÁ, Petra, *Katolické noviny v letech 1949–1968*, Praha 2011 (=Diplomová práce, Fakulta sociálních věd UK).
- ETTLER, Dominik, *Legio Angelica – historie a inspirace pro výchovu ministrantů*, Praha 2016 (=Diplomová práce, Katolická teologická fakulta UK).
- ETTLER, Petr, *Veliké věci nám učinil*, Praha 2010.
- FABER, Tomáš, *Zmocněnci Ministerstva školství, věd a umění (MŠVU) na biskupské konzistoři v Českých Budějovicích v letech 1956–1967*, *Studia theologica* 12, 2010, č. 3, s. 94, dostupné z <https://studiatheologica.eu/pdfs/sth/2010/03/07.pdf>, [cit. 16. 12. 2018].
- FRANĚK, Ludvík, *Klokoty*, Praha 1936.
- GYURCSOVICSOVÁ, Kristýna, *František Bernard Vaněk*, České Budějovice 2010 (=Bakalářská práce, Filozofická fakulta JČU).
- GYURCSOVICSOVÁ, Kristýna, *Typologie beletristického díla F. B. Vaňka*, České Budějovice 2012 (=Diplomová práce, Filozofická fakulta JČU).
- HALBWACHS, Maurice, *Kolektivní paměť*, Praha 2009.
- HANUŠ, Jiří, *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*, Brno 2005.
- HASAL, Radek a kol., *Poutní místo Křemešník*, Praha 2001.
- HÁJEK, Josef František, *Paměti pejířimovského kupce*, České Budějovice 2013.
- HLAVAČKA, Milan, *Místa paměti*, in: Jana Čechurová – Jan Randák a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha 2014, s. 602–610.
- HLAVAČKA, Milan – MAREŠ, Antoine – POKORNÁ, Magdaléna a kol., *Paměť míst, událostí a osobností. Historie jako identita a manipulace*, Praha 2011.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – POLC, Jaroslav Václav (edd.), *Pražské arcibiskupství 1344–1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*, Praha 1994.
- HROCH, Miroslav, *Paměť a historické vědomí v kontextu národní pospolitosti*, in: Radka Šustrová – Luba Hédlová (eds.), *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti*, Praha 2014, s. 21–55.
- CHAROUZ, Jindřich Zdeněk, *Oživené dědictví. Premonstrátský Želiv včera a dnes*, Želiv 1995.
- CHARVÁTOVÁ-KUČEROVÁ, Marie, *Přírodní a turistické zajímavosti oblasti cestovního ruchu Křemešník a Želiv a Červená Řečice*, České Budějovice 1975 (=Diplomová práce, Pedagogická fakulta JČU).
- JEŽKOVÁ, Alena – CHALUPA, Jiří, *Tichá srdce. Příběhy míst a lidí*, Praha 2015.

- JIROUS, Ivan Martin, *Magorovy labutí písně*, Praha 2006.
- KADLEC, Jaroslav, *Českobudějovická diecéze*, České Budějovice 1995.
- KAMENÍK, Václav – JELÍNEK, Zdeněk, *Noční výsadek. Historie partyzánského oddílu Dr. Miroslav Tyrš*, České Budějovice 1986.
- KAPLAN, Karel, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993.
- KÁBOVÁ, Hana a kol., *Msgr František Bernard Vaněk a Dr. Jan Fried. Dva pelhřimovské osudy*, Pelhřimov 2015.
- Kniha členů Matice Křešnické*, dostupné z http://www.malice-kremesnicka.cz/fotogalerie/kniha_clenu/index.html, [cit. 11. 3. 2018].
- KOL., *S úctou a láskou: k 100. výročí narození ThDr. Jaroslava Kadlece: sborník vzpomínek, úryvků korespondence, ukázek archivních dokumentů, hodnotící studie, rozhovorů a fotodokumentace*, Veselá 2011.
- KOLOUCH, František, *Milion duší. Osudy biskupa Josefa Hloucha*, Brno 2013.
- KOS, Ludvík, *Toulky Vysočinou. Turistický průvodce Pelhřimovskem*, Pelhřimov 1967.
- KOUBEK, Pavel, *Krajem zapomenutých studánek. Druhé, rozšířené vydání*, Pelhřimov 2014.
- KOUTNÍK, Jaroslav, *Pěšinky po svahu Křešnicka, po břehu Hejlovky. Příroda, historie, pověsti, nevšední příběhy lidí*, Pelhřimov 1995.
- LIFTON, Robert Jay, *Nacističtí lékaři. Medicínské zabíjení a psychologie genocidy*, Praha 2008.
- MALÍKOVÁ, Markéta, *Borovanská farnost od počátku 20. století do roku 1953*, České Budějovice 2009 (=Diplomová práce, Teologická fakulta JČU).
- MARTÍNEK, Zdeněk a kol., *Pelhřimov*, Praha 2014.
- MASLOWSKI, Nicolas, *Politika paměti jako nástroj manipulace a morálky*, in: Nicolas Maslowski – Jiří Šubrt a kol., *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, Praha 2014, s. 69–82.
- MAUR, Eduard, *Paměť hor*, Praha 2006.
- MED, Oldřich, *Svatojakubské anály*, Jihlava 1964, dostupné z http://www.svjakub.cz/data/foto/downloads/svatojakubske_analy.pdf, [cit. 20. 3. 2018].
- MOSER, František a kol., *Sborník Klubu českých turistů*, Praha 1998.
- NORA, Pierre, *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*, in: *Politika paměti. Antologie francouzských společenských věd*, Praha 1998, s. 7–31.
- NOVÁKOVÁ, Eva, *Pelhřimov a poutní místo Křešnick vás zvou*, Pelhřimov 1991.

- NOVOTNÁ, Michaela, *Poutní hotel Křemešník*, Jihlava 2012 (=Bakalářská práce, VŠJP).
- OURODOVÁ-HRONKOVÁ, Ludmila, *Klokoty. Poutní místo*, Tábor-Klokoty 2013.
- PELTAN, Václav, *Posvátná místa královského města Pelhřimova*, Pelhřimov 2017.
- PETRÁČKOVÁ, Věra – KRAUS, Jiří a kol., *Akademický slovník cizích slov A–Ž*, Praha 2001.
- PETRÁKOVÁ, Jana, *Poutní místo Křemešník*, Praha 1984 (=Diplomová práce, Filozofická fakulta UK).
- PETRŮ, Václav, *Poutní místo Křemešník*, Pelhřimov 1901.
- Putování za muzikou* [online], dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz:8080/ivysilani/10482586474-putovani-za-muzikou/214542159010005/titulky#t=6m02s,stopáž00:06:08>, [cit. 19. 4. 2018].
- Ročenka Matice Křemešnické 1937–1949*, Pelhřimov 1938–1950, dostupné z <http://www.malice-kremesnicka.cz/fotogalerie/rocenky/index.html>, [cit. 3. 5. 2018].
- Ročenka Matice Křemešnické o. p. s. za rok 2014–2017*, Pelhřimov 2015–2018, dostupné z <http://www.malice-kremesnicka.cz/rocenky.html> [cit. 9. 3. 2019].
- ROTHBAUER, Jan, *Křemešník ve fotografii*, Pelhřimov 1968.
- ŘEZNÍK, Miloš, *Paměť a identita v regionálním kontextu*, in: Radka Šustrová – Luba Hédlová (eds.), *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti*, Praha 2014, s. 59–80.
- SEDLÁČKOVÁ, Ema, *Klokoty u Tábora*, Praha 1940.
- SEZIMA, Karel, *Klasobraní ze sklizně letošní i minulých*, *Naše řeč* 26, 1942, s. 197–204, dostupné z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3712>, [cit. 20. 3. 2018].
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Klub československých turistů, Pelhřimov. 1922–1935. Inventář*, Pelhřimov 2012.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Msgre Vaněk a Msgre Pauly – současníci, kolegové, rivalové*, in: Hana Kábová a kol., *Msgre František Bernard Vaněk a Dr. Jan Fried. Dva pelhřimovské osudy*, Pelhřimov 2015, s. 82–89.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta – PAVLÍČEK, Tomáš W., *Jan Pauly (1869–1944). Velkoměstský děkan*, in: Lukáš Fasora – Jiří Hanuš – Tomáš W. Pavlíček a kol., *Kněžské identity v českých zemích (1820–1938)*, Praha 2017, s. 131–148.
- SÝKORA, Luboš, *Křemešnická expozitura v první polovině 20. století*, Praha 2002 (=Diplomová práce, Katolická teologická fakulta UK).

- ŠEBEK, Jaroslav, *Poutní tradice v českých zemích ve 20. století*, in: Jiří Mihola (ed.), *Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*, Brno 2010, s. 197–204.
- ŠEBEK, Jaroslav, *Transformace úlohy poutních míst a společnosti v meziválečném Československu*, in: Milan Hlavačka – Antoine Marès – Magdaléna Pokorná a kol., *Paměť míst, událostí a osobností. Historie jako identita a manipulace*, Praha 2011.
- ŠKODA, Vít – ŠKODA, Vojtěch, *Průvodce Křemešником*, Pelhřimov 2018.
- ŠPRONGL, Emil, *Upomínka na Křemešník*, Pelhřimov 1921.
- ŠUBRT, Jiří, *Historické vědomí a kolektivní paměť*, in: Jiří Šubrt – Jiří Vinopal a kol., *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*, Praha 2013, s. 13–25.
- ŠVARÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila, *O paměti, historii, vědomí a nevědomí. Současná bádání v paměťových studiích*, in: *Dějiny – teorie – kritika* 4, 2007, s. 232–255.
- TAJOVSKÝ, Bohumil Vít, *Člověk musí hořeti. Rozhovor Aleše Palána a Jana Paulase s opatem želivského kláštera*, Praha 2001.
- TATZAUER, Josef, *Křemešník ve slově i obraze*, Jihlava 1941.
- TATZAUER, Josef, *Průvodce Křemešником*, Pelhřimov 1940.
- TOMÁŠEK, Jan, *Akademický sochař Josef Šejnost*, in: *Vlastivědný sborník Pelhřimovska* 9, Pelhřimov 1998, s. 116.
- TŮMOVÁ, Ilona, *Dějiny České katolické charity do roku 1960*, Praha 2016 (=Bakalářská práce, Filozofická fakulta UK).
- URBÁNEK, Vladimír, *Křemešnický román a jeho ilustrace*, Jihlava 1939.
- VANĚK, František Bernard, *Na krásné samotě*, Praha 1973.
- VANĚK, František Bernard, *Vlaštovky se vracejí. Kniha paměti*, Praha 1946.
- VARGA, Tibor, *Literární tvorba Františka Bernarda Vaňka*, Brno 2011 (=Diplomová práce, Filozofická fakulta MU).
- VAŠKO, Václav, *Církevněpolitický vývoj Československa (1938–1989)*, in: Zdeňka Hledíková – Jaroslav Václav Polc (edd.), *Pražské arcibiskupství 1344–1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*, Praha 1994, s. 277–293.
- VAŠKO, Václav, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II*, Praha 1990.
- VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, Olga, *Klokoty*, České Budějovice 1936.

Vzhůru na Křemešník! [online], dostupné z https://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/prameny_proudy/zprava/vzhuru-na-kremesnik--489633, stopáž 11:25 [cit. 3. 2. 2019].

WEIS, Martin, *Josef Hlouch. Pastýř a homiletik*, Praha 2016.

WEIS, Martin, *Osudy katolické církve na jihu Čech – diecéze v období správy kapitulním vikářem Antonínem Titmanem*, *Studia theologica* 4, 2002, č. 4, s. 76–82, dostupné z <https://studiatheologica.eu/pdfs/sth/2002/04/08.pdf>, [cit. 10. 8. 2018].

ŽUPANIČ, Jan, *Parishové ze Senftenbergu*, in: *Heraldická ročenka*, Praha 2009, s. 115–122.

IV. Internetové zdroje

Hotel Křemešník [online], dostupné z <http://www.hotelkremesnik.cz/component/content/category/7-hotel-kremesnik>, [cit. 31. 12. 2018].

Městys Nový Rychnov [online], dostupné z <http://www.novyrychnov.cz/cs-cz/Home/HistorieMistnichCasti>, [cit. 3. 4. 2018].

Odhalení pomníku Msgre F. B. Vaňka v Pelhřimově, Uměleckoprůmyslová akademie Světlá nad Sázavou [online], dostupné z <https://www.akademie-svetla.cz/vyveska/1029>, [cit. 2. 1. 2019].

Salesiáni Brno-Žabovřesky [online], dostupné z <http://old.brno.sdb.cz/farnost/stalose/farnost-2018/pout-vdecnosti-na-kremesnik/>; <http://old.brno.sdb.cz/farnost/stalose/farnost-2016/pripoj-svoji-prosbu/>, [cit. 31. 12. 2018].

XIII. Seznam příloh

Dotazníková anketa

Grafy z dotazníkové ankety

Graf. 1. Kolikrát jste byl/a na Křemešniku?

Graf. 2. Čím je podle Vás Křemešník nejdůležitější?

Graf. 3. Jaký je pro Vás hlavní důvod k cestám na Křemešník?

Graf. 4. Kdy podle Vás zažil Křemešník největší slávu?

Graf. 5. Říká Vám něco jméno František Bernard Vaněk?

Graf. 6. Znáte román Františka Bernarda Vaňka *Na krásné samotě*?

Graf. 7. Říká Vám něco jméno Josef Tatzauer?

Graf. 8. Říká Vám něco název Matice Křemešnická?

Mapy

Map. 1. Okolí poutního místa Křemešník. (ArcGIS)

Map. 2. Turistické trasy v okolí Křemešniku. (ArcGIS)

Map. 3. Poutní místa v okolí Křemešniku. (ArcGIS)

Map. 4. Mapa poutního areálu: převzato z Vít ŠKODA – Vojtěch ŠKODA, *Průvodce Křemešnikem*, Pelhřimov 2018, s. 9. Úprava Pavel Chalupa.

Obrazová příloha

Obr. 1. Exteriér kostela Nejsvětější Trojice během pouti 31. května 2015. Foto autorka.

Obr. 2. Bývalá škola, pozdější Dům ThDr. Šimona Bárty. Foto autorka.

Obr. 3. Křemešnické ambity, zakončené kaplí Korunování Panny Marie; vlevo od ní bývalá hájovna. Foto autorka.

Obr. 4. Interiér kostela Nejsvětější Trojice. Foto autorka.

Obr. 5. Interiér kostela Nejsvětější Trojice během pouti 31. května 2015. Foto autorka.

Obr. 6. Socha Dona Boska v poutním chrámu, obklopená srdíčky. Foto autorka.

Obr. 7. Chránové okno darované arciděkanem Janem Paulyem s výjevem Zvěstování Panny Marie. Foto autorka.

Obr. 8. Křemešnický hostinec ve třicátých letech 20. století (před přestavbou roku 1940). Muzeum Vysočiny Pelhřimov, inv. č. F1427-x1138, fotoarchiv.

Obr. 9. Křemešnický hostinec – dnešní stav. Foto autorka.

- Obr. 10.** Vila Josefa Šejnosta, zvaná Větrný zámek. Převzato z Daniela CHALOUPKOVÁ – Josef CHALOUPEK, *Pelhřimovsko a krásy Vysočiny očima fotografa Josefa Chaloupka*, Pelhřimov 2005, b. s.
- Obr. 11.** Vila Josefa Šejnosta – sedm havranů v podstřeší jižní věže (šedesátá léta 20. století). Muzeum Vysočiny Pelhřimov, inv. č. F1488-Rx5295, fotoarchiv.
- Obr. 12.** Zastavení křížové cesty mezi studánkou a kostelem; před ním klečící poutnice paní Liebscherová a ženy v jihlavském kroji; první čtvrtina 20. století. Muzeum Vysočiny Pelhřimov, inv. č. F1545-Rx4930, fotoarchiv.
- Obr. 13.** Zastavení křížové cesty – dnešní stav. Foto autorka.
- Obr. 14.** Karikatura, narážející na neúspěšné snahy turistů o stavbu rozhledny na Křemešniku. SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1921–1928, b. s.
- Obr. 15.** Návrh na vybudování rozhledny na Křemešniku, rok 1927. Muzeum Vysočiny Pelhřimov, fond Klub československých turistů Pelhřimov, inv. č. 5, b. s.
- Obr. 16.** Rozhledna na Křemešniku – dnešní stav; v popředí dvě vily Karla Veselého. Rozhledny v České republice – Křemešník [online], dostupné z <http://rozhledny-cr.wz.cz/rozhledny/kremesnik/kremesnik.html>, [cit. 18. 3. 2019].
- Obr. 17.** Socha Františka Bernarda Vaňka v pelhřimovské Děkanské zahradě. Foto autorka.
- Obr. 18.** Expozita Josef Tatzauer. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 130.
- Obr. 19.** Biskup Josef Hlouch a vlevo sedící pelhřimovský děkan Václav Bureš během pouti 24. května 1970. Muzeum Vysočiny Pelhřimov, inv. č. F1525-x1207, fotoarchiv.
- Obr. 20.** Členové jihlavského střeleckého spolku 29. června 1928, v popředí zřejmě tehdejší expoziční Ondřej Sepp. Gedenkbuch der iglauer Pilgerfahrt nach Krzemesnik, Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.
- Obr. 21.** Zápis jihlavských střelců v turistické pamětní knize z 3. června 1929, zachycující na jedné straně jihlavský chrám sv. Jakuba a na druhé křemešnický kostel. SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1928–1935, b. s.
- Obr. 22.** Křemešnická skalka s výletníky, dvacátá léta 20. století. Muzeum Vysočiny Pelhřimov, inv. č. F1511-Rx5753, fotoarchiv.
- Obr. 23.** Mladíci z Jihlavy, kteří dorazili na Křemešník na lyžích a kochají se výhledem z křemešnické skalky; březen 1931. SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1928–1935, b. s.
- Obr. 24.** Štvanice na lišku, pořádaná pelhřimovským odborem KČsT 1. ledna 1939. SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1935–1940, s. 217.

- Obr. 25.** Kázání před svěcením zvonu na Křemešniku 1. října 1933. SOkA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 103.
- Obr. 26.** František Dubřický z Pelhřimova vlastnoručně zhotovuje sochu Panny Marie Lurdské pro křemešnický chrám; rok 1934. SOkA Pelhřimov, f. DÚ-Křemešník, Liber II., s. 136.
- Obr. 27.** Josef Tatzauer a skautky. Soukromý archiv MK, sbírka dokumentů.
- Obr. 28.** Josef Tatzauer, Bohuslav Beneš a křemešničtí ministranti ze sdružení Legio Angelica, zřejmě rok 1940. ŘF Pelhřimov, Liber III., s. 42.
- Obr. 29.** Brigáda studentů pelhřimovského gymnázia na Křemešniku – úprava lyžařských sjezdových drah; 11. listopad 1939. SOkA Pelhřimov, f. KČsT, Pamětní kniha 1935–1940, s. 280.
- Obr. 30.** Waldemar Matuška na Křemešniku; 21. května 1967. Výstřížek z neznámého periodika, vlepený do pelhřimovské kroniky. SOkA Pelhřimov, f. MěNV Pelhřimov, kronika 1966–1969, s. 120.
- Obr. 31.** Pelhřimovská dechová hudba na křemešnické pouti 5. června 1969. J. KOUTNÍK, *Pěšinky*, s. 11.
- Obr. 32.** Značně zpustlý a zarostlý poutní areál, zřejmě padesátá léta 20. století. Muzeum Vysočiny Pelhřimov, inv. č. F1489-Rx6113, fotoarchiv.
- Obr. 33.** Brigádníci na Křemešniku (zřejmě konec osmdesátých let). Soukromý archiv Jaroslava Václavíka.

Dotazníková anketa

1. Co se Vám vybaví jako první, když se řekne Křemešník?.....

2. Kolikrát jste byl/a na Křemešníku?

- a. Ani jednou.
- b. Aspoň jednou.
- c. Aspoň pětkrát.
- d. Tolikrát, že už to ani nepočítám.

Proč?

- a. Nejsem místní.
- b. Neměl/a jsem možnost.
- c. Nechtěl/a jsem.

3. Čím je podle Vás Křemešník nejdůležitější?

- a. Je to významný turistický cíl.
- b. Je to poutní místo.
- c. Je to přírodní rezervace.
- d. Je to nejvyšší vrchol Pelhřimovska.
- e. Jiná možnost:

4. Jaký je pro Vás hlavní důvod k cestám na Křemešník?

- a. Pout', hlavně mše a nabrání vody ze studánky.
- b. Pout' – bývá tam hodně stánků a v Sázavě jsou atrakce.
- c. Pout' – jako setkání s rodinou a přáteli.
- d. Kulturní akce v rámci „Křemešnického léta“.
- e. Rozhledna a krásná příroda.
- f. Lyžování.
- g. Jiná možnost:

5. Kdy podle Vás zažil Křemešník největší slávu?

- a. V 18. století.
- b. V 19. století.
- c. Za první republiky.
- d. Za minulého režimu.
- e. Zažívá ji dnes.

6. Říká Vám něco jméno František Bernard Vaněk?

- a. Ne.
- b. Ano, byl to spisovatel.
- c. Ano, byl to katolický kněz a spisovatel.

7. Znáte román Františka Bernarda Vaňka *Na krásné samotě*?

- a. Neznám a ani jsem o něm neslyšel/a.
- b. Slyšel/a jsem o něm, ale nemám ho přečtený.
- c. Jednou jsem ho četl/a.
- d. Četl/a jsem ho víc než jednou.

8. Říká Vám něco jméno Josef Tatzauer?

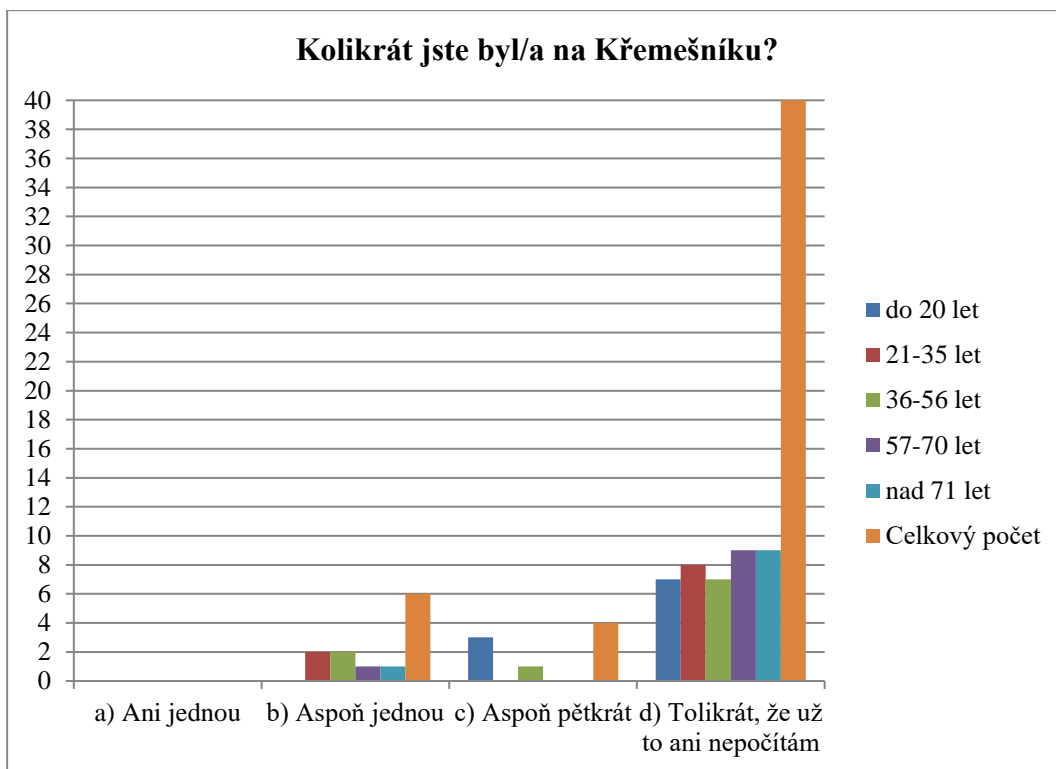
- a. Ne.
- b. Ano, vím, kdo to byl.

9. Říká Vám něco název Matice Křemešnická?

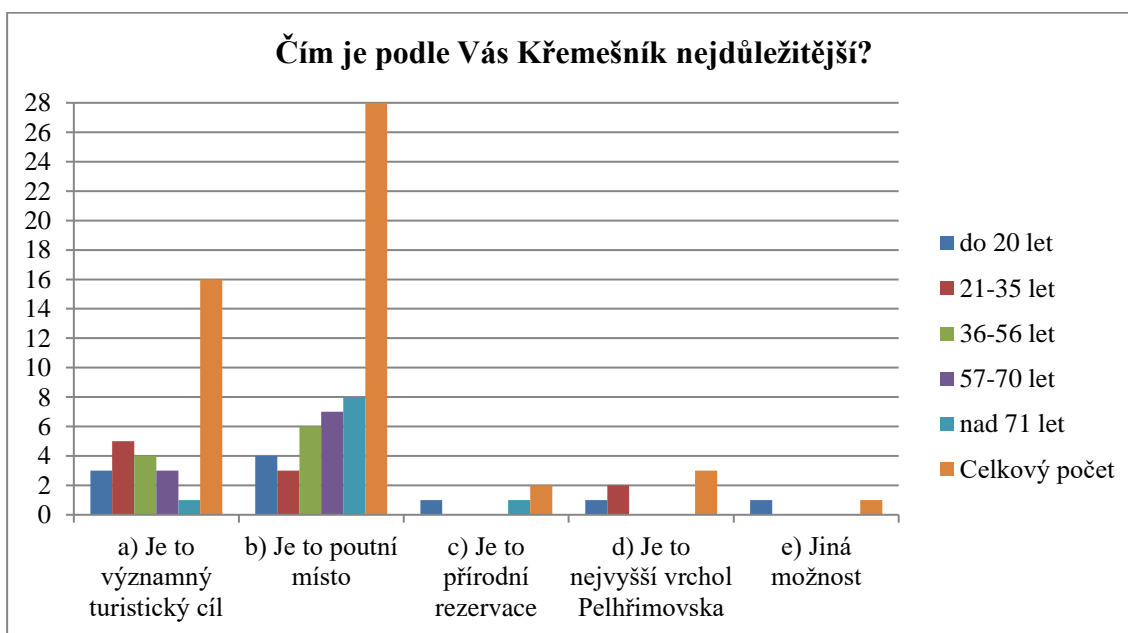
- a. Ne.
- b. Ano, vím, o co se jedná.
- c. Ano, znám i některé její členy.
- d. Ano, sám jsem členem/členkou.

10. Kolik je Vám let?

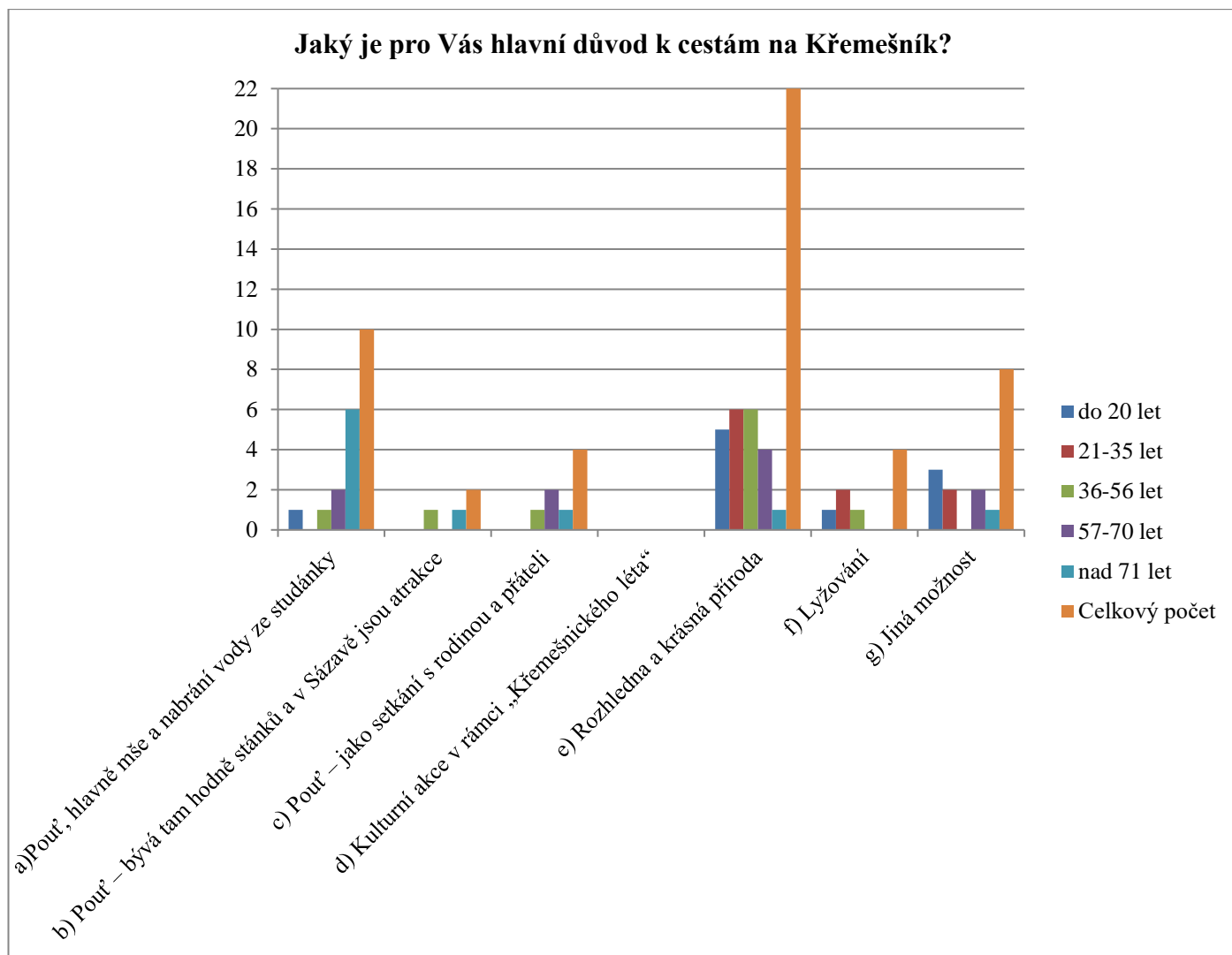
- a. do 20
- b. 21–35
- c. 36–56
- d. 57–70
- e. více než 71

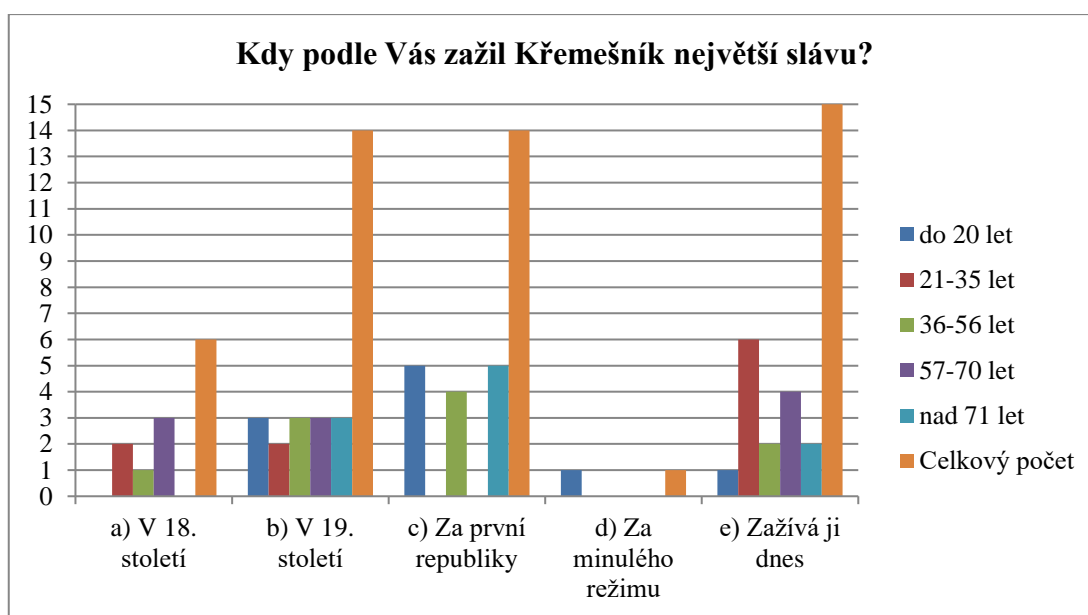
Graf. 1. Kolikrát jste byl/a na Křemešniku?

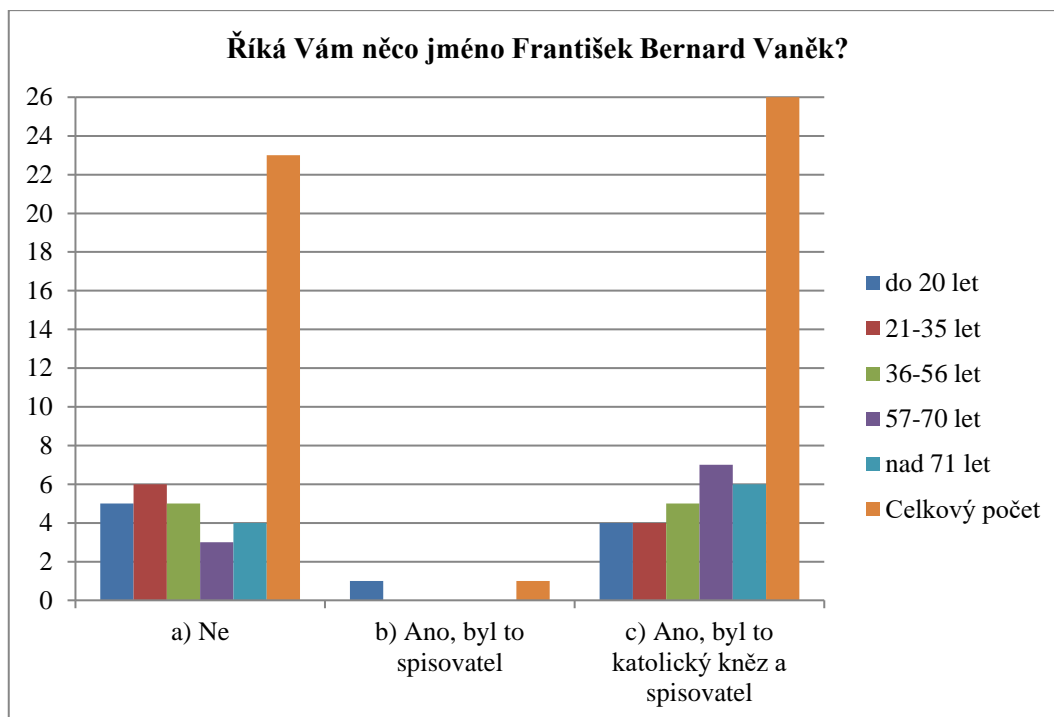
Graf. 2. Čím je podle Vás Křemešník nejdůležitější?

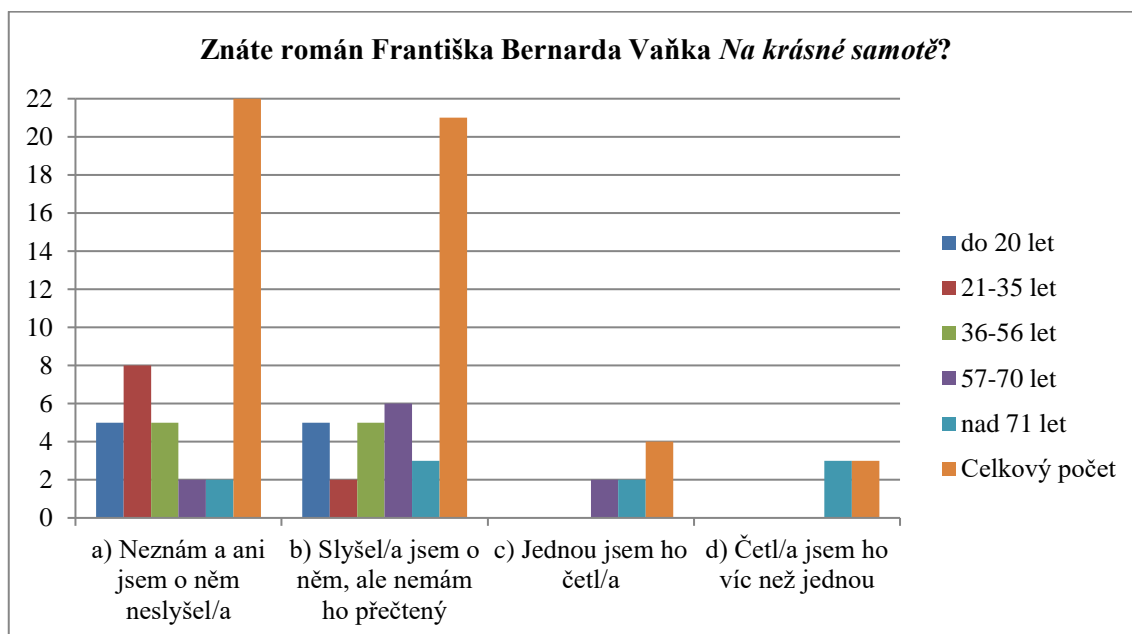
Graf. 3. Jaký je pro Vás hlavní důvod k cestám na Křemešník?

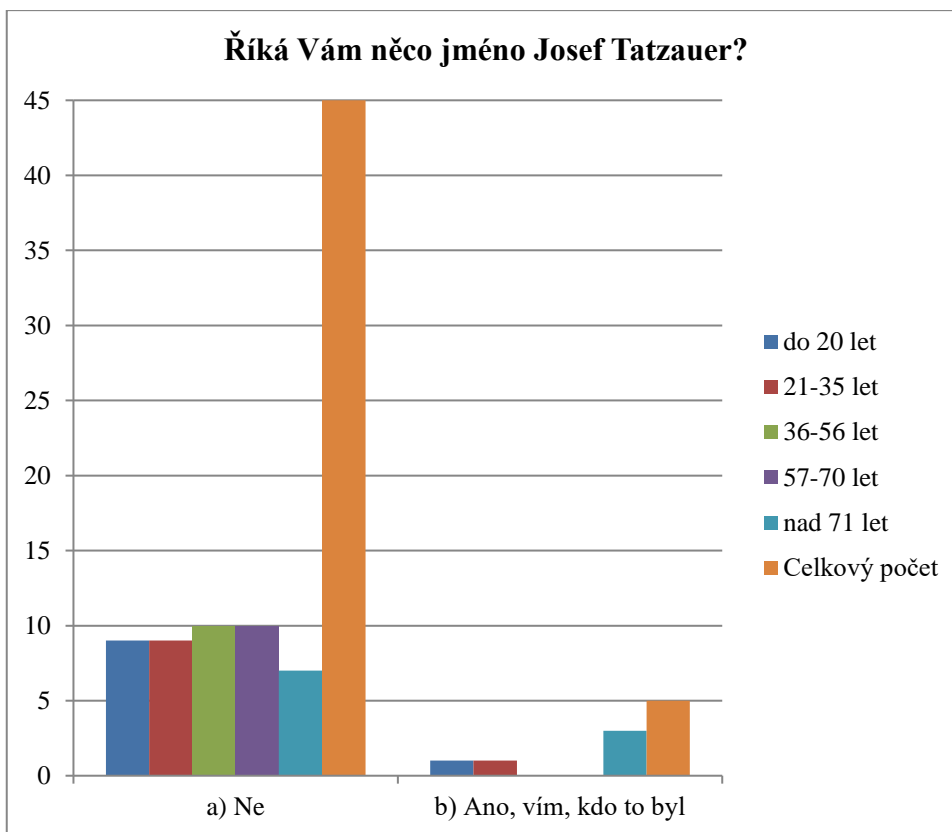
Graf. 4. Kdy podle Vás zažil Křemešník největší slávu?

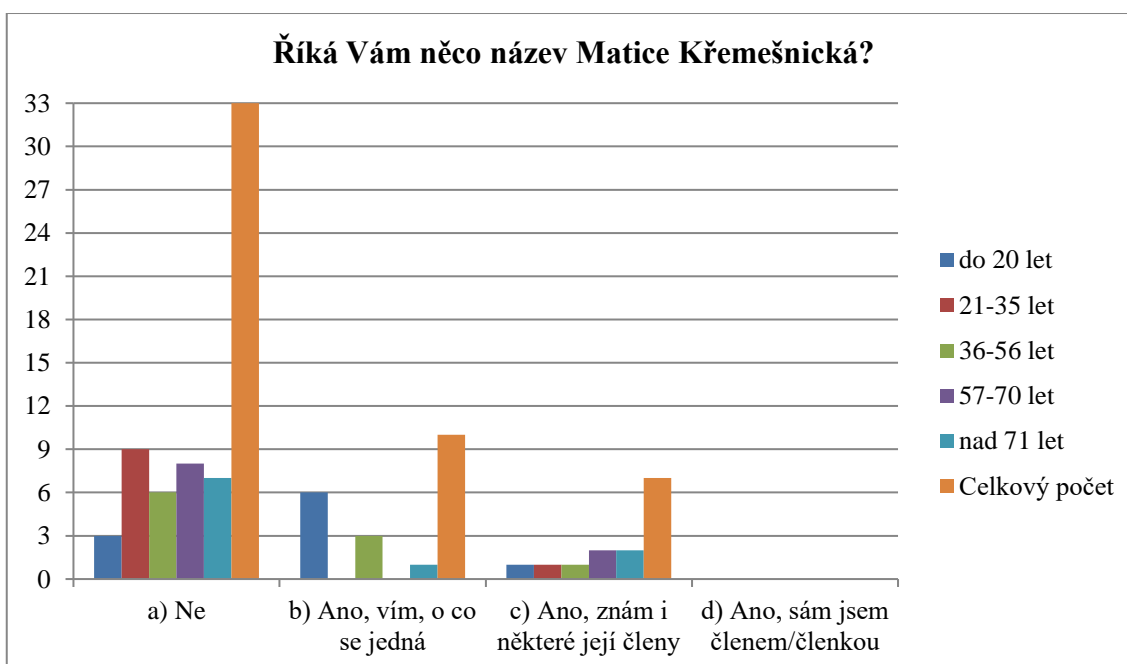
Graf. 5. Říká Vám něco jméno František Bernard Vaněk?

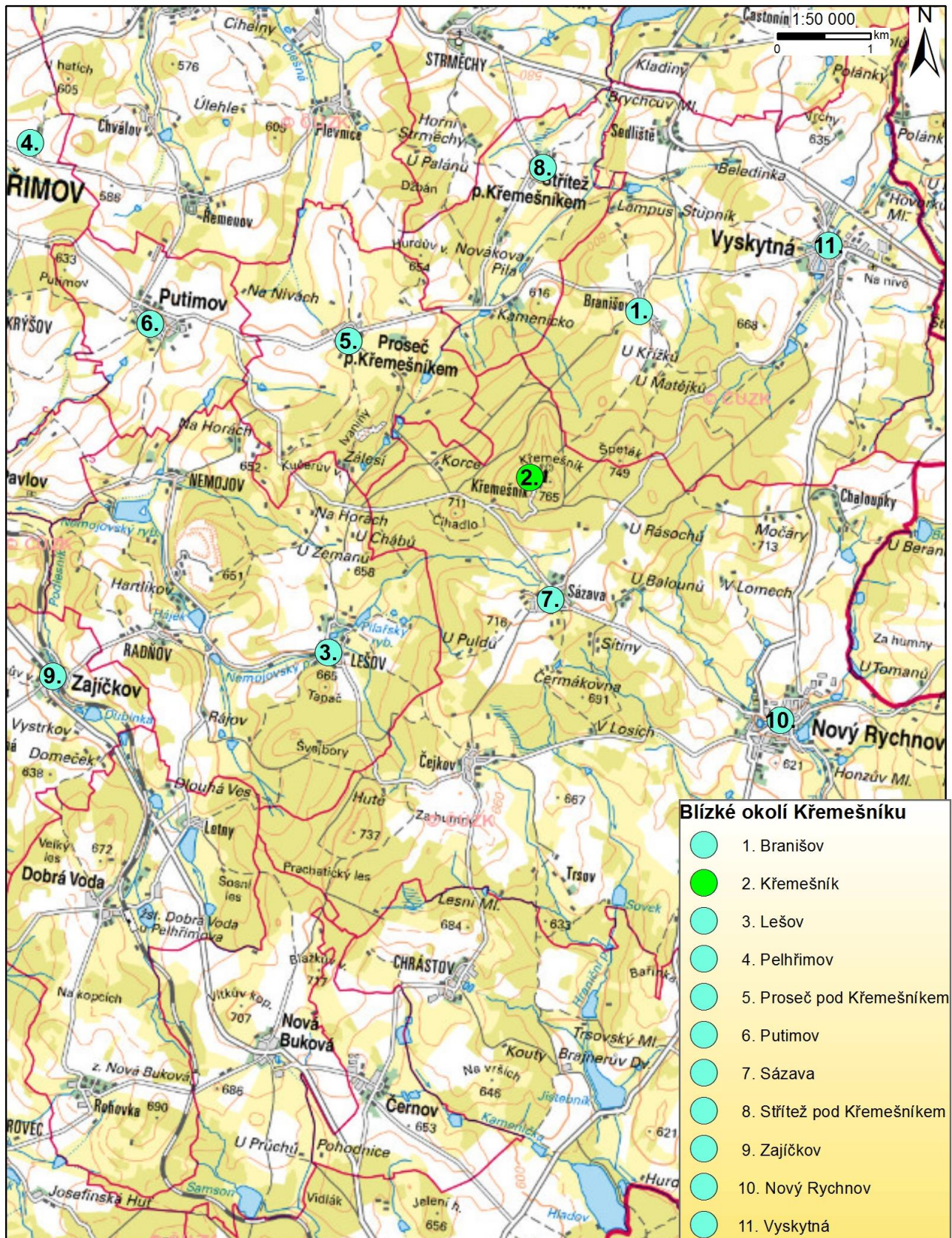
Graf. 6. Znáte román Františka Bernarda Vaňka *Na krásné samotě*?

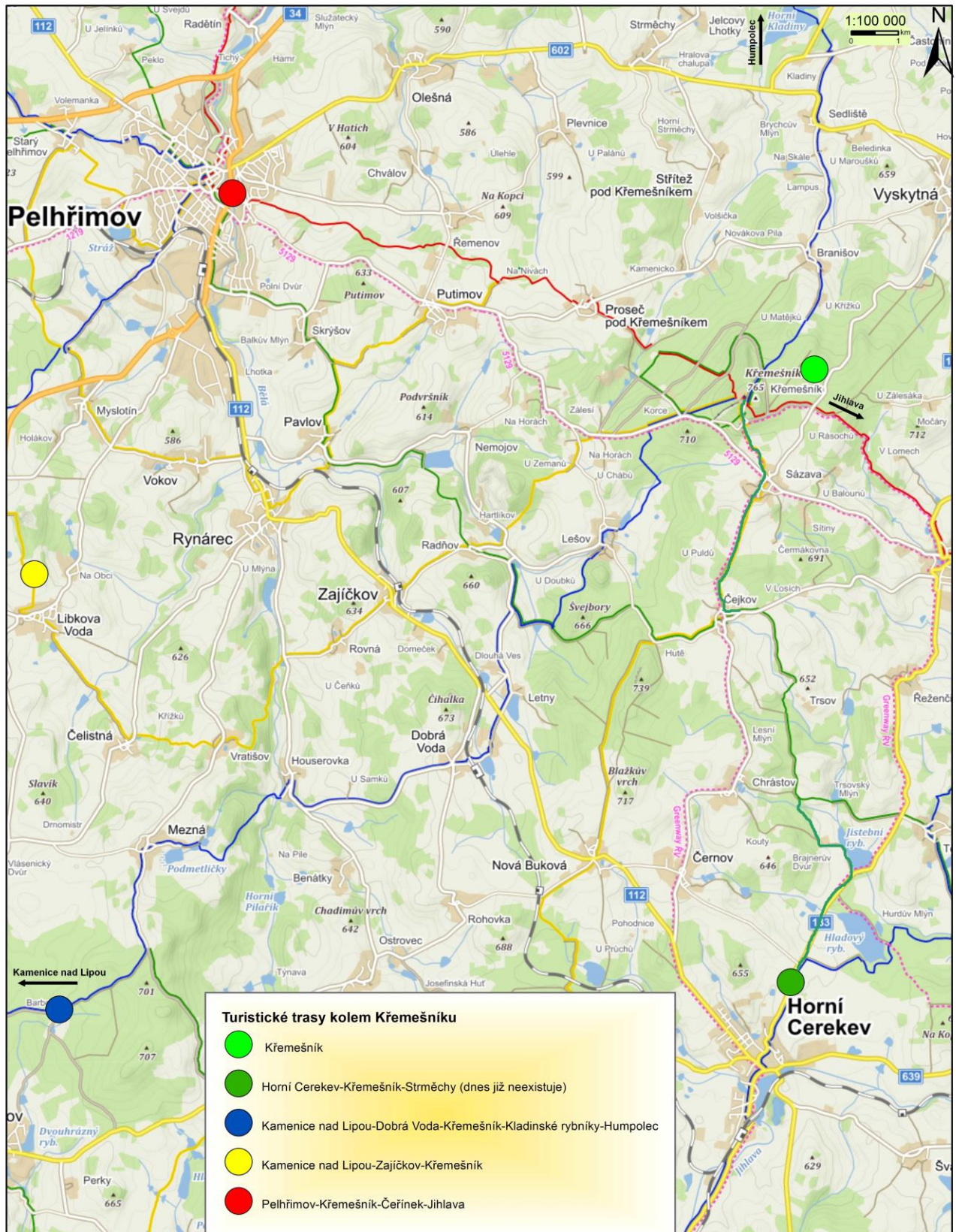
Graf. 7. Říká Vám něco jméno Josef Tatzauer?

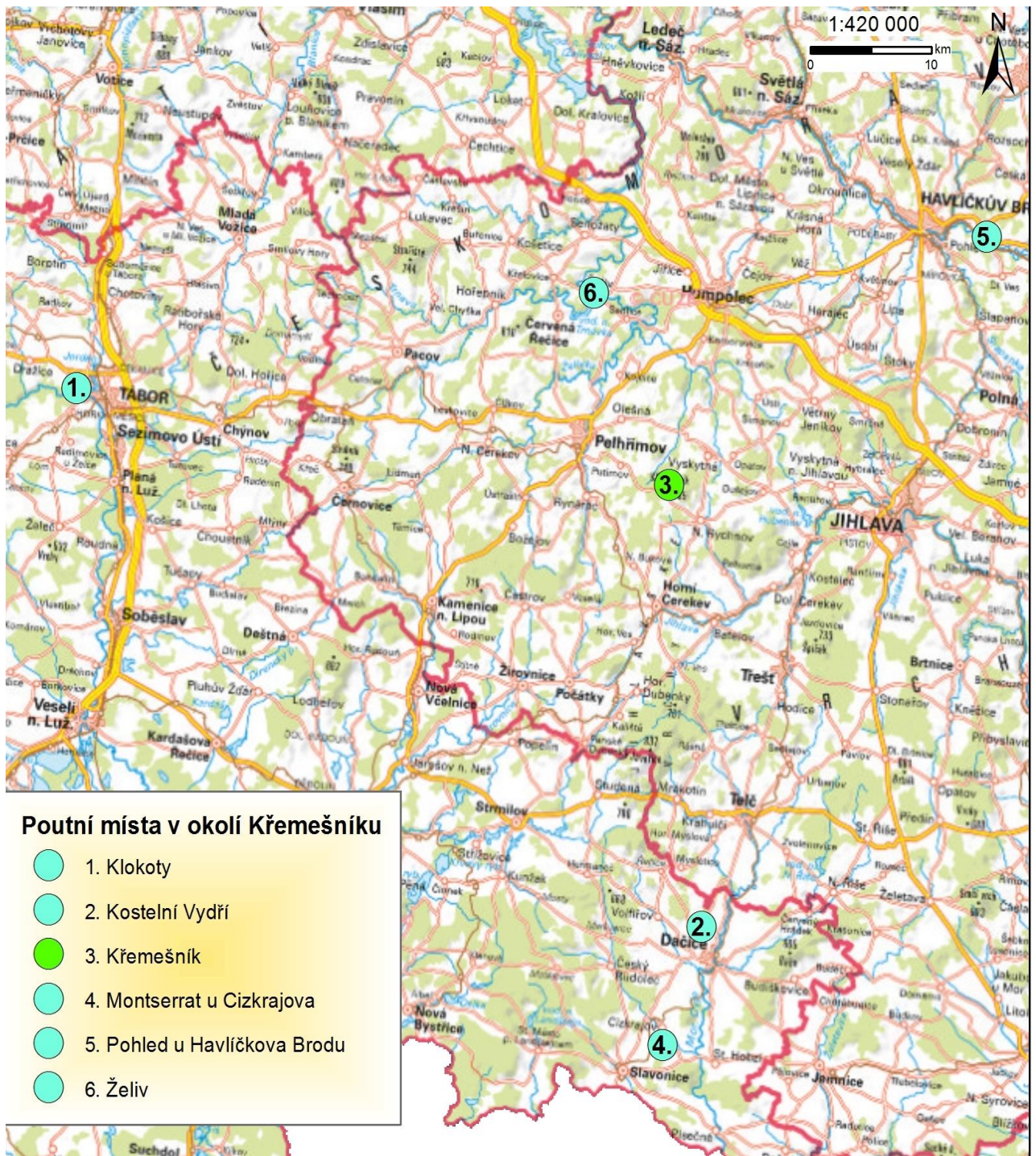
Graf. 8. Říká Vám něco název Matice Křemešnická?

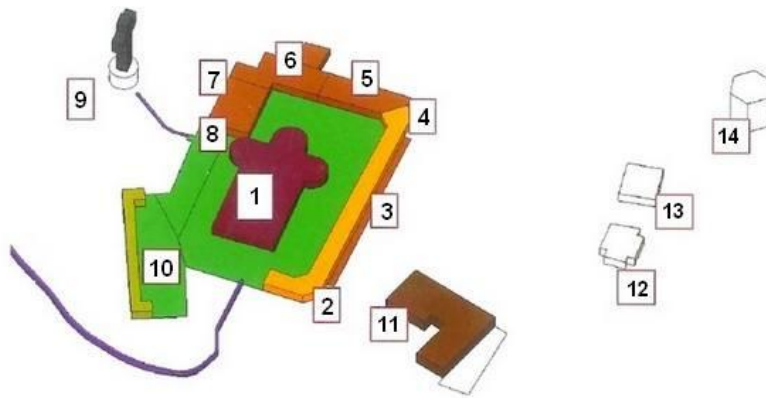
Map. 1. Okolí poutního místa Křemešník.

Map. 2. Turistické trasy v okolí Křemešníku.

Map. 3. Poutní místa v okolí Křemešniku.

1. kostel Nejsvětější Trojice	10. Větrný zámek
2. kaple Mrtvých	11. Poutní hotel Křemešník
3. ambity	12. - 13. vily Karla Veselého
4. kaple Korunování Panny Marie	14. rozhledna Pipalka
5. hájovna	
6. fara	
7. škola	
8. kalvárie	
9. skalka	

Map. 4. Mapa poutního areálu.

Obr. 1. Exteriér kostela Nejsvětější Trojice během pouti 31. května 2015.

Obr. 2. Bývalá škola, pozdější Dům ThDr. Šimona Barty.

Obr. 3. Křemešnické ambity, zakončené kaplí Korunování Panny Marie; vlevo od ní bývalá hájovna.

Obr. 4. Interiér kostela Nejsvětější Trojice.

Obr. 5. Interiér kostela Nejsvětější Trojice během pouti 31. května 2015.

Obr. 6. Socha Dona Boska v poutním chrámu, obklopená srdíčky.

Obr. 7. Chrámové okno darované arciděkanem Janem Paulym s výjevem Zvěstování Panny Marie.

Obr. 8. Křemešnický hostinec ve třicátých letech 20. století (před přestavbou roku 1940).

Obr. 9. Křemešnický hostinec – dnešní stav.

Obr. 10. Vila Josefa Šejnosta, zvaná Větrný zámek.

Obr. 11. Vila Josefa Šejnosta – sedm havranů v podstreší jižní věže (šedesátá léta 20. století).

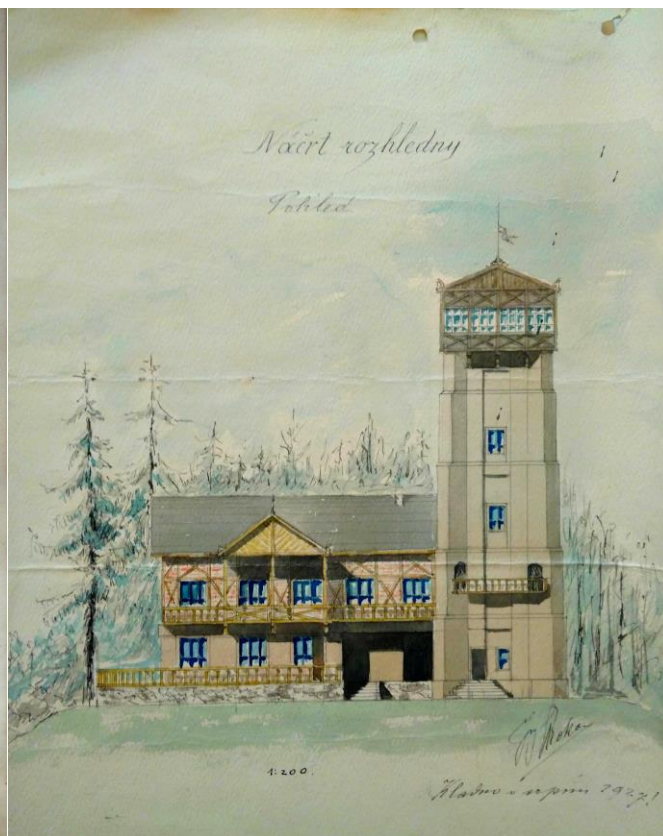
Obr. 12. Zastavení křížové cesty mezi studánkou a kostelem; před ním klečící poutnice paní Liebscherová a ženy v jihlavském kroji; první čtvrtina 20. století.

Obr. 13. Zastavení křížové cesty – dnešní stav.

Obr. 14. Karikatura, narážející na neúspěšné snahy o stavbu rozhledny.

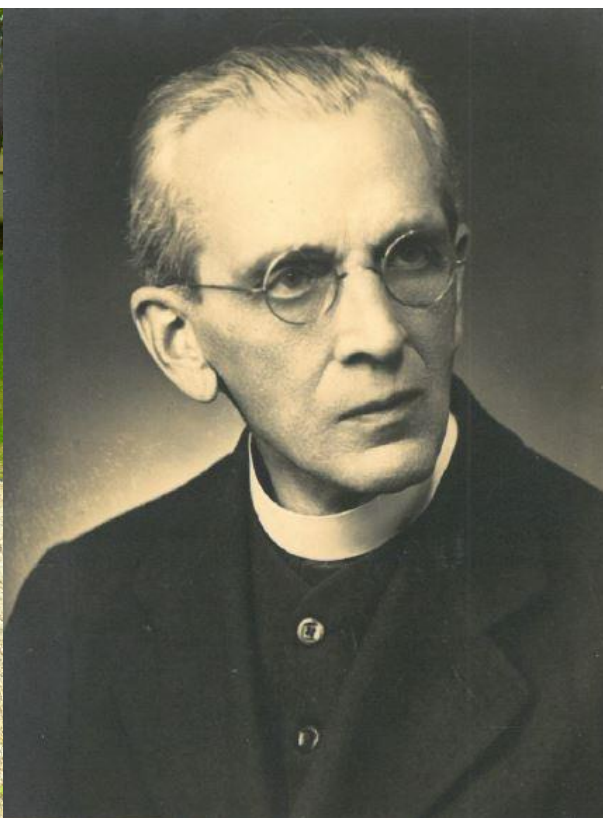
Obr. 15. Návrh na vybudování rozhledny z roku 1927.

Obr. 16. Rozhledna na Křemešníku – dnešní stav; v popředí dvě vily Karla Veselého.

Obr. 17. Socha Františka Bernarda Vaňka v pelhřimovské Děkanské zahradě.

Obr. 18. Expozita Josef Tatzauer.

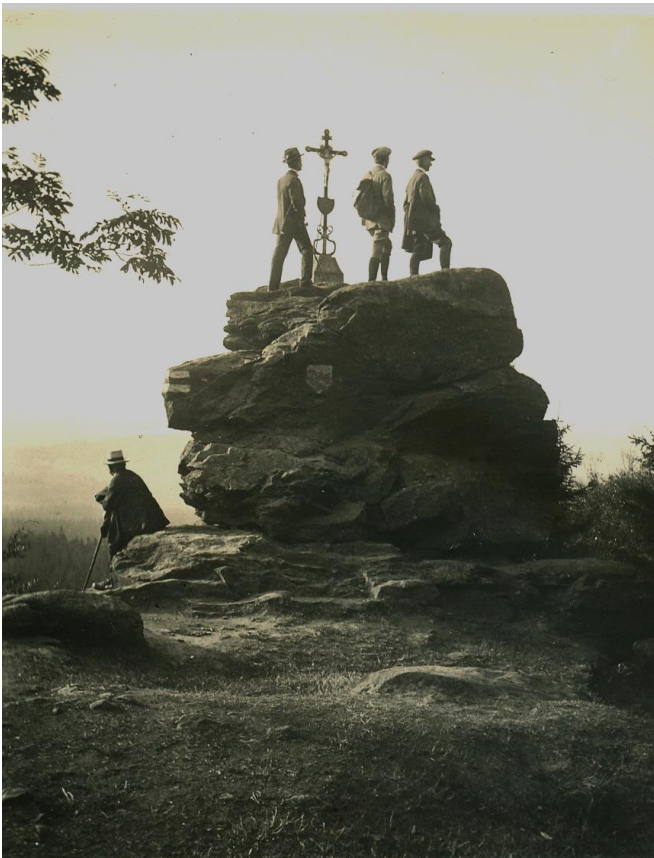
Obr. 19. Biskup Josef Hlouch a vlevo sedící pelhřimovský děkan Václav Bureš během pouti 24. května 1970.

Obr. 20. Členové jihlavského střeleckého spolku 29. června 1928, v popředí zřejmě tehdejší expozita Ondřej Sepp.

Obr. 21. Zápis jihlavských střelců v turistické pamětní knize z 3. června 1929, zachycující na jedné straně jihlavský chrám sv. Jakuba a na druhé křemešnický kostel.

Obr. 22. Křemešnická skalka s výletníky, dvacátá léta 20. století.

Obr. 23. Mladíci z Jihlavy, kteří dorazili na lyžích; březen 1931.

Obr. 24. Štvanice na lišku, pořádaná pelhřimovským odborem KČsT 1. ledna 1939.

Obr. 25. Kázání před svěcením zvonu na Křemešniku 1. října 1933.

Obr. 26. František Dubřícký z Pelhřimova zhotovuje sochu Panny Marie Lurdské pro křemešnický chrám; rok 1934.

Obr. 27. Josef Tatzauer a skautky.

Obr. 28. Josef Tatzauer, Bohuslav Beneš a křemešničtí ministranti ze sdružení Legio Angelica, zřejmě rok 1940.

Obr. 29. Brigáda studentů pelhřimovského gymnázia na Křemešníku – úprava lyžařských sjezdových drah; 11. listopad 1939.

Křemešník 21. května 1967

Waldemar Matuška

Obr. 30. Waldemar Matuška na Křemešniku; 21. května 1967.

Obr. 31. Pelhřimovská dechová hudba na křemešnické pouti 5. června 1969.

Obr. 32. Značně zpustlý a zarostlý poutní areál, zřejmě padesátá léta 20. století.

Obr. 33. Brigádníci na Křemešníku (zřejmě konec osmdesátých let). Soukromý archiv Jaroslava Václavíka.